309
İnceleme

Havva'nın Saklı Yüzü

Nevâl es-Sâdevî

ARAP DÜNYASINDA KADINLAR

İngilizceden Çeviren: Ayşecan Ay

HAVVA'NIN SAKLI YÜZÜ • Nevâl es-Sâdevî

AYRINTI

1273

NEVÂL ES-SÂDEVÎ

Dünyaca ünlü bir yazar, romancı ve hem Mısır hem de Mısır dışında etkin bir kadın hakları savunucusudur. 1931 yılında Kahire'nin uzak bir köyünde dünyaya gelen Sâdevî ilk romanı *Diary of a Child Called Souad*'ı on üç yaşındayken yazdı. Alışılmadık bir biçimde, o, erkek ve kız kardeşleri birlikte eğitim aldılar. Psikiyatri ihtisası yaparak 1955'te Kahire Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra iki yıl boyunca tıp doktoru olarak görev yaptı.

1963'ten 1972'ye kadar Mısır hükümeti için Halk Sağlığı Eğitimi Genel Müdürü olarak çalıştı. Bu süre zarfında New York'taki Columbia Üniversitesi'nde okuyarak 1966'da Halk Sağlığı alanında yüksek lisans derecesini aldı. Gelgelelim, 1972'de politik baskı sonucu hükümetteki işini kaybetti. Kurucusu olduğu ve üç yılı aşkın bir süre editörlüğünü yaptığı *Health* dergisi kapatıldı.

Sâdevî 1973 ve 1978 yılları arasında Fen Edebiyat Yüksek Enstitüsü'nde çalıştı. Arap kadınları üzerindeki tahakküme dair, kendisini üne kavuşturan kitaplarını, kurmacanın yanı sıra kurmaca olmayan eserlerini de bu sırada yazmaya başladı. En ünlü romanı *Woman at Point Zero* 1973'te (*Sıfır Noktasındaki Kadın*, Çev. Selma Demiröz, Metis Yay., 2017) Beyrut'ta basıldı. Onu 1976'da *God Dies by the Nile*, (*Tanrı Nil Kıyısında Öldü*, Çev. Nesrin Oral, Belge Yay., 1999) izledi. 1977'de ise Arap kadınları üzerine olan çalışması *The Hidden Face of Eve* (*Havva'nın Saklı Yüzü*, Çev. Ayşecan Ay, Ayrıntı Yayınları, 2019) yayımlandı.

Nevâl es-Sâdevî, 1981'de Başkan Enver Sedat'ın tek parti yönetimini alenen eleştirdi ve akabinde tutuklanarak hapse atıldı. Sedat'ın suikastından bir ay sonra salıverildi. 1982'de kurduğu Arap Kadınları Dayanışma Derneği 1991'de yasadışı ilan edilerek kapatıldı. Sâdevî, Mübarek rejimi boyunca birkaç yıl sürgünde yaşamış, Duke University ve Washington State University dahil olmak üzere, ABD ve Avrupa üniversitelerinde ders vermiştir. Sâdevî Mısır'a 1996'da döndü ve 2004'te Mısır'daki başkanlık seçiminde insan hakları, demokrasi ve kadınlara daha fazla özgürlük zemininde adaylığını açıkladı. Fakat 2005 Temmuzunda, hükümetin devam eden zulmü nedeniyle adaylığını geri çekmek zorunda kaldı.

Nevâl es-Sâdevî, çalışmalarıyla geniş bir uluslararası tanınırlık kazanmıştır. Sâdevî başka pek çok üniversitenin yanı sıra York, Chicago'daki Illinois, ayrıca St. Andrews ve Tromso Üniversiteleri ile Universidad Nacional Autónoma de México'dan fahri doktora almıştır. Sahip olduğu çok sayıda ödülden bazıları 2003 yılında aldığı Premi Internacional Catalunya, 2004 yılında aldığı Avrupa Konseyi Kuzey-Güney Ödülü, 2011 yılında aldığı Yılın Kadınları Ödülü (Birleşik Krallık), 2012 yılında aldığı Sean MacBride Barış Ödülü (İrlanda) ve 2013 yılında aldığı Fransa Ulusal Liyakat Nişanı'dır. Kitapları dünya çapında kırkı aşkın dile çevrilmiştir.

Ayrıntı: 1273
İnceleme Dizisi: 309

Havva'nın Saklı Yüzü
Arap Dünyasında Kadınlar
Nevâl es-Sâdevî

Kitabın Özgün Adı
The Hidden Face of Eve
Women In The Arab World

İngilizceden Çeviren
Ayşecan Ay

Yayıma Hazırlayan
Selin Aktuyun

© Nawal El Saadawi, 2007
The Hidden Face of Eve: Women in the Arab World was first published in 2015
by Zed Books Ltd. London & Chicago

Bu kitabın Türkçe yayım hakları Ayrıntı Yayınları'na aittir.
Bu kitabın Türkçe yayım hakları AnatoliaLit aracılığıyla alınmıştır.

Kapak Fotoğrafı
Jasmin Merdan/Moment/Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı ve Cilt
Ezgi Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sanayi Cad. Altay Sok. No. 10
Çobançeşme / Yenibosna / İstanbul
Tel: (0212) 452 23 02
Sertifika No: 12142

Birinci Basım *Şubat 2019*

Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-605-314-361-1
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiy facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Nevâl es-Sâdevî

Havva'nın Saklı Yüzü

Arap Dünyasında Kadınlar

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

ÇALIŞMA DÜŞÜNCESİ
John W. Budd

YORUM VE AŞIRI YORUM
Umberto Eco

HAYATIN GİZLİ HAZLARI
Theodore Zeldin

HAYATIN KIRILGANLIĞI
William E. Connolly

DEVLET VE HUKUK
Friedrich Engels, Karl Marx

İYİMSER OLMAYAN UMUT
Terry Eagleton

TEKNİK, SERMAYE, MEDYA
Peter Trawny

PROTESTO
Toplumsal Hareketlere Kültürel Bir Giriş
James M. Jasper

SOSYALİZMDE EĞİTİM KÜBA
Celil Denktaş

HERMENÖTİĞİN KÖKENİ
Kendilik Hakkında - Dartmouth Konferansları, 1980
Michel Foucault

YAŞAM SANATI
Zygmunt Bauman

LENİN
Farklı Bir Yol
Lars T. Lih

HERMENÖTİK VE SOSYAL BİLİMLER
Anlama'ya Dair Yaklaşımlar
Zygmunt Bauman

LENİN 2017
Hatırlamak, Tekrarlamak ve Kafa Yormak
Vladimir İlyich Lenin , Slavoj Žižek

EKİM
Rus Devriminin Hikâyesi
China Miéville

DÜNYAYA VE KENDİMİZE DAİR
Zygmunt Bauman & Stanislaw Obirek

FAŞIZM VE KAPITALIZM
Faşizmin Sosyal Kökenleri ve İşlevleri Üstüne Teoriler
Angelo Tasca, Arthur Rosenberg, Otto Bauer, August Thalheime

TANRI'YA VE İNSANA DAIR
Stanislaw Obirek, Zygmunt Baumane

İSTİSNA HÂLİ
Giorgio Agamben

BENLİK PRATİKLERİ
Zygmunt Bauman & Rein Raud

EŞYA VE İNSAN
Bir Pratik İlişkinin Felfesefesi, Pedagojisi ve Sosyolojisi
Arnd-Michael Nohl

KUŞATILMIŞ TOPLUM
Zygmunt Bauman

KAPIMIZDAKİ YABANCILAR
Zygmunt Bauman

DEMİR KAFES
Max Weber ve Weberci Marksizm
Michael Löwy

YEMEK VE ULUSAL KİMLİK
Gündelik Yaşamdan Küresel Siyasete
Atsuko Ichijo & Ronald Ranta

KÜRESELLEŞMENİN ÇÖKÜŞÜ
Dünyanın Yeniden Keşfi
John Ralston Saul

KİTLE KATLİAMLARI
Cinai Bölmeler
Abram De Swaan

RADİKAL KURBAN
Terry Eagleton

Zeinab Shoukry'ye,
bana ismini vermeden yaşayıp ölmüş
o harika kadına, anneme ithaf edilmiştir.

İçindekiler

Çevirmen Önsözü 9
Önsöz 16
İngilizce Baskıya Önsöz 20
Giriş 45

Birinci Kısım
Kesilip Atılan Diğer Yarım

1 Kimsenin Cevaplamadığı Soru 57
2 Kız Çocuğuna Karşı Cinsel Saldırganlık 64
3 Terbiyesiz Dede 70
4 Adaletin Adaletsizliği 74
5 "Namus" Denen O Çok İnce Zar 83
6 Kızların Sünneti 95

7 Bilmesinlercilik/Obskürantizm ve Çelişki ... 111
8 Gayrimeşru Çocuk ve Fahişe ... 121
9 Kürtaj ve Doğurganlık ... 139
10 Kadınsılık, Güzellik ve Aşka Dair Çarpıtılmış Fikirler ... 155

İkinci Kısım
Tarihte Kadınlar

11 Âdem'in On Üçüncü Kaburgası ... 183
12 Tanrı Erkek, Günahkâr Kadın ... 199
13 Firavunlar Çağında Kadın ... 208
14 Köleye Özgürlük, Kadına Yok ... 218

Üçüncü Kısım
Arap Kadını

15 Arap Tarihinde Kadınların Rolü ... 235
16 Arap Yaşamında Aşk ve Seks ... 247
17 Arap Edebiyatında Kadın Kahraman ... 280

Dördüncü Kısım
Atılım

18 Kadın Özgürlüğünün Arap Öncüleri ... 303
19 Çalışma ve Kadınlar ... 326
20 Evlilik ve Boşanma ... 340

Sonsöz ... 364

Çevirmen Önsözü

Nevâl es-Sâdevî'nin bu kitabı, Doğu'daki feminizmlerin kültürel ve tarihsel bağlamını sergileyen bir kaynak işlevi görmekle birlikte, kitabın çevirisini feminist düşün, yazın ve eyleme kaynak olarak sunarken kısa bir şerh düşmeyi elzem görüyorum. Bu şerhi düşmekteki amacım, kitabın kendisini de ana hatlarıyla bir tarihsel bağlam içine oturtarak alımlanmasına katkıda bulunmaya çalışmak.

Havva'nın Saklı Yüzü'nü kültürel ve tarihsel bağlamı içinde düşünmenin belki de en iyi yolu, kitabın yayın macerasının izini sürmek. Sömürgecilik sonrası edebiyat uzmanı Amal Amireh de tam olarak bunu yapar ve kitabın ilk basımından başlayarak izlediği yolu mercek altına alır. Bu kitap Sâdevî'nin tercüme edi-

len ilk kitabı, bu bakımdan Batı'ya ilk geçişidir. Arapça orijinali 1977'de basılan kitap ilk İngilizce baskısını 1980'de Londra'da aktivist çizgiye sahip bir yayınevinde yapar; 1982'de Amerika Birleşik Devletleri'ne geçerek Boston'da ana akım akademik bir yayınevi tarafından basılır.

Amireh'nin de dikkat çektiği üzere kitabın yayımlanması iki büyük uluslararası olayla aynı zamana denk gelir. Bunlardan ilki, Birleşmiş Milletler'in 1975-1985 dönemini kadınların on yılı ilan etmesidir. Bu olay, uluslararası kamuoyunda "üçüncü dünya" kadınlarının yaşamına yönelik bir ilgi uyanmasına neden olmuş, küresel feminizme ivme kazandırmıştır. Bu gelişmeler Sâdevî'yi ve kadın sünneti meselesini öne çıkarır. Gelgelelim Sâdevî kadın sünnetinin sansasyonelleştirilmesinden, "birinci dünya" ile "üçüncü dünya" arasındaki farklılıkları vurgulamak için kullanılmasından, "etkili eylem" yerine bir "üstün insanlık duygusu" doğurmasından hoşnut değildir.

Kitabın yayımlanmasıyla aynı sıralarda gerçekleşen ikinci büyük olaysa hiç kuşkusuz İran Devrimi'dir. Batı yanlısı Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin tahttan indirilmesi ve onun yerine geçen Humeyni'nin İslam Cumhuriyeti kurması, Batı'nın İslam'a olan ilgisini ve olumsuz yaklaşımını koyultur. Arap okurundan farklı beklenti ve ön kabullere sahip bir okura hitap ettiğinin son derece bilincinde olan Sâdevî kendi kültürüne yönelik eleştirisinin, Batılı okur tarafından, "birinci dünya" ile "üçüncü dünya" arasına daha fazla mesafe koymak ve geri kalmışlık kalıp yargılarını yeniden teyit etmek için kullanılabileceğinden endişe eder. Bu endişeyle savunmacı bir pozisyon alan Sâdevî'nin İngilizce baskıya önsözünde İran Devrimi'ni, dini ve milliyetçiliği övmesi okuru hayal kırıklığına uğratır.

Kadın araştırmaları profesörü Leila Ahmed, bu duruma şöyle bir açıklama getirir: "İşte kadınlar, Sâdevî'nin de burada yaptığı gibi böylesi bir kızgınlıktan dolayı, onlara, üçüncü dünyaya özgü oldukları ve Batı'ya karşı oldukları dışında söyleyecek hiçbir sözleri bulunmayan devrimci hareketleri desteklemeye itiliyorlar" (Ahmed 1981, 751). Lübnanlı ak-

tivist Magida Salman'ın hayal kırıklığı ise daha büyüktür ve Sâdevî'nin, "eleştirel 'yabancılar' lehine, gerçekliği olduğundan güzel göstermek için tasarlanmış milliyetçi meşrulaştırmanın ve savunmacı tepkilerin derin tuzağına düşmüş bir Arap feministi" olduğunu söyler. Ayrıca, Sâdevî'nin, tüm kadın mücadelelerini ulusal kurtuluş mücadelelerine tabi görmesini de sert sözlerle eleştirir (Salman 1981, 122).

İngilizce baskıya önsözün aldığı eleştiriler, Sâdevî'yi, kitabını Batılı okura nasıl sunması gerektiğini gözden geçirmeye sevk eder. Önsözdeki İran Devrimi övgüsünü 1982 tarihli Amerika basımından çıkarır. Batı eleştirisini korumakla birlikte emperyalizm karşıtı söylemi yumuşar. Fakat kitabın İngiltere basımı ile Amerika basımı arasındaki fark önsözle sınırlı kalmaz. Arapça basımda bulunan bazı bölümlerin tamamı Amerika basımından çıkarılmıştır. Çıkarılan bölümler, Sâdevî'nin, kapitalizmin kadınları sömürmesini eleştirdiği ve onun yerine sosyalist bir ekonomik ve politik sistemi savunduğu bölümlerdir. Çıkarılan bölümlerin yanı sıra eklemeler de vardır. Örneğin Arapça basımda "Kızların Sünneti" diye bir bölüm olmamasına karşın Amerika basımında kadın sünnetine bütün bir bölüm ayrılmıştır.

Bölümlerin sıralanışı da tersyüz edilmiştir. Arapça basımda ilk olarak Arap kadınlarının sömürülmesinin tarihi aktarılıp konu bir ölçüde bağlamsallaştırıldıktan sonra cinselliğe geçilirken Amerika basımında cinsellik başa, tarih sona alınmıştır. Diğer bir deyişle, İngilizce basımda tarihsel bağlam yerine cinsellik vurgulanmaktadır.

Fakat belki de en çarpıcı değişiklik, kitabın adında gözlemlenir. Kitabın Arapça özgün adının Türkçe karşılığı "Arap Kadınının Çıplak Yüzü" iken İngilizce basımda "Havva'nın Saklı Yüzü" hâlini alır. "Arap kadını"nın yerini "Havva"nın alması da kitabı tarihsel bağlamından koparıp Doğulu kadınlara ilişkin hegemonik Batı söylemiyle uyumlu biçimde mitlerin alanına çekmiştir. Arap kadınlarının gerçek yaşamını bütün çıplaklığıyla gözler önüne serme amacını temsil eden özgün

adın böyle değiştirilmesi bu çıplaklığı bir kez daha ağır örtüler ardına gizler.

Amal Amireh'ye göre Sâdevî, kendi feminizmini gerçek Arap feminizminin temsilcisi ve dolayısıyla özgün olarak sunmaktadır. Oysa herkes gibi Sâdevî de onu kendi kültürünün tam da içine yerleştiren belirli bir tarihsel ânın ürünüdür. 1967'de İsrail'in, çoğunluğu Arapların oluşturduğu Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak'ı yenilgiye uğratması bir dönüm noktası olmuş, bu yenilgi pek çok Arap entelektüelin kendi toplumlarına eleştirel yaklaşmasına yol açmıştır. Bu sorgulama süreci sonucunda eklektik bir duruş benimsenir: Hem Batı hegemonyası hem de İslamî bilmesinlercilik/obskürantizm reddedilecektir. Nevâl es-Sâdevî de bu seküler, ilerici, eklektik kültürel eleştiri atmosferinde ortaya çıkmış ve basit yazım dili geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Amireh'ye göre Sâdevî, okurlarına "bir hekimin güvenilirliği, bir eylemcinin tutkusu, bir görgü tanığının inanılırlığı ve yaralı bir kadının dokunaklılığıyla" hitap etmektedir (Amireh 2000, 231).

Mısırlı Nevâl es-Sâdevî doğduğu ve yaşadığı coğrafyada yalnızca ataerkil gerici otorite figürlerinin değil ilerici feministlerin de tepkisini çekmeyi başarmış oldukça tartışmalı bir figür. Muhtemelen en fazla tartışma yaratan yönü de İran Devrimi'ne yönelik tutumu. 1979'da kitabının ilk İngilizce basımı için kaleme aldığı önsözde Sâdevî, İran Devrimi'ni, "[k]adınları tesettür, mutfak ve yatak odası hapsine geri göndermeye değil, kadın erkek bütün İran halkını özgürleştirmeye çalışan bir halk patlaması," Batı emperyalizmine vurulmuş bir darbe olarak tanımlar. Öte yandan Batı basınının "İran Devrimi'ni gerici olmakla, kadınlara çarşaf ve tesettür giymeyi dayatmakla, onları Şah rejiminde sahip oldukları medeni haklardan mahrum bırakmaya kalkışmakla" suçladığını söyler ve devrimci sol hareketlerin de bu yalana kanmasından yakınır.

Fakat İranlı sosyalist feminist Azar Tabari'nin, Sâdevî'nin bu önsözüyle aşağı yukarı aynı sıralarda yayımlanan makalesinin okura aktardığı tarih bundan biraz farklıdır. Tabari, Şubat 1979'da İran'da düzenlenen Humeyni'ye destek gösterilerine

kadınların eşi benzeri görülmemiş kitlesel katılımını anlatarak başlar. Katılımcı kadınların ezici çoğunluğunun tesettürlü kadınlardan oluştuğunu ve bu gösterilerde başı açık katılımcıların takması için etkin bir örgütlenmeyle başörtüsü dağıtıldığını, başı açık kadınların da dağıtılan bu örtüleri salt dayanışma amacıyla taktığını aktarır. Gelgelelim Humeyni, iktidara geleli daha bir ay olmadan, Şah döneminde kadınların haklarını koruma altına alan Aile Koruma Kanunu'nu askıya alıp, kadınlara ev dışında çalışırken başörtüsü takmayı dayattığı zaman on binlerce kadın 1979'un 8 Mart'ında Tahran sokaklarına dökülmüştür.

Tabari, kitlesel gösterilere katılan kadınlar arasındaki keskin kutuplaşmayı açıklarken söz konusu kutupları şöyle tanımlar: Özgürleşmenin "gerçek İslam"ın uygulanması yoluyla sağlanacağına inananlarla daha en baştan Müslüman din adamları sınıfını karşısına alanlar. Tabari'nin çözümü "gerçek" İslam'da arayanlara getirdiği eleştiri, bir yandan fabrikalardaki kadın işçileri örgütlerken diğer yandan İslam'la "göbek bağlarını kesmeyi başaramamış" ve "Kuran'da kadınlar hakkında gayet açık ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde söylenmiş olanlar konusunda sessiz kalmış" olmalarıdır.

Azar Tabari, Şubat 1979 öncesi dönemde, kadınlar arasındaki kutuplaşmanın, Şah'a karşı ortak düşmanlık ve seküler kadınların kitleyle dayanışma sembolü olarak başörtüsü takmalarıyla maskelendiğini fakat Humeyni'nin örtünmeyle ilgili dayatmalarının ardından kutuplaşmanın belirginleştiğini söyler. Elbette örtü, kadının tüm sosyal, siyasal ve ekonomik faaliyetlerden dışlanmasıyla sonuçlanacak bir sürecin yalnızca işaret fişeğidir.

Azar Tabari'nin aksine Nevâl es-Sâdevî İran Devrimi'nin hatta İslam'ın da "özünde" sosyalist olduğu kanaatindedir. Her ikisi de en baştan belirli birer "öz"e sahiptir, tarihsel gelişimleri içinde kurulmamakta, atanmış "öz"lerinden farklılık gösterdikleri anda sapmış veya saptırılmış sayılmaktadırlar. Sâdevî, her ikisindeki "sapma"ların da münferit olduğuna inanma eğilimindedir. Sâdevî'ye göre kadınlar zafer kazanmak istiyorlarsa "esnek bir tavır" benimsemeli, "sosyalist ve Marksist odaklı eğilim ve ör-

gütlerle olduğu gibi demokratik ve milliyetçi güçlerle de, ilerici dinî hareketlerle de işbirliği yapmaya hazır olmalı"dırlar. Kadın özgürleşmesi hedefi doğrultusunda işbirliği yapılan dinî gruplar kadınların davasına aykırı veya zarar verici davrandıkları takdirde Sâdevî bunu, bu grupların ya Batılı emperyalist güçler tarafından kandırılmış olmaları ya da içlerinde art niyetli kişiler bulunmasıyla açıklamaktadır.

Magida Salman'a göre Sâdevî, Arapça metinlerinde İslam'la ve dinle karşı karşıya gelmekten olabildiğince kaçınmaya çalışmıştır. Dinden bahsettiğindeyse erkeklerin dini her zaman yanlış yorumlamış olduklarını söylemekle yetinir. Salman, Sâdevî'ye oldukça sert politik eleştiriler getirir. Sâdevî'nin, kendisini sosyalist olarak tanımlamasına karşın milliyetçi reflekslere çok kolay kapıldığı ve Arap-Müslüman milliyetçiliğinin ötesine geçemediği kanaatindedir. Hatta savunmacı duruşunun "kol kırılır yen içinde kalır" benzeri bir zihniyete dayandığını belirtir.

Salman, Sâdevî'nin pozisyonunun onu felç eden çelişkilere hapsettiğini söyler. Öyle ki kadından itaat beklenmesini ve erkeğin mutlak boşanma ve birden fazla kadınla evlenme hakkını eleştirirken bunların tam da Muhammed Peygamber tarafından kararlaştırılmış ve uygulanmış İslami aile yasasından kaynaklandığına değinmemekte, peygambere ve onun yarattığı kurumlara olan inancı sorgulamamaktadır. Öyle görünüyor ki özcülüğü, eleştirelliğine güvenli sınırlar çizmiştir. Savunmacı konumunu ise en basitinden, İslam ile Hıristiyanlığı ve Yahudiliği, Müslüman Arap kadınlar ile Batılı kadınları kıyaslayarak kendilerinin çok daha iyi durumda olduğu, "asıl" kötü durumdakinin "onlar" olduğu yönündeki vurgusunda gözlemlemek mümkündür.

Bununla birlikte Sâdevî'nin söyleminin, o dönem Mısır'da baskın olan feminist söylemden farklılaştığı göz ardı edilemez. Sâdevî yoksul kadınlara odaklanmış, onların maruz kaldığı tahakküm ve sömürüye dikkat çekmiştir. Oysa dönemin Mısır feminizmi orta ve üst sınıfa mensup kadınların hâkimiyeti altındadır. Öyle ki 1970'lerde kendisini Mısır kadın hareketinin başı olarak atayan kişi Mısır başkanının eşi Cihan Sedat'tır.

Sâdevî bu "müesses nizam" feminizmine kafa tutmasıyla öne çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında da Sâdevî'nin temsil ettiği feminist duruşun çok sayıda feminizm arasından sadece biri olduğu ve kendi iddiasından bağımsız olarak bütün feminizmi temsil yetisine sahip olmadığı aşikârdır.

Nihayetinde, "Arap Kadınının Çıplak Yüzü"nden "Havva'nın Saklı Yüzü"ne evrilmiş bu kitap, yazarın, farklı beklenti ve kabuller atfettiği çeşitli okur gruplarını gözeterek meydana getirdiği, küresel güç ilişkileri ve ne kadarına razı geldiğini bilmediğimiz farklı yayın politikalarının doğrudan etkisi altında şekillenmiş, en güçlü özelliği tutarlılık olmayan eklektik bir eleştirelliğin ürünü. Bu eklektizmi doğuran kültürel ve tarihsel bağlamsa en azından bu coğrafya temelinde çok parçalı feminizmleri anlamanın kilit noktalarını oluşturuyor ve böylece kitabı Ortadoğu'daki feminizmleri anlamaya yönelik kaynak eserlerden biri hâline getiriyor.

Kaynaklar

Ahmed, Leila, "The Hidden Face of Eve: Women in the Arab World. Nawal El Saadawi, Sherif Hetata", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Cilt 6, Sayı 4 (Yaz, 1981), s. 749-51.

Amireh, Amal, "Framing Nawal El Saadawi: Arab Feminism in a Transnational World", *Signs*, Cilt 26, Sayı 1 (Sonbahar, 2000), The University of Chicago Press, s. 215-49.

Salman, Magida, "Nawal Saadawi's The Hidden Face of Eve (book review)", *Khamsin: Journal of Revolutionary Socialists of the Middle East*, Sayı 8 (1981), s. 121-4.

Önsöz

Havva'nın Saklı Yüzü, ilk olarak 1977'de Arapça yayımlandı, İngilizce çevirisiyse 1980'de piyasaya çıktı. Kitap çıkar çıkmaz başarı yakaladı ve Arap toplumunda kadın çalışmalarının başlıca ders kitaplarından biri hâline geldi. O zamandan bu yana Arap kadınları uluslararası arenada sivrilmiş ve toplumdaki statülerini iyileştirmeye yönelik önemli bir ilerleme kaydetmişlerdir. Fakat ne yazık ki Nevâl es-Sâdevî'nin kitabında gündeme getirdiği konuların pek çoğu bugün de geçerliliğini korumakta. Kitabı okumak, tam da bu nedenle, otuz yıl önce ne kadar gerektiyse bugün de o kadar gerekiyor.

Havva'nın Saklı Yüzü, Sâdevî'nin külliyatında bir dönüm noktası ve Batılı bir okur kitlesiyle ilk buluşmasıdır. Kitap Arap dünyasında muazzam bir hiddetle karşılandı. Sâdevî'yi eleşti-

renler, onun Arap kadınları tasvirinin Arap dünyasına ilişkin kalıplaşmış yargıları ve önyargıları pekiştirdiği iddiasıyla ona ateş püskürdüler. Sözümona "ahlak bekçileri" için bir nefret nesnesi hâline geldi, sürekli ölüm tehditlerine ve tacizlere maruz kaldı. Arapça ile İngilizce çeviri arasındaki uyuşmazlıklar da epey koz verdi. Bu uyuşmazlıklar içinde en belirgini, kelimesi kelimesine "Arap Kadınının Çıplak Yüzü" olarak çevrilebilecek özgün Arapça başlık *el-Vechu'l-Arî li'l-Merâ'ati'l-Arabiyye*'nin *Havva'nın Saklı Yüzü* hâline gelmiş olmasıydı. Arapça baskıdaki "Kadının Evdeki İşi" ve "Arap Kadını ve Sosyalizm" gibi bölümler de İngilizce çeviriden çıkarılmış ve onun yerine, kadın sünnetiyle ilgili bütün bir bölüm dahil edilmiştir ki bu, Arapça baskıda çok daha sınırlı işlenmiş bir konudur.

Fakat bu kitap, güvenilirliğini ve ahlaki otoritesini, Sâdevî'nin, bu toplumda yaşayan bir kadın olarak ve ayrıca Mısır kırsalında kadın hastalara bakan, dehşet verici ve iğrenç uygulamaların ve tavırların sonuçlarına ilk elden tanıklık eden bir doktor olarak kişisel deneyimlerinin hamlığından alıyor. Sâdevî'nin öfkesi, yaşanmış ve tanık olunmuş bu gerçek hikâyelere dayanıyor. Çocukların cinsel istismarı, kadın sünneti, namus cinayeti, tecavüz, evlilik ve boşanma tabularıyla yüzleşmede gösterdiği cesaret hakiki bir hayranlık uyandırmaya devam ediyor.

Havva'nın Saklı Yüzü'nü okurken, genç kızların genellikle erkek akrabalar tarafından uğradığı cinsel saldırıların yürek parçalayıcı ve korkunç biçimde ayrıntılı tasvirleri insanı hâlâ çarpıyor. Sâdevî, cinsel saldırının, evlilik sınırları dışında kalan tüm cinsel aktivitelerin bastırıldığı ve erkeklerin kovuşturma korkusu olmaksızın bu yolla cinsel tatmine erişebildiği bir toplumun sapkın neticesi olduğunu öne sürer.

Sâdevî'nin, kitabın başında yer verdiği, kendisinin ve kız kardeşinin küçükken maruz kaldıkları cinsel istismara dair tasviri, kitap kenara konduktan çok sonra dahi okurun aklından çıkmaz. Fakat bu hikâyenin gücü, Sâdevî'nin, Mısır genelinde yoksul köylerde yaşayan ve aynı acıyı çekmiş genç kızlarla kurduğu derin bağın kökenlerini göstermesinde yatıyor. Bu barbarca

zulme karşı yürüttüğü kampanya dur durak bilmedi. Fakat ne yazık ki verilen savaş kazanılmanın hâlâ çok uzağında. Kadın sünneti her ne kadar pek çok İslam ülkesinde yasaklanmış olsa da Mısır dahil olmak üzere diğerlerinde yasal olmayı sürdürüyor. Öyle ki en son bulgulara göre Yukarı Mısır'daki kadınların yüzde 90'ından fazlası sünnet edilmiş durumda.

Sâdevî'nin "namus" cinayeti tasviriyse bilhassa güçlü ve zehir zemberek, gelgelelim bu tür cinayetlerin oranı bazı Arap ülkelerinde hâlen aşırı yüksek (Ürdün'de işlenen tüm cinayetlerin yüzde 23 ile 30'u bu türden). Namus cinayeti, ailesinin itibarını lekeleyen bir kızı öldürmenin kabul edilebilir sayıldığı erkek egemen bir toplumun çifte standartlarını gözler önüne seren bir uygulamadır. Kızın ölümünün aileleri namus lekesinden kurtardığı, namusa duydukları saygıya ve doğru olanı yapma becerilerine delalet ettiği düşünülür. Aynı şekilde, yaşadıkları toplumun ahlak kurallarını ihlal etmeye yeltendikleri takdirde kendilerini bekleyen kadere çok canlı bir biçimde tanık olan başka kadınları caydırmaya yarar.

Himen [kızlık zarı], der Sâdevî, "namus denilen o incecik zardır işte." *Daya* olarak bilinen yaşlı kadınların kirli tırnaklarıyla himeni yırttıkları dinî törenler sonucu, düğün gecelerinde kanama geçiren genç kadınları tedavi ederken yanlarında geçirdiği geceleri anlatır. Yelpazenin diğer ucunda ise yeni kocalarını bakire olduklarına ikna etmek amacıyla himen rekonstrüksiyonu için estetik ameliyata para ödeyen imtiyazlı kadınlardan bahseder. Düğün gecesinde kanı gelmeyen kadınlar ailelerine iade ediliyor ve ertesi günü, bekâretleri şüpheli olduğu için erkek akrabalarının gazabıyla karşı karşıya kalıyordu.

Kadınların bilgisizliği, özellikle de kendi anatomilerine dair bilgisizlikleri toplum tarafından beslenmekte ve erdemle bir tutulmaktadır. Sâdevî, on yaşındayken kalçalarının arasından sızan kanı gördüğündeki kendi bilgisizliğini anımsar. Biyoloji öğretmeninin, idrardaki kanın bilharziya hastalığının belirtilerinden biri olduğundan bahsettiğini hatırlayıp dehşete kapılmıştır. Annesine söylediği zaman, annesi ona bunun "pis kan"

olduğunu, kızların başına her ay geldiğini ve bittiği zaman sıcak bir banyo yapması gerektiğini söyler. Kadın bedeni, bir yandan, yüz ve avuç içleri haricinde örtülmesi gereken bir müstehcenlik olarak görülürken diğer yandan, erkeklere çekici görünmek ve onları tahrik etmek için güzel olması gereken basit bir nesne ve seks aracını temsil etmektedir.

Sâdevî bu kişisel trajedilerin ötesinde toplumu daha geniş, daha sistematik bir düzeyde itham eder. İslam hukukunda (*şerîa*) iki kadının mahkemedeki tanıklığı bir erkeğinkine eşittir. Miras yasaları, kadınların maddi ihtiyaçlarının evlilik içinde karşılandığı bahanesiyle erkeklerin yarısı kadar miras almalarını sağlar ki bunun sonucunda kadınlar ekonomik bağımsızlıktan mahrum bırakılmış olurlar. Bir bölümde Sâdevî, tarihte kadınların kaderini kölelerin kaderine benzetir. Gerçi, kölelerin aksine kadınlar özgürlüklerini asla kazanamadıkları için bazı açılardan kadınların kaderinin daha kötü olduğuna dikkat çeker.

Havva'nın Saklı Yüzü'nün en etkileyici yönlerinden biri de geniş tarihsel kapsamıdır. Tek Tanrılı dinlerden önce kadınlar, hem toplumda hem de dindeki yüksek konumlarının keyfini sürüyordu. Firavun dönemi Mısır'ında ticaret, tarım ve zanaatlarda faaldiler ve yeraltı mezar odaları da statülerini gözler önüne sermektedir. Sâdevî, Muhammed Peygamber'le omuz omuza savaşmış Nesîbe bint Kâ'b'dan, aklıselimi ve hızlı zekâsıyla meşhur Utbe İbn Rabîa'ya kadar Arap kadınlarının tarihte önemli olduklarını ve yeniden önemli olabileceklerini ileri sürüyor. Arap dünyasında kadınların özgürlük davasına öncülük etmiş Cemâleddîn-i Afgânî, Rifâ Rafî el-Tahtâvî ve Kâsım Emin gibi erkekleriyse hürmetle anıyor.

Arap kadınları ve dünyanın dört bir yanındaki kadınlar, Sâdevî'nin geleneklere karşı çıkışına ve sıra dışı cesaretine çok şey borçlu. Sâdevî, *Havva'nın Saklı Yüzü* ve diğer kitapları vasıtasıyla bir diyalog başlattı ve değişime dair tek umudumuz da bu türden bir açıklık ve diyalogda.

Dr. Runek Husnî
Durham Üniversitesi

İngilizce Baskıya Önsöz

Kadınlar üzerindeki tahakküm, maruz kaldıkları sömürü ve toplumsal baskılar Arap veya Ortadoğu toplumlarına ya da sadece "Üçüncü Dünya"ya özgü değildir. Bunlar, dünyanın çoğu yerinde hâkim olan politik, ekonomik ve kültürel sistemin ki bu sistem ister geri kalmış ve tabiatı itibarıyla feodal, isterse bilimsel ve teknolojik bir devrimin kapsamlı etkisi altındaki modern bir sanayi toplumu olsun, ayrılmaz bir parçasını oluştururlar.

Çağdaş beşeri toplumdaki kadınların durumu ve sorunları, bir sınıfı diğerine hükmettirmiş ve erkeklere kadınlar üzerinde hâkimiyet kurdurmuş tarihsel gelişmelerden doğmuştur. Sınıf ve cinsiyetin ürünüdürler.

Fakat hâlâ çok sayıda düşünür –bilim insanları, yazarlar, toplumsal veya politik liderler– bu gerçeği görmezden geliyor.

Kadınların özgürleşme uğruna verdikleri çetin mücadeleleri başka yerlerdeki insanların, erkeklerin ve kadınların, toplumun mevcut yapısına karşı başkaldırılarından ayırmak istiyorlar. Fakat yabancı ve ulusal sınıf sömürüsüne temelli son verebilecek ve erkeklerin, yalnızca toplum içinde değil ataerkil sınıf ilişkilerinin çekirdeğini oluşturan aile birimi içinde de kadınlar üzerinde kurduğu egemenliği ortadan kaldırabilecek yegâne şey bu radikal değişimdir. Bu ilişkiler çekirdeği, dünya üzerinde ilk beşeri topluluklar kurulduğundan beri toplumun geçirmiş olduğu tüm değişimlere karşın, çağlar boyunca sınıflı ve ataerkil bir tahakküm sistemini güçlendirmiş, pekiştirmiş ve sürekli kılmış değerlerin ve kutsallaştırılmış inançların kaynağı olmayı sürdürmektedir.

Özellikle de Batılı emperyalist dünyadaki nüfuzlu çevreler, Arap kadınlarının sorunlarını İslam'ın özünden ve değerlerinden kaynaklanıyormuş gibi tarif etmekte ve aynı zamanda, önemli bölgelerde yer alan Arap ülkelerinin gecikmiş ilerlemesini büyük ölçüde dinî ve kültürel etkenlerin bir sonucu, hatta Arap halklarının zihinsel ve ruhsal yapılarına içkin özelliklerin bir sonucu olarak tarif etmektedirler. Onlara göre, azgelişmişliğin ekonomik ve politik etkenlerle bir ilişkisi yoktur ki bu etkenlerin kökeninde, kaynakların yabancılar tarafından sömürüsü ve ulusal zenginliklerin maruz bırakıldığı yağma yatmaktadır. Onlara göre, politik ve ekonomik özgürleşme ile büyüme, kalkınma ve ilerlemeye ilişkin süreçler arasında bir bağlantı yoktur.

Bu tür çevrelerde kalkınma bir kültürel değişim süreci, Batılı hayat benzeri bir modernleşme süreci, kaynakların daha iyi kullanılmasına, daha hızlı ve daha büyük kârlar elde edilmesine ve yer değiştiren çöl kumlarının ya da okyanus yataklarının altından daha etkili ve daha verimli şekilde petrol çıkarmaya olanak tanıyacak bir teknolojik gelişme süreci olarak düşünülmektedir. Tüm bunların gerçekleşmesi için yalnızca tek bir şart vardır: Bu tür kaynaklar, uluslararası kapitalizmin ve dünyanın hâlâ büyük bölümüne hükmetmekte olan çokuluslu devlerin çıkarlarına hizmet etmeye devam etmelidirler. Kal-

kınma, eşitsiz mübadelenin ve insafsız sömürünün yasalarına tabi tutulmalıdır.

Bazı Arap ve İslam ülkeleri, büyük ölçüde Batılı çıkarların kontrolünde bulunan ulusal hükümetlerin ve yöneticilerin elinde, bu tür modernleşme süreçlerinin tiyatro sahnesi olageldi. Sonuç; bir sahte kalkınma biçimi, çokuluslu ların çıkarlarına bağlı küçük bir modern sektör ile ihracata yönelik üretim yapan büyük bir geleneksel tarım sektöründen oluşan ikili bir sistem, sınırlı bir azınlığı kazançtan biraz pay alırken büyük çoğunluğu yoksulluktan, daha da derin bir muhtaçlığın içine düşen bir nüfus, bolluk ve servetle beslenen bir yönetici sınıf ile bir somun ekmek ya da bir kâse pilavla karnını doyuran ve mahrumiyet içinde yaşayan kitlelerden ibaret. Bu kalkınma biçiminin ürettiği gelir ve kârlar, Batılı bankaların kasa dairelerine ve uluslararası şirketlerin kasalarına akarken, "gelişmiş" ve "gelişmekte olan" arasındaki uçurum giderek genişlemekte ve derinleşmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, yıllık 360 milyar dolarlık petrol endüstrisinin beş kardeş petrol şirketinin "resmî" kârı, 1978'de önceki yıla göre yüzde 343 artarken Arap ülkelerinde her yıl bir milyon çocuk hâlâ yoksulluk, hastalık ve kötü beslenme nedeniyle bir yaşına ulaşamadan ölüyor. Bu çocukların vücutlarına giren protein ve vitamin gibi temel besin öğeleri, Amerika Birleşik Devletleri'nde her yıl kedilere ve köpeklere verilenin yalnızca onda biri kadar.

Servete sahip olan ve ulusların gücünü kontrol eden zengin azınlık ile bitkinlik, çok çalışma, hastalık ve açlıktan bitap düşmüş büyük çoğunluğu birbirinden ayıran ve giderek daha da açılmakta olan uçurumla birlikte, sorunlar her geçen gün daha da ağırlaşıyor, çatışmalar daha keskin ve daha acı bir hâl alıyor, halkın patlamaları sıklaşıyor ve bugün, gelişmekte olan halkların özgürlük, bağımsızlık ve toplumsal eşitlik mücadelesi toplumsal, ırksal ve cinsel ayrımcılık üzerine kurulmuş bir emperyalist sistemin temellerini her yerde sarsmakta olan yaygın bir olay. "Üçüncü Dünya"nın hemen hemen her ülkesinde sınıflar arasındaki çatışma açık veya gizli, yasal veya yasadışı tezahürleriyle gün geçtikçe artıyor.

Pehlevi Hanedanını önüne katıp süpüren 1978-79 İran Devrimi, azgelişmiş ülkelerdeki insanların; kentsel ve kırsal kesim işçilerinin, orta sınıfların, entelektüellerin ve ulusal burjuvazinin gitgide daha geniş kesimlerini etkileyen ve varoluşu zaten doğumla ölüm arasında uzun bir ıstıraplar silsilesi olan, kadın erkek milyonlarca insanın omuzlarına yüklenen bir ekonomik krizin baskılarına artık daha fazla dayanamadıklarının göstergesidir. Fakat İran'da Şah bir modernleşme sürecinin kendinden menkul lideriydi. O modernleşme süreci ki ülkeye artan bir refah getirdiği söyleniyordu fakat aslında tek yaptığı, petrol gelirleri yılda 9 milyar dolara ulaşmış bir ülkede bir avuç rüşvetçi, yozlaşmış ve kana susamış despota haddi hesabı olmayan servetler kazandırırken tarlada çalışanlara, makineleri çalıştıranlara, okulları ve üniversiteleri yönetenlere ve gündelik idarenin ve ticaretin çarklarını döndürenlere sefalet ve ölüm getirmek olmuştu.

Dolayısıyla İran'daki devrim özünde politik ve ekonomiktir. Kadınları tesettür, mutfak ve yatak odası hapsine geri göndermeye değil, kadın erkek bütün İran halkını özgürleştirmeye çalışan bir halk patlamasıdır. İran Devrimi, otuz yedi milyonu aşkın insanın ekonomik, toplumsal ve kültürel hayatındaki emperyalist baskıdan özgürleşmesinin bayrağı olarak İslam bayrağını çekmiştir; zira İslam, özünde, temel öğretilerinde, Muhammed'in önderliğinde doğuşunda ve gelişiminde köleyi özgürleştirmeye yönelik bir çağrıydı; ilk zamanlardaki biçimiyle toplumsal eşitliğe ve servetin kamusal mülkiyetine bir çağrı; artı-değer servetin tamamının biriktirilip yoksulları beslemek, giydirmek ve barındırmak için kullanılacağı bir "Ev" veya "Banka"nın kamusal mülkiyetine çağrıydı. Erken dönem İslam, ilkel sosyalizm olarak adlandırılabilecek bir şeyin ilk temellerini atmıştır; çünkü "Beytülmal"da biriken para, kabilesine veya sınıfına bakılmaksızın tüm Müslümanlara eşit derecede aitti. Fakat İslam'daki ilkel sosyalizm uzun ömürlü olmadı. Çok geçmeden, Muhammed'in ölümünün ardından ortaya çıkan, zenginleşen ve Müslüman savaşçılar Arap çölünün dar sınırlarını yarıp geçerek kızgın kumlardan Suriye, Irak ve Mısır'ın yeşil vadilerine

taştığında etkilerini artıran yeni sınıfların, artan refahı altında kaldı. İlkel sosyalizme ilk darbeyi, Müslümanların Dördüncü Halifesi ve Şam'daki Emevi hanedanının başı Osmân ibn Affân, (Dördüncü Halife Hz. Osman) vurdu.

Toplumsal adalet, özgürlük ve eşitlik uman veya bunlara inanan veya bunlar için savaşanlar ile sınıf imtiyazını, feodal tahakkümü destekleyen ve destekleyenlerin soyundan gelenlerin daha sonra Türk hâkimiyetinden, Fransız, İngiliz, İtalyan ve Alman sömürgeciliğinden ve daha sonraları başını Amerika Birleşik Devletleri'nin çektiği uluslararası emperyalizmden yana taraf tutacağı insanlar arasındaki asla bitmeyecek mücadele İslam'da işte böyle başladı.

İS 8. yüzyıldaki Osman bin Affân döneminden sonra tarih, Müslüman Arap halkları, feodal tahakküm ve yabancı hâkimiyetinden müteşekkil uzun bir geceye işte böyle gark etti. Bu uzun gece, fethettiği ve yönettiği günden bu yana, Arap halklarının vakayinamelerinde en rüşvetçi, en yozlaşmış, en bilmesinlerci/obskürantist, en insanlık dışı ve en gerici olanı simgeleyegelen Türk İmparatorluğu'nun egemenliği altında en koyu karanlıklarını yaşadı.

Kadınlar da fazla çalışmaya, peçenin ardına saklanmaya ve yüksek duvarların, demir parmaklıkların, penceresiz odaların çevrelediği ve harem ağalarının kılıçlarıyla her daim nöbet tuttuğu harem denen hapishanelerde titremeye işte böyle mahkûm oldu.

Arap halkları, dışarıdan istilacılar ve içeriden feodal hükümdarların kendilerine karşı uyguladığı adaletsizliklerden ve tahakkümden özgürleşme arayışı içinde, İslami öğretilerin özünü oluşturan toplumsal eşitlik, özgürlük ve adalet ilkelerinin uygulanması dışında bir umut göremiyordu. Bu da iç veya dış çeşitli biçimlerde feodal despotizme ve sonrasında sömürgeciliğe karşı mücadele vermiş devrimci Arap liderlerinin büyük çoğunluğunun yanı sıra bilhassa on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın başındaki yeniden uyanış sırasında Arap halklarının kültürel ve entelektüel gelişiminde rol oynamış öncü

ve düşünürlerin neden aynı zamanda İslam'da da lider ve öncü olduklarını açıklıyor. En tanınmış örnekler olarak Cemâleddîn-i Afgânî, Abdurrahman el-Kevâkibî, Abdullah Nedim ve eş-Şeyh Muhammed Abduh'u sayabiliriz. Fikir ve eylemlerinin yalnızca Arap halklarını ekonomik, politik ve askeri biçimleriyle sömürgeciliğin hızlı yayılımından ve feodal rejimlerin tahakkümünden özgürleştirmeyi amaçlamakla kalmayıp, kadınların statüsüyle ilgili sorunlarla ve o sorunları ana akım yaşamın ve özgürleşme mücadelesinin içine çekme ihtiyacıyla da uğraşmış olduklarını kaydetmek hem ilginç hem de önemlidir.

Dolayısıyla, bugünkü İran Devrimi, İslam bayrağı altında savaşmaya ve ilhamını *Kuran*'daki öğretilerden ve Muhammed Peygamber'den almaya devam etmiş olan Arap halkları için özgürlüğü ve toplumsal eşitliği amaçlayan tarihsel mücadelenin doğal mirasıdır. Sadece felsefi ve teolojik içeriğiyle değil, ilk zamanlarından beri politik arenaya nüfuz etmiş ve ayrıca gündelik hayatın ekonomik ve toplumsal yönlerini de kucaklamış olmasının da nitelediği bir din olan İslam böylece, çatışan güçler için (bir yanda feodalizm, tahakküm ve gericilik için, diğer yandan Arap kurtuluş davasının özgürlük savaşçıları ve şehitleri için) bayrak ve ilham olagelmiştir.

Son yıllar, ilerici güçler ile emperyalist ve gerici güçler arasında giderek artan ve İslam temelinde yürütülen bir çatışmaya tanıklık etti. Günümüz dünyasındaki çelişkiler derinleşip keskinleştikçe insanların zihinleri ve kanıları için verilen savaşın kapsamı ve karmaşıklığı da artıyor. Bu savaş her arenada verilmekte. Dünyanın, kaynaklar ve insan potansiyeli bakımından zengin, can alıcı bölgelerinde etkisini genişletmesi nedeniyle İslam başlıca arenalardan biri. İslam içindeki çatışmalar, doğrudan, petrol sahalarının kontrolü için verilen mücadeleyle ilgili.

İslam, Arap dünyasını oluşturan seksen milyon insan üzerinde hâlâ derin bir etkiye sahip olduğundan, hem gerici güçler hem de özgürlük ve ilerlemeyi savunanlar, topluma ve gündelik yaşama dair pek çok soruna yönelik tavır ve davranışlarını hâlâ

İslam öğretilerine dayandıran ezici çoğunluğun desteğini almak için savaşıyor.

Sonuç olarak son yirmi yıl, ilhamını İslam'dan alan politik ve toplumsal hareketlerin güçlü bir şekilde yeniden canlanışına tanık oldu. Bu hareketler, İslam'ın, Arap halklarının elinde tahakküme ve sömürüye karşı etkili bir silah olabileceği kanaatindeler. Bu gelişmeye koşut ve onunla bağlantılı bir şekilde, ulusal dil olarak Arapçanın etkili kullanımını yaygınlaştırmak için giderek daha çok çaba sarf ediliyor. Fransız sömürgeciliğiyle, İslami potansiyelini seferber ederek savaşmış olan Cezayir Devrimi de güçlü bir Arapçalaştırma kampanyası yürütmüştür. Sömürge rejiminde resmi dil olarak Arapçanın yerini Fransızcanın almış olduğu diğer Kuzey Afrika ülkelerinde de aynı durum geçerlidir.

Kültürel özgürleşmeyi, bağımsızlığı ve kimliği hedefleyen hareketler, azgelişmiş ülke halkları tarafından verilen politik ve ekonomik mücadelelere koşut ilerlemekte ve onlarla iç içe geçmektedir. Hem Kuzey Afrika'da hem de Sahra altı Afrika'da derinlik ve olgunluk bakımından gelişmekteler. Her yerde halklar sadece politik ve ekonomik bağları değil, zihni hapseden kültürel zincirleri de kırıyorlar. Geçmişlerini derinlemesine araştırıyor, kökenlerini, köklerini, tarihlerini yeniden keşfediyorlar; bir kültürel kimlik arıyor, kendi uygarlıklarını baştan öğreniyor; Batı'nın çıkarlarının vahşi hücumuna direnecek, yüzyıllardır yağmalanmış olan ne varsa (doğal kaynaklar; değer, mal ve kâr üreten emek, zekâ ve kültürün eseri yaratımlar...) geri alacak; yaşamsal dayanağını geçmişten ve gıdasını kültürel mirastan alan kökleri eski hâline getirecek kadar sahici, güçlü ve kararlı bir kişilik vücuda getiriyorlar; zira bu kökler olmazsa bir halkın yaşamı kurur gider, toprağın derinliklerinden kesilip çıkarılmış bir ağaç misali zayıflar ve yararsızlaşır, hem fiziksel hem de manevi gücünü yitirir.

Kurtuluşa yönelik bu geniş, derin ve kapsamlı hareket yine de hem dış hem de iç düşmanlardan aldığı darbeler sonucu ciddi tersine dönüşlere maruz kaldı. Emperyalizm, İslam ve Arap dünyasındaki çıkarlarını korumak için acımasızca ve çoğunlukla

da etkili bir şekilde karşı koymaya devam ediyor. Bu çatışmada, hakları uğruna savaşan halkların yükselen hareketini zapt etmek için her silah mubah.

Bu silahlar arasında dinin kullanımı, "İslam'ın kılıcı ve kelamı" da bulunuyor. İslami öğretilerdeki herhangi bir muğlaklık, bir İslami liderin herhangi bir hatası, İslami ilkelerin herhangi bir yanlış yorumu, İslami yöneticilerin alacağı herhangi bir gerici tedbir veya izleyeceği gerici politika emperyalist komplonun değirmenine su taşıyabilir, CIA'in provokasyonlarından ilham almış olabilir, Batı propagandasınca büyütülüp vurgulanabilir ve ilerici güçlere karşı koymada kullanılmak amacıyla manipüle edilebilir ya da niyet biçilebilir. Daha çok kısa bir süre önce, Batılı basın İran Devrimi'ne karşı bir kampanya düzenleyerek İran Devrimi'ni gerici olmakla, kadınlara tesettür ve çarşaf giymeyi dayatmakla, onları Şah rejiminde keyfini sürdükleri medeni haklardan mahrum bırakmaya kalkışmakla suçladı. İran'da olup bitenleri, derinliği ve kararlılığı bakımından şaşırtıcı bir militan halk ayaklanmasının tazyikiyle ilerleyen politik ve ekonomik bir hareketten ziyade yüzü geçmişe dönük, gelenekçi ve bağnaz bir toplumsal değişim gibi resmetmeye çalıştı. Bu tür karşıdevrimci desiseler; çeşitlilikleriyle, incelikleriyle, her durumun karmaşıklığını anlamaya ve çeşitli çelişkiler üzerinde maharetle oynama yollarına kafa yormalarıyla nitelenirler. Bu "uluslar oyunu"nda devrimci ve sol hareketler bile kullanılabilmekte ve demokrasi, liberalizm, hümanizm, modernizm ve insan hakları kisvesine bürünmüş gerici güçlerin elinde bihaber araçlar hâline gelebilmektedirler. Batı basını birdenbire İran'da "insan hakları"nın savunulması gerektiğini keşfetti. İlerici feminist hareketler, İranlı kadınlar namına müdahale ettiler ve bunu yaparken bazen müdahale biçimlerinin hatta içeriklerinin, İran halkının Amerikan müdahalesine karşı mücadelesini itibarsızlaştırmakta kullanıldığını fark etmediler. Aslında aynı esnada Batılı çıkar grupları ve aktörler, bir müminler toplumundaki ateist eğilimlerden ibaretmiş gibi tasvir edilen sosyalistlerin ve komünistlerin karşısına İslam'ı koyarak, devrimin ilerici kanat-

larına karşı bir siper inşa etmek için İslam'ın en muhafazakâr ve en Ortodoks güçlerini cesaretlendirmekteler.

Kapitalist çevreler bugün bir ikilemle karşı karşıya. İslam'a ihtiyaçları var, ilerici ve sosyalist hareketlere karşı İslam'ı bir payanda olarak kullanıyorlar. Fakat aynı zamanda, İslam'ın, çağdaş Arap toplumları da dahil olmak üzere tarihinin çeşitli aşamalarında, insanların kurtuluşu için önemli bir güç olageldiğinin ve sömürüye ve tahakküme karşı mücadelede bir kez daha önemli bir rol oynayabileceğinin farkındalar. Bu da Amerika Birleşik Devletleri'nin, Arap dünyasındaki ve Ortadoğu'daki İslami hareketler karşısında neden böylesi muğlak bir duruş benimsediğini açıklıyor. Söz konusu hareketleri zaman zaman koruyup kuvvetlendirmeye kalkışıp, zaman zaman da onları eleştirmesi, onlara saldırması ve onları zayıflatmasıyla kendini gösteren ikiyüzlü bir duruş. Bu bakımdan Amerikan politikasının özü; İslam'ın gerici, bilmesinlerci/obskürantist ve bağnaz kanatlarını güçlendirmek ve Arap dünyasındaki kitleleri emperyalizm karşıtı, feodalizm karşıtı ya da sosyalist bir pozisyon almaları için seferber eden hareketleri bölmek, zayıflatmak ve çarpıtmaktır. Tam da bu satırların yazılmakta olduğu sırada (1979'un ortaları), Arap ülkelerindeki İslami hareketlerin, ABD tarafından düşünülmüş, tasarlanmış ve neredeyse müzakere edilmiş İsrail-Mısır "Barış Antlaşması"na karşı çıktıklarını unutmayalım. O antlaşma ki barış getirmek yerine Arapları bölmüş, Siyonizm'i güçlendirmiş, Ortadoğu'yu Amerikan askeri üslerinin ve müdahalelerinin sahnesine çevirmiş, Mısır'ı ise kapitülasyonun ve derinleşen bir politik ve ekonomik krizin daha da içine çekmiştir.

İslam'la oynanan bu ikiyüzlü oyunda Batılı güçleri destekleyenler; seleflerinin önce Türk hâkimiyeti ve sonrasında Fransız ve İngiliz sömürgeciliği için açmış olduğu yolda ilerleyen, İslam'ı halk üzerinde tahakküm kurmak için bir araç olarak kullananlar; dinin, sınıfsal imtiyazların varlığına inandığını ve bunları savunduğunu, yöneticiye, babaya ve erkeğe karşı itaatsizliğe ise karşı olduğunu öne süren; başkaldırı, devrim ve özgürlük müca-

delesini suçların en büyüğü olarak tanımlayan ve sıradan insanın yoksulluk, mahrumiyet ve hastalıktan duyduğu hoşnutsuzluğu sapkınlık sayan İslami rejimler, politik ve dinî liderlerdir. Değil mi ki hayatın güzelliklerini uygun gördüğü biçimde insanlara ihsan eden, bazılarını temel ihtiyaçlardan mahrum bırakırken bazılarına sonsuz servet ve zevk ihsan eden Yüce Tanrı'dır? Öyleyse mümin, Tanrı'nın takdirini sessiz sakin ve derin bir memnuniyetle kabul etmeye mecburdur!

Dinî öğreti ve kampanyalar, gerici rejimlerin devamlılığını sağlamakta ve onları güçlendirmekte önemli bir rol oynamış ve hâlen de oynamaktadırlar. Dinî bilmesinlercilik/obskürantizm, batıl inanç ve bağnazlık; Arap halklarını etkisizleştirip bölmek isteyen ve kaderin her şeyden güçlü olduğu, kaderciliğin ve tevekkülün en yüksek erdemler olduğu inancını bu halkların zihinlerine ve yüreklerine aşılamak isteyen yöneticilerin veya sınıfların elinde tehlikeli araçlar olagelmiştir.

Gelgelelim Muhammed'in Arap Yarımadası'nda İslam hâkimiyetini kurmasını takip eden yüzyıllar boyunca, İslam'ın salt birbiriyle ilgisiz bir talimatlar ve beyanlar yığını olarak kabul edildiği takdirde düzgün anlaşılamayacağında ısrar eden dinî düşünürler ve liderler olmuştur. Bu yürekli insanlar, "Ve sizi farklı seviyelerde olmak üzere yarattık" ya da "Biri diğerinin üstünde" ya da "Erkekler kadınlardan sorumludur" gibi sözlerin, İslam'ın çağdışı tefsirlerinin desteklenmesinde kullanılabilmeleri amacıyla genel bağlamlarından ve İslam'ın temel ilkelerinden soyutlanmalarına karşı çıkmışlardır.

Bugün İran Devrimi'nin geniş kapsamı, saflarına İslami liderler ve dinî düşünürlerden müteşekkil geniş bir yelpaze katmış olduğu anlamına geliyor. Bunlardan bazıları aydın ve ilerici. Bazılarıysa değil, gelenekçi İslami inançlara sarılmaya eğilimli. Kadınlar üzerinde uygulanan baskıların da başın ve bedenin çarşafla örtülmesi gerektiğini veya özgürleşmiş, çalışan kadının ev mıntıkası içinde yine tecrit edilmesi gerektiğini söyleyen tefsirlerin kaynağı da bu ikinci grup. Bu sloganların savunulmasının sebebi ya İslam'ın gerçek ilkelerinin bilinme-

mesi ya da değişimin önüne geçmeye, İran halkının saflarını bölmeye ve kapalı kapılar ardında devrime karşı kurulan sayısız komplonun başarılı olmasını kolaylaştırmaya yönelik bağlantılı bir planın parçası olmasıdır.

Belli başlı Arap ülkelerinde, dini halklarının aleyhine kullanmaya devam eden yöneticiler var. Mısır'da Sedat rejimi 1970'ten beri muhafazakâr İslami hareketlerin yeniden canlanmasına ve güçlenmesine yardımcı olmak için elinden geleni ardına koymadı. Böylece ülke içindeki ilerici ve sosyalist eğilimlere karşı kullanılabileceklerdi. Hükümet, o hareketlerin faaliyetlerine herhangi bir şekilde müdahale etmekten kaçınmakla kalmadı, finansal ve politik destek kanalları da açarak onlara yardımcı oldu. Kadınlar tesettür giymeye teşvik edildi ve İslami giysinin modernize edilmiş biçimlerini giyen kadın öğrenciler Mısır kentlerinin sokaklarında ve üniversite kampüsünde aşina olunan bir görüntü hâline geldi. Gazetelerde anneliğin erdemlerini metheden ve kadınların ücretli işlerde çalışmalarının tehlikelerini sayıp döken uzun makaleler yayımlanıyor, özel radyo programları biteviye kadının evdeki rolünden bahsedip duruyordu.

Gelgelelim aynı İslami hareketler İsrail ile yapılan barış antlaşmasına saldırıp Filistinlilerin haklarını savunmaya başlayınca Mısır'ın yönetici sınıfı bu pozisyondan hızla geri çekildi ve paniğe varan ciddi telaş belirtileri gösterdi. Ülkeyi 57 yılı aşkın süre yönetmiş olan zorba bir hanedanın mirasını yok etmek için savaşan İran halkının coşkulu yürüyüşü de bu telaşı yüz kat artırdı. Devrimci güçlerin geniş kesimleri ilhamlarını İslam'dan almakta olduklarından, öncesinde hatırı sayılır bir hararetle savunulmuş olana artık saldırmak gerekiyordu.

Aynı esnada Batılı basın İslami hareketlerin "fanatizm"ine bir kere daha saldırmaya başladı. Çarşafın karanlık duvarlarına mahkûm edilen İranlı kadınları savunmak için coşkulu bir kampanya başlatıldı. İran, bir gece içinde, uzun siyah giysileriyle etkileyici fakat ürpertici görünen yüzbinlerce kadınla doldu. Bu sırada Batılı fotoğraf makinelerinin ardı arkası kesilmeyen deklanşör sesleri de bu ortaçağ görüntüsünü dünyanın her

yerinden milyonlarca okura ulaştırıyordu. Fakat binlerce İranlı erkek ve kadın, ordunun silahlarıyla vurularak öldürülürken veya suikasta uğrarken veya Savak'ın yeraltı hücrelerinde işkence görürken ya da kadını, erkeği, çocuğu bütün bir halk yurdundan kaçıp mülteci kamplarında çadırlara yerleşmeye zorlanırken ya da barışçıl kitleler napalmla yakılarak öldürülürken veya parça tesirli bombalarla paramparça edilirken kadın haklarına hatta insan haklarına yönelik bu coşku maalesef yoktu.

Kadınları yeniden çarşafa veya eve sokmaya yönelik her girişim kuşkusuz ki gerici bir politikadır ve insanları özgürleştirip sömürüyü ve sefaleti ortadan kaldırmayı amaçlayan hiçbir devrime yakışmaz. Kadınların her yerde birleşerek, özgürlüğe yönelik hareketlerini güçlendirmeleri ve genişletmeleri gerekiyor. Kadınlar arası dayanışma kuvvetli bir değişim gücü olabilir ve gelecekteki gelişmeleri yalnızca kadınların değil, erkeklerin de lehine olacak şekillerde etkileyebilir. Fakat bu tür bir dayanışma, azgelişmiş ülkelerde olup bitenlere dair berrak bir kavrayışa dayanılarak gerçekleştirilmelidir ki tüm halklar için eşitlik ve özgürlük davasıyla taban tabana zıt başka amaçlara hizmet etmek üzere kullanılmasın. Kadınların özgürleşme mücadeleleri ile "Üçüncü Dünya"nın her yerinden insanın, yabancı hâkimiyetine ve uluslararası kapitalizmin insan kaynakları ve doğal kaynaklar üzerindeki sömürüsüne karşı verdiği ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadeleleri arasındaki yakın ilişkinin hiçbir zaman gözden kaçırılmaması gerek. Şayet bu ilişki unutulursa, Batı'daki feminist hareketler, kadın özgürlüğü davasını desteklemek yerine Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki özgürlük güçlerini ve ilerici güçleri zapt etmekte kullanılabilir.

Elbette İran'daki belli dinî liderlerin kadınları çarşafa girmiş hâlde veya yıllar içinde kazandıkları medeni haklardan mahrum hâlde görme arzularına karşıyım. Bu gibi dinî liderler ya İslam'ı doğru anlamıyordur ya da şaibeli bir davaya hizmet etmeyi kabul etmişlerdir. Bir dinî lider Tanrı değildir, insandır ve dolayısıyla yanılması, hatalar yapması olasıdır. Söz ve eylemlerinin, hayatlarını etkilemek hatta yönlendirmek istediği insanlar ta-

rafından demokratik kontrole ve eleştirel değerlendirmeye tabi tutulması gerekir. Önderlik etmeye çalıştığı kadınlar ve erkekler tarafından sorgulanmalı ve değerlendirilmelidir. İranlı kadınlar, onları geçmişe geri döndürmeye yönelik girişimler karşısında kararlılıkla durabildiklerini göstermiştir. Aydın dinî liderlerin ve ilerici erkeklerin de desteğiyle, kadınların toplumdaki statüsüne ve haklarına kasteden bu gerici girişimlere karşılık vermeyi başarmışlardır.

İran'daki dinî hareket, İslam'da, ilerici politik liderler ve dinî düşünürler ile topluma dair değerleri ve tavırları dar sınıfsal imtiyazlardan ve İslam'ın Ortodoks, gelenekçi bir tefsirinden ilham alanlar arasında yüzyıllardır süregiden bir mücadelenin daha yüksek ve daha gelişmiş bir seviyesinin somut bir örneğidir. Saygın bir liderin dahi iç çelişkileri olabilir, öyle ki politik ve toplumsal mücadeledeki belli veçhelere dair aydınlanmış bir bakışı varken diğer alanlara dair ufku sınırlı ve kaskatı kalabilir. Bir yandan ülkesinin yabancı hâkimiyetinden kurtulması için canla başla savaşırken diğer yandan kadınları, erkeklerin iradesine ve fantezilerine tabi olması gereken aşağı yaratıklar gibi görüyor olabilir. Şu yaşadığımız dünyada, kadın erkek eşitliğine entelektüel açıdan inanmakla kalmayıp bunu gündelik hayatta da uygulayabilen çok az sayıda erkek olduğunu söylesek yanlış mı olur? Ayrıca, sosyalist hareketin içinde bile, kadınlar söz konusu olduğunda geri kalmış bir pozisyonun hâlâ tipik bir durum olduğunu ve bunun, sosyalist ve Marksist düşünce ve pratiğin hâlâ kırk fırın ekmek yemesi gerektiğine delalet ettiğini söylersek doğru olmaz mı?

Hayat tekrar tekrar gösterdi ki politik ve ekonomik değişim hızla gerçekleşebilirken toplumsal ve kültürel ilerleme, insan aklı ve yüreğinin içinin derin duygusal ve ruhsal süreçleriyle bağlantılı olduğu için geriden gelmeye eğilimlidir. Erkekler, kadınlara karşı tavırlarında çoğu zaman bu türden çelişkilerin kurbanı olmakta. Dolayısıyla kadın örgütlerinin ve kadınların politik mücadelesinin rolü, en nihayetinde kadınların tam anlamıyla özgürleşmesine ve cinsiyetler arasında gerçek eşitliğe

varacak her değişimde can alıcı etkenler olmaya devam ediyor. Bu toplumsal ve kültürel değişim ancak politik eylem ve etkili örgütlenme için gösterilen çabayla mümkün olacaktır. İlerlemenin yasası budur ve kadınların statüsü de bu yasaya istisna teşkil etmez. Erkekler, beşeri ilerleme için çok gerekli olan fakat yapmak konusunda epey isteksiz göründükleri değişikliklerin farkına varmalı hatta bu değişiklikleri kendi içlerinde yapmaya zorlanmalıdır.

Her yerdeki kadınların davası için canla başla uğraşmakta olan Batı'daki feminist hareketler, azgelişmiş ülkelerdeki durumun kadın özgürlük hareketleri tarafından hesaba katılması gereken özgül yönlerini anlamaya başlıyorlar. Her ne kadar bütün dünyada bu hareketlerin belli ortak özellikleri olsa da ekonomik, toplumsal ve politik gelişmenin farklı aşamalarıyla uğraşıyorsak temel farklar olması kaçınılmazdır. Azgelişmiş ülkelerde yabancı hâkimiyetinden kurtuluş hâlâ çoğunlukla *asıl* can alıcı mesele olmaya ve kadınların toplumdaki statüsü ve rolü de dahil olmak üzere başka alanlardaki mücadelelerin içeriğini ve biçimlerini etkilemeye devam ediyor. Batılı kapitalist toplumlar ile Arap İslam ülkeleri arasındaki kültürel farklılıklar da ayrıca önemli. Eğer tüm bunlar hesaba katılıp dikkatle, hevesle ve başlı başına dayanışma ruhuyla incelenmezse feminist hareketlerin Doğu'daki kurtuluş hareketlerinin aleyhine ve dolayısıyla kadınların özgürleşme mücadelesine de zararlı bir tavır almasına yol açabilir. Bu belki de İranlı kadınlar arasındaki ilerici çevrelerin, "kadınları çarşafın kara kıvrımları ardına hapsetmekle tehdit eden" gerici erkek şovenist rejime karşı kız kardeşlerini korumak amacıyla İran'a koşan bazı Amerikalı feminist figürler karşısında biraz tarafsız bir tavır takınmış olmalarını açıklıyor.

Arap İslam ülkelerindeki kadınların karşısında duran en önemli mücadelenin ne "özgür düşünce"ye karşı "dinî inanç" ne de "erkek şovenizmi"ne karşı (bazen Batı'da anlaşıldığı hâliyle) "feminist haklar" olduğunu ne de modernleşmenin gelişmiş dünyaya ve müreffeh topluma özgü bazı yüzeysel yönlerini hedeflediğini anlamak gerekiyor. Özünde, bugün verilmekte

olan mücadele, Arap halklarının ekonomik potansiyel ve kaynaklarının, ayrıca bilimsel ve kültürel miraslarının sahipliğini elde etmelerini ve böylece ellerinde ne varsa sonuna kadar geliştirebilmelerini, bu sayede de yabancı kapitalist çıkarların uyguladığı kontrol ve hâkimiyetten kendilerini kesin olarak kurtarmalarını garanti altına almayı amaçlıyor. Herkesin eşit haklara sahip olduğu özgür bir toplum inşa etmeyi ve sınıfsal ve ataerkil imtiyaza dayalı sistemlerin adaletsizliklerini ve tahakkümünü ortadan kaldırmayı amaçlıyorlar.

Bununla bağlantılı olarak şunu not düşmekte fayda var: Modern bir uygarlığın değerlerine ve kadınların haklarına ters addettiği İran Devrimi'ne saldırmaya başlayan, kaderini Ortadoğu'daki Amerikan ve Siyonist çıkarlara bağlamış ve Arap halklarının adil ve kalıcı bir barış için verdikleri mücadeleyi yüzüstü bırakmış olan Mısır'daki mevcut gerici rejimin ta kendisidir.

Geçmiş deneyimlerimiz, Arap halklarını Batılı çıkarlara bağlayan hatlardaki herhangi bir güçlenmenin, kaçınılmaz olarak tüm fikir ve eylem alanlarında bir gerilemeye yol açtığını her zaman göstermiştir. Toplumsal ilerleme kesintiye uğrar, toplumdaki en gerici ve en gelenekçi çevreler Ortodoksluğa ve dogmaya dönüş için yaygara koparmaya başlar. Ezici çoğunluğun toplumsal ve ekonomik hakları saldırıya maruz kalır ve kadınlar, özgürlüğe ve ilerlemeye yönelik genel saldırının ilk kurbanları olurlar. Radikal toplumsal değişimin yerini, toplumdaki seçkinci ve imtiyazlı grupları etkileyen yüzeysel modernleşme süreçleri alır ve bu gruplara mensup kadınlar Batılı kadının çarpık versiyonuna dönüşedursun, sanayide, tarımda, devlet idaresinde, alım satım ve ticarette ya da öğretmenlik ve serbest mesleklerde çalışıp didinen kadınların ezici çoğunluğu, kendilerini artan bir tahakkümün ve yaşam standartlarında sert bir düşüşün kurbanları olarak bulurlar. İster Batı'da ister Doğu'da olsun yüzeysel modernleşme süreçleri hayatın ekonomik, toplumsal, politik ve cinsel veçhelerinde kadınlarla erkekler arasında gerçek eşitliği hiçbir zaman getirmeyecek. Pek çok Batılı toplumda uygulandığı hâliyle cinsel haklar, kadınların özgürleşmesine değil kadınla-

rın ticarileştirilmiş bedenlere, gittikçe artan bir kapitalist kâr kaynağına dönüştürüldüğü vurgulu bir tahakküme yol açıyor.

Buna ek olarak, Batı'daki modernleşme süreçleri bazen orta veya üst sınıfa mensup küçük bir kadın azınlığına "eşit haklar" tanımakta. Bu kadınlar işletmelerde ya da serbest mesleklerde kendilerine yer bulabilmekte, milletvekili veya bakan bile olabilmekteler. Fakat bu gibi kadınlar genellikle mensubu oldukları sınıfın erkeklerinden daha fazla olmasa da onlar kadar muhafazakâr oluyor. Keyfini sürdükleri pozisyonlar, o tür toplumlara özgü olduğu üzere kadınları bulundukları aşağı pozisyondan kurtarmaya yaramıyor. Aksine, aslında hakiki bir değişim gerçekleşmemiş olduğu hâlde gerçek durumun üstünü örterek ve bir değişim görüntüsü vererek erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliği kalıcılaştırıyorlar.

Muhafazakâr Parti'nin lideri Margaret Thatcher, Mayıs 1979'da İngiltere'nin ilk kadın başbakanı olduğunda, Batılı basın bu olayı önemli bir gelişme olarak övgüyle karşıladı. Fakat pek çok kişi Margaret Thatcher'ın politikalarının kadınların durumunun muhtemelen kötüye gitmesine yol açacağını hissediyor olabilir; çünkü önemli olan Thatcher'ın salt kadın olması değil, temsil ettiği sınıf ve politikalar. Muhafazakâr bir hükümet çalışanların haklarına, demokratik özgürlüklere ve sosyalizme ister istemez düşman olacak ve bu kaçınılmaz olarak, kadınların özgürleşmesini hedefleyen hareketlere ilişkin de benzer bir pozisyon benimsemelerine yol açacaktır. Bu yalnızca İngiltere'deki kadınlara dair politikaları etkilemeyecek. İngiltere dünya meselelerinde ve özellikle Afrika'daki belli ülkeler üzerinde ve daha az ölçüde olmakla birlikte Asya'da hâlâ kayda değer bir etkiye sahip.

Azgelişmiş ülkelerdeki kadınların mücadelesi, kadın cinsiyeti lehine önyargılı ve ne pahasına olursa olsun onu savunmak amacıyla doğan dar bir bağnaz hareket değil. Biliyoruz ki toplumun tamamı ilerlemedikçe kadınların ilerlemesi ve statülerinin iyileşmesi asla sağlanamaz. İster dinî ister politik isterse toplumsal olsun, bağnazlığın her biçimine karşı çıkılması

gerektiğine inanıyoruz. Kadınların özgürleşmesi amacıyla verilen uzun ve zorlu mücadelede zafer kazanmak için kadınların esnek bir tavır benimsemesi ve gayretlerini, ilerlemeyi savunan herkesle birleştirmeye hazır olması gerekiyor. Kadınlar sosyalist ve Marksist odaklı eğilim ve örgütlerle olduğu gibi demokratik ve milliyetçi güçlerle de ilerici dinî hareketlerle de işbirliği yapmaya hazır olmalı. İran halkının, Pehlevi hanedanının 57 yıllık yönetimine karşı başarılı bir devrim gerçekleştirmesine olanak tanıyan tüm bu güçlerin birleşik gayretleridir ve ileride gelişmesinin başlıca teminatı da hâlâ bu birleşik gayrettir. Bu, İran halkının düşmanlarının neden bu güçleri bölme ve birbirine düşürme girişimlerine odaklandıklarını açıklıyor. Bu bölücü girişimlerde, temel amaca hizmet ettiği sürece her slogan ve her güç kullanılabilir –o gücün ilerici veya gerici, kapitalist veya sosyalist, demokratik veya sert ve bağnaz, şovenist ve ırkçı veya enternasyonalist olması fark etmez. Kadın özgürlüğü hareketi de istisna değil.

Kadınlar Asya, Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerika ülkelerindeki ulusal kurtuluş hareketlerinin her zaman ayrılmaz bir parçası oldu. Fransız sömürgeciliğine karşı Cezayir'in erkekleriyle omuz omuza savaştılar ve Filistin halkını, ulusal hakkı olan kendi kaderini tayin etme hakkından mahrum bırakmayı hedefleyen Siyonist ve emperyalist saldırgan politikalara karşı Filistin Kurtuluş Örgütü'nün verdiği mücadelenin bir parçası oldular. Ve Yemen'de İngiliz işgaline ve gerici Arap entrikalarına karşı, Mozambik'te Portekiz sömürgeciliğine ve Rodezya'nın misilleme seferlerine karşı, Vietnam'da ülkenin Fransızlar, Japonlar, Amerikalılar ve şimdi de Çinliler tarafından art arda silahlı istilalarına karşı kadınlar da savaştı.

Ulusal kurtuluş mücadelesine, ekonomik ve toplumsal yeniden inşa mücadelesine katılımları vasıtasıyla pek çok hak kazandılar. Ancak ister ulusal demokratik isterse sosyalist olsun yeni hükümet sistemleri bir kere yerlerini almayagörsünler, kadınların toplumdaki statüsüne ilişkin önemli adımlar atmaktan genellikle vazgeçiyorlar. Bu Doğu Avrupa'nın sosyalist

rejimlerinde, bağımsızlığın ardından Cezayir'de ve Kuzey Kore, Çin hatta Vietnam'da da göze çarpmakta. Bunun başlıca nedeni, kadınların, toplumdaki ulusal veya toplumsal devrimin ardından inşa edilen politik kurumların ve yapıların, hükümetin ve idarenin her seviyesinde kendileri için yeterli temsiliyeti garantileyebilecek kadar iyi örgütlenmiş bir politik güç hâline gelmeyi başaramamış olmalarıdır. Fabrikalarda, tarlalarda, sosyal hizmetlerde, farklı mesleklerde ve evde, ekonomik ve toplumsal uğraşın her alanında oynadıkları önemli role ve her ülkede nüfusun yarısını temsil etmelerine rağmen politik iktidar yapısı içindeki temsiliyetleri her zaman bir azınlıkla hatta bazen çok da kısıtlı bir azınlıkla sınırlı kaldı.

Yeni yönetici sınıflar ve hükümetler erkeklerden oluşuyor ve kadınların karşı karşıya olduğu sorunları hızla unutmaya ya da en azından o sorunlara gerekli dikkat ve çabayı göstermemeye eğilimliler. Aile içindeki ataerkil sınıf ilişkilerini ortadan kaldırmaya çalışmak yerine bu ilişkiler o veya bu şekliyle idame ettirilmekte ve onlara ilişkin değerler egemen olmaya devam etmektedir.

Arap ülkelerinde gerçekleşmiş olan değişimleri niteleyen, feodal yapılardan kapitalizme, hatta bazen sosyalist yönelimin ilk aşamalarına bir geçiştir. Bu değişimlere genellikle ivme kazanmış bir sanayileşme eşlik etmekte ve söz konusu sanayileşme ev dışı emekte hızlı bir büyüme gerektirmekte, kadın erkek yüzbinlerce insanı üretim sürecinin ve büyümekte olan birçok hizmet ve kuruluşun içine çekmektedir. Aileler kırsal alanlardan kentlere kalabalıklar hâlinde göç etmekte ve kentler olağanüstü oranlarda şişmektedir (nüfusta yıllık yüzde 4 ile yüzde 13'lük bir artış). Çalışan kadınların yalnızca sayısı artmakla kalmamakta, maruz kaldıkları toplumsal değişimlerden kaynaklanan bir dizi yeni sorunla da karşılaşmaktadırlar. Önceden geniş aile sisteminin sağladığı destekten, yardımdan ve birçok işlevden mahrumdurlar. Annelerin ne zaman iş gereği tarlaya veya başka bir yere gitmesi gerekse, geniş ailenin üyeleri, çocuklarının bakımını üstlenip onlara göz kulak oluyordu. Toplumsal, psikolojik ve

finansal destek sağlanıyor, gündelik hayatın yükünü hafifletmek üzere birçok görev ortaklaşa üstleniliyordu. Geniş aile çok çeşitli toplumsal işlevler yerine getiriyordu. Kente göç ve genel olarak toplumsal değişim bu birimi ortadan kaldırmakta, onun yerini çekirdek aile almaktadır. Fakat çekirdek aile aynı rolü oynayamamaktadır ve bir zamanlar var olmuş yapıları ikame edecek, böylece bir zamanlar geniş ailenin, aile üyeleri ve özellikle de anne için yaptıklarını üstlenebilecek başka hiçbir kurum da çıkmamıştır.

Bu yeni durumda erkekler evde her türlü sorumluluktan paçalarını sıyırmaya; toplumdaki ve kamusal yaşamdaki pek çok sorumluluktan, kadınların hem işte hem evde karşılaştıkları sorunları çözebilecek yeni bir toplumsal yaşam örgütlenmesi ihtiyacına ilişkin sorumluluklardan kaçmaya devam ettiler. Kadınlar, toplumdaki ve iş yerindeki yeni rollerine ek olarak evde kocaya, çocuklara ve bazen de babalar, anneler, erkek kardeşler, kız kardeşler ve kuzenler gibi akrabalara karşı eski rolleriyle çifte yük hatta üç yük birden omuzlamaya devam ediyorlar.

Toplum, kadınların işgücüne katılmasına engel teşkil eden belli değerleri terk etmişse de pek çok eski değere, özellikle de kadınların evin, kocanın ve çocukların bakımında sarf ettiği gayreti ki ücretsiz olmayı sürdürmektedir, devamlı sömürüsünü garantileyen değerlere kayda değer bir inatla tutunmaya devam etmiştir. Toplum, kadınların çalışmasını ve eğitim haklarını yüceltti, kadınları işgücünün özgürce dolaşan bir parçası hâline gelmekten alıkoyan toplumsal duvarları ve çitleri alaşağı etti. Yine de kadınları çocuklarına ve kocalarına esir misali bağlayan değerleri güçlendirmeye ve tatlı annelik erdemleri şarkısını söylemeye devam etmekte (bazı İslami çevrelerde olduğu üzere) "Cennet annelerin ayakları altındadır" demeyi, bir kadındaki en yüksek vasfın kocaya itaat olduğunu ve bunun aynı zamanda yüce Allah'a itaatin de bir işareti olduğunu söylemeyi sürdürmektedir. Bugün bile, işi ve kariyeri olan Mısırlı bir kadın, bakan dahi olsa Mısır Evlilik Kanunu'nda kutsanmış itaat yasasına tabidir. Bir kadın, işinde ve evinde üstlendiği sayısız yükün al-

tında ezildiğinde ya da kocasına ve çocuklarına beklenen ilgiyi gösteremediğinde esirgenmez. Çocuklarını ihmal ederek, kendisini kocasının iradesine ve ihtiyaçlarına sunmayarak "kutsal aile bağları"nın çözülmesine katkı sağlamak başta olmak üzere çok sayıda ithama maruz kalır.

Toplum, "kutsal aile bağları"nı muhafaza etmeye çok özen gösterir fakat bu "kutsal bağlar"ın muhafazasının bir yanılsamadan öteye geçmediği konularda ne olup bittiğini pek umursamaz. Arap İslam ülkelerinde erkeğin mutlak boşanma hakkı, birden çok kadınla evlenme hakkı ve yasallaştırılmış cinsel hovardalık hakkı çocuklar için her türlü hakiki emniyeti ve istikrarı hükümsüz kılmakta ve gerçek aile hayatının özünü yok etmektedir. Toplum, "anneliği" göklere çıkarmakta fakat bir yandan da annelerin çocuklarını düzgün yetiştirebilmeleri için gerekli olanak ve araçları sağlamayı ihmal etmektedir. Kadına, çocuğunu emzirmesi için nadiren yeterli zaman verilmektedir, bebeğini doğurmadan önce ve doğurduktan sonra kadına tanınan izin süreleri üzücü biçimde yetersizdir.

Toplumun, aileyi herhangi bir özgün somut içerikten mahrum bırakırken ailenin biçimsel yapısını muhafaza etmekte bugüne dek sergilediği ısrar, sömüren sınıfların arzusuyla ailenin ekonomik işlevlerinin devamlılığı, çocuk yetiştirmenin yükü ve masraflarının sosyal sistemin sorumluluğu hâline gelmesindense bunları ailenin yüklenmeye devam etmesini garantilemek üzere o sınıfları temsil eden politik güçlerle ilgilidir. Kadın, ücretsiz emek kaynağı olmayı ve evdeki işlevlerini başka kurumsal düzenlemeler devraldığı takdirde tazmin edilmesi ve ücretinin ödenmesi gerekecek birçok hizmetin kaynağı olmayı sürdürüyor. Toplum, aile sistemine bu dokunaklı bağlılığın temelinde yatan gerçeklerin keşfedilmesini önlemek amacıyla anne sevgisi veya aile sevgisi ile çocukların bakımı, beslenmesi ve yetiştirilmesi arasındaki bağlantıları hep pekiştirdi. Sanki anne şefkati veya aile şefkati, ifadesini yalnızca ekonomik ihtiyaçların sorumluluğunu tek başına almakta bulmalıymış ya da bulabilirmiş gibi. Aynı zamanda Arap ülkelerindeki insanların ezici çoğun-

luğunun hayatını niteleyen eşitsizlik, adaletsizlik ve yoksulluk, o insanları, aile sisteminin yaratılmasının ve sürdürülmesinin amacı olan işlevleri layıkıyla yerine getirmeleri için herhangi bir gerçek olasılıktan mahrum bırakmakta. Ailelerin ezici çoğunluğu çocuklarına gerekli ekonomik imkânları sunamıyor. Çoğu anne, bebeklerini besleyemez hatta onlara bakamaz hâle getiren bir açlık, yoksunluk ve yorgunluk hâlinden mustarip. Yiyecek olmayınca memeleri kuruyor, temel yaşam ihtiyaçları olmayınca şefkatleri soluyor. Her şeyden yoksun olunca verme kapasitelerini kaybediyorlar. Yıllarca tarlada ve evde çalışarak tamamen solup giden bu kadınların gençliği yalnızca birkaç yıl içinde tükenerek geriye çökmüş bir beden ve kurumakta olan bir ruh bırakıyor –payına düşen, daha genç ve daha çekici bir kadın için kenara atılmak olan, işe yaramaz, unutulmuş bir insan.

Eğitimli bir kadın daha tatmin edici meslekler ve bir kariyer edinebilir. Yine de çoğu durumda koca, onun üzerinde hâkimiyet kurmayı, kazancına el koymayı ve kadın ne vakit erkeğin denetimini gevşetmeye çalışsa ya da fantezilerine karşılık vermeyi reddetse kadını boşanmayla tehdit etmeyi sürdürecektir. Ataerkil norm ve değerler evde, sokakta, okulda, camide, iş yerinde hatta radyo programları, televizyon, filmler, tiyatro oyunları, gazete ve dergiler yoluyla yayılan kavram ve tavırlarda hüküm sürmeye devam etmektedir.

Arap ülkelerindeki çoğu kadının içinde bulunduğu durum bu. Gelgelelim kendi durumlarıyla benim ait olduğum bölgedeki kadınların durumunu birbirinden kesin çizgilerle ayıran ve ikisi arasında temel farklılıklar olduğuna inanan, Amerika ve Avrupa'daki kadınlarla hemfikir olamam. Hayatımızı ortaçağ sistemlerine sürekli bir teslimiyet gibi tasvir etmeye ve hararetle, kadın sünneti gibi bazı ritüellere ve geleneksel pratiklere işaret etmeye eğilimliler. Kurbanları savunurken kıyameti koparıyor, uzun makaleler yazıyor ve kongrelerde konuşmalar yapıyorlar. Kadın sünnetinin ifşa edilmesi elbette iyi bir şey. Fakat bu tür tezahürlere yoğunlaşmak, toplumsal ve ekonomik değişime dair asıl meselelerin gözden kaçırılması ve unutulması, etkili

eylemin yerini bir üstün insanlık duygusunun alması, zihni ve duyguları kadınların özgürleşmek için her gün verdikleri somut mücadeleye körleştirebilecek bir tatmin hissinin alması riskini de beraberinde getiriyor.

Ben kadın sünnetine ve benzeri diğer gerici ve zalim pratiklere karşıyım. Bunu ilk ifşa eden ve *Woman and Sex* adlı kitabımda bundan bahseden ilk Arap kadını bendim. Bu pratiği kadınlar üzerindeki tahakkümün diğer yönleriyle ilişkilendirdim. Fakat kadın sünneti gibi meselelere yoğunlaşan ve bu meseleleri, kadınların yalnızca Afrika veya Arap ülkelerinde maruz kaldıkları sıra dışı ve barbarca tahakkümün kanıtı olarak gösteren Amerika ve Avrupa'daki kadınlara katılmıyorum. Bu tür sorunları onları yalıtarak, kadınların her yerde maruz kaldıkları genel ekonomik ve toplumsal baskılarla bağlantılarını koparark, ataerkil sınıf sisteminin hâlâ hüküm sürdüğü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadın cinsiyetinin her gün önüne sürülen tahakkümle bağlantılarını koparark ele alma girişimlerinin tamamına karşı çıkıyorum.

Avrupa ve Amerika'daki kadınlar klitorisin ameliyatla alınmasına maruz kalmıyor olabilirler. Ancak kültürel ve psikolojik klitoridektominin kurbanılar. "Bedenim üzerindeki zincirleri kaldır, zihnimi zincire vur." Kadınların ruhsal tabiatları hakkındaki teorisini formüle ederken, klitorisi bir erkeklik organı ve klitorisle ilişkili cinsel aktiviteyi çocukluk evresi olarak tanımlayan ve bir kadında olgunluğun ve akıl sağlığının klitorisle ilişkili cinsel aktivitenin son bulup o aktivitenin vajinaya aktarılmasını gerektirdiğini ileri süren Sigmund Freud kadınların psikolojik ve fizyolojik sünnetini anlatan erkekler arasında belki de en ünlüsüydü.

Hiç kuşkusuz, klitorisin fiziksel olarak alınması psikolojik olarak alınmasından çok daha hunharca ve zalimce bir işlem gibi görünüyor. Yine de sonuç, varlığıyla yokluğunu bir hâle getirmek üzere işlevlerini ortadan kaldırmak olduğundan, bu ikisinin neticeleri tamamen aynı olabilir. Hatta psikolojik ameliyat daha da kötücül ve zararlı olabilir; çünkü bütün olma yanılsaması

üretmeye eğilimlidir oysa aslında beden tıpkı zekâ geriliğiyle doğmuş fakat beyin maddesi bulunan bir çocuk gibi temel bir organını kaybetmiş olabilir. Özgürlük kaybedilmiş olduğu hâlde özgür olma yanılsaması yaratabilir.

Bir yanılsama içinde yaşamak, hakikati bilmemek kadın veya erkek her insan için her şeyden daha tehlikelidir; çünkü insanları özgürlük, özgürleşme ve yaşamlarının ve geleceklerinin kontrolünü ellerine alma mücadelesindeki en önemli silahlarından mahrum bırakır. Hâlâ tahakküm altında yaşayan bir köle olduğunuzun bilincinde olmak, özgürleşmeye giden yolda ilk adımdır.

Arap ülkelerindeki kadınlar olarak biz Doğu'ya ait olduğumuz, Arap olduğumuz ya da İslam toplumlarına mensup olduğumuz için değil, binlerce yıldır dünyaya egemen olan ataerkil sınıf sisteminin bir sonucu olarak hâlâ köle olduğumuzun, hâlâ tahakküm altında olduğumuzun farkındayız.

Özgürleşmenin tek yolu kendimizi bu sistemden kurtarmak. Kadınlar birleşerek, toplumun yarısını sahiden temsil edebilecek kadar güçlü, o kadar bilinçli ve o kadar dinamik bir örgütlü politik güç hâline gelmedikçe asla özgür olmayacaktır. Kanımca, kadınların sosyalist ülkelerde dahi özgürleşmelerini tamamlayamamış olmalarının asıl sebebi, haklarını kabul ettirebilecek kadar güçlü, bilinçli ve dinamik bir politik güç hâline gelememiş olmalarıdır.

Git gide daha fazla kadın, Arap ülkelerindeki toplumsal dönüşüm mücadelesinin içine çekiliyor. Fakat pek çoğu hâlâ kadın özgürlüğü davasının salt bir kadın sorunu olduğunu ya da aileyle, kocayla veya çocuklarla ilgili belli bir toplumsal değişim olduğunu, toplumdaki belli başlı politik meselelerle ya da sosyalizm, özgürlük ve demokrasi mücadelesiyle ilgisiz, tamamen ayrı ve farklı bir sorun olduğunu sanıyor.

Gelgelelim geçmişin deneyimleri ve hataları, ilerici toplumsal hareketlerde ve partilerde başı çeken kadınların ve erkeklerin giderek olgunlaşmasına katkıda bulundu. Pek çoğu, politik ve sivil yaşam arasındaki uçurumun, toplumun genel meseleleriyle

her bir bireye ilişkin kişisel sorunlar ve ihtiyaçlar arasındaki uçurumun ve hükümetin geniş anlamda işleyişiyle her gün insanların kendi sorunlarının çözümünün parçası olmaları ve kendi işlerini yürütmeleri arasındaki uçurumun iki yakasını birleştirecek bir köprüye ihtiyaç olduğunu daha açık seçik görüyor. Düşünceyi eylemle, aklı his ve duyguyla ilişkilendirecek ve daha iyi bir dünya için verdikleri mücadelelerinde kadın ve erkekler arasında yeni ve daha yüksek bir ilişki inşa edebilecek modern bir toplumsal dönüşüm teorisine ihtiyaç duyuyorlar.

Bu yeni toplum kavramı ve o toplumun dönüşümüne ilişkin süreçler kavramı, hem erkekler hem de kadınlar üzerindeki genel tahakkümle, sadece kadınların sırf kadın oldukları için maruz kaldıkları belirli tahakküm biçimleri arasındaki ilişkileri somutlaştırabilmelidir. Diğer bir deyişle, toplumun politik, ekonomik ve toplumsal yeniden biçimlendirilmesiyle insanın kültürel, ahlaki, psikolojik, cinsel ve duygusal yeniden biçimlendirilmesi arasındaki ilişkileri gözümüzde canlandırmaya ve bu sürecin ilerlemesi gereken hattın önünü açmaya yönelik acil ve hayati bir ihtiyaç vardır.

Her bir Arap ülkesinin her bir evindeki, köyündeki, kasaba veya şehrindeki kadını harekete geçirebilecek, okuma yazması olmayan köylü kadını da kadın fabrika işçisini de eğitimli meslek sahibi kadını da saflarına katabilecek bir kadın hareketinin meydana getirilmesi, demokrasi, ilerleme ve sosyalizmi hedefleyen Arap hareketinin her kadına ulaşabildiği ve yalnızca belli bir sınıfın aracı olmakla kalmayıp gerçek bir kitle hareketi hâline geldiği bir aşamaya ulaşmakta olduğu anlamına gelecektir.

Kendilerini tüm tahakkümlerden kurtarmak için gereken teoriyi, düşünceleri ve mücadele biçimlerini formüle edebilecek olan yalnızca Arap kadınlarıdır. Kendi özgünlüğüyle capcanlı, kültürel geleneğinde en sahici ve en değerli olanı seçebilen, ayrıca bilimin ve modern düşüncenin ilerlemesini özümseyebilen yeni bir Arap kadını yaratabilecek olan yalnızca onların çabalarıdır. Artık özgürlüğün gökten armağan olarak ineceği ya da erkeklerin inceliği sayesinde lütfedileceği yanılgısıyla yaşamayan, özgürlüğe

giden yolun uzun ve çetin, ödenecek bedelinse ağır olduğunu bilen bilinçli Arap kadınları. Diğerlerini mutlak özgürlüğe taşıyacak olan sadece bu tür kadınlardır. Böylesi Arap kadınları tereddüt etmeyecektir çünkü özgürlük için ödenecek bedel ağırsa, köleliğin bedelinin daha da ağır olduğunu bilmektedirler.

Nevâl es-Sâdevî
Kahire, 1979

Giriş

Uzun yıllar boyunca hem kentsel hem de kırsal alanlarda yürüttüğüm tıbbi çalışmalar ve her gün kapımı çalarak, taşıdıkları psikolojik ve cinsel sorunların yüküyle evimin eşiğini aşındıran erkekler ve kadınlar beni bu kitabı yazmaya sevk etti.

Bu çalışmada yalnızca kadınların, onların ailelerinin veya çocuklarının ya da eşlerinin ve hayatta karşılarına çıkan duygusal ve cinsel streslerin ele alınacağını sanan pek çok kişi vardır. Kadınları ele alan çalışmalar, gelenek olduğu üzere, listenin epey sonunda yer bulabilmiştir; çünkü özel bir grupla ve kaçınılmaz olarak kapsamı dar sorunlarla ilgilendiklerinden yapı gereği sınırlı oldukları düşünülmekteydi. Değil mi ki kadınların dünyası aileyle, çocuklarla ve evle sınırlıdır? Öyleyse bu küçük dünya

nasıl olur da özgürlük, adalet ya da sosyalizmin geleceği gibi özlemlerimize ve düşüncelerimize damgasını vurmuş, zamanımızın büyük politik ve beşeri meseleleriyle rekabet edebilir?

Gelgelelim, kadının toplumdaki statüsüne ilişkin her derinlemesine araştırma girişimi, kadını yalnızca bir üreme aracı olarak gören tavırdan kurtulduğu takdirde, ister istemez insan yaşamının tüm yönleriyle ilgili çok daha geniş bir meseleler dizisinin incelemesine varacaktır. Bizi, politikaya ilişkin daha genel dertlerin düzlemine taşıyacak ya da daha kesin söylemek gerekirse, bitip tükenmez özgürlük ve hakikat mücadelesiyle iç içe geçmiş en iyisinden bir politik dava hâlini alacaktır.

Zira her ülkedeki "yüksek" politika küçük tuğlalardan, kendilerini genel örüntünün içine ören ayrıntılardan oluşan bir inşadır. Bu ayrıntılar kişisel ihtiyaçlar, problemler ve bireysel arzulardır. İnsanların kişisel yaşamları ve gereksinimleri son tahlilde bir politik iradeye, politikalara ve bir ülkenin politikasına tercüme edilen yönlendirici ve sevk edici güçlerdir. Bu kişisel yaşam açıkça, cinsiyetin çetrefilliklerini, erkek ve kadın arasındaki ilişkileri, üretim ilişkilerini ve iş bölümünü içermektedir. Kadınların sorunlarına ve cinsiyet sorunlarına gerektiğinden az önem vermeyi uygun görenler, politikanın ilkelerini ya görmezden geliyor ya da anlamıyorlardır. Kadınların temel haklardan mahrum statüsünün, görece geri kalmışlıklarının bir bütün olarak toplumda temel bir geri kalmışlığa yol açtığı gerçeğinden kaçmak artık mümkün değil. Tam da bu sebepten, kadınların özgürleşmesini, tüm tahakküm biçimlerine karşı verilen mücadelenin ve toplumda sömürülen tüm sınıfları ve grupları hem politik hem de cinsel anlamda özgürleştirmek için verilen çabaların ayrılmaz bir parçası olarak görmek gerekiyor.

Arap kadınlarının, bölgemizin toplumsal gelişmesinde geride kalmış olduğunu hâlâ inkâr eden ve o kadınların amansızca hücumuna uğradığı sorunları görmeyi reddeden çok kişi var. Bu tür bir tavır, temel sahtekârlığı bir yana, Arap ülkelerindeki ilerleme davasına ciddi anlamda zarar veriyor. Bu davaya samimiyetle bağlıysak zayıflıklarımızı örtmek yerine onları ifşa

etmemiz gerek. O zayıflıkların üstesinden geleceksek bunu yapmamız şart.

Geçtiğimiz yıllar boyunca birtakım ciddi çalışmalar yayımlandı ve bu çalışmalar, Arap toplumunun ekonomik, politik veya ahlaki her uğraş alanında gerçek özgürlüğe ulaşabilmesi için radikal bir tedavi gerektiren pek çok toplumsal illetin maskesinin düşürülmesine katkıda bulundu. Arap bilim insanlarının yürüttüğü bu çalışmalar arasında, Halim Barakat'ın *The River with No Embankments* adıyla yayımlanan çalışmasından söz etmek istiyorum. Barakat, 1948 ile 1967'de birbirini izleyen savaşlar sırasında gerçekleşen dış göç dalgalarını körüklemek amacıyla İsrail'in, gelenekçi Filistinli Arapların "cinsel hassasiyetler"inden nasıl istifade ettiğini göstermektedir. 1967'deki savaş sırasında Arapları Ürdün'ün Batı Yakası'nı terk etmeye zorlayan etkenlerden biri, hava bombardımanının yanı sıra kadınlarının "namus"unu koruma arzusuydu. Dolayısıyla bazı Arap militanların, *a'ard* (namus) sözcüğünün yerini Arapça sözlükte *ard*'ın (toprak) almasında ısrar etmiş olması kolaylıkla anlaşılabilir.[1]

Kadın bekâreti gibi kişisel bir meseleyle, kalabalık Arap mülteci gruplarının topraklarının İsrail tarafından karasal işgalini kolaylaştıran göçü gibi son derece çarpıcı bir politik olay arasındaki bağlantının, böylece farkına varırız. Bu, ülkelerimizin geleceğiyle sahiden ilgilenen herkesin, kızların ve kadınların sorunlarına ilişkin çalışmalara, toplumumuzdaki cinsel ve ahlaki ilişkilerin farklı yönlerine önem vermesi gerektiğini gözler önüne seren pek çok örnekten yalnızca bir tanesi.

Geçtiğimiz yıllarda Arap ülkelerinde, bu sorunlarla uğraşan bazı kitaplarım yayımlandı. Fakat bu kitaplar arasında, kamuoyunun farklı kesimlerinde en büyük ilgiyi uyandıran *Woman and Sex* oldu. İlk basım hızla tükendi ve o zamandan bu yana kitaba yönelik artan talebi karşılamak için birkaç yeniden basım yapılması gerekti. Piyasaya çıktıktan kısa süre sonra, bir yanardağın kenarına oturmuş, gitgide yaklaşan uzak gümbürtülerini

1. Bkz. Nevâl es-Sâdevî'nin, Mayıs 1974'te Kudüs'te Guy Printing Press tarafından basılan *Woman and Sex* cildi için Sabha el-Halîlî'nin yazdığı önsöz.

dinlemekte olduğumu fark ettim. Genç yaşlı, kadın erkek herkesten gelen mektuplar, telefonlar ve ziyaretler her geçen gün düzenli olarak çığ gibi büyüdü. Çoğu sorunlarından kurtulmanın yolunu soruyordu, çoğu dostane veya çaresizceydi ancak pek azı, sadece pek azı tehdítkârdı.

Kapı zilimin sürekli çalmasına, küçük ahşap kutunun camı ardındaki mektupların belli belirsiz görüntüsüne, telefonun hafifçe çalışına, ofisimin döşemesinden veya banliyödeki küçük dairemin giriş salonundan geçen utangaç, müteredditadımlara alıştım. Komşu Arap ülkelerinden gelmeye başlayanlar bile oldu.

Gelenlere kapımı, düşüncelerimi ve yüreğimi açtım. Fakat zaman geçtikçe bu yükün artık ne denli ağırlaşmış olduğunu, sorumluluğun ne denli tedirgin edici olabildiğini hissetmeye başladım; zira zaaflarımızı açıkça ortaya koymaya ve o zaafların kökünde yatan sebeplere yönelik, yaşamlarımızın üzerine inşa edilmiş olduğu politik, toplumsal, ekonomik, cinsel ve tarihsel yapılardaki gerçek sebeplerine yönelik devamlı ve sürekli artan bir çaba sarf etmezsek toplumumuzdaki kadınların ve erkeklerin sorunlarının sonu gelmez, çözümü olmaz. Çok sayıda mektup, bu gayreti sarf etmeye girişip ileri gitmemi istiyordu. Bu benim için bir sıkıntı kaynağı olmasının yanı sıra aynı zamanda bir mutluluk ve destek kaynağıydı. Toplumumuzdaki erkeklerin ve kadınların büyük çoğunluğunun daha fazla bilgiye ve kavrayışa susamış olduğunu, daha fazla ilerlemeye yoğun bir açlık duyduğunu şimdi eskisinden daha iyi anlar olmuştum.

Fakat bir bedenin ta içerisinde atan sinirleri ve arterleri açığa çıkarmak için dokuyu boylu boyunca kesen bir neşter kadar keskin bir kalemle yazılmış sözcüklerin yarattığı korkuyu ve paniği yalnızca küçük bir azınlığın ifade etmesi de doğaldı. Bu, karanlığa alışıkken birdenbire bir ışıldakla karşılaşanların paniğiydi. Aldığım mektuplardan bazıları, beni, uzun yıllar boyunca titiz bir sabırla bir araya getirmiş olduğum olguları ve bilgileri yayımlamaktan sakınmaya çağırıyordu. Çağrıları, beklenmedik bir ışık karşısında gözlere siper olmak için kalkan bir el gibiydi. "Gücü ve yetkiyi elinde bulunduran"lar arasından

bir başka azınlık ise Mısır Halk Sağlığı Bakanlığı'ndaki Sağlık Eğitimi Müdürlüğü görevimden ve heyetinin beni baş editörü olarak seçmiş olduğu *Health* dergisini yayımlama hakkımdan mahrum bırakılmam gerektiğine karar verdi.

Fakat bu tür olaylar ne kadar acı verici olursa olsun hevesimi kırmadı ya da çabalarımın hızını kesmedi, kesmeyecek. Kalemim gerçekleri gözler önüne sermeye, meseleleri aydınlığa kavuşturmaya ve hakikat olduğuna inandığım şeyi tanılamaya devam edecek.

Zira asıl zararın *Women and Sex*'teki hakikati arayıp bilinir hâle getirmektense onu örtbas etmeye çalışmaktan geleceğine iyice ikna oldum. Hakikat bazen şoke eder veya yerleşik düşüncelerin sükûnetini sarsar. Fakat bazen iyi bir sarsıntı, pineklemekte olan zihinleri uyandırabilir ve gözleri açıp, etraflarında hakikatte olup bitenleri görmelerini sağlayabilir.

Arap toplumunda kadınlar hakkında yazmanın, özellikle yazarın kendisi de kadınsa, zor ve hassas alanlar üzerinde yürümek demek olduğuna kuşku yok. Bu, hem görünür hem de saklı mayınlarla dolu bir arazide dikkatle ve ağır ağır ilerlemek gibidir. Neredeyse her adım elektrikli bir tele, dokunulmaz olması gereken kutsanmış ya da kutsal bir noktaya, ne vakit kadınlarla ilgili bir konu gündeme getirilse ve onu özgür kılmak için el uzatılsa kendilerini ağır demir parmaklıklar gibi indiriveren dinî ve ahlaki yapıların bir parçası olduğundan sorgulanmaması gereken bir değere değebilir.

Özellikle din, araştırmacıların ve hakikatin peşinde olanların gayretlerini baltalamak hatta bertaraf etmek için gelenekçi toplumlarda sıklıkla kullanılan bir silahtır. Günümüzde dinin çoğu kez ekonomik ve politik güçlerin elinde bir araç olarak, yönetenlerin yönetilenleri aşağıda tutmasına yarayan bir kurum olarak kullanıldığını giderek daha açık bir şekilde görmeye başladım. Böylelikle din, tarihsel olarak kadınlar, çocuklar ve köleler üzerindeki tahakkümle doğmuş, pekiştirilmiş ve sürdürülmüş ataerkil aileyi idame ettirmek için kullanılan hukuki sistemler, eğitim sistemleri, polis sistemleri hatta psikiyatrik

sistemlerle aynı amaca hizmet etmektedir. Dolayısıyla herhangi bir toplumda dini, politik sistemden ayırmak ya da cinselliği politikadan ayrı tutmak mümkün değildir.

Politika, din ve cinsellikten müteşekkil üçlü her toplumdaki en hassas meseledir. Bu hassasiyet, kırsal bir arka plana ve geçmişe sahip, feodal ilişkilerin hâkim olduğu, gelişmekte olan toplumlarda bilhassa akuttur. Avrupa'da kaydedilen sınai, teknolojik ve bilimsel ilerleme, buradaki halkların kültürünün, din ve cinsellik alanlarındaki modası geçmiş değerlerin ve feodalizmin güçlü etkisinden kurtulmasında hayati rol oynadı. Bu süreç ancak kiliseye karşı sert bir mücadele verilmesiyle mümkün oldu. Bu çatışma, kapitalizmin yükselen güçleriyle ortaçağın ve feodalizmin kurumlarıyla bağlantılı yerleşik çıkarlar arasındaki karşıtlığın bir yansımasıydı. Tüm toplumsal çatışmalarda olduğu gibi bu yolda da kurbanlar feda edildi, bazı kültürlü ve zeki erkekler ve kadınlar kilisenin öğretilerine karşı gelmekle itham edildi ve kazığa bağlanıp canlı canlı yakıldılar: Dünyanın semada güneşin etrafında devamlı bir hareketle süzüldüğünü ilan eden Giordano Bruno gibi erkekler veya her daim meşhur Jeanne d'Arc gibi kadınlar. Fakat gün geldi bu çatışma, kilise ve onun dinî liderleri karşısında yeni kapitalist güçlerin zafer kazanmasıyla sonuçlandı. İnsanlık tarihinin mantığı böyledir işte, ekonomik etkenlerin din karşısında bile avantajlı olduğu insafsız bir mantıktır.

Zira insanların yaşamı ve temel ihtiyaçları dine değil ekonomiye bağlıdır. İnsanlık tarihi boyunca bizzat dinin standartları ve değerleri ekonomi tarafından şekillendirilmiştir. Kadınlar üzerindeki tahakküm her toplumda, toprak mülkiyeti üzerine kurulu bir ekonomik yapının, miras ve ebeveynlik sistemlerinin ve toplumun içine gömülü bir toplumsal birim olarak ataerkil ailenin bir ifadesidir. Fakat her ne kadar insanlık tarihi, kadınların temel haklardan mahrum konumunun ve çoğu çağ boyunca maruz kalmış oldukları tahakkümün, sosyoekonomik sistemin bir yan ürünü olduğunu tekrar tekrar kanıtlamışsa da pek çok yazar ve analist hâlâ dinin temel neden olduğunu ileri sürmekte.

Bu özellikle de Batılı kaynaklar Arap kadınlarının durumunu ele alıp onları kuşatan sorunları, diğer dinlere kıyasla İslam'ın tavırlarından, değerlerinden ve tabiatından kaynaklanıyormuş gibi açıklamaya çalıştıklarında geçerli oluyor. Bu kanı belki de İslam'a ve onun toplumsal değişimde oynadığı role dair eksik veya yanlı bir kavrayışın sonucudur. Hatta İslami öğretilere ve sisteme ilişkin yanlı bir değerlendirmeden kaynaklı ya da yeni sömürgeci güçlerle yakından bağlantılı belirli yönetici sınıfların yerleşik ekonomik çıkarlarını bir örtbas etme ve bir gerçekleri saklama girişimi olabilir.

Arap bölgesini meydana getiren veya "Üçüncü Dünya" kategorisine giren ülkelerin bazılarında pek çok yerel, yerleşik çıkar sahibi, dini ve dinin öğretilerini insanların aklını karıştırmak, onları yanlış yönlendirmek ve yanlış bilgilendirmek için kullanan devamlı, dikkatle tasarlanmış bir kampanyada yeni sömürgecilik güçleriyle işbirliği yapmıştır. Suudi Arabistan'dan daha çok petrol çıkarmak, Musaddık'ı devirip İran'daki petrol tekellerinin hükümdarlığını yeniden kurmak, Endonezya'da Sukarno'yu kıstırıp eşine rastlanmayan ölçüde toplu katliam yapmak, Şili'de Salvador Allende'yi ezip sonra da toplar, makineli tüfekler, hapishaneler ve her gün sokaklarda uygun adım yürüyen ağır postalların yankısı üzerine kurulu bir askerî diktatörlük tesis etmek amacıyla din sembolleri öyle veya böyle kullanıldı. Din ayrıca Bangladeş'te Mucîb Abdurrahman'ın suikastında ve Lübnan'da uzun aylar boyunca sürdürülen ve yükselmekte olan milliyetçilik, demokrasi ve ilerleme güçlerinin önünü kesme amaçlı yeni bir komplodan başka bir şey olmayan kardeş katili savaşta da rol oynadı. Arap bölgesi ülkelerinde binlerce insan din adına korkunç bir ölümle karşılaştı, karşılaşmakta. Ve Mısır'da bilmesinlerci/obskürantist güçler, Ortodoksluk ve sömürü güçleri din kisvesi altında bir araya gelip bir avuç insanın çıkarlarına hizmet etmek için insanları ekmeklerinden, en hayati ihtiyaçlarından mahrum bırakmaya çalışıyorlar. Yine aynı güçler aynı anda, kadının yerinin ev olduğunu duyuruyor ve haremin daha modern bir versiyonunu kurmaya çalışıyorlar. Bazı Arap ülkele-

rinde kızların bugün dahi maruz bırakıldığı barbarca sünnetin arkasındaki güçler de bunlardır. Klitorisin ve bazen dış genital organların ampütasyonu ile kızların düşünme, yargıya varma ve anlama kapasitelerini felç etmeye yönelik hesaplı, insafsız bir kampanyayla beyinlerinin yıkanması bir arada işlemektedir; zira çağlar boyunca, kadınların maruz bırakıldıkları sömürüyü görmelerini ve bu sömürünün sebeplerini anlama yetilerini yok etmeyi amaçlayan bir sistem inşa edildi. Kadınların durumunu, onları dişi olarak, dolayısıyla insan ırkının ikinci dereceden bir türü olarak yaratmış olan Yaratıcı'nın buyurduğu bir kader gibi tasvir eden bir sistem.

Karşılaştırmalı din üzerine yapılmış herhangi bir ciddi çalışma, İslam'ın özünde kadınların statüsünün aslında Yahudiliktekinden veya Hıristiyanlıktakinden daha kötü olmadığını açıkça gösterecektir. Aslına bakılırsa, kadınlar üzerindeki tahakküm, Hıristiyanlık ve Yahudilik ideolojilerinde çok daha çarpıcıdır. Tesettür, İslam'ın var olmasından çok önce Yahudiliğin bir ürünüydü ve erkekler Tanrı'nın suretinde yaratılmış olduklarından başı açık kalabilirken kadınların Yehova'ya dua ederken başlarını örteceklerine dair yemin ettirildikleri *Eski Ahit*'ten alınmıştı. Kadınların eksik olduğuna, başsız bir bedenden ibaret olduklarına ve o bedenin, başın tek sahibi olan kocayla tamamlandığına dair inanç böyle doğmuştur.

Bunu, İslam toplumu olmayan toplumlarda kızlara ve kadınlara uygulanan, karnın altında kilitlenen bir çelik kalkan olan bekâret kemeri biçiminde ve ataerkil aile var olduğundan bu yana kadınlar üzerinde kurulan çok sayıda bastırma ve ayrımcılık biçimlerinde cerrahi ve zihinsel sünnet takip etti.

Toprak sahipliği, miras, babasoylu ilişkiler ve kölelerle kadınlar üzerinde tahakküm temelinde inşa edilen ataerkil ailenin yükselişinden önce, insan hem eril hem de dişil Tanrılara tapıyordu. Antik Mısır da dahil olmak üzere, kadim uygarlıkların pek çoğunda kadınlar toplumda özel bir konuma sahipti ve pek çok alanda dişil Tanrılar hüküm sürüyordu. Fakat yeni ekonomik sistemler ve ataerkil aile kendine sağlam bir yer edinince, eril

Tanrılar tek Tanrılı dinlerde tekellerini ilan ettiler. Kadim dişil Tanrılar ortadan kayboldu, ruhbanlık ve peygamberlik işlevleri erkeklere özel bir alan hâline geldi.

Tahakkümün temel nedenleri ve ona yol açan koşullar ortadan kaldırılmadıkça Arap kadınları özgürleşemez. Gerçek özgürleşme ancak sömürünün ekonomik, politik, cinsel veya kültürel tüm biçimlerinden özgürleşme anlamına gelebilir. Tek başına ekonomik özgürleşme yeterli değildir. Kadınların çalıştığı ve erkeklerle eşit ücret aldığı bir sosyalist sistem, ataerkil aile hüküm sürmeye devam ettiği ve kadınlarla erkekler arasındaki ilişkilere dair bir dizi neticeyle yüklü olduğu müddetçe kadınların tam anlamıyla özgürleşmesini zorunlu olarak beraberinde getirmez. Ekonomik sömürüden özgürleşmenin, kadınların genel olarak özgürleşme davasına önemli bir katkısı bulunduğuna kuşku yok fakat ister toplumsal ister ahlaki isterse kültürel olsun diğer tüm tahakküm biçimlerinden özgür olmakla ilişkilenmedikçe kadınlar ve erkekler de gerçekten özgür olamazlar.

Nevâl es-Sâdevî
Kahire, 1977

Birinci Kısım

Kesilip Atılan Diğer Yarım

1
Kimsenin Cevaplamadığı Soru

Uykuyla uyanıklık arasındaki o keyifli durumda, ılık ve rahat yatağımda uzanmış, tatlı periler gibi hızla birbiri ardına uçuşan pembe rüyalar görmekte olduğum o gece altı yaşındaydım. Battaniyenin altında bir şeyin hareket ettiğini hissettim, bir şey arıyormuşçasına bedenimin üzerinde el yordamıyla gezinen soğuk, sert, kocaman bir el. Hemen hemen aynı anda, neredeyse bu ilki kadar soğuk, bir o kadar sert ve bir o kadar büyük bir başka el çığlık atmamı engellemek için ağzımı kapadı.

Beni taşıyarak banyoya götürdüler. Kaç kişi olduklarını bilmiyorum, ne yüzlerini ne de kadın mı erkek mi olduklarını hatırlıyorum. Dünya, görmemi engelleyen karanlık bir sisle

kuşatılmış gibi görünüyordu. Belki de gözlerimin üzerine bir tür örtü örtmüşlerdi. Tek hatırladığım korkmuş olduğum, kalabalık oldukları ve demirden pençe gibi bir şeyin karşı koyamayayım hatta hareket edemeyeyim diye ellerimi, kollarımı ve uyluklarımı tuttuğu. Bir de çıplak bedenimin altındaki banyo fayanslarının buz gibi hissini ve bana Ramazan'da[1] kurban kesmeden önce bıçağını bileyen kasabı anımsatan gıcırtılı madeni bir sesin ara ara kestiği tanımadık insan seslerini ve uğultuları hatırlıyorum.

Kanım damarlarımda donmuştu. Hırsızlar odama girip beni yatağımdan kaçırmışlar gibi geliyordu. Boğazımı kesmeye hazırlanıyorlardı; çünkü köyde yaşayan yaşlı ninemin bana anlatmaya bayıldığı hikâyelerde benim gibi söz dinlemeyen kızlara hep böyle yapılırdı.

Madeni sesin gıcırtısını duyabilmek için kulak kesilmiştim. Ses kesildiği an kalbim de atmayı bıraktı sanki. Göremiyordum ve bir şekilde soluğum da kesilmiş gibiydi. Fakat gıcırtı sesini çıkaran şeyin gitgide bana yaklaştığını kuruyordum. Her nasılsa beklediğim üzere boynuma değil de bedenimin başka bir kısmına yaklaşıyordu. Karnımın altında bir yerlerde, uyluklarımın arasında gömülü bir şeyi arar gibiydi. Tam o anda, uyluklarımın ardına kadar ayrılmış olduğunu ve asla gevşemeyen çelikten parmakların kavradığı her bir bacağımın diğerinden olabildiğince uzakta tutulduğunu fark ettim. Gıcırtılı bıçağın ya da bıçak ağzının doğrudan boğazıma inmekte olduğunu hissettim. Sonra aniden, keskin madenî kenar, uyluklarımın arasına iner gibi oldu ve orada bedenimden bir parça et kesip kopardı.

Ağzımı sıkı sıkıya tutan ele rağmen acıyla bağırdım; çünkü acı yalnızca acı gibi değildi, bütün bedenimi yalayan bir alev gibiydi. Birkaç saniye sonra kalçamın etrafında kırmızı bir kan gölü gördüm.

Bedenimden neyi kesip kopardıklarını bilmiyordum ve anlamaya da çalışmadım. Sadece ağladım ve yardım etmesi için

1. Ramazan Bayramı Müslümanlarda oruç ayını takip eden dört günlük bayramdır. Büyük şenlikler için bir vesiledir. Bir diğeriyse bir buçuk ay sonra kutlanan, bir koyun veya kuzunun kurban edildiği Kurban Bayramı'dır. Bu, İbrahim'in oğlu yerine bir kuzuyu kurban edişinin tekrarlanmasıdır.

anneme seslendim. Fakat beni en çok dehşete düşüren şey, başımı çevirdiğimde onu yanı başımda dikilirken bulmak oldu. Evet, oydu, yanılıyor olamazdım, sahiden oradaydı, daha birkaç saniye önce kızını doğrayanlar bu yabancılar değilmiş gibi tam ortalarında durmuş onlarla sohbet ediyor ve onlara gülümsüyordu.

Beni yatağıma taşıdılar. Benden iki yaş küçük kız kardeşimi, daha birkaç dakika önce aynen beni yakaladıkları gibi yakaladıklarını gördüm. Bütün gücümle haykırdım. Hayır! Hayır! Kız kardeşimin büyük, kaba saba eller arasındaki yüzünü görebiliyordum. Beti benzi atmıştı, iri siyah gözleri kısa bir an için gözlerimle buluştu, asla unutamayacağım kapkara dehşet dolu bir bakış. Az sonra, daha biraz önce benim olduğum yerde, banyo kapısının arkasındaydı. Bakışmamız şöyle der gibiydi: "Ne olduğunu artık biliyoruz. Trajedimizin ne olduğunu artık biliyoruz. Özel bir cinsiyetle, kadın cinsiyetiyle doğduk. Sefaleti tatmaya ve bedenimizin bir parçasının soğuk, merhametsiz, zalim eller tarafından koparılmasına peşinen mahkûmuz."

Ailem eğitimsiz bir Mısırlı aile değildi. Tam tersine, her iki ebeveynim de o yılların standartlarına göre çok iyi eğitim alacak kadar şanslılardı. Babam üniversite mezunuydu ve o yıl (1937) Kahire'nin kuzeyinde Delta bölgesindeki Menufiya iline Eğitim Genel Kontrolörü olarak atandı. Annem, Askerlik Dairesi Genel Müdürü olan babası sayesinde Fransız okullarında okumuştu. Yine de kızların sünnet edilmesi âdeti o sırada çok yaygındı ve ailesinin kırda mı yoksa kentte mi yaşadığından bağımsız olarak hiçbir kız, klitorisinin ampüte edilmesinden kaçamıyordu. Ameliyatın ardından iyileşip okula döndüğüm zaman, sınıf arkadaşlarıma ve diğer arkadaşlarıma başıma gelenlerin ne olduğunu sorunca sosyal sınıf fark etmeksizin (üst sınıf, orta veya alt orta sınıf) istisnasız hepsinin aynı deneyimi yaşadığını öğrendim.

Sonraları Kefr Tahla'daki akrabalarımdan öğrendiğim kadarıyla kırsal kesimlerde yoksul köylü ailelerde her kız sünnet ediliyordu. Bu âdet köylerde hâlâ çok yaygın, şehirlerde bile ailelerin büyük bölümü bunun gerekli olduğuna inanıyor. Gel-

gelelim eğitimin yaygınlaşması ve ebeveynlerin daha iyi bir anlayışa sahip olması giderek daha fazla anne babayı kızlarını sünnet ettirmekten alıkoyuyor.

Sünnetin hatırası bir kâbus gibi peşimi bırakmadı. Bir güvensizlik duygusu hâsıl oldu, geleceğe dönük attığım her adımda beni bekleyen bilinmezliği duyuyordum. Annem ve babam ya da ninem ya da etrafımdaki insanların benim için hazırladığı başka sürprizler olup olmadığını bile bilmiyordum. Toplum, hayata gözlerimi açtığım günden beri bana bir kız olduğumu ve *bint* (kız) sözcüğü her kim tarafından telaffuz edilirse edilsin neredeyse her zaman kaş çatılarak telaffuz edildiğini hissettirmişti.

Büyüyüp 1955'te doktor çıktığımda bile, çocukluğumu bir kalemde yitirmeme sebep olmuş, gençliğim ve evli geçirdiğim yıllar boyunca beni, cinselliğimin bütününün ve her yönüyle psikolojik dengenin sağlayabileceği yaşamın eksiksizliğinin tadını çıkarmaktan mahrum bırakmış olan bu acı verici olayı unutamadım. Benzer nitelikte kâbuslar yıllar boyunca, özellikle de kırsal kesimlerde tıp doktoru olarak çalıştığım dönem boyunca peşimi bırakmadı. Orada sık sık, sünnet sonrasında ayakta tedavi kliniğine aşırı kanamayla gelen genç kızları tedavi etmek zorunda kalıyordum. Pek çoğu, başlı başına yeterince vahşice olan ameliyatın insanlık dışı ve ilkel bir biçimde yapılması sonucu hayatını kaybediyordu. Diğerleriyse bazen hayatlarının sonuna dek ıstırabını çektikleri akut veya kronik enfeksiyonlar kapıyorlardı. Ve hepsi olmasa bile çoğu, daha sonraları bu deneyimin sonucu olarak cinsel veya zihinsel bozuklukların kurbanı oluyordu.

Mesleğim, bir aşamada, çeşitli Arap ülkelerinden gelen hastaları muayene etmeme sebep oldu. Bu hastalar arasında Sudanlı kadınlar da vardı. Sudanlı kızların, Mısırlı kızların maruz bırakıldıkları sünnet ameliyatından on kat daha zalim bir ameliyat geçirdiklerini görünce dehşete kapıldım. Mısır'da yalnızca klitoris ampüte edilir ve o da genellikle tamamen edilmez. Fakat aynı ameliyat Sudan'da tüm dış genital organların

tamamen alınmasıyla yapılıyor. Klitorisi, iki dış dudağı (*labia majora*) ve iki iç dudağı (*labia minora*) kesip alıyorlar. Sonra da yara onarılıyor. Vajinanın dış açıklığı sağlam bırakılan tek kısım oluyor, o da ancak onarma sürecinde açıklığın fazladan birkaç dikişle daraltıldığından emin olunarak. Bunun sonucu da şu ki gerdek gecesinde erkek cinsel organının içeri girebilmesi için dış açıklığı genişletmek amacıyla bir ucun veya her iki ucun birden keskin bir neşter veya jiletle yarılması gerekiyor. Sudanlı bir kadın boşandığı zaman cinsel ilişkiler yaşayamamasını sağlamak amacıyla dış açıklık bir kere daha daraltılıyor. Eğer yeniden evlenirse, yeniden genişletme yapılıyor.

Sudanlı bir kızın sünneti sırasında neler olduğunu bana açıklayan bu kadınları dinledikçe öfkem ve isyanım artıyordu. 1969'da Sudan'ı ziyaret edip de sünnet pratiğinin kırsal kesimlerde hatta kasaba ve şehirlerde bile hız kesmediğini görünce öfkem on kat arttı.

Tıbbi yetiştirilme tarzıma ve eğitimime karşın o zamanlar kızların neden bu barbarca işlemden geçmek zorunda bırakıldıklarını anlayamıyordum. Kendime tekrar tekrar şu soruyu soruyordum: "Neden? Neden?" Fakat giderek daha da musallat olan bu soruya asla bir cevap bulamıyordum, tıpkı hem benim hem de kız kardeşimin sünnet edildiğimiz gün zihnime üşüşen sorulara asla bir cevap bulamadığım gibi.

Bu soru, her nasılsa, beni şaşırtan başka şeylerle bağlantılı gibi görünüyordu. Yemek konusunda ve evden çıkma özgürlüğü konusunda erkek kardeşime neden iltimas geçiyorlardı? Tüm bu konularda neden ona benden daha iyi muamele ediliyordu? Erkek kardeşim avazı çıktığı kadar gülebiliyor, bacaklarını özgürce hareket ettirebiliyor, dilediği kadar koşup oynayabiliyorken neden benim insanların gözlerine doğrudan bakmamam, onun yerine ne zaman biriyle karşı karşıya gelsem bakışlarımı yere indirmem gerekiyordu? Güldüğümde, sesimi, insanların beni zar zor duyabilecekleri kadar kısık tutmam ya da iyisi mi ürkek bir gülümsemeyle yetinmem bekleniyordu. Oyun oynarken bacaklarımın özgürce hareket etmemesi, nazikçe bitişik durmaları

gerekiyordu. Okula gittiğim için ders çalışmaya ek vazifelerim öncelikle ev temizliğine ve yemek pişirmeye yardım etmekti. Oysa erkek kardeşlerimden, oğlanlardan ders çalışmaları dışında hiçbir şey yapmaları beklenmiyordu.

Ailem eğitimliydi, dolayısıyla erkek ve kız çocuklar arasındaki farklılaşma, özellikle babam kendisi de öğretmen olduğundan, başka ailelerde yaygın olan boyuta asla ulaşmadı. Genç kız akrabalarım, sırf hasbelkader biraz toprak sahibi diye yaşlı bir erkekle evlendirilmek üzere okulu bırakmaya zorlandıklarında ya da küçük erkek kardeşleri, sırf kız kardeşlerine üstünlük taslamaya güçleri yettiği için, hiçbir sebep yokken onları aşağıladıkları ve dövdükleri zaman onlar için çok üzülürdüm.

Buna karşılık erkek kardeşim de benim üzerimde üstünlük kurmaya çalışıyordu ama babam açık fikirli bir erkekti ve çocuklarına karşı davranışında, kızlarla erkekler arasında ayrım yapmamak için elinden geleni yapıyordu. Annem de kızların oğlanlarla eşit olduğunu söylerdi ama ben çoğunlukla pratikte bunun böyle olmadığını hissediyordum.

Bu ayrım ne zaman yapılsa, kimi zaman şiddetle isyan eder ve annemle babama, okulda erkek kardeşimden daha başarılı olduğum hâlde bana tanınmayan ayrıcalıkların neden erkek kardeşime tanındığını sorardım. Fakat annemle babamın bana hiçbir zaman "öyle" dışında verecek bir cevapları olmazdı, ben de hemen karşılık verirdim: "Neden öyle olması gerekiyor?" Ve hiç değiştirilmeden, yine aynı cevabı alırdım: "Çünkü öyle..." Eğer inatçılığım üzerimdeyse soruyu tekrar ederdim. O zaman, sabırları kalmaz ve neredeyse aynı sesle şöyle derlerdi: "O oğlan, sense kızsın."

Belki de bu cevabın beni ikna etmeye ya da en azından susturmaya yeteceğini düşünüyorlardı. Fakat aksine, her zaman daha da fazla üstelememe sebep oluyordu. "Bir kızla oğlan arasındaki fark nedir?" diye soruyordum.

Bu noktada, bize sık sık gelen yaşlı ninem "terbiyesizlik" addettiği tartışmaya müdahil olur ve beni sertçe azarlardı: "Hayatımda hiç senin gibi dili pabuç kadar kız görmedim. Tabi ki

erkek kardeşin gibi değilsin. Erkek kardeşin erkek çocuğu, erkek, duyuyor musun? Keşke sen de onun gibi erkek doğsaydın!"

Ailedeki hiç kimse soruma asla ikna edici bir cevap veremiyordu. Dolayısıyla soru zihnimin içinde durmadan dönmeye devam ediyor ve ne vakit, erkeğe her yerde ve her zaman kadından üstün bir türe mensupmuş gibi davranıldığı gerçeğini vurgulayan bir şey olsa, yüzeye çıkıyordu.

Okula gitmeye başladığım zaman, öğretmenlerimin defterlerime babamın adını yazdığını ama asla annemin adını yazmadıklarını fark ettim. Ben de nedenini anneme sordum ve yine "öyle" cevabını aldım. Fakat babam, çocukların babalarının ismini aldıklarını açıkladı ve bunun nedenini öğrenmeye çalıştığımdaysa artık ezberlediğim o sözü tekrarladı: "Öyle." Bütün cesaretimi toplayıp "Neden öyle?" diye sordum. Fakat bu defa babamın yüz ifadesinden, cevabı gerçekten bilmediğini anlamıştım. Bu soruyu ona bir daha hiç sormadım. Yalnız daha sonraları hakikati arayışım beni ona pek çok başka soru sormaya ve bu yolda keşfetmekte olduğum başka pek çok şey hakkında onunla konuşmaya sevk etti.

Gelgelelim o günden sonra, kimsenin cevaplamayacağı o sorunun cevabını kendim bulmak zorunda olduğumu fark ettim. Sonu bu kitaba çıkmış olan uzun yol da işte o gün başladı.

2
Kız Çocuğuna Karşı Cinsel Saldırganlık

Sağlıklı ve normal doğan her çocuk eksiksiz bir insan olduğunu hisseder. Gelgelelim, kız çocuğu için durum böyle değildir.

Kız çocuğu doğduğu andan itibaren ve henüz konuşmayı bile sökmemişken insanların ona bakma şekli, gözlerindeki ifade ve bakışları onun bir şekilde "natamam" veya "bir şeyi eksik" doğduğunu belirtir. Doğduğu günden öldüğü âna dek şu soru aklından hiç çıkmayacaktır: "Neden?" Erkek kardeşiyle aynı oldukları hâlde veya pek çok açıdan ya da en azından bazı açılardan ondan üstün olabileceği hâlde neden erkek kardeşi tercih edilmektedir?

Kız çocuğunun toplumda deneyimlediği ilk saldırganlık, insanların, onun dünyaya gelişini hoş karşılamadığı duygusudur.

Bazı ailelerde, özellikle de kırsal kesimlerde bu "soğukluk" daha da ileri giderek bir bunalım ve keder atmosferi hâlini alabilmekte ve annenin hakaret, darp ya da boşanma yoluyla cezalandırılmasına kadar varabilmektedir. Çocukken, halalarımdan birinin, erkek çocuk doğurmak yerine üçüncü kere kız doğurduğu için yüzünde patlayan tokatlara maruz kaldığını gördüm ve kocasının, eğer ona bir erkek evlat vermek yerine tekrar kız doğuracak olursa onu boşanmayla tehdit etmesine kulak misafiri oldum.[1] Baba bu çocuktan öylesine nefret ediyordu ki eşi ne zaman çocukla ilgilense ya da sadece karnını doyursa bile eşine hakaret ediyordu. Bebek kırkı çıkmadan öldü. İhmalden mi öldü yoksa ülkemizde dediğimiz gibi "huzur bulmak ve huzur vermek" için anne onu boğarak öldürdü mü bilmiyorum.

Düşük yaşam ve eğitim standartlarının bir sonucu olarak bebek ölüm oranı kırsal kesimlerde ve genel olarak çoğu Arap ülkesinde hâlâ çok yüksektir fakat bunun içinde kız çocuklarının oranı erkek çocuklarınınkinden çok daha yüksektir ve bunun nedeni de çoğunlukla ihmaldir. Gelgelelim ekonomi ve eğitim standartları iyileştikçe bu durum düzelmekte[2] ve kızlarla erkeklerin bebek ölüm oranları arasındaki fark hızla kaybolmaktadır.

Kentte yaşayan eğitimli bir Arap ailesinde doğan bir kız çocuğu çok daha az keder ve çok daha fazla insancıl duyguyla karşılanabilmekte. Yine de emeklemeye ya da iki ayağı üzerinde durmaya başladığı andan itibaren ona da cinsel organlarının korkulacak şeyler olduğu ve onlara temkinli yaklaşılması gerektiği öğretilecektir, özellikle de hayatının ilerleyen dönemlerinde himen adıyla tanıyacağı kısma.

Dolayısıyla kız çocukları, iş cinsel organlarını sergilemeye veya onlara dokunmaya geldiğinde uyarı ve korku dolu bir atmosfer içinde yetiştirilmektedir. Kız çocuğunun eli, çocukların bilgiye ulaşmalarının yolu bu olduğundan, tüm çocuklarda normal ve sağlıklı olan o keşif hareketleri kapsamında cinsel

1. Bu olay 1942 civarında, Kalioubia iline bağlı köyüm Kefr Tahla'da gerçekleşti.
2. *Mısır Sağlık Bakanlığı Raporu*, 1971. Bebek ölümleri bin canlı doğum başına 127 iken bu oran 1977'de 115'e düşmüştür.

organlarını yoklamaya başlar başlamaz, derhal, annenin ve bazen de babanın tetikteki parmaklarından veya elinden sert bir fiskeye ya da tokada maruz kalacaktır. Çocuk boş bulunup yüzüne bile tokat yiyebilir fakat daha makul ebeveynler hızlı bir uyarıyla veya ağır bir sözle yetinebilmektedir.

Bir kız çocuğunun Arap toplumunda aldığı eğitim; zararlı, yasak, ayıp veya dinen caiz olmadığı varsayılan şeylere ilişkin bitmek tükenmek bilmeyen bir uyarılar silsilesidir. Dolayısıyla çocuk kendi arzularını bastırmak, kendi benliğiyle ilişkili sahici ve özgün isteklerini, dileklerini içinden söküp atmak ve bunun sonucunda oluşan boşluğu başkalarının arzularıyla doldurmak üzere eğitilir. Bu nedenle kız çocuklarının eğitimi ağır ağır ilerleyen bir imha sürecine dönüşmekte ancak dış kabuğu, yani bedeni kurulmuş bir plastik bebek gibi hareket eden cansız bir kas, kemik ve kan yığını sağlam bırakılarak kişiliği ve zihni tedricen boğulmaktadır.

Kişiliğini, bağımsız düşünme ve kendi aklını kullanma yetisini kaybetmiş bir kız başkaları ona ne söylerse yapacak ve ellerinde bir oyuncak, başkalarının kararlarının kurbanı hâline gelecektir.

Peki, kim bu bahsettiğimiz başkaları? Kızın ailesindeki erkekler ve bazen de aile dışından, hayatın bir aşamasında onunla temas hâlinde olmuş erkekler. Çocuğundan yaşlısına farklı yaşlarda ve farklı arka planlara sahip olabilecek bu erkeklerin bir ortak özelliği vardır. Onlar da cinsiyet ayrımı yapan ve seksi yalnızca resmi bir evlilik akdi çerçevesi içinde yapılabilecek bir günah ve ayıp sayan bir toplumun kurbanlarıdırlar. Toplum, cinsel ilişkilere izin verilen bu alanı saymazsak, ergenlerin ve genç erkeklerin uykuda boşalma haricinde herhangi bir biçimde seks yapmalarını yasaklamaktadır. Mısır ortaokullarında, "Âdetler ve Gelenekler" başlığı altında, ergenlere neredeyse kelimesi kelimesine bu öğretilmektedir.[3] Ayrıca mastürbasyon zararlı olduğu

3. Eğitim Bakanlığı, *Textbook of Psychology for Students in the Third Year* (*Ortaokul seviyesi, Sanat ve Edebiyat*), yazarlar Dr. Abdel Aziz El Kousy ve Dr. Sayed Ghoneim, (Kahire, 1976).

için, daha açık olmak gerekirse fahişelerle seks yapmak kadar zararlı olduğu için, yasak olduğu söylenmektedir.[4] Dolayısıyla genç erkeklerin, Allah'ın emri ve Peygamber'in kavli uyarınca evlenmelerine yetecek kadar para biriktirene değin beklemekten başka çareleri yoktur.

Gelgelelim genç bir erkeğin biraz para biriktirmesi, bu meblağ ister çok isterse az olsun, okuyarak ve çalışarak harcanacak yıllar anlamına geldiğinden, kırsal kesimlere kıyasla özellikle şehirlerde evlenme yaşı önemli ölçüde artmıştır. Daha varlıklı kesimlerin oğulları ve kızları elbette daha erken evlenebilmektedir ama bu da nadirdir. Diğer insanlar için, eğitim ve istihdam dışındaki engelleyici etkenlerse geçim giderlerindeki sert yükseliş, had safhadaki konut kıtlığı ve fahiş kiralardır. Sonuç, ekonomik nedenlerden ötürü evlenemeyen genç erkeklerin sayısında artış, dolayısıyla bir tarafta biyolojik olgunlukları ve cinsel ihtiyaçları, diğer tarafta ekonomik olgunlukları ve evlenme fırsatları arasındaki uçurumun büyümesi. Bu uçurum, ortalama on yıldan daha kısa bir süre değildir. Bu nedenle bir soru gündeme gelmektedir. Mastürbasyona karşı uyarıda bulunan, fiziksel ve zihinsel olarak zararlı olduğu gerekçesiyle mastürbasyon yapılmasını yasaklayan ve özellikle de pek çok Arap ülkesinde fuhşun yasadışı ilan edilmesinden sonra zührevi hastalıkların hızla yayılmasıyla birlikte, sağlığı tehdit ettiği gerekçesiyle fahişelerle cinsel ilişkiye izin vermeyen bir toplumda genç erkeklerin bu dönemde doğal cinsel ihtiyaçlarını nasıl tatmin etmeleri gerekmektedir? Buna ek olarak, fahişeyle geçirilecek bir seansın ücreti genç erkeklerin ezici çoğunluğu için önleyici hâle gelmiş durumdadır. Hem evlilik dışı cinsel ilişkiler hem de eşcinsellik toplum tarafından şiddetle kınanmakta, genç insanlar tamamen çözümsüz bırakılmaktadır.

Bir oğlan çocuğunun veya erkeğin kolaylıkla erişebileceği tek kadın muhtemelen küçük kız kardeşidir. Küçük kız kardeş çoğu evde bitişik yatakta, hatta erkek kardeşiyle yan yana aynı yatakta yatar. Erkeğin eli, kız kardeşi uyuyorken ya da uyanık-

4. A.g.e., 11. Bölüm, s. 123-74.

ken ona dokunmaya başlayacaktır. Kız çocuğunun uyuyor mu yoksa uyanık mı olduğu pek fark etmez; çünkü uyanıksa da ya abisinin kendisine görenekler ve hukuk tarafından tahsis edilmiş otoritesinden korktuğundan ya aileden korktuğundan ya bu elin dokunuşlarından bir parça haz alıyor olabilmesinden kaynaklı derin bir suçluluk duygusunun sonucu olarak ya da yalnızca bir çocuk olduğu ve başına gelmekte olanın tam olarak ne olduğunu anlayamadığı için abisine karşı koyamaz.

Çoğu kız çocuğu bu tür olaylara maruz kalıyor. Bu olaylar, koşullara bağlı olarak tamamen benzer veya çok farklı olabilmekte. Söz konusu erkek abi, kuzen, amca, dayı, dede hatta baba olabilir. Aile üyesi değilse evin vasisi veya görevlisi, kız çocuğunun öğretmeni, komşunun oğlu ya da başka herhangi bir erkek olabilir.

Bu cinsel saldırı olayları hiç güç kullanılmadan gerçekleşebilmektedir. Fakat eğer kızın yaşı büyükse direnebilmekte, bu durumda saldırgan ya sevecenlik ve hile karışımı bir şeye ya da kendi fiziksel gücüne başvurmaktadır. Çoğu durumda kız teslim olur ve korkusundan kimseye şikâyette bulunamaz; çünkü eğer bir ceza verilecekse cezalandırılan her zaman kız olacaktır. Namusunu ve bekâretini kaybeden sadece kızdır. Erkek hiçbir zaman hiçbir şey kaybetmez ve (eğer aile üyesi değilse) alabileceği en ağır ceza, kızla evlenmeye mecbur bırakılmaktır.

Çoğu insan bu tür olayların nadir veya sıra dışı olduğunu sanıyor. İşin aslı şu ki yaygınlar fakat saklı kalıyor, kız çocuğunun benliğinin gizli kuytularında birikiyorlar; çünkü ne kız başına gelenleri kimseye anlatmaya cesaret edebiliyor, ne de erkek yaptığını kabul etmeyi aklına getiriyor.

Bu cinsel saldırılar genellikle çocukların veya küçük kızların başına geldiğinden, "bebeklik amnezisi" olarak bilinen bir süreç içinde unutuluyorlar. İnsan belleğinin unutmak istediği şeyi unutmaya dair doğal bir yetisi vardır, özellikle de unutmak istediği şey acı verici olaylarla ilişkiliyse ya da ona bir suçluluk veya pişmanlık duygusu eşlik ediyorsa. Bu durum özellikle de çocuklukta gerçekleşmiş ve kimse tarafından farkına varılma-

mış belli olaylar için geçerlidir. Fakat bu amnezi çoğu durumda asla tamamlanmaz, bir parçası bilinçaltında gömülü kalır ve o veya bu nedenden ya da bir zihinsel veya ahlaki kriz sırasında yüzeye çıkabilir.

3
Terbiyesiz Dede

Kliniğimde gördüğüm onca vaka, içinde yaşadığımız toplumun ikiyüzlülüğünü ifşa etme görevine hayatımın hatırı sayılır bir kısmını adama kararını vermeme sebep oldu. Bir toplum ki dışarıda erdem ve ahlak vaaz ederken kapalı kapılar ardında bambaşka şeyler yapıyor.

Tıp doktoru olduğumdan, işim bana, hastayı muayene etmeden önce, hastalık fizikselse hastayı soymayı, hastalık veya rahatsızlık zihinselse de insanların gerçek benliklerini saklamak için kullandıkları maskelerin tümünü çıkarmayı öğretti.

Her iki durumda da beden çıplak hâle geldiğinde veya benlik açığa çıkıp ifşa olduğunda söz konusu kişi paniğe kapılır. Bu

yüzden çoğu insan, hem fiziksel hem de zihinsel olarak soyunmayı reddeder, çarşafı hızlıca üzerlerine çeker veya kamusal maskelerine çekidüzen verirler. Böylece insanların, aslında kim olduklarını görmelerini engellemeyi ve gerçek varoluşlarını benliğin derin ve dolambaçlı kuytularında saklı tutmayı umarlar. Fakat bu umut, bu gerçek benliği saklama girişimi genellikle imkânsızdır; zira hakikat çok derinlerde gömülü olsa bile yaşamayı sürdürür. İnsan hayatta oldukça ve nefes alıp verdikçe onun da soluğu duyulabilir. Hakikat, kişinin gardını indirdiği bir anda, toprağa gömülü bir solucan gibi başını aniden çıkarabilir. İnsanlar ne kadar dikkat ederlerse etsinler öfke, tutku veya korku anlarında olduğu üzere gardlarını sıklıkla indirirler. Bu gibi anlarda maskelerini yeterince hızlı kuşanmayı unuturlar, böylece dikkatli bakan gözler altta yatanı net bir şekilde görebilir.

Özellikle de insan hastalandığında böyle olur; çünkü kişi o zaman maskeyi yerinde tutamaz hâle gelir. Maskenin inmesi gerekir, böylelikle beden ve ruh çıplak kalır. Giysilerin, maskenin, peçenin, incir yaprağının çıkarılması, bedenin ve benliğin çıplaklığı hastalığın tehlikelerinden çok daha az tehditkâr bir hâl alır. Sağlık ve yaşam ne pahasına olursa olsun korunmalıdır artık.

Anımsadığım vakalardan biri dalgın, düşünceli gözleri olan uzun boylu bir kızın vakası. Çeşitli fiziksel ve zihinsel acılardan şikâyetçiydi. Hastalığının ayrıntılarına girecek değilim fakat hikâyesi hafızamda canlı kaldı. Hikâyesini, bana, oturma odamda panjurları kapatıp ısıtıcıyı açıp oturduğumuz soğuk bir kış gecesinde anlattı.

> Annem beni ailesini ziyarete götürürken beş yaşında olduğumu hatırlıyorum. [Kahire'de] Heliopolis yakınlarındaki Zeytun bölgesinde büyük, derme çatma bir evde yaşıyorlardı.
> Ben ailenin çocuklarıyla oynarken annem vaktini annesi ve kız kardeşleriyle sohbet edip gülüşerek geçirirdi. Ev bu seslerin neşeli yaygarasıyla dolu olurdu, ta ki dedemin geldiğini duyuran kapı zilinin çaldığı âna kadar. Sesler derhal susar, annem kısık sesle konuşur ve çocuklar ortadan kaybolurlardı. O zaman anneannem parmaklarının ucuna basarak dedemin odasına gider, başı eğik

vaziyette sessizce dedemin önünde durarak giysileri i ve ayakkabılarını çıkarmasına yardım ederdi.

İster yaşlı ister çocuk olsun, ailenin geri kalanı gibi ben de dedemden korkar, o varken asla oyun oynamaz veya gülmezdim. Fakat öğle yemeğinden sonra büyükler öğle uykusuna yattığı zaman dedem normalden daha az sert bir ses tonuyla beni çağırırdı: "Gel, bahçeden biraz çiçek toplayalım."

Bahçenin en uzak köşesine ulaştığımız zaman sesi anneannemin sesi kadar yumuşar ve gül tarhına bakan tahta bankın üzerinde yanına oturmamı isterdi. Elime kırmızı ve sarı çiçekler tutuşturur, çiçeklerin taç yapraklarına ve renklerine dalıp gittiğimde beni kucağına oturtur, ben uyurmuş gibi gözlerimi kapayana dek beni okşamaya veya bana şarkı söylemeye başlardı. Fakat ben hiç uykuya dalmazdım; çünkü her seferinde giysilerimin altına yumuşak ve sinsi bir şekilde sokulan elini ve külotumun altındaki gizli bir noktaya doğru yönelerek kaybolan parmağını hissederdim.

Daha beş yaşındaydım ama dedemin yapmakta olduğu şeyin yanlış ve ahlaksızca olduğunun ve annem öğrenecek olursa bana kızıp beni azarlayacağının bir şekilde farkındaydım. Muhtemelen dedemin dizinin üstünden atlayıp inmem ve beni çağırdığında onunla birlikte bahçeye gitmeyi reddetmem gerektiğini belli belirsiz anlıyordum.

Aklıma başka fikirler geliyordu. Daha beş yaşında olmama karşın, atlayıp inmek yerine dizlerinin üstünde oturmaya devam ettiğim için terbiyeli bir çocuk olmadığım duygusuna kapılıyordum. Dahası, iç çamaşırımın altındaki elinin hareketlerinden biraz zevk de alıyordum. Annemin beni çağıran sesini duyduğu zaman aceleyle elini çeker, beni uykumdan uyandırıyormuş gibi sarsar ve "Annen seni çağırıyor" derdi. Uykudan uyanırmış gibi gözlerimi açar ve beş yaşındaki bir çocukta görülmeye alışık olunan açık bir yüzle anneme koşardım. Bana "Neredeydin?" diye sorar, ben de bir çocuğun masum tonlamasıyla "Dedemle bahçedeydim" diye cevaplardım.

Annem, dedemle bahçede olduğumu öğrendiği an rahatlamış ve güvende hissederdi. Bahçeye tek başıma çıkmamam için beni uyarırdı ve dökümlü entari giyen, çiçekleri sulayan "o adam"; yani bahçıvan hakkındaki uyarılarını yinelemekten usanmazdı. Bu da yalnızca bahçıvandan değil, kovasından dökülerek havayı dolduran su damlalarından bile korkmama sebep olurdu.

Dedem evin merdivenlerini tekrar çıktı mı, yine her zamanki kişiliğini, ben dahil hepimizin korktuğu o kişiliğini takınırdı. Sarı tespihi parmakları arasında kaymaya başlardı. Neredeyse bahçede beni ok-

şayan dedeyle, masada oturan ve korktuğum dedenin aynı kişi olmadığını hayal eder olmuştum. Hatta bazen iki dedem olduğunu düşünüyordum.

On yaşımdayken dedem öldü. Ölümüne üzülmedim. Aksine tuhaf, müphem bir mutluluk duydum ve çocuklarla birlikte koşup oynadım, güldüm. Fakat annem beni azarladı ve beni eve kilitlerken şöyle dedi: "Deden öldü, bilmiyor musun? Hiç terbiyen yok mu senin?" Az kalsın ona "Peki dedem terbiyeli olmak ne demek biliyor muydu?" diye soracaktım ama cesaretim yoktu, bu yüzden sustum ve o sır içimde saklı kaldı. Bu hikâyeyi ilk defa birine anlatıyorum doktor.

Kadının yıllar önce o gece bana anlattıklarının tamamını aktarmadım. Ancak onu ahlaken yargılamayacağımdan emin olduğunda bana içini açmıştı. Kliniğime gelen kızların ve kadınların pek çoğu içlerinde sakladıkları sırların perdesini kaldırmak konusunda başlarda tereddüt ediyor fakat kendilerine ve bana güven duyar duymaz, yıllarca beraberlerinde taşıdıkları onca acı verici şeyin yükünü yavaş yavaş atmaya başlıyorlardı.

4
Adaletin Adaletsizliği

Gün yüzüne çıkan bu tür olaylar, gerçekte meydana gelen olayların yalnızca çok küçük bir bölümü. Çocuk veya genç kız, korkudan ya da utançtan sırrını içinde tutar. Bir şey dese bile ya da erkek tam cinsel saldırı anında yakalansa dahi aile, ailenin şerefini ve itibarını muhafaza etmek amacıyla, olan biteni gizli tutacak ve mahkemeye gitmeyi reddedecektir.

Ailenin kız evlatlarından biri himenini vaktinden önce kaybederse, tecavüz kurbanı dahi olsa, ailenin itibarı ve konumu geri döndürülemez bir şekilde kaybedilebilir. Tecavüz olayları bu nedenle mühürlü bir sır olarak saklanır ve nadiren ifşa edilirler, bu da saldırganın ceza almadan kaçabilmesini sağlar. Gerçek

suçlu güvende, erişilmez ve kanunun pençesinden korunmaktayken bekâretini kaybeden kurban; yani himenini kaybeden kız her ne sebepten olursa olsun, tecavüz sonucunda bile olsa ya da hangi yaşta olursa olsun, erken çocukluk döneminde olsa dahi ömür boyu namusunu kaybetmeye mahkûmdur. Himeni namusudur ve bir kere kaybetti mi yerine asla yenisi konamaz.

Toplumumuzda genç kızların sıklıkla tecavüzün çeşitli derecelerine maruz kaldıkları iyi bilinen bir gerçektir. Yedi yaşından küçük kız çocukları bile genellikle erkek kardeş, amca hatta baba gibi aile üyeleri veya binadaki bir hizmetli ya da görevli gibi yetişkin erkekler ve gençler tarafından sık sık beklenmedik veya tanınmayan bir saldırının kurbanları olmaktadır.

Bu tür olaylara içkin olan trajedi, erkek saldırganın genç kurbanını korumaktan geri durmakla kalmaması, bazen kurbana verilen ceza her ne ise o cezadan taraf olması, hatta kurbanın infazını oylarken ona karşı kalkan el olmasıyla iyice artmaktadır. Kuşkulu gözlerden bu şekilde kaçmaya ve ailenin namusunun koruyucusu gibi görünmeye çalışır. Bu tür üzücü olaylar epey yaygındır ve susturulma girişimlerine karşın, araştırmacıların ve yazarların dikkatine sunulmaktadır.

Ben bazı içler acısı hikâyelerle şahsen karşılaştım. En tüyler ürpertici olanlardan biri, erkek kardeşinin kızına güçlü bir çekim duyan ve onunla cinsel ilişkiler yaşayan amcanın hikâyesidir. Gerçek ortaya çıktığı zaman iki erkek kardeş birlik olmuş ve kızın bekâretini kaybettiği açığa çıktığı takdirde ailenin namusunu tehdit edecek olan utancın önüne geçmek için kızı zehirlemişlerdir.[1]

Bu tür konulara ilişkin suçların çoğu, iyi korunan sırlar olmayı sürdürmekte ve polisin veya mahkemelerin dikkatini nadiren çekmektedir. Dava açılsa dahi hâkimler, kurbanın ve ailenin itibarını koruma gerekçesiyle genellikle davayı kapatmaya karar vermektedirler. Bunun sonucunda saldırgan güvende olur. Kimi vakalarda "hassas bir durumdan en iyi çıkış yolu" olarak kızla evlenmeye ikna edilir. Özellikle kızların gittiği okullarda

1. *El Akhbar*, günlük gazete, 10 Mayıs 1972.

benzer vakalarla karşılaşmak olmadık şey değildir. O durumlarda fail erkek öğretmenlerden biridir ve bulunan çözüm genellikle failin başka bir okula veya uzak bir bölgeye atanmasıyla sınırlı kalmaktadır.

Yaşları yedi ile on iki arasında değişen dokuz kız öğrenciye cinsel saldırıda bulunan bir öğretmenle ilgili bir olay hatırlıyorum. Dava mahkemede görüldü fakat hâkimler, kaçınılmaz biçimde birkaç ailenin birden dahil olacağı bir skandalı önlemek adına yargılamayı erteleme kararı verdiler. Sanığın kendi mesleğinden farklı bir mesleğe transferiyle yetinildi.[2]

Davayı kapatma kararında şöyle yazıyordu:

> Tüm delillerin, sanığın suçlu olduğunu göstermesine ve bunun normalde, küçük kız çocuklarına tecavüz etmiş olduğu için itham edilip ceza almasını gerektirmesine karşın mahkeme davayı kapatmaya karar vermiştir. Kurbanların bazılarının yaşı çok küçüktür ve tanıklık etmek üzere ceza mahkemesine getirilmemelidirler. Davacı avukatı, sanığa karşı açılan davanın kapatılmasını talep etmeye ve taleplerini, kendisinin bir kız okulundaki öğretmenlik işinden başka bir işe transfer edilmesiyle sınırlamaya mecbur olduğu için hakikaten müteessirdir.

Tecavüz meselesinde Tunus diğer Arap ülkelerine kıyasla mevzuatını çok daha hızlı bir biçimde ileriye taşımıştır. Tecavüze ilişkin mevzuat önemli oranda değiştirilmiştir. Gelgelelim sanığın aleyhine açılan davalar, sanık, kurbanla evlenmeyi kabul ettiği takdirde düşürülmeye devam etmektedir.[3]

1973'te Kahire'deki Ain Shams Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde bir araştırma çalışmasına başladım.[4] Çalışma, eğitimli ve eği-

2. *Akhbar El Yom*, günlük gazete, 23 Şubat 1974.

3. Tunus yasası No. 21, 27 Mart 1969'da yayımlanmış, Ceza Kanunu'nun tadil eden 227 numaralı maddesi, No. 12, 25-28 Mart 1969, s. 369: "15 yaşından küçük bir kızla cinsel ilişkiye giren bir erkek, şiddete başvurmamış olsa dahi, 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırılacaktır. Erkeğin yaşı 15 ile 20 ise cezası beş yıl ağır hapis cezasına indirilecektir. Fakat kızla evlenmeyi kabul ederse kendisi aleyhine yürütülen adli kovuşturma düşürülecek ve geçmiş olan herhangi bir ceza hükümsüz sayılacaktır."

4. Araştırma çalışması 1973-74 yılları boyunca, iki yıl sürdü.

timsiz aileler dahil olmak üzere farklı toplumsal kategorilerden alınmış 160 Mısırlı kızı ve kadını kapsıyordu. Araştırmanın bulgularından biri, yetişkin erkeklerin kız çocuklarına veya genç kızlara yönelik cinsel saldırılarının yaygın bir olay olduğunu gösteriyordu. Bu oran, eğitimsiz ailelerde yüzde 45'e kadar çıkıyor, eğitimli ailelerde yüzde 33,7'ye kadar düşüyordu ki bu, çocukların bile üçte birinin bu tür saldırılara maruz kaldığı anlamına geldiğinden düşük bir rakam sayılmaz. Bu oran, 1953'te Birleşik Devletler'de Kinsey tarafından yürütülen benzer bir çalışmada ortaya çıkarılan yüzde 24'ten bile yüksek bir rakam.

Aşağı yukarı yirmi beş yıllık bir zaman aralığı, iki toplum arasındaki büyük farklılıklar Mısır ve ABD'de çalışılan grupların koşulları, yaklaşım ve metodolojideki farklılıkları ve benzerlerini içeren birtakım nedenlerden ötürü bu iki çalışmayı kıyaslamak çok zor.

Fakat her iki araştırma çalışmasında elde edilen rakamlara bakılarak hiç tereddüt etmeden söylenebilecek bir şey varsa o da bu türden olayların çok yaygın olduğudur. Bu, başlarını kuma gömüp böyle şeylerin olmadığını ve olsa bile son derece nadir olduğunu söylemeyi tercih edenlerin savunduğu yaygın görüşle tamamen çelişmektedir. Bu tür fikirlere şiddetle karşı çıkıyorum ve aksine, bu tür olayların Arap toplumları da dahil olmak üzere tüm toplumların bir özelliği olduğunu savunuyorum. Özellikle de çoğu durumda olan biten her şeyin ilgili herkes tarafından büyük bir sır olarak saklandığı düşünülecek olursa, pek çok insanın iddia ettiği kadar nadir de değiller.

Aklını ve kalbini insanların sorunlarına açmayı denemiş bir kadın olarak deneyimlerime istinaden, abartma riski olmaksızın diyebilirim ki toplumumuzdaki pek çok kız, çocuklukları sırasında cinsel saldırganlığın, elle okşama ve oynamadan tam anlamıyla cinsel birleşmeye kadar uzanan farklı türlerine maruz kalmaktadır. Bir kız çocuğu bekâretini fark etmeden kaybedebilir. En sonunda, olan biteni ya unutur ya da hayatı boyunca ona işkence eden ve akıl sağlığını kemiren korkunç bir rüyadan veya kâbustan ibaret olarak hatırlar. Tabi bu, büyüdüğü zaman

gerdek gecesinde kocasının veya ebeveynlerinin kızın bakire olmadığını anladıklarında üzerine yıkılmaya hazır cezadan kaçabildiği takdirde geçerlidir.

Araştırmam sırasında Adalet Bakanlığı Adli Tıp Kurumu'nda biraz zaman geçirdim. Araştırmacılardan biri bana, kız çocuklarına ve genç kızlara karşı işlenmiş farklı cinsel saldırı biçimleriyle ilgili bir kayıttan seçilmiş parçalar okudu. Örneğin, bir kız okulunda görev yapan bir öğretmenin sınıfındaki kızların tamamıyla o veya bu derecede cinsel ilişkileri olmuştu. Bazılarında okşamalarla yetinirken diğerleriyle tam cinsel ilişkiye girmişti. Araştırmacının dikkatimi çektiği hikâyelerden biri de bir gün panik hâlinde kendisine gelen annenin hikâyesiydi. Üç yaşındaki kızının, yaşadıkları apartmanın görevlisi tarafından cinsel saldırıya maruz kaldığını söylüyordu. Adam çocuğu taşıyor, okşuyormuş ve çocuğun tenasül organlarına dokunurken parmağını kullanmış.

Kahire'deki akıl hastanelerine ziyaretlerim sırasında, hastaya akıl hastalığı teşhisi konmuş tecavüz vakalarından bazılarının kayıtlarını görmek istedim. Kayıtlar, durumun tuhaf bir yanını ortaya çıkarıyordu. Hastaların çoğu ya dinî kurumlarda öğrenci ya da okullarda din öğreten insanlardı. Görüşme boyunca gözyaşları içinde olan bir tanesi bana şöyle dedi:

> Ben son derece dindarım ve ben şerefli bir adamım. Hayatımda hiç mastürbasyon yapmadım, bir kızla karşılaştığımda abdestim kaçmasın diye yüzümü çeviririm. Bu, hayatımda yaptığım ilk hataydı ve talihsizlik sonucu açığa çıktı. Her insan hata yapar. Yüce Allah'tan gayrı kimse mükemmel değildir.

Koğuşta etrafıma toplanmış olan hastaların arasından genç bir erkek kulağıma şöyle fısıldadı:

> Allah rahman ve rahimdir. Fakat insanların merhameti yok. Benim durumumu ele alın. Tarlada bir ağacın altında oturuyordum, küçük bir kız gelip benimle oynamaya başladı. Zarar verme niyetim olmadan parmağımı oraya koydum. Çığlık atmadı, aksine yapmakta ol-

duğum şeyden memnun görünüyordu. Fakat beni gördüler. İnsanlar etrafımı çevirip beni dövdü. Sonra da beni tecavüzle suçlayıp bu yere getirdiler.

Kadınlar ve nevroz hakkındaki araştırmam sırasında incelediğim vakalardan biri, yeni mezun olmuş genç bir kadın doktorun vakasıydı. Meslektaşlarından biriyle nişanlanmış ve ardından evlenmişti. Kocası gerdek gecesinde kadının bakire olmadığını anlamıştı. Kadın, bekâretini henüz çocukken kaybettiğini ve failin de babası olduğunu açıklamıştı. Fakat kocası bu şoku sükûnetle karşılayamamış ve kadından boşanmıştı. Genç kadın anne babasının evine dönmüş, babasından korktuğu için annesine gerçeği anlatamamıştı. Kadıncağız kızı sapık olmakla suçlamış ve baba da hevesle katılarak kızını suçlayıp durmuştu. Ne yapacağını şaşıran kız en sonunda, olup biten her şeyi annesine ağlayarak itiraf etmişti. Buna karşılık zavallı kadın, kocasının yapmış olduğu şeyin korkunç şokuna maruz kalınca neredeyse olduğu yere yığılmıştı. Fakat baba, kızını yalan söylemekle suçlamış ve onu hunharca dövmüştü. Kız sinir krizine girmiş ve baba da bunu kendi lehine kullanmıştı. Kızı akıl hastası olmakla suçlamış ve onu bir akıl hastalıkları hastanesine göndermişti. Vakaya bakan psikiyatr, babanın hikâyesine itimat etmiş ve kıza inanmayı reddetmişti. Sonuç olarak kız yalnızca namusunu ve şerefini, kocası olan erkeği ve bütün geleceğini kaybetmekle kalmamış, en azından bazı insanlar tarafından artık zihinsel olarak dengesiz kabul edildiğinden aklını da yitirmişti.

Yıllar boyunca neredeyse bitmek bilmeyen olaylar, hikâyeler ve vakalar dizisi dikkatimi çekti. Bazıları zamanla belleğimde solup giderken bazıları canlı kaldı. Ve çocukken amcasının cinsel saldırısına maruz kalmış olan kadınınki gibi diğerlerinin de kayıtlarını ve dosyalarını tuttum. Erkek, ailenin, çatının üzerine kurmuş olduğu tavuk kümesinin yanında kadının üzerine çullanmış ve korkudan titreyen kadın erkeğin okşamalarına teslim olmuştu. Fakat bu olay ömür boyu sır olarak kalmıştı. Adam öldüğünde kadın büyümüştü. Yüzünde gözle görülür

bir keder belirtisi seçilemiyordu ve yas tutmayı veya annesinin uyarılarına ve tembihlerine karşın siyah giymeyi reddediyordu. Annesi onu dövmüş ve anormal olduğunda ısrar etmiş, babası da annenin darbelerine kendi darbelerini ekleyerek kadını deli olmakla suçlamıştı. Fakat o başka kadınların onun durumunda olabileceğinden daha şanslıydı. Ne bir akıl hastanesine defedilmiş ne de evlendiği gün gelip çattığında kocası bakire olmadığını anlamıştı. En azından ona fiziksel olarak verilmiş zararı tamir edecek kadar akıllıca davranmıştı.

Genç kızlara ve kız çocuklarına yönelik cinsel saldırılar sık oluyorsa, bekâret kaybını gizlemek için gereken stratejilere oldukça sık başvurulması da doğaldır. Kullanılan yöntemler ya himenin cerrahi onarımı ya da zarın yırtılması sırasında çıkan kanın simülasyonudur.

Elbette ki kadınlar içinde en şanssızları, ameliyat olacak maddi olanaklardan yoksun olan veya gerdek gecesinde bir komedi sergileyecek kadar deneyimli olmayan kızlardır. Yoksul kızların en kalabalık kategorilerinden biri de genellikle kırsal kökenli olan ev hizmetçileridir.[5] Doğdukları köylerden, kasaba ve kentlerde iş bulmak, genellikle orta ve üst sınıfa mensup ailelerin evlerinde hizmetçi olarak çalışmak için ayrılırlar. Bu kızlar, ailedeki genç erkeklerin hatta bazen de yaşlı erkeklerin erişiminde olan yegâne cinsel obje hâline gelirler. Ergen erkekler bir kız kardeşten, kuzenden ya da okuldaki veya üniversitedeki bir kadın öğrencidense onları ihtiyaçlarına daha uygun bulurlar. Erkek çocuklar hizmetçi bir kızla seks yaptıkları zaman suçlu hissetmeye daha az eğilimli olmakta, ayrıca kendi sınıflarından birine değil de toplumsal olarak çok çok altlarında yer alan bir yaratığa yanlış yapmış olmaktadırlar. Buna ek olarak, onunla seks yapmak ücretsiz olduğu ve yapanın zührevi hastalık kapma tehlikesi bulunmadığından hizmetçi kızlar fahişelere yeğlenmektedir.

5. Bunlar, "hizmet" sektöründe istihdam edilen etkin işgücünün kadın üyelerinin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu sektördeki yüzdeleri yüzde 89,3'tür. Bkz. *Al Mar'a Al Misria fi Eishreen Aaman 1952-1972*, Markaz El Abhath wal Dirasat Al Soukaneya ve Al Gihaz El Markazi Lilta'abia wal Ihsa'a.

Ailenin reisi, saygıdeğer koca ve baba, eşi hastalandığında veya evde olmadığında veya eşinin âdet döngüsü ya da hamileliği sırasında hizmetçi kızın yatağına gizlice sokulabilir. Eşi evden uzakta veya hamile veya âdet görüyor da olmayabilir, sadece cinsel olarak frijit olabilir. Aslına bakılacak olursa çoğu eş, yetiştirilme tarzlarından ve çocukluklarından itibaren maruz kaldıkları cinsel ve fiziksel baskılardan dolayı veya karı koca arasında gerçek bir aşk ve sevginin ya da en azından anlayış ve ince bir yaklaşımın yokluğundan dolayı frijittir. Çoğu evlilik akdi ekonomik sebeplerle imzalanıyor. Bu da çift arasında sahici herhangi bir duygunun neden nadiren görüldüğünü açıklamak için başlı başına yeterli. Buna bir de erkeğin en yüksek otorite gibi davranıp hâkimiyetini dayattığı ataerkil aile yapısını eklediğimizde sıcak bir duygusal ve fiziksel ilişkinin gelişebilmesi için geriye pek fazla ihtimal kalmıyor.

Dolayısıyla küçük hizmetçi kız, cinsel hüsranın açlığıyla yanıp tutuşan ve o açlığı tatmin etmek için her fırsatı veya her umudu gözleyerek pusuya yatmış aç erkekler için geriye kalan tek "seks yolu" oluyor.

Önce Benha'da ve daha sonra Gize'de[6] ve mesleğimi icra ederek yıllarımı geçirdiğim farklı tam teşekküllü hastanelerde hekim olarak çalışırken, yaşı on beş veya on altıdan fazla olmayan fakat daha o zamandan karnı gayrimeşru bir hamilelikten şişmiş küçük hizmetçi kızlara çok sık rastlıyordum.

Bu çocuk, toplumun gözünde karnında bir çocuk taşıyan, evlenmemiş bir kadın veya başka bir deyişle erdemden ya da namustan yoksun, düşmüş, ahlakı bozulmuş bir kız hâline gelir. Dünyaya tek başına göğüs gerer ve hayatı intiharla ya da babasının veya ailenin başka bir erkek üyesinin işleyeceği cinayetle son bulabilir. Bundan başka, tüm tehlikelerine karşın sıklıkla başvurulan ilkel kırsal yöntemlerden birinin kullanıldığı bir kürtaj sırasında ölebilir. Kürtajı sağ salim atlatsa bile kanun kürtaja izin vermediği için muhtemelen adli kovuşturmaya

6. Benha, Kahire'nin 50 km kuzeyinde küçük bir kent, Gize ise Kahire'ye güney yönünden komşu bir il.

tabi tutulacaktır ya da çocuğunu büyütmesi gerekiyorsa, hayat bitip tükenmek bilmeyen, uzun süreli bir aşağılanma ve sefalet kaynağı hâline gelecektir.

Öte yandan evin efendisi, ailenin asil oğlu, kendisini tanıyanlarca büyük hayranlık duyulan saygın koca, toplumun dayanağı, karanlık gecede savunmasız bedenin üzerine çullanan ve onunla yatan; yani diğer bir deyişle erkek güvendedir, lekesizdir, gerçekte hukuksuz olan bir hukukun ve adaletsiz olan bir adaletin çok uzağında onurlu ve şerefli bir şekilde yaşamının tadını çıkarmaya devam eder. Bazen bu tür olayların nadir olduğu düşünülüyor. Fakat kadınların ve genç kızların yaşamıyla ilgilenen araştırmacılar ve uzmanlar bunun gerçekten çok uzak olduğunu biliyorlar; zira cinsiyetler arasında katı bir ayırım bulunan, ayrılmış [*segregated*] bir toplum, yaygın cinsel hüsran ve baskı yaratır. Özellikle de oğlanlarla kızlar ve erkeklerle kadınlar arasındaki doğal ilişkilerin yokluğunda arzunun ifadesini bulabileceği az sayıdaki yoldan biri, bu tür fırsatların kısıtlı olduğu aile içerisinde kanallar aramaktır. En savunmasız aile üyeleri başlarına ne gelirse gelsin cehalet, korku ve otoriteye itaat nedeniyle itiraz etmeye cesareti olmayan küçük kız çocukları ve genç kızlardır. Bu özellikle, aşırı kalabalık hâlde bulunmaktan kaynaklı rastgele cinsel ilişkilerin yaygın bir olay olduğu yoksul toplumsal sınıflar için geçerlidir. Sekiz ile on kişilik bir aile genellikle tek bir odada kalırlar; anne, baba, erkek kardeşler, kız kardeşler ve genellikle diğer aile üyeleri neredeyse "dip dibe" yaşamakta ve bu durum cinsel tabiatlı pek çok soruna yol açmaktadır.

5
"Namus" Denen O Çok İnce Zar

Her Arap kız çocuğu, bugün dahi, bedeninin en önemli parçası olmasa bile en önemli parçalarından biri olduğu düşünülen himen adındaki o çok ince zara sahip olmalıdır. Gelgelelim yalnızca himenin varlığı tek başına yeterli değildir. Bu ince zar, bir genç kızın evlendiği gece bol miktarda kanayıp beyaz çarşaf üstünde gözle görülür bir leke bırakabilecek kadar kırmızı kanı dışarı atabilmelidir.

Doğanın, kendisine, bir erkeğin parmağı veya cinsel organı vajinasına diklemesine girdiği anda genişleyip esneyebilen elastik bir himen bahşetmiş olduğu kızdan daha talihsizi olamaz; çünkü böyle bir himen kanamayacaktır. Doğanın himen vermeyi

unutmuş olduğu ya da defalarca bisiklete ya da ata binmekten veya mastürbasyondan veya çocuklukta çok sık olan o küçük kazalardan birinden dolayı yırtılıp kaybedilecek kadar narin bir himene sahip olan kızın kaderinden daha kötü bir kader olamaz. Kimse, himeni kalın, bir delikten yoksun ve elastik olan bir kızın yaşadığı ıstırap ve aşağılanmadan daha büyük bir ıstırap ve aşağılanma yaşayamaz.

Bir gün, henüz Benha'daki kliniğimde çalışırken, bu son bahsettiğim türde bir vakayla karşı karşıya kaldım. "Hasta"m on ikisinde ya var ya yok görünecek kadar solgun ve ince yapılı, on altı yaşlarında bir genç kızdı. Yetersiz beslenmeden dolayı bedeni normal bir şekilde dolgunlaşmamış gibi geldi. Muayene sırasında ona eşlik eden kocası bir yıl önce evlendiklerini ve kızın karnındaki şişlikten şikâyet ettiğini, bunun da onu kızın muhtemelen hamile olduğunu düşünmeye sevk ettiğini anlattı.

Gelgelelim kızı muayene ettiğim zaman hiçbir hamilelik belirtisine rastlamadım. Öte yandan kalın, elastik ve delinmemiş bir himenle doğmuş olduğunu fark ettim. Görünüşe bakılırsa evlendikten belli bir süre sonra girmiş olduğu ergenlik döneminde her ay vajinasında birikmiş olan âdet kanamasından dolayı karnı şişmişti. Himeninde delik olmaması bu kanın vücudundan dışarı atılmasını engellemişti. Keskin neşterimi batırarak himende bir delik açtım ve birikmiş, eski, koyu renkli kanın dışarı akmasını sağladım.

Kızın ameliyat masasından kalkmasının ardından, gerdek gecesinde dış genital organlarından kan gelmediği için kocanın onu bakire olmamakla suçladığı ortaya çıktı. Şayet evli olmasaydı kendisini daha da kötü bir pozisyonda bulabilir, ebeveynleri karnındaki alışılmadık şişkinliği kuvvetle muhtemelen fark etmiş olacaklarından başkaları da onun gayrimeşru bir çocuğa hamile olduğu sonucuna varabilirdi.

Bu bana yıllar sonra gazetede okuduğum bir haberi anımsatıyor. Polis genç, hamile bir kızın cansız bedenini bulmuştu. O tür durumlarda oldukça sık rastlandığı üzere ailesinin "namus"unu kurtarmak amacıyla öldürüldüğü düşünülmüştü. Fakat ceset

morgda bir adli tıp uzmanı tarafından kesilerek incelendiği zaman, uzman raporu, kızın hamile olmadığını göstermişti. Karnında tespit edilen şişlik, benim bakmış olduğum vakada da olduğu gibi kalın, delinmemiş bir himenin tuttuğu, birikmiş âdet kanından kaynaklanıyordu.

Embriyonun henüz gelişmekte olduğu sırada himeni etkileyen ve dolayısıyla kız çocuklarının birlikte doğduğu anomalilerin yüksek oranını düşündüğümüz zaman bir kızın, neyin ters gitmiş olduğunu dahi bilmeden ne acılar çekebileceğini kolaylıkla tahmin edebiliriz; zira kızların yüzde 11,2'sinin elastik bir himenle, yüzde 16,16'sının kolaylıkla yırtılabilecek kadar ince bir zarla, yüzde 31,32'sinin kalın elastik bir himenle ve sadece yüzde 41,32'sinin normal kabul edilebilecek bir himenle doğduğu bilinmektedir.[1]

Bir keresinde bir anne beni gecenin köründe panikle uyandırmıştı. Çocuğu kaynar suyla dolu derin bir küvete düşmüş ve beline kadar suyun içine batmıştı. Bu nedenle kadın, kaynar suyun, Arapça "bekâret zarı" denen şey üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını merak ediyordu. Anne, zavallı çocuğun hayatından ziyade himeniyle ilgileniyordu.

Genç bir gelinin veya bir kız evladın himeniyle ilgili soru sormak için kliniğimde bitiveren kocaların, babaların ve annelerin sayısını unuttum. Sık sık ya bir baba ya da bir anne, kızlarının bakire olduğunu ya da himeninin (elbette seksle bağlantılı olarak değil de) bir spor yaparken veya bir kaza sonucu yırtılmış olduğunu belirten doktor raporu isterdi benden.

Arap toplumu hâlâ dış genital organlardaki açıklığı örten ince zarın bir kızın bedeninin en kıymetli ve en önemli parçası olduğunu ve gözlerinden, kolundan ya da bacağından daha değerli olduğunu düşünmektedir. Bir Arap ailesi bir kızın gözünü kaybetmesine, bekâretini kaybetmesine kederlendiği kadar kederlenmez. Hatta kız hayatını kaybetmişse bu, himenini kaybetmesinden daha hafif bir felaket olarak kabul edilir.

1. Irak, Bağdat'taki Adli Tıp Kurumu istatistikleri, 1940-1970, 21 Şubat 1972'de *The Iraqi Medical Journal*'da yayımlanmıştır.

Bekâretini muhafaza etmeyen bir kız muhtemelen fiziksel ölümle veya manevi ölümle ya da evlenirken ifşa olmuşsa en azından boşanmayla cezalandırılmaktadır. Bu tür bir boşanmaya elbette, genellikle aile çevresiyle sınırlı kalan fakat sıklıkla da kaçınılmaz olarak çok daha geniş bir çevreye yayılan bir skandal eşlik etmektedir. Söz konusu kız herhangi bir cinsel ilişki kurmak anlamında tamamen masum olabilir ama masumiyetini kanıtlamaktan acizdir. Bunun nedeni ataerkil, sınıflı toplumun kızlara evlilik öncesi bekâreti dayatmış olması, kızın ve ailesinin namusunun bu bekâretin korunmasıyla yakından ilişkilendirilmesini sağlamış olmasıdır. Bekâretin kaybedilmesi, yaygın Arap deyimiyle ancak "kanla temizlenebilecek", neredeyse sonsuz bir utanca yol açmaktadır.

Bekâret sadece kızlar için geçerli olan katı bir ahlak kuralıdır. Oysa bir ahlak kuralının, eğer gerçekten ahlaki olacaksa, ilk kıstasının istisnasız herkes için geçerli olması ve ne cinsiyet ne renk ne de sınıf temelinde herhangi bir ayrımcılığa boyun eğmesi beklenir.

Gelgelelim toplumlarımızdaki ahlak yasaları ve standartları nadiren tüm insanlar için eşit biçimde geçerlidir. Bu da o yasaların ve standartların gerçekte nasıl ahlaksız olduklarının en güçlü kanıtıdır.

Tarihte, geçmiş dönemlerin yönetici sınıfları ücretlilere riyazet, itidal ve dünyevi zevklerden feragat gibi ahlaki değerleri dayatıyorlardı ki iki kuruşluk ücretleriyle yetinsinler ve başkalarının sahip olduğu imtiyazları savunmak üzere ordulara katılmak için istekli olsunlar. Fakat üst sınıflarda her şeye izin vardı ve açgözlülük, şehvet, savurganlık ve haz değerlerinin, uğraşıp didinen kitlelerin sefaleti üzerinde yükselerek gelişmesine izin veriliyordu.

Kadınlara hükmedenler erkekler olduğundan, kadınlara yasakladıklarını kendilerine hak görenler de onlardı. Dolayısıyla iffet ve bekâret kadınlar için olmazsa olmaz sayılırken iş erkeklere geldiğinde özgürlük hatta hovardalık doğal kabul ediliyordu.

Bugün dahi Arap toplumunda bekâretin yalnızca kızların kaderinde olduğuna, erkeklerin kaderinde olmadığına kuvvetle inanan çok sayıda insan bulunuyor. Tanrı kızlara bekâretlerini kanıtlayabilsinler diye himen vermiş. Bu tür bir akıl yürütme olsa olsa, hayatımızın pek çok veçhesinde egemen olan geri kalmışlığın bir yansımasıdır. İster erkek isterse kadın olsun insanların anatomik ve biyolojik yapılarının ahlaki değerlerle hiçbir ilgisi olamaz. Aslında ahlaki değerler, yönetici sınıfın, belirli ekonomik ve politik çıkarlara hizmet etmesi ve o sınıfın yarar sağladığı ve iktidarını idame ettirdiği durumu temin etmesi amacıyla dayattığı toplumsal sistemlerin veya daha açık konuşmak gerekirse toplumsal sistemin ürünüdür. Bedenin anatomik ve biyolojik özelliklerinin amacı başkadır, yaşamın korunması ve idamesiyle ilgili belirli yaşamsal fizyolojik işlevlerin yerine getirilmesidir.

Himenin, evlilik öncesi dönemde kadının dış genital organlarından geçerek vajinasına girmeye çalışan erkek cinsel organının geçişini engellemek üzere yaratıldığını ileri sürebilmek nasıl bir hayal ürünüdür? Bu tür bir işlevin ancak toplumsal ve ahlaki olduğu düşünülebilir; bedenin bu bölgesinde etkin olan biyolojik ve fizyolojik hayati işlevlerle hiçbir şekilde ilgisi yoktur.

Aslına bakılacak olursa himen, yerine getirmesi gereken gerçek bir bedensel işlevi bulunmadığından apandisite benzetilebilir. Eğer önemli bir işlevi olsaydı, hiç himeni olmayan veya yalnızca kalıntısına sahip onca kız olmazdı. İşin doğrusu himen eğer bekâretin korunmasında o denli önemli bir organ olsaydı Tanrı veya doğa muhakkak tüm himenlerin ilk cinsel birleşmede kanamasını sağlardı oysa öyle görünüyor ki gerçekte kızların çok yüksek bir oranı doğuştan anemiden mustarip. Kızların yüzde 30'undan fazlasının ilk cinsel birleşmeleri sırasında hiç kanaması olmaz. Bu ne anlama geliyor olabilir? Kuşkusuz ki Tanrı bu kızlara doğru himeni vermeyerek, yani kanayabilen ve böylece bekâret göstergesi olabilen bir himen vermeyerek onları cezalandırmak istemiş olamaz! Bir kızı diğerlerinden farklı bir anatomik yapıya sahip olduğu ya da genelde olduğundan daha

geniş bir himen açıklığına sahip olduğu için cezalandıran ne menem bir adalettir?

İster üreme sistemiyle isterse diğer herhangi bir sistemle ilgili olsun, insan bedenindeki organların boyut hatta şekil bakımından büyük farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Hiçbir beden diğerine tamamen benzemez. Hiçbir beden bir başka bedenle tıpatıp aynı yapıda ya da onunla aynı parmak izine sahip değildir. Her birimizin kendine özgü eşsiz fiziksel bir yapısı vardır ve dokunduğumuz her şeyde kendimize özgü parmak izlerimizi bırakırız. Bundandır ki bir erkeğin penisi bir diğerininkinden farklıdır. Benzer şekilde, himen açıklığı da kadından kadına ve bakireden bakireye değişmektedir. Dolayısıyla, geniş himen açıklığına sahip bir kızla küçük penisli bir erkeğin evlenmesi kaderin nasıl bir cilvesidir! Bunun, bekâretin hâlâ üstün bir değer olarak görüldüğü toplumlarda yaygın olduğu üzere, boşanma ya da itibarını kaybetme hatta ölüm için yeterli bir sebep olması mümkün mü?

Neyse ki hem giderek daha fazla kızın eğitim görmesi hem de giderek daha fazla sayıda kadının ev dışında ücretli iş araması Arap kadınlarının kişiliğindeki görece hızlı değişimlere katkıda bulunuyor. Bu değişimler onları daha bağımsız, kendi akıl ve bedenlerine karşı daha saygılı, yaşamlarını erkek egemen bir toplum tarafından dayatılan adaletsiz ahlaki değerlere teslim etmeye daha az yatkın hâle getiriyor. Bu tür gelişmeler toplumun kadınlara yönelik tavırlarında değişimlere yol açıyor ve erkeklerin bir kızı artık onun himeniyle veya gerdek gecesindeki kanamasıyla değerlendirmediği yeni, genç Arap kuşakları doğuruyor.

Değişim gerçekleşiyor. Fakat Arap erkeklerinin ezici çoğunluğu evlenecekleri eşin bakire olmasında hâlâ ısrarcı. Bekâretini kaybetmiş bir kızın bekâretini kaybetmiş olduğu, evlendiği sırada, özellikle de kaderinin genellikle kendi ailesi tarafından öldürülmek olduğu Yukarı Mısır'da anlaşılırsa büyük bir tehlike içinde demektir. Ola ki doğa bir kıza evliliğinin ilk gecesinde kanamayan elastik bir himen vermişse o kızın celladı cehalet

olacaktır; zira evlilik ritüelleri gereği zarın yırtılması kocanın parmağını kullanmasıyla gerçekleşmeli ve "ak çarşafa al kan dökülmeli"dir.

Tıpkı erkek cinsel organının erkekten erkeğe değişmesi gibi himenin de bir kızdan diğerine doku, boyut ve yoğunluk bakımından farklılık gösterdiğini anlayan çok azdır. Şans eseri elastik himenli bir kız cinsel organı küçük bir erkekle evlendiğinde zar parmakla yırtılmadığı takdirde kanama olmayacağından kızın bakire olmadığı sonucuna varılacaktır. Bazen eğitimli kocalar genç eşlerinin bekâreti konusunda kendi içlerini rahatlatmak istediklerinde eşlerini muayene için doktora götürmektedir. Bakireler nadiren jinekolojik muayeneden geçtikleri için doktorların genellikle farklı himen türleri görme fırsatı yoktur, bu nedenle doktorlar hata yapmaya yatkın olmaktadır. Yeni evlenmiş bir koca tarafından gelinini muayene etmesi istenen bir tıp doktoruyla ilgili vakayı hatırlıyorum. Gelinin ailesi muayene odasının dışında bekliyordu ve doktor dışarı çıkıp da kızın bakire olmadığını söylediği zaman bu haber onları yıldırım gibi çarptı. Bir gün sonra kız, masum olduğuna dair itirazlarına rağmen kuzeni tarafından öldürüldü. Cesedi adli tıp memuru tarafından incelendi ve doktorun teşhisinin hatalı olduğu çok geç ortaya çıktı.[2] "Bekâret" uğruna bir kurban daha verilmişti.

Gize'deki kliniğimin kapısını çalarak gözü yaşlı genç bir kız eşliğinde muayenehaneme giren pek çok koca vardı. Kızgın, gergin bir tonda bana evliliklerinin ilk gecesinde cinsel ilişkinin ardından "kırmızı kan" göremediklerini anlatırlardı. Mısır kırsalında çalıştığım yıllar boyunca küçük bir taşra evinde veya kerpiç bir kulübede, genç bir kızın başucunda, zarı yırtma sürecinde yumuşak dokuları yarıp geçen bir *dayanın* uzun, kirli tırnağından kaynaklı bir kanamayı tedavi ederek sayısız gece geçirmişimdir; zira pek çok köyde bekâret şerefine yapılan bu ritüel, yaşlı çirkin bir kocakarı olan ve geçimini, çocukların klitorisini ampüte ederek ve genç gelinlerin vajinasını açıp yırtarak

2. *The Iraqi Medical Journal*, adli tıp uzmanı Dr. Wasfy Muhammed Ali'nin makalesi, 21 Şubat 1972.

sağlayan *daya* gerçekleştirmektedir. Sonrasında gelinin babası kan lekeli beyaz bir havluyu yukarı kaldırır ve kapıda toplanmış akrabaların, kızının ve ailenin namusunun sağlam olduğuna tanıklık etmesi için başının üzerinde gururla sallar.

Olup biteni yakından takip edebilmek için bu evlilik törenlerinin bazılarına katılıyordum. Bir defasında *daya* uzun tırnağını himenin içine soktu fakat yalnızca birkaç damla kan geldi. Parmağını vajinadan yukarı iyice sokup da şırıl şırıl kan akmaya başlayınca dehşete kapıldım. Kan kırmızısına bulanmış beyaz havlu babanın başı üzerinde dalgalandı, davullar çalındı ve kadın sesleri bitip tükenmez sevinç çığlıkları atmaya başladılar. *Daya*nın, vajina duvarını yarmış olduğunu fark ettim. Gecenin sonunda, sorularıma cevaben, evlilik gecelerinde kendisinin çok rağbette olduğunu anlattı. Zar yırtma sürecinde güçlü bir kan akışı sağlama yetisi üzerine inşa edilmiş ünü ona sıra dışı bir popülerlik ve böylesi hayırlı vesilelerden düzenli bir gelir kazandırmıştı.

*Daya*nın parmağının yerini köylü bir kocanın parmağı aldığında zarın yırtılması daha da vahşi bir hâl almaktadır. Erkeğin ellerini kullanma deneyimi, sabanın kalın sapını veya tırmığı kavramakla sınırlıdır. Hiç değilse *daya*nın kadın bedenine dair iyi kötü bir fikri vardır. Ve hiçbir şey, kalın, hoyrat bir parmağın vajinanın dış açıklığından acımasızca dalıp bilinmeyen bir yöne doğru oyarak ilerlemesinden daha vahşice olamaz. Soğuk bir kış gecesi, uyluklarının arasından kan boşalır hâlde kliniğime getirilen genç kızın başına gelen de buydu, kocanın parmağı vajinanın iç duvarını yararak mesaneyi delmişti.

Fakat kadınlara ilişkin bu vahşi Ortodoksluğa, erkekler söz konusu olunca neredeyse sınırsız bir serbesti eşlik ediyordu. Bir Arap atasözü şöyle der: "Bir erkeği ancak cebi utandırabilir." Dolayısıyla toplumumuzda, iş erkeklere gelince utanç olsa olsa yoksulluğun sonucudur. Erkek egosu, fethettiği kadınların sayısı oranında büyür ve cinsel ilişkileri bir gurur kaynağı, bir böbürlenme vesilesidir.

Eğitim, seksle ilgili meselelerde ve kadınların Arap toplumundaki durumunda büyük bir aydınlanmaya katkı sağlamışsa da hâlen pek çok eğitimli erkek bu alandaki gelenekçi tavır ve değerlerini sürdürmekte. Şahsen, yüksek eğitim almış veya çalışmalarını yurtdışında sürdürmüş, bol bol seyahat etmiş pek çok erkekle tanıştım fakat mesele kadınlar olunca duygusal ve zihinsel yapıları kaskatı ve geri kalıyor. Örneğin Batı Almanya'da beş yıl geçirmiş olan bir mühendis Mısır'a döndüğü zaman on yedi yaşındaki kız kardeşinde, hamilelik belirtileri olduğunu düşündüğü şeyler fark etti. Kızın odasını aradı ve gardıropta bulduğu ilaç şişesini yakındaki eczaneye götürdü. Eczacı, ona, incelemesi için getirdiği ilacın çocuk düşürmeye çalışmada kullanıldığını söyledi. Mühendis dizginlenemez bir galeyan hâlinde evine koştu, eline bir mutfak bıçağı geçirdi ve kız kardeşini bıçaklayarak öldürdü. Otopside kızın hâlâ bakire olduğu ortaya çıktı ve hamileliğe dair hiçbir bulgu tespit edilemedi. Savunma avukatı mahkemeye yaptığı müracaatta, mühendisin suç işleme saikinin ailesinin namusunu korumak olduğu gerekçesiyle erkeğin tahliyesini talep etti. Erkek, kız kardeşinin davranışına dair kuşkuların hücumuna uğramış, bu da onu suçu işlemeye sevk etmişti. Kuşkuları isabetsizdi fakat niyeti iyiydi. Mahkeme onu kefaletsiz serbest bıraktı.[3]

Böylece bir kez daha, cinayet durumunda dahi erkeğin, gelenekçi namus anlayışlarının koruması altında olması sayesinde cezadan kaçtığını görüyoruz oysa söz konusu kızlar ve kadınlar olduğu zaman aynı anlayışlar cezayla sonuçlanmaktadır. Kanun neredeyse her zaman erkeklerin tarafında yer almakta ve mahkemeler, gelinin, bekâretini evlenmeden önce kaybetmiş olduğu anlaşılınca evlilikleri çoğunlukla sonlandırmaktadır.[4]

Söz konusu kadınlar olduğunda, kanun ne zaman uygulansa sertlik hatta gaddarlık kuraldır. Bir mahkemenin, öğretmen bir kadını, kadın meslektaşı küvette çıplak yatarken kapıyı çalmadan

3. *Akhbar El Yom*, haftalık baskı, 18 Mayıs 1974, s. 10, "Kız kardeşini öldürdü ve sonra bakire olduğunu öğrendi."
4. *Akhbar El Yom*, haftalık baskı, 6 Mart 1976, s. 10, "Temyiz mahkemesi, kadın bakire olmadığı için akdi feshetti."

banyoya girdiği için mahkûm ettiğini bilirim. Öne çıkan bir başka vaka da sınıfını alıp su kenarında bir kafede biraz zaman geçirdiği için bir öğretmene verilen ağır adli cezaydı.[5]

Bekâretini kaybeden bir kızı bekleyen kasvetli kader onu çoğunlukla bu ikilemden bir çıkar yol bulmaya zorlamaktadır. Varsıl bir ailenin kızı bir jinekoloğa gidip himenin plastik cerrahiyle onarımı için mebzul miktarda para ödeyebilir. Yoksul bir köylü kızı ise *dayanın* dalaverelerine bel bağlayacaktır. Bu dalavereler, zarın yırtılması sırasında kan akmasını garantilemek için evlilik tarihini âdet gününe denk gelecek şekilde ayarlamak ya da vajina açıklığına küçük bir kese içinde tavuk kanı yerleştirmek olabilmektedir.

Bir gün genç bir kız danışmak için kliniğime geldi. Beş aylık hamileydi fakat onu muayene ettiğimde himeni yerli yerinde duruyordu. Bana, hamileliğin mükerrer yüzeysel cinsel ilişkinin ardından gerçekleşmiş olduğunu açıkladı ve karın ameliyatıyla (sezaryen) çocuğu almamı istedi. İsteğini yerine getirmeyi reddettim, o da çıkıp gitti. Uzun yıllar sonra ona tesadüfen rastladığım zaman, ben onu reddettikten sonra başka bir doktora gittiğini ve o doktorun ameliyatı yaptığını anlattı. Şimdi, başarılı bir mühendisle evliydi ve ondan iki çocuğu vardı. Hiç tanışmadığım bu mühendisin, evliliğin ilk gecesinde, gelininin bakire olduğundan emin olmak için zar yırtma ritüelini özenle gerçekleştirirkenki hâlini ve himenin sağlam olduğunu gördüğündeki mutluluğunu sık sık hayalimde canlandırıyorum. Ona göre, karın boyunca diklemesine uzanan kesiğin pek bir önemi yoktu, tıpkı kadının kalbinde, karaciğerinde hatta beynindeki bir kesiğin pek az bir önemi olacağı gibi. Oysa himendeki bir milimetrelik küçük bir yırtık onun bütün dünyasını başına yıkmaya yeterdi.

Arap toplumumuzda çarpık bir namus kavramı var. Bir erkeğin ailesinin kadın üyeleri himenlerini sağlam tuttukları sürece erkeğin namusu güvende. Erkeğin namusu kendi davranışındansa o kadınların davranışıyla daha yakından bağlantılı. Kendisi en çapsız zamparalardan biri olabilir ama kadınları

5. *Akhbar El Yom*, haftalık baskı, 9 Ağustos 1975, s. 10.

genital organlarını koruyabildiği müddetçe namuslu bir erkek sayılmaktadır. Kadınlar için başka, erkekler için başka ahlak standartları ve bu tür çifte ahlak standartları toplumun tamamına nüfuz etmiş durumda. Bu aykırı durumun kökeninde, erkeğin yaşamında cinsel deneyim bir gurur kaynağı ve erkeklik simgesiyken kadınların yaşamında bir utanç kaynağı ve alçalma simgesi olması yatıyor.

Bu çifte ahlak standardının neticelerinin farkına varmak güç değil. Erkekler herhangi bir biçimde ve ne pahasına olursa olsun cinsel deneyim arayışında serbest bırakılırlar. Bu yolla erkekliklerini kanıtlamaya ve erkeklik gururlarını okşamaya çalışırlar ki bunlar başlı başına, cinsel arzunun tatmin edilmesi kadar güçlü saiklerdir. Erkekler kadınların sürekli peşinden koşarlar ve tutkulu ilan-ı aşklara başvurur ya da kadınları hediyelere boğarlar. Bir kadına sahip olmaya yönelik bu devamlı itkide erkek ya zavallı bir hizmetçiyi ayartacak ya frengili bir fahişeyle başını derde sokacak ya küçük bir çocuğu kurban edecek ya da evlenme vaadiyle bir kızı baştan çıkaracaktır. Eğer kız onun vaatlerine inanıp kendini ona teslim ederse tuzağa düşmüş demektir; zira o zaman, kız bekâretini kaybetmiş olduğundan ve toplum onu artık düşmüş bir kadın kabul ettiğinden kızla evlenmeyi reddedecektir. Kız, karnında gayrimeşru bir çocuk taşıyan lekeli bir kadının hazin kaderine terk edilirken, erkek yeni fetihlere doğru yelken açmaktadır.

Bu, kentsel toplumun büyük bir kesimiyle kırsal bölgelerdeki üst sınıfların tipik resmidir. Fakat kasaba ve kentlerdeki işçi sınıfıyla köylerdeki köylüleri ve tarım işçilerini düşündüğümüzde, yukarıda bahsedilen olayların pek çoğu nadiren görülebilmektedir. Erken yaşta evlilik, devamlı ağır iş ve hayatın zorlukları hovardalık için pek fırsat bırakmamakta fakat bununla birlikte, kadınlara karşı ayrımcılığın ve cinsel tahakkümün diğer tezahürleri toplumsal davranışın ayrılmaz bir parçası olmayı sürdürmektedir.

Bu tür koşullar altında kızların neden bekâretlerini kaybetmeye dair devamlı bir kaygı ve korku hâlinde yaşadıklarını anlamak

zor olmasa gerek. Arap ailelerindeki kızların yetiştirilme tarzı, onları erkeklerden uzak tutma ve her an kurban gidebilecekleri tehlikelere ve dalaverelere karşı onları uyarma üzerine kuruludur. Dolayısıyla, fiziksel sünnetin doğal sonucu "eğitimsel sünnet" adını verebileceğimiz bir başka sünnet biçimidir ki şimdi ona geçmeliyiz.

6
Kızların Sünneti

Kızların sünnet edilmesi Mısır, Sudan, Yemen ve bazı Körfez ülkeleri gibi birkaç Arap ülkesinde hâlâ yaygın bir işlemdir.

Kadın sünnetinin, miadı dolmuş ve zararlı addedilerek, özellikle de Mısır kentlerinde ortadan kaldırılmasına yönelik artan eğilime rağmen çok yaygın bir pratik olmayı sürdürmesinin altında yatan sebep, bu toplumlarda bekârete ve bütünlüğü bozulmamış bir himene atfedilen önemdir. Sünnetin arkasında yatan inançsa, kızların dış genital organlarının parçalarının alınmasıyla cinsel arzunun en aza indirileceğidir. Bu, buluğ ve ergenlikten müteşekkil o "tehlikeli yaşlar"a erişmiş bir kızın bekâretini ve dolayısıyla namusunu daha kolay korumasına

olanak sağlar. İffet, kadınlar haremindeki erkek görevlilere hadım edilmeleri yoluyla dayatılıyor, bu da onları zararsız harem ağalarına dönüştürüyordu. Benzer şekilde kadın sünnetinin amacı da genç kızların cinsel ilişkiye girme arzularını azaltarak iffetlerini muhafaza etmektir.

Kız çocukları çoğunlukla yedi veya sekiz yaşlarındayken (kız henüz âdet olmaya başlamamışken) sünnet edilirler. Sahnede *daya*yı veya o bölgede çalışan ebeyi görürüz. Çocuğun dış genital organlarını açığa çıkarmak ve karşı koymasını engellemek için ailenin iki kadın üyesinden her biri çocuğu bir uyluğundan tutup bacaklarını ayırır. Tıpkı tavukların öldürülmeden önce sıkıca bağlanması gibi. *Daya*nın elindeki keskin jilet klitorisi kesip koparır.

Köy hekimi olarak görev yaptığım süre zarfında çok kereler, çoğu zaman genç kızların hayatını tehlikeye atan bu ilkel ameliyattan kaynaklanan komplikasyonları tedavi etmek üzere çağrılmışımdır. Cahil *daya* etkili bir sünnet için klitorisin radikal ampütasyonunu sağlayacak biçimde derin bir jilet kesiği gerektiğine inanıyordu, öyle ki cinsel olarak duyarlı organın hiçbir parçası kalmamalıydı. Bu nedenle şiddetli kanama sık rastlanan bir olaydı ve bazen hayat kaybına yol açıyordu. *Daya*ların asepsiye dair en ufak bir fikirleri yoktu, dolayısıyla ameliyat sonucu iltihap vakaları çok yaygındı. En önemlisi de bu insafsız işlemin ömürlük psikolojik şoku çocuğun kişiliğinde iz bırakıyor ve ergenliğinde, gençliğinde ve olgunluğunda onu takip ediyordu. Cinsel soğukluk, Arap toplumlarındaki kadınların kişiliğini ve zihinsel yapısını etkileyen diğer toplumsal ve psikolojik etkenlerle de vurgulanan artçıl etkilerden biridir. Kızlar böylelikle, bir kızın namusunun temel ölçütü olmayı hâlâ sürdüren bekârete dair miadı dolmuş fikir ve değerlerin bir sonucu olarak bir dizi talihsizliğe maruz kalmaktadır. Fakat son yıllarda eğitimli aileler kadın sünneti pratiğinin sebep olduğu zararı fark etmeye başladılar.

Bununla birlikte ailelerin çoğu, küçük kız çocuklarına barbarca ve insafsız sünnet ameliyatını dayatmaya hâlâ devam

ediyor. 160 Mısırlı kız ve kadından oluşan bir örneklem üzerinde yürüttüğüm araştırmaya göre eğitimsiz ailelerin yüzde 97,5'i bu göreneği sürdürmekte hâlâ ısrarcı fakat bu yüzde, eğitimli aileler arasında yüzde 66,2'ye düşüyor.[1]

Meseleyi bu kızlarla ve kadınlarla konuştuğum zaman, çoğunun sünnetin zararına dair hiçbir fikri olmadığı ortaya çıktı hatta bazıları sağlık için iyi olduğunu, temizliğe ve "arılığa" yardımcı olduğunu düşünüyordu. (Esasen halkın gündelik dilinde de bu ameliyata "temizleyici" veya "arındırıcı" ameliyat denmektedir.) Sünnet olmuş eğitimsiz kadınların yüzde 97,5'lik oranına karşılık eğitimli kadınların yalnızca yüzde 66,2'sinin sünnet edilmiş olmasına karşın bu ikinci grup bile klitorisin ampütasyonunun psikolojik ve cinsel sağlık üzerinde yaratabileceği etkiyi fark edemiyordu. Söz konusu kadınlarla aramda geçen diyalog aşağı yukarı şöyle ilerliyordu:

"Sünnet oldun mu?"

"Evet."

"O sırada kaç yaşındaydın?"

"Çocuktum, yedi veya sekiz yaşındaydım."

"Ameliyatın ayrıntılarını hatırlıyor musun?"

"Elbette. Nasıl unutabilirim?"

"Korkmuş muydun?"

"Çok korkmuştum. Dolabın tepesine (başka vakalarda yatağın altına ya da komşunun evine derlerdi) saklandım amaı beni yakaladılar, ellerindeyken vücudumun titrediğini hissedebiliyordum."

"Hiç acı hissettin mi?"

"Hem de çok. Alev gibi yanıyordu, bağırıyordum. Annem kıpırdatmayayım diye başımı tutuyordu, teyzem sağ kolumu tutuyordu, ninem de sol kolumu üstlenmişti. Daha önce hiç görmediğim iki yabancı kadın da uyluklarımı olabildiğince birbirinden ayırarak onları kıpırdatmamı engellemeye çalışıyordu. *Daya,* klitorisi kesmek için kullandığı keskin jilet elinde, bu iki kadının ortasına oturdu. Korkuyordum ve öyle acı içindeydim

1. Bu araştırma çalışması 1973 ve 1974 yıllarında, *Kadınlar ve Nevroz* başlığı altında, Ain Shams Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde yürütülmüştür.

ki durmaksızın içimi kavuruyormuş gibi gelen alev yüzünden bilincim kapandı."

"Ameliyattan sonra ne oldu?"

"Şiddetli fiziksel acılar çektim ve birkaç gün boyunca kıpırdayamaz hâlde yattım. Dış genital organlarımdaki acı idrarımı tutmama yol açtı. Her idrara çıkmak istediğimde yanma hissi öyle dayanılmaz oluyordu ki su dökmeye cesaret edemiyordum. Yara bir süre daha kanamaya devam etti, annem günde iki kere sargımı değiştiriyordu."

"Vücudundaki küçük bir organın alındığını öğrendiğinde ne hissettin?"

"O sırada ameliyata dair hiçbir şey bilmiyordum, yalnızca çok basit olduğunu ve temizlik, arılık ve iyi bir itibarın muhafaza edilmesi amacıyla tüm kızlara yapıldığını biliyordum. Bu ameliyatı olmayan bir kızın insanların diline düşmeye yatkın olacağı, davranışının bozulacağı ve erkeklerin peşinden koşmaya başlayacağı, sonuç olarak evlenme zamanı geldiğinde kimsenin onunla evlenmeyeceği söyleniyordu. Ninem bana ameliyatın yalnızca uyluklarım arasındaki çok küçük bir et parçasının alınmasından ibaret olduğunu ve eğer bu küçük et parçası yerinde durmaya devam etseydi bunun benim temizliğime ve arılığıma hâlel getireceğini ve evleneceğim erkeğin benden yüz çevirmesine yol açacağını söylemişti."

"Sana söylenene inandın mı?"

"Elbette inandım. Ameliyatın etkilerini atlattığım gün çok mutluydum ve alınması gereken bir şeyden kurtulmuş gibi temizlenmiş ve arınmış hissediyordum."

İster eğitimli, ister eğitimsiz olsun mülakat yaptığım herkesten aldığım cevaplar aşağı yukarı böyleydi. İçlerinden bir tanesi Ain Shams Tıp Fakültesi'nden bir tıp öğrencisiydi. Son sınavlarına hazırlanıyordu ve onun cevaplarının farklı olmasını bekliyordum ama diğerlerinin neredeyse birebir aynısıydı. Burada hatırladığım kadarıyla aktaracağım oldukça uzun bir tartışmamız olmuştu.

"Birkaç hafta sonra tıp doktoru olacaksın, bir kızın bedeninden klitorisini kesip almanın sağlıklı bir işlem olduğuna ya da en azından zararlı bir işlem olmadığına nasıl inanabilirsin?"

"Herkesin bana dediği bu. Ailemdeki tüm kızlar sünnet olmuştur. Anatomi ve tıp okudum fakat bize ders veren hocalarımızdan hiçbirinin, klitorisin bir kadının bedeninde yerine getirdiği herhangi bir işlev olduğunu açıkladığını duymadım ya da çalışmakta olduğum tıp konularıyla ilgili kitaplarda hiç ona benzer bir şey okumadım."

"Bu doğru. Tıp kitapları bugün dahi seks bilimini ilgilenmeleri gereken bir konu olarak görmüyor. Bir kadının dikkate değer organları yalnızca üremeyle doğrudan ilgili olanlar, yani vajina, rahim ve yumurtalıklar olarak görülüyor. Gelgelelim klitoris toplum tarafından görmezden gelinip hor görüldüğü gibi tıp tarafından da ihmal edilen bir organ."

"Bir gün bir öğrencinin hocaya klitorisi sorduğunu hatırlıyorum. Hocanın yüzü kıpkırmızı oldu, kimsenin sınavlarda ona kadın bedeninin bu parçası hakkında soru sormayacağını çünkü hiçbir önemi olmadığını söyleyerek kestirip attı."

Çalışmalarım beni, bu ameliyatı olmaya zorlanmış kızlarda ve kadınlarda sünnetin etkisini öğrenmeye ve bunun psikolojik ve cinsel yaşamlarında yarattığı sonuçları anlamaya çalışmaya sevk etti. Görüşme yaptığım normal vakaların çoğu, ameliyatın, üzerlerinde hiçbir etkisi olmadığı cevabını verdi. Bu tür sorularla karşılaştıklarında, nevrotik vakalara kıyasla daha çok utandıkları ve gözlerinin daha çok korktuğu bence açıktı. Fakat bu cevaplarla yetinmeyi kabul etmedim ve onları sünnetten hem önceki hem de sonraki cinsel yaşamlarına ilişkin daha yakından sorgulayarak devam ettim. Bir kere daha, genellikle geçen diyaloğu olabildiğince sadık kalarak aktarmaya çalışacağım.

"Ameliyattan sonra hislerinde veya cinsel arzunda herhangi bir değişim deneyimledin mi?"

"Çocuktum, dolayısıyla hiçbir şey hissetmiyordum."

"Çocukken hiçbir cinsel arzu duymadın mı?"

"Hayır, asla. Çocuklar cinsel arzu duyarlar mı?"

"Çocuklar cinsel organlarına dokundukları zaman zevk hissederler ve mesela, genellikle yatağın altında oynanan gelin damat gibi oyunlarda aralarında bir tür cinsel oyun gerçekleşir. Henüz bir çocukken arkadaşlarınla bu oyunu hiç oynamadın mı?"

Bu sözler üzerine genç kızın ya da kadının yüzü kızarır, kafa karışıklığını saklamaya çalışarak muhtemelen gözlerini gözlerimden kaçırırdı. Fakat sohbet biraz ilerleyip karşılıklı güven ve anlayış atmosferi tesis edildikten sonra çocukluk anılarını anlatmaya başlardı. Çoğu kez, aileden bir erkeğin kendine hak gördüğü belirli cinsel okşamalardan almış olduğu zevkten bahsederdi. Bu okşamalar bazen hizmetçiden, kapıcıdan, özel öğretmenden veya komşunun oğlundan gelmiş olurdu. Bir üniversite öğrencisi bana erkek kardeşinin, kendisinin cinsel organlarını okşamaya alışmış olduğunu ve eskiden kendisinin de bundan güçlü bir zevk duyduğunu anlattı. Fakat sünnet olduktan sonra aynı zevk hissini duyamaz olmuştu. Evli bir kadın, kocasıyla ilişkiye girdiğinde asla en ufak bir cinsel zevk duymadığını, herhangi bir zevk hissine dair son hatıralarının yirmi yıl öncesine, henüz sünnet olmadığı altı yaşına ait olduğunu kabul etmişti. Genç bir kız ise mastürbasyon yapmaya alışmış olduğunu fakat on yaşında klitorisi alındıktan sonra tamamen bıraktığını söylemişti.

Sohbetlerimiz ilerledikçe ve ben hayatlarını daha derinlemesine irdeledikçe kendilerini bana daha rahat açtılar ve belki de neredeyse unutmuş oldukları ya da sadece hayal meyal farkına vardıkları çocukluk ve ergenlik sırlarını gün yüzüne çıkardılar.

Hem bir kadın hem de bir tıp doktoru olarak, bu kadınlardan ve kızlardan, ender durumları saymazsak bir erkeğin elde etmesinin neredeyse imkânsız olacağı itiraflar alabiliyordum; zira Mısırlı bir kadın, evlilikten önce herhangi bir cinsel yaşamın tamamen inkârı üzerine kurulu çok katı ve ağır bir yetiştirilme tarzına alışkın olduğundan kocasının ilk dokunuşları öncesinde sekse dair herhangi bir şey tanıdığını veya duyumsadığını kabul etmeyi inatla reddeder. Dolayısıyla bu tür şeyler konusunda herhangi bir erkekle konuşmaktan utanır ve bu erkeğin onu tedavi eden doktor olması da durumu değiştirmez.

Örneklemimdeki kızlardan ve kadınlardan birkaçını tedavi etmiş psikiyatrlardan bazılarıyla yaptığım tartışmalar beni bu nevroz hastalarının hayatlarının kendileri için meçhul kalan pek çok yönü olduğu sonucuna varmaya sevk etti. Bunun sebebi ya erkek psikiyatrın kendisinin tedavi etmekte olduğu kadının yaşamına derinlemesine nüfuz etmek için gerekli çabayı sarf etmemiş olması ya da hastanın kendisinin, yetiştirilme tarzının, özellikle de bir erkekle rahatça konuşulamayacak meseleler gibi görmesine neden olduğu şeyleri aşikâr etmeme eğilimiydi.

Aslına bakarsanız, Mısır'da görev yapan psikiyatrların çoğuyla yıllar boyunca yaptığım uzun ve çeşitli fikir alışverişleri, sağlık merkezlerinde ve genel veya uzmanlaşmış hastanelerde çalıştığım uzun dönemler boyunca tıpçı meslektaşlarımın büyük bölümüyle kurduğum yakın ilişkiler ve son olarak da Tıbbi Meslekler Sendikası Ulusal Kurulu üyesi olarak geçirdiğim dört yıl çok net bir şekilde şu sonuca varmama yol açtı: Toplumumuzda tıp mesleği, ister erkek isterse kadın olsun hasta insanların fakat özellikle kadınların yüklendiği temel sorunları anlamaktan hâlâ aciz; zira toplumdaki diğer her meslek gibi tıp mesleği de hâkim politik, toplumsal ve ahlaki değerlerin hükmü altındadır ve diğer meslekler gibi o da çoğunlukla bu değerleri koruyup sürekli kılmak amacıyla kullanılan kurumlardan biridir.

Çoğu meslekte olduğu gibi tıp mesleğinde de ezici çoğunluğu erkekler oluşturuyor. Fakat bunun haricinde, kadın doktorların zihniyeti de erkeklerinkinden çok çok az farklılaşmakta. Kaldı ki bakış açıları erkek meslektaşlarınınkinden daha da katı ve geri kalmış olan bir hayli fazla kadın doktor tanıdım.

Çoğu soruna ama özellikle de kadınlara ve sekse yönelik katı ve geri kalmış bir tavır, tıp mesleğinde ve özellikle de üniversitelerin tıp fakülteleri çevresinde hüküm sürmeye devam ediyor.

Ain Shams Üniversitesi'nde "Kadınlar ve Nevroz" hakkındaki araştırma çalışmama girişmeden önce bu araştırmaya Kahire Üniversitesi Kasr El Eini Tıp Fakültesi'nde başlamayı denemiş fakat karşıma çıkarılan birtakım sorunlar sonucunda vazgeçmek zorunda kalmıştım. Karşımdaki en önemli engel de araştırma

çalışmamdan sorumlu profesörlerin bunaltıcı gelenekçi zihniyetiydi. Onlara göre "seks" sözcüğü ancak "utanç" sözcüğüyle eş tutulabilirdi. Dolayısıyla "saygın bir araştırma"nın konu olarak seksi ele alması olanaksızdı ve bu konuyla uzaktan yakından ilgili herhangi bir alana nüfuz etmesi hiçbir koşul altında düşünülemezdi. Ain Shams Üniversitesi'ne geçmek zorunda kaldığımda, Araştırma Komitesi'ndeki tıpçı meslektaşlarımdan biri, araştırma makalemin başlığında seks meselesinden hiç bahsetmememi önerdi. Herhangi bir şekilde bahsedersem, bunun, araştırmama devam etme ihtimalimi büyük olasılıkla tehlikeye atacak temel itirazlara yol açacağına dair beni uyardı. İlk başta konumu "Modern Mısırlı kadınların cinsel hayatlarında karşılaştıkları sorunlar" olarak tanımlamayı seçmiştim fakat uzun müzakerelerden sonra "cinsel" sözcüğünü silip yerine "psikolojik" sözcüğünü kullanmayı kabullenmek zorunda kaldım. Ain Shams Tıp Fakültesi'ndeki profesörlerin hassasiyetlerinin üstesinden gelip araştırmaya devam etmek için rızalarını alabilmem ancak böyle mümkün oldu.

Sünnet olmaya zorlanmış ya da çocukluklarında tecavüze veya cinsel saldırının farklı biçimlerine maruz kalmış kadınların ve kızların oranlarının ne denli yüksek olduğunu gözlemledikten sonra gerek tıp fakültelerinde gerekse araştırma kurumlarında bu iki alanda yapılmış araştırmaları aramaya başladım; ama boşuna. Söz konusu meselelerin hassas tabiatı göz önüne alındığından, neredeyse tek bir tıp doktoru ya da araştırmacı bile bu konularda herhangi bir araştırma yapmaya cesaret etmemişti. Bu tür kurumlarda yürütülen çoğu araştırmanın yegâne amacının, bir derece veya terfi elde etmek olması nedeniyle resmî ve yüzeysel kalmaları da bu durumu açıklayabilir. Dolayısıyla tercih edilmesi gereken yol güvenli olan yoldur ve güvenlik, tüm ihtilaflı konulardan özenle kaçınmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle hiç kimse, sorumlu akademik ve bilimsel otoritelerle zorluk yaşamaya hazır değildir. Ne onlarla ne de onların fikirleriyle herhangi bir şekilde mücadeleye girmeye, ne de toplumdaki erdem, ahlak ve dinî davranış normlarını ortaya

koyanlara göğüs germeye hazırdırlar. Bu tür meselelerle ilgili alandaki müesses liderliklerin tümü, "seks" sözcüğüne ve hele de "kadın" sözcüğüyle bağlantılıysa içerimlerinin tamamına karşı bariz bir alerjiden mustariptir.

Bununla birlikte, farklı olma ve kadınların cinsel yaşamıyla ilgili sorunların bazılarını inceleme cesaretini gösteren az sayıda tıp doktorunu keşfedecek kadar şanslıydım. Nadir örneklerden biri olarak, Mısır'da kadın sünneti ve zararlı etkileri meselesi üzerine yürütülmüş yegâne araştırma çalışmasına atıfta bulunmak isterim. Bu çalışma, her ikisi de Ain Shams Tıp Fakültesi'nden olan Dr. Muhammed Kureym ve Dr. Rushdi Ammar'ın 1965'te yayımlanmış ortak çalışmalarıydı. Çalışma, ilki *Kadın Sünneti ve Cinsel Arzu*[2], ikincisiyse *Kadın Sünnetinin Komplikasyonları*[3] başlığı altında basılan iki kısımdan oluşmakta. Çocukken sünnet edilmiş 651 kadını kapsayan bu araştırma çalışması neticesinde varılan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1. Sünnet, kadınların sağlığı üzerinde zararlı etkileri olan bir ameliyattır ve genç kızların cinsel şok yaşamasının sebebidir. Bir kadının, cinsel zevkinin doruğuna (diğer bir deyişle orgazma) ulaşma yetisini azaltmaktadır ve cinsel arzusunu azaltma yönünde daha az olmakla birlikte kesin bir etkiye sahiptir.

2. Eğitimli ebeveynlerin, kızlarının bu ameliyatı olmasını reddetme eğilimi artmakta olduğundan, eğitim, kadın sünnetinin uygulanma kapsamını sınırlamaya yardımcı olmaktadır. Diğer yandan eğitimsiz aileler ya hâkim geleneklere teslimiyet içinde ya da klitorisini almanın, kızın cinsel arzusunu azalttığına ve dolayısıyla bekâretini ve evlilikten sonra da iffetini korumaya yardımcı olduğuna inanarak, kadın sünnetini uygulamaya hâlâ devam etmektedirler.

3. Kadın sünnetinin dış genital organlarda kanser görülme sıklığını azaltmaya yardımcı olduğu fikrinde en ufak bir hakikat bulunmamaktadır.

2. *Female Circumcision and Sexual Desire*, Muhammed Kureym ve Rushdi Ammar, (Ain Shams University Press, Kahire, 1965).
3. *Complications of Female Circumcision*, aynı yazarlar, (Kahire, 1965).

4. Kadın sünnetinin her biçimi ve her derecesi, özellikle de Firavun veya Sudan eksizyonu olarak bilinen dördüncü derecesi; iltihap, kanama, idrar yolunda rahatsızlık, idrar akışını ya da vajina açıklığını engelleyebilecek kist ve şişkinlikler gibi doğrudan veya gecikmiş komplikasyonları beraberinde getirmektedir.

5. Sünnet olmuş kızların mastürbasyon yapma sıklığı, bu ameliyatı olmamış kızlarda Kinsey tarafından gözlemlenen sıklıktan daha azdır.

Kahire'de gerçekleşen birkaç toplantı sırasında Dr. Muhammed Kureym'le fikir alışverişi yapma olanağı buldum. Araştırmasını yürütürken pek çok zorlukla karşılaşmış olduğunu, bazı meslektaşlarının ve kendilerini ahlakın ilahi güç tarafından atanmış koruyucuları saydıklarından toplumu bu türden yerleşik değerleri ve ahlak yasalarını tehdit eden kâfir girişimlerden koruması gerektiğini düşünen dinî liderlerin, sert eleştirilerinin hedefi olduğunu öğrendim.

Araştırmamın bulguları, bu iki meslektaşımın vardıkları sonuçların bazılarıyla birkaç noktada örtüşüyordu. Sünnetin, bir kızın yaşamında cinsel ve psikolojik şok kaynağı olduğuna ve kadına ve kadının koşullarına göre değişiklik gösteren derecelerde cinsel soğukluğa yol açtığına artık kuşku yok. Eğitim, ebeveynlerin bu ameliyatın yararlı olmadığını ve bundan kaçınılması gerektiğini fark etmelerine yardımcı olmakla birlikte okullarımızda ve üniversitelerimizde verilen, yararlı bilgiler ve kültür aşılamaktan ziyade bir sertifika veya derece almayı amaçlayan geleneksel eğitimin, Mısır toplumunu yöneten müzmin ve müesses geleneklerle, özellikle de seks, kızlarda bekâret ve kadınlarda iffetle ilgili geleneklerle savaşmada pek etkili olmadığını gördüm. Bu alanlar, yüzlerce yıldır toplumumuzda egemen olmuş ve iş görmüş ahlaki ve dinî değerlerle güçlü bir ilişki içindedir.

Kadın sünneti esasen evlilik öncesinde bekâreti, evlilik süresince ise iffeti sağlamayı amaçladığından, bu uygulamanın Mısır toplumunda kolayca veya kısa bir süre içinde yok olması

beklenmiyor. Gelgelelim bu âdetin kadınlara verdiği zararın farkına varmaya başlayan ve dolayısıyla kızlarını, bu uygulamanın kurbanları arasına katılmaması için korumaya çalışan eğitimli ailelerin sayısı her geçen gün artmakta. Bu değişimlere koşut olarak, ameliyatın kendisi artık eski ilkel şekliyle yapılmıyor ve eksizyona yaklaşan ve eksizyon içeren daha radikal dereceler daha hızlı yok olmaktalar. Bu ameliyat günümüzde Yukarı Mısır'da ve Sudan'da bile, klitorisin toptan veya daha yaygın olarak kısmi ampütasyonuyla sınırlıdır. Yine de araştırmama başlarken, öncesinde düşündüğümün aksine eğitimli kentli ailelerin dahi yüzde 50'sinden fazlasının sünneti hâlâ kadının bekâretini ve iffetini sağlamak için gerekli gördüğünü bulunca şaşırmıştım.

Pek çok kişi kadın sünnetinin İslam'ın gelişiyle başladığını düşünmektedir. Fakat aslına bakılacak olursa, İslami dönemden önce Arap yarımadası da dahil olmak üzere dünyanın bazı bölgelerinde iyi bilinmekteydi ve gayet yaygındı. Muhammed Peygamber, kadının cinsel sağlığına zararlı bulduğundan bu âdete karşı çıkmaya çalışmıştır. Sözlerinden birinde, dövme ve sünnet yapan bir kadın olan Ummu Atiyye'ye şöyle söylediği nakledilir: "Sünnet ederseniz, yalnızca küçük bir parça alın ve klitorisin büyük kısmını kesip almaktan kaçının... Zevki tam olan kadının ışıltılı ve mutlu bir yüzü olacak, kocasının daha çok hoşuna gidecektir."[4]

Bu da kızların sünnet olmasının aslen İslami bir âdet olmadığı ve tek Tanrılı dinlerle ilgisi bulunmadığı, birbirinden çok farklı dinî arka planlara sahip toplumlarda, Doğu ve Batı ülkelerinde, Hıristiyanlığa veya İslam'a inanan ya da ateist olan halklarda uygulandığı anlamına gelmektedir... Sünnet Mısır, Sudan, Somaliland, Etiyopya, Kenya, Tanzanya, Gana, Gine ve Nijerya gibi ülkelerin yanı sıra Avrupa'da on dokuzuncu yüzyıla yakın bir zamana dek biliniyordu. Ayrıca Sri Lanka ve Endonezya gibi pek çok Asya ülkesinde ve Latin Amerika'nın bazı

4. Bkz. *Dawlat El Nissa'a*, Abdel Rahman El Barkouky, ilk basım, (Renaissance Bookshop, Kahire, 1945).

yerlerinde de uygulanmaktaydı. Sünnetin, Antik Mısır'ın Firavun krallıkları kadar eskiye dayandığı kaydedilmiştir ve Herodot, kadın sünnetinin İsa'nın doğumundan yedi yüz yıl önce de var olduğundan bahsetmektedir. Ameliyatın Sudan'da uygulandığı hâline "Firavun eksizyonu" denmesinin sebebi budur.

Kadınlar üzerinde böylesine insafsızca bir ameliyat yapılmasının nedenlerine biraz olsun ışık tutabilecek sosyolojik veya antropolojik çalışmalar bulmak için yıllarca boşuna çabaladım. Gelgelelim kızlarla ve kız çocuklarıyla ilgili daha da vahşice başka pratiklerle karşılaştım. Bunlardan biri, kız çocuklarını doğar doğmaz hatta daha geç bir aşamada canlı canlı gömmekti. Diğer örnekler, bekâret kemeri veya dış genital organların açıklığını çelik perçinler ve özel bir demir kilitle kapatmaktır.[5] Bu son prosedür son derece ilkeldir ve klitoris, dış dudaklar ve iç dudakların tamamen kesildiği Sudan sünnetine çok benzer. Bu prosedürde genital organların ağzı koyun bağırsağından bir kapakçıkla kapatılarak, menstrüel akıntılar ile idrar akıntıları içeride tutulmasın diye ancak parmak ucunun girebileceği çok küçük bir açıklık bırakılır. Bu açıklık evlilik sırasında uzunlamasına kesilir ve erkek cinsel organının girmesine izin verecek şekilde genişletilir. Çocuk doğarken yine genişletilir ve daha sonra bir kez daha daraltılır. Boşanan bir kadının açıklığı ise tamamen kapatılır, böylece bir kez daha tam anlamıyla bakire olur ve evlenmediği takdirde cinsel ilişkiye giremez, evlendiği takdirde açıklık eski hâline getirilir.

Kadınlarda, kocanın kontrolündekiler haricinde cinsel ilişkinin önüne geçmeyi amaçlayan tüm bu tuhaf ve karmaşık prosedürler karşısında, neden özellikle kadınların böylesi bir işkenceye ve amansız bir bastırmaya tabi tutulduklarını kendimize sormamız doğaldır. Kadınlardaki cinsel arzunun çok güçlü olduğunu ve kadınların bin bir türlü tedbirle kontrol edilip zapt edilmedikleri takdirde, onları kuşatan ahlaki, toplumsal, hukuki ve dinî kısıtlamalara, özellikle de tekeşliliğe ilişkin kısıtlamalara teslim olmayacaklarını, hâkim sınıflarının ve eril yapısının

5. Desmond Morris, *The Naked Ape,* (Corgi, 1967), s. 76.

temsil ettiği hâliyle toplumun çok erken bir aşamada fark etmiş olduğuna kuşku yok gibi görünüyor. Kadının cinselliğini kontrol altında tutan ve cinsel ilişkilerini, kocası olması gereken tek bir erkekle sınırlandıran bir dizi zalim ve zekice aygıt olmasaydı, toplum belirli bir kalkınma aşamasına ulaştığında vücut bulan ve erkek birkaç eş birden almakta özgür kılınırken kadına tek koca dayatmasını gerekli kılan ataerkil sistem asla mümkün olmazdı veya bugüne kadar sürdürülemezdi. Toplumun kadın cinselliğine karşı gösterdiği bitmek bilmeyen düşmanlık ve kadın cinselliğine içkin çalkantılı güce direnmek ve onu tabi kılmak için kullandığı silahların altında yatan sebep budur. Bu "potansiyel tehlike" karşısında gösterilecek en ufak bir müsamaha, kadının, evliliğin onu hapsetmiş olduğu hapishane parmaklıkları arasından kaçıp tekeşli bir ilişkinin çelikten sınırlarını ezip geçerek başka bir erkekle yasak bir yakınlaşmaya yelken açması, yabancı bir erkeğin çocuğunun sırada bekleyen varislerin arasına katılmayacağının garantisi de olmadığından, bunun, veraset ve mirasta kaçınılmaz olarak karışıklığa yol açması demekti. Meşru kocadan ve yabancı âşıktan olma çocukların arasında çıkacak bir karışıklık, yalnızca babanın ismi etrafında inşa edilen ataerkil ailenin önlenemez çöküşü anlamına geliyordu.

Tarih bize açıkça gösteriyor ki babanın gerçek çocuklarının kim olduğunu bilmekteki ısrarının yegâne amacı, sahip olduğu gayrimenkulleri onlara miras bırakmaktı. Dolayısıyla ataerkil aile esasen ekonomik sebeplerden meydana gelmişti. Toplumun aynı anda bir ahlaki ve dinî değerler sistemiyle, bu ekonomik çıkarları koruyabilecek ve idame ettirebilecek bir hukuk sistemi kurması gerekiyordu. Son tahlilde kadın sünnetinin, bekâret kemerinin ve kadınların maruz bırakıldığı diğer vahşice pratiklerin esasen topluma hâkim olan ekonomik çıkarların bir sonucu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bugün toplumumuzda bu tür pratiklerin varlığını sürdürmesi bu ekonomik çıkarların hâlâ geçerli olduğunu göstermektedir. Kadın sünnetinden para kazanan binlerce *daya*, hemşire, paramedik personel ve doktor kendileri için bir kazanç kapısı olan bu değer ve pratiklerdeki

herhangi bir değişime doğal olarak direnmektedir. Sudan'da, kadınların dış genital organlarını kesmek veya kadının evleniyor, boşanıyor, yeniden evleniyor, çocuk doğuruyor ya da lohusalığını geçiriyor olmasına bağlı olarak genital organlarının dış açıklıklarını daraltmak ve genişletmek gibi kadınlar üzerinde uygulanan bir dizi ameliyattan geçimini sağlayan tam bir *daya* ordusu bulunuyor.[6]

Kadın sünneti gibi âdetlerin üzerinde palazlanmış olan temel, ekonomik etkenler ve beraberinde getirdikleri politik etkenlerdir. Olguları gerçekten oldukları hâliyle anlamak gibi o olguların ardında yatan sebepleri anlamak da önemlidir. Politik ve dinî etkenleri birbirinden ayıramayan veya toplumda ve tarihte olup bitenlerin temelinde yatan gerçek güçleri gizleme çabasıyla ekonomik ve politik saikleri dinî tartışmaların ardına saklayan çok kişi var. Kadın sünnetinin İslam'dan kaynaklandığı ve ayrıca İslam'ın Mısır ve Arap ülkelerindeki kadınların temel sosyal haklardan mahrum ve geri kalmış durumlarından sorumlu olduğu çok sık dile getirilmiştir. Bu sav doğru değildir. Hıristiyanlığı inceleyecek olursak, kadınlarla ilgili konularda bu dinin çok daha katı ve Ortodoks olduğunu görmek güç değildir. Yine de bir din olarak Hıristiyanlığın baskınlığına rağmen pek çok ülke hızla ilerlemeyi başarmıştır. Söz konusu ilerleme toplumsal, ekonomik ve bilimseldi, ayrıca kadınların yaşamını ve toplumdaki konumunu da etkiledi.

Bu nedenle, kadınların toplumlarımızdaki düşük konumunun ve onlara ilerleme fırsatları sağlanmayışının İslam'dan değil, daha ziyade belirli ekonomik ve politik güçlerden; yani çoğunlukla dışarıda faaliyet gösteren yabancı emperyalist güçlerle, içeride faaliyet gösteren gerici sınıfların güçlerinden kaynaklandığına kesinlikle inanıyorum. Bu iki güç yakın işbirliği içindedir ve dinin yanlış yorumlanması ve bir korku, tahakküm ve sömürü aracı olarak kullanılması için birlikte çalışmaktadırlar.

6. Rose Oldfield, "Female genital mutilation, fertility control, women's roles, and patrilineage in modern Sudan", *American Ethnologist*, Cilt 11, Sayı 4, Kasım 1975.

Din, şayet savunduğu ilkelerde samimiyse hakikati, eşitliği, adaleti, sevgiyi ve erkek ya da kadın herkes için sağlıklı, haysiyetli bir yaşamı amaçlar. Hastalığı, kız çocuklarının bedenlerinin kesilmesini ve üreme organlarının temel bir parçasının ampütasyonunu amaçlayan hakiki bir din olamaz.

Eğer din Tanrı'dan geliyorsa, nasıl olur da insana onun tarafından yaratılmış bir organın, hastalıklı veya biçimi bozulmuş olmadığı hâlde kesilip atılmasını emreder? Tanrı, bedenin organlarını bir plan olmadan rasgele yaratmaz. Kadın bedenindeki klitorisi sırf hayatının ilk yıllarında kesilip atılsın diye yaratmış olması mümkün değildir. Bu herhâlde ne hakiki dinin ne de Yaratıcı'nın düşeceği bir çelişkidir. Eğer Tanrı, klitorisi, yegâne işlevi kadınlar için cinsel zevk sağlamak gibi görünen, cinsel açıdan duyarlı bir organ olarak yaratmışsa, kadınlar için böylesi bir zevki normal ve meşru bulduğu, dolayısıyla kadının zihinsel sağlığının olmazsa olmaz bir parçası olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Kadınlar cinsel zevki deneyimlemezlerse ruhsal ve zihinsel sağlıkları tam olamaz.

Hâlâ, kızlarının bedenindeki klitorisi sağlam bırakmaktan korkan çok sayıda baba ve anne bulunuyor. Çok kereler bana, sünnetin, bir kızın sürüklenebileceği hatalara ve yolunu şaşırmasına karşı bir koruyucu olduğunu söylemişlerdir. Bu düşünce tarzı yanlış hatta tehlikelidir çünkü bir oğlan veya kız çocuğunu hata yapmaktan koruyan şey bedeninden küçük bir et parçası alınması değildir, karşılaştığımız sorunlara dair bilinç ve kavrayışımızdır, hayatta dişe dokunur bir amaçtır, hayata anlam katan ve ulaşmak için zihnimizi ve enerjimizi kullanacağımız bir amaç. Ulaştığımız bilinç seviyesi ne kadar yüksekse, her ne kadar duyularımız ve zevk deneyimlemek varlığın temel bir parçasını teşkil etse de kendimizi salt bunların keyfine kaptırmak yerine, amaçlarımız insani saiklere ve değerlere o denli yaklaşır ve yaşamı ve yaşam kalitesini iyileştirmek için daha büyük bir arzu duyarız. Özgürleşmenin hakiki anlamıyla en çok özgürleşmiş ve en özgür kızlar, cinsel meseleler artık bir sorun teşkil etmediğinden zihinlerini bu meselelerle en az meşgul

edenlerdir. Aksine, özgür bir zihin kültür yaşamında pek çok ilgi alanı ve zengin deneyime yer ayırabilir. Gelgelelim cinsel bastırılmışlıktan mustarip kızların zihinleri erkeklerle ve seksle çok meşguldür. Zeki ve kültürlü kadınların, seksle ve erkeklerle ilgili konularla, hayatlarını dolduracak pek bir şeyleri olmayan sıradan kadınlara kıyasla çok daha az meşgul oldukları genel bir gözlemdir. Fakat böyle bir kadın aynı zamanda seksin tadını çıkarmak ve zevk almak için çok daha fazla inisiyatif alır ve diğerlerine kıyasla daha cesur davranır. Cinsel doyuma ulaştıktan sonra kendisini hayatın diğer önemli taraflarına tamamıyla verebilir.

Özgürleşmiş ve zeki kadınların hayatında seks orantısız bir yer tutmaz, kendisini daha ziyade normal sınırlar içerisinde sürdürür. Aksine cehalet, bastırılmışlık, korku ve her türden kısıtlama kızların ve kadınların hayatında seksin rolünü abartır ve şişip orantısızlaşarak hayatlarının tamamını veya neredeyse tamamını işgal eder hâle gelir.

7
Bilmesinlercilik/Obskürantizm ve Çelişki

Bir çocuk, hayatının ilk evrelerinde tek başına yapamaz fakat sonraları bazı ihtiyaçlarını gidermeye çalıştıkça başkaları olmadan idare etmeyi yavaş yavaş öğrenir. Dolayısıyla, bu bağımsızlaşma sürecinde edilginliğini üzerinden atar ve git gide daha kendine güvenli hâle gelir. Bu kaçınılmaz olarak pozitif tepkilerin, özgürce seçme, karar verme ve eyleme yetisinin gelişmesine yol açar. Tüm bu değişimler hep birlikte, hem fiziksel hem de zihinsel büyümeyi veya gelişmeyi teşkil etmektedir. Zihinsel ve psikolojik gelişme, özünde, kişiliğin daha fazla bağımsız olmasına, seçim yapabilme yetisine, kişisel özgürlüğe ve sorumluluk duygusuna yönelik bir harekettir.

Fakat Arap toplumundaki güçlü ataerkil ilişkiler hiyerarşik sınıfsal tabiatlarıyla birlikte, kadınları çok fazla ayrımcılığa maruz bırakmış ve onların, hem fiziksel hem de zihinsel olarak çok belirgin bir bastırılmışlık derecesinin kurbanları olmalarına neden olmuştur. Arap toplumu ayrıca çocukları hatta erkekleri de bastırmaktadır ama kadınların taşıdığı yük, hayatlarını kuşatan ağır fiziksel ve psikolojik kısıtlamalarla katmerlenmektedir. Bunun sonucunda, bir kadının zihinsel ve psikolojik gelişimi büyük ölçüde geri kalmakta, kendisini edilgin tavırlardan ve başkalarına bel bağlama alışkanlığından kurtarmayı başaramamaktadır. Hayatının ilk evrelerinde çocuk kalmaktadır fakat bedeninin gelişmiş olması ve otuz, kırk, hatta elli yaşına gelmiş olması durumu değiştirmektedir.

Kadınlara karşı uygulanan bastırma biçimleri çok çeşitlidir. Çoğu korkuya ve gözdağına, bilmesinlerciliğin/obskürantizmin üstü kapalı veya doğrudan biçimlerine, kadını karanlıkta, cahil ve hakiki bilgiden yoksun bırakmaya dayanmaktadır; zira bir kadın çocukluğunun daha ilk evrelerinden itibaren ve gelişim yılları, ergenlik ve gençlik yılları boyunca bedeni ve kendisine dair herhangi bir gerçek bilgiden yoksundur.

Kızlarda ve kadınlarda bedene ve bedenin işlevlerine dair cehalet bir namus, saflık ve iyi ahlak göstergesi kabul edilir ve aksine, eğer bir kız seks hakkında ve bedeni hakkında herhangi bir şey biliyorsa bu istenmeyen, hatta utanç verici bir şeydir. Hayat tecrübesine ve bilgisine sahip olgun bir kadın basit, naif ve cahil bir kadına kıyasla daha değersiz addedilir. Tecrübe içsel bir insani değer değil de neredeyse saklanması gereken bir bozukluk olarak görülür.

Dolayısıyla kadınlar, toplumun onları erdemli ve itibarlı görmeye devam etmesi için cehaletlerini ve ahmaklıklarını beslemeye eğilimlidirler. Ebeveynler de kızlarında cehaleti teşvik etmekte ve onların basit ve naif olmalarını, Mısırlıların deyişiyle "kör kedicikler" olarak kalmalarını istemektedir; zira "kör bir kedicik" ortalama Mısırlı bir erkeğin eş olmaya en uygun gördüğü kız tipidir.

Bu cehalet kültü yalnızca seksle ve erkeklerle ilgili meseleler için geçerli değildir, kadın bedenini ilgilendiren tüm meselelerde savunulmaktadır. Dolayısıyla Arap kızları, bedene ve bedenin işlevleriyle ilgili her şeye dair bir karanlık ve sessizlik ortamında yetiştirilir. Bu nedenle, sabah gözlerini açıp da uylukları arasında kırmızı kan sızıntısı, kalçalarının altındaki beyaz çarşafta kıpkırmızı bir leke gördükleri zaman genellikle sinirsel bir şok geçirirler.

Bir sabah uyanıp da uyluklarım arasından kan sızdığını gördüğümde kapıldığım paniği herhangi birinin hayal etmesi güç. Beti benzi atmış yüzümün aynadaki görüntüsünü hâlâ anımsarım. Kollarım bacaklarım şiddetle titriyordu ve beni onca zamandır korkutan felaket artık bir hakikate dönüşmüş gibi geliyordu. Başka bir deyişle, her nasılsa gecenin karanlığında bir erkek ben uyurken gizlice odama girmiş ve bana zarar vermeyi başarmıştı. Bu olasılık aklımdan hiç çıkmamıştı ve her gece yatağa yatmadan önce sokağa bakan pencereyi elimden geldiği kadar sıkıca kapatırdım.

Bu durumun komik tarafı da önceki gün okulda bilharziya hastalığı üzerine bir ders görmüş olmamızdı. Bu, Mısır'da kırsal halkın idrar yollarına bulaşan bir hastalıktır. Parazit, yaşam döngüsünün bir evresinde bir su salyangozunun yumuşak dokularında konaklar, böylece akarsu ve kanalların suyuna karışıp bacakların derisini delip geçerek vücuda nüfuz eder. Bu hastalığın belirtilerinden biri idrarda kandır, dolayısıyla ben de bu hastalığı kapmış olabileceğimi düşündüm çünkü bu, uyluklarım arasındaki açıklıktan süzülen kırmızı sızıntıyı açıklıyordu.

O zaman on yaşındaydım ve şayet durum buysa tek yapmam gerekenin, hastalık kendini iyileştirene kadar beklemem olduğunu düşündüm. Fakat kan akışı durmadı. Aksine, her geçen saat arttı. Bu nedenle ertesi gün, beni ele geçiren korkuyu yenip anneme söylemek zorunda kaldım. Tedavi için beni bir doktora götürmesini istedim. Annemin sakin ve serinkanlı karşılaması beni çok şaşırttı, kızının bu ciddi durumundan etkilenmişe benzemiyordu. Bunun tüm kızların başına gelen bir şey oldu-

ğunu ve her ay birkaç gün boyunca tekrar ettiğini anlattı. Son gün akıntı durduğunda sıcak bir banyo yaparak kendimi bu "pis kan"dan arındırmam gerekiyordu. Annemin sözleri kulaklarımda yankılanıyordu: "Aylık bir durum", beni "pis kan"dan arındıracak "sıcak bir banyo." Böylece, içimde, bu pis kan biçiminde düzenli olarak ortaya çıkan aşağılayıcı bir şey bulunduğunu ve bunun, başkalarından saklanılması gereken utanç verici bir şey olduğunu anlıyordum. Ben de dört gün boyunca kimsenin yüzüne bakamaz hâlde odamdan hiç çıkmadım. Tuvalete gitmek üzere kapımı açtığımda görünürde kimsenin olmadığından emin olmak için etrafı kolaçan eder ve odama geri dönmeden önce, yeni işlenmiş bir suçun izlerini ortadan kaldırırcasına yerleri dikkatle siler ve bu pis kanın kokusu kalmasın diye kollarımın altını ve bacaklarımın arasını yıkardım.

Bu olaylar, bir cinsel korku atmosferi içinde yetiştirilen ve kendi üreme organlarına ve bedenin farklı kısımlarınca yerine getirilen doğal fizyolojik işlevlere dair bir cehalet içinde tutulan Arap kızlarının yaşamında görülen tipik olaylardır. Kızlara, çocukluğun daha ilk döneminden başlayarak kendileriyle erkek çocukları arasındaki fark hissettirilir. Erkek kardeş dışarı çıkabilir, oynayıp zıplayabilir. Fakat bir kız evin içinde kalmalıdır ve eğer eteği önceden belirlenmiş hizanın yalnızca bir santim üzerine çıkacak olsa dahi, annesi kızına tehditkâr bakışlar fırlatarak onu utançtan yerin dibine sokacaktır.

Kızın uyluğu bir şer kaynağı, göz önünden kaldırılması gereken bir tabudur. Bir kıza, küçük yaştan itibaren, bedeninin pis, müstehcen bir şey olduğu ve görünmez olması, gözden ırak kalması gerektiği hissettirilir. Gazeteler, dergiler ve kitle iletişim araçları, kadın bedenini, dikkatle saklanması gereken bir müstehcenlik olarak tasvir eden dinî anlayışları aşılarlar. Sadece yüz ve elin ayaları görünmelidir, bu nedenle de pek çok kız tesettür giymeye yönelmektedir.

Fakat bir kızın hayatında seksi yadsıyan ve onu aseksüel bir varlığa dönüştürmek üzere şekillendirmeye çalışan bu katı ve Ortodoks öğretilere karşın onu bir seks enstrümanı ve erkekleri

çekip arzularını uyandırmak üzere süslenmesi ve güzelleştirilmesi gereken salt bir beden hâline getirmeye çalışan koşut ve çelişkili bir eğitim süreci de sürekli devam etmektedir. Bir kız, yine çocukluğunun ilk dönemlerinden itibaren aklı, fikirleri ve bir insan olarak geleceği pahasına neredeyse tamamen bedeniyle, saçıyla, kirpikleriyle ve giysileriyle meşgul olmak üzere eğitilir. Arap kızları, kadınların toplumdaki en yüksek işlevi olan evlilik rolü için yetiştirilirken eğitim, iş ve kariyer, kadının işi yemek pişirmek, kocasına hizmet etmek ve çocuklarına bakmak olan bir eş olarak başlıca işlevlerinden onu saptırmaması gereken tali meseleler kabul edilirler.

Çocukken okumama ve aklımı geliştirmeme izin verilmesi için bütün aileme karşı mücadele etmek zorundaydım. Evde yemek ve temizlik yapmayı reddeder, okula gitmek için ısrar ederdim. Uzun saça, renkli kurdelelere ve saçımın örülmesine karşı isyan eder, annemin giysilerime ve elbiselerime neden bu kadar dikkat ettiğini merak ederdim. Okulda erkek kardeşlerimi geçip yüksek notlar alırdım fakat kimse sevinmiş ya da beni tebrik etmek istiyormuş gibi görünmezdi. Oysa bir kere kötü bir yemek pişirmeyegöreyim, herkes beni eleştirirdi.

Resimli kitaplarım ve boya kalemlerimden oluşan küçük dünyama sığındığım an annem beni mutfağa sürükleyip söylenmeye başladı: "İstikbalinde evlilik var, yemek pişirmeyi öğrenmen gerek." İstikbalinde evlilik var, evlilik! Annemin, bütün varlığımla nefret edene dek tekrar etmekten yorulmadığı o çirkin sözcük! Telaffuz edilir edilmez gözlerimin önünde şişkin, göbeği tıka basa yemekle dolu bir erkek canlanıyordu. Mutfağın kokusu erkeklerin kokusu gibi geliyordu. Dolayısıyla erkeklerin kokusundan olduğu gibi yemeğin kokusundan da nefret etmeyi öğrendim.

Annemin söylediği her şey bana çelişkili görünüyordu. Nasıl oluyor da beni her zaman seks ve erkekler konusunda uyarıyor fakat aynı zamanda beni onlar tarafından daha arzu edilir kılmak için görünüşüm ve giysilerim konusunda her zaman çok özenli davranıyordu? Erkeklerden ölesiye korkuyor ve onlardan

vebadan kaçar gibi kaçıyordum. Bir erkeğe yakın olmanın bana yalnızca utanç getireceğine ve iyi, saygın bir kız olarak itibarımı tehlikeye atacağına inanıyordum. Fakat aynı zamanda içten içe beni karşı cinse çeken muazzam bir güç duyuyordum. Özlemle ve aşkla dolu tutkulu şarkılar ya da ara sıra izlediğimiz filmler bu müphem arzularımı artırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Çok kereler aklımda bir sahne canlandırırdım. Bu sahnede tanımadığım bir erkek beni kollarına alırdı fakat hemen sonra bir suçluluk ve utanç duygusuna, bu gündüz düşlerinden aldığım zevkin büyüttüğü bir duyguya yenik düşerdim. Kendimi bir türlü anlayamıyor, düşüncelerimle eylemlerime içkin çelişkileri özümseyemiyordum. İçimde yanan bir ateş vardı, dışarıyaysa serinkanlı bir kayıtsızlık görüntüsü veriyordum.

Fakat bu sakin kayıtsızlık kestiğim bir poz değildi. Erkeklerden nefret ediyordum, gelgelelim hayallerimin erkeği farklıydı. Diğer erkeklerden ne şekilde farklı olduğunu tanımlayamıyordum çünkü görünüş olarak tamamen onlara benziyordu.

Her ne kadar bazı açılardan farklı olsa da bir kız olarak deneyimlediğim şey, toplumumuzdaki tüm kızları etkileyen imtihanların tıpatıp aynısıydı. Aşk ve özlem Arap şarkılarında değişmez bir konudur ve bir kızın zihinsel ve duygusal yapısında derin bir etki bırakır. Bu kız aynı zamanda bütün bir geleneksel ve dinî değerler sistemine de maruz kalmaktadır. Genç bir erkeğe âşık olduğu anda itibarı tehlikeye girmekte, lekeleyici bir şekilde dile düşmekte, püriten ve yoz bir toplumun değerlerinin kurbanı olmaktadır.

Ezkaza *yoksul* bir erkeğe âşık olmuşsa kaderi yüz kat daha kötü demektir. Oysa erkek varlıklıysa aile bu aşk ilişkisini teşvik edebilir ve erkeği evliliğe doğru çekmesi için kıza yardım edebilir; zira evlilikte karar alma hâlâ büyük oranda bir aile meselesidir ve hâlâ çoğu baba kızlarını iyi bir ücret karşılığında evlendirerek satmaya hazırdır. Söz konusu kız çocukları olduğu zaman ebeveyn otoritesi utanç verici bir biçimde kötüye kullanılmaktadır. Arap ailesi gerek toplumsal gerekse hukuki bakımdan son derece ataerkil olduğundan babanın, kızları

üzerindeki otoritesi mutlaktır. İyi bir evlilik adı altında, genç kızlar, sırf yüklü bir başlık parası ödeyebildiği için yaşlı, eli ayağı tutmayan kocalara verilmektedirler.

Son yıllarda, tüketici değerlerinin yaygınlaşması ve paranın, spekülatörlerin, kara borsacıların, petrol baronlarının ve benzerlerinin elinden akar olmasıyla birlikte çok sayıda yoksul kız görücü usulü evlilik gibi bir hukuki kisve altında fuhuş için satılır olmuştur. Büyük miktarda para karşılığı yaşlı bir erkekle evlendirebilmek amacıyla, babası tarafından, yaşını on iki yerine on sekiz olarak göstermek için sahte doğum sertifikası çıkarılan genç kızın durumu artık münferit bir vaka değildir.[1]

Babanın keyfini sürdüğü bu mutlak otorite ceza almaksızın hareket etmesine olanak tanımakta ve her ne kadar hak kızının tarafında olsa da hukukun onun tarafında olmasını sağlamaktadır.

Örnek olarak, sabah gazetelerimizden birinde, "Kadın babasının rızası olmadan evlendiği için mahkeme boşanmasına karar verdi" başlığıyla çıkan bir haberi aktarmak istiyorum. Gelin yirmi bir yaşından büyüktü ve öncesinde babasının rızasını almadan, sevdiği erkekle evlenmeye karar vermişti. Evlilik akdi ve töreni İslam hukukuna uygun olarak, iki şahidin huzurunda bir *mezun* (dinî yetkili) tarafından yönetilmişti. Başka bir deyişle, evlilik hem hukuki hem de dinî açıdan kurallara uygundu. Sonrasında baba adli kovuşturma başlatarak, kızı kendisinin rızasını gözetmemiş olduğundan evlilik akdinin hükümsüz sayılmasını talep etti. Kızın reşit olmasına ve dolayısıyla eşini seçmek konusunda tamamen özgür olmasına karşın mahkeme yine de babanın talebini kabul etti ve kararını, ülkenin gelenek ve göreneği uyarınca babanın rızasının esas olmasına dayandırdı ve bu sebep, evliliğin medenî ve dinî kanuni hükümlere tamamen uygun olduğu gerçeğini hükümsüz kılmak için yeterli sayıldı. (Ayrıca, babanın ya da amca veya erkek kardeş gibi ailenin bir başka erkek üyesinin nikâh töreninde kızı temsil etmesi de güncel bir uygulamadır.)[2]

1. *Akhbar El Yom*, haftalık baskı, Ağustos 1975, s. 10.
2. *Akhbar El Yom*, haftalık baskı, 5 Ocak 1974, s. 10.

Aslında, babanın bu evliliğe karşı çıkmış olmasının tek sebebi damadın yoksul bir aileden gelmesi ve bu evliliğin, kız için zengin bir koca bulma yönündeki ilk plana ters düşmesiydi. İnsani değerlere sahiden bağlı olmak, babanın bu paragöz tavrından dolayı paylanmasını gerektirirdi çünkü ona göre kızı satılık bir metadan ibaretti. Böylece, karşılıklı sevgi ve anlayış üzerine kurulmuş ve hukuka tamamen uygun bir evlilik, babanın otoritesini ve sınıf, cinsiyet ve parasal ayrımcılık üzerine kurulu bir toplumsal sistemi sürdürmek adına mahkeme tarafından reddedilmiş ve keyfi olarak hükümsüz kılınmıştı.

Ebeveynler ve eğitim sistemleri insani değerleri, eşitliği, özgürlüğü ve çalışmayı destekler görünmektedir. Fakat pratikte, ailelerin ezici çoğunluğu, bir kız çocuğunun evliliğine ilişkin karar alınacağı zaman bu değerlere pek dikkat etmezler. Burada gelenek, görenek, sınıf ve para ağır basan etkenler olmayı sürdürmektedir.

Ellilerden bu yana, kadınların yaşamına ve kaderine hükmeden gerici gelenekleri ve adaletsiz yasaları değiştirmek için büyük çabalar sarf etmiş aydın Arap erkekleri ve kadınları olmuştur. Bugün kadınların keyfini sürdüğü ne kadar hak varsa hepsi de bu erkek ve kadınların ilerlemeye yaptıkları katkıların beraberinde gelmiştir. Bununla birlikte, kadınlar hâlâ pek çok temel insan hakkından yoksun olduğu için önümüzde uzun bir yol var. Kadınlar için gerçek eşitliğe karşı çıkan toplumsal güçler hâlâ ahlaki ve dinî değerlere başvurmaktadır. Gelgelelim bu değerler her gün sinema perdelerinde ve televizyon ekranlarında, ticari reklamların afişlerinde, politik ve toplumsal çalışmaların sayfalarında, pornografik literatür bolluğunda ve bitmek bilmeyen şarkı ve radyo yayınlarında ihlal edilmektedir. Fakat burada yine, bu toplumsal güçleri temsil eden erkekler sessiz kalmakta hatta bazen ileri sürdükleri ilkelerin zıddı olan fikirlerin yayılmasına açıkça veya dolaylı olarak katılmaktadırlar.

Arap toplumunun ahlaki tavır ve değerlerindeki bu çifte standartlar mevcut durumu yansıtmaktadır. Bireyler ve bir bütün olarak toplum derin çelişkilerle doludur:

1. Cezbetmek için cinsel uyarıma, bayağı danslara, çıplaklığa ve örtük pornografiye bel bağlayan filmler yığını. Aynı eğilim televizyon programlarına, dergilere, reklamlara ve benzerlerine de yansımaktadır.

2. Hızla tüm iletişim araçlarına yayılan ve eğitsel, kültürel ve bilgisel faaliyetlerin her tarafına nüfuz eden planlı bir dinî kampanya. Bu kampanyanın bir parçası olarak, Mısır'daki genç kızlar tesettüre geri dönmekte ve "İslam hukukuna geri dönüş", "yasaklama", "kadının yeri evidir", "ahlaksız kadınlar cezalandırılsın" talepleri giderek daha çok dile getirilmektedir.

3. Bu dinî kampanyaya koşut olarak yaşamın her alanında ahlaki bir gevşeklik de göze çarpmaktadır: Bazen sahte nikah cüzdanlarıyla ve benzeri şekillerde kılıfına uydurulmaya çalışılan, okullardaki ve üniversitelerdeki kızların dahil edildiği örtük fuhuş biçimleri ve beyaz köle ticaretinde gözle görülür bir artış.

Zira ticari değerlerin hızlı nüfuzuyla birlikte, dinî ve ahlaki standartlar tarafından inşa edilen bariyerler kolayca yıkılmakta ve kadınların bedenleri, bu ticaret yarışında önemli bir meta ve bir "süper kâr" kaynağı olmaktadır.

Çağdaş Arap toplumundaki bu temel ikiyüzlülüğün kaçınılmaz olarak kurbanları vardır ve özellikle kadınlara, belki de her zamankinden çok acı çektirilmektedir. Dinî ve ahlaki öğretilere sözde destekle, hayatlarının ilk ve başlıca amacı mümkün olan en kısa zamanda, ne pahasına olursa olsun kâr etmek olan yerleşik politik ve ekonomik çıkarlar tarafından işgali arasındaki çelişki değirmeninde ezilmektedirler.

Arap kadınları, doğdukları andan son nefeslerini verene dek Tanrı ve Para sunaklarında kurban edilmektedir. Büyüklerden çok çocuklara, zenginlerden çok yoksullara, erkeklerden çok kadınlara ve iktidarın dizginlerini elinde tutanlardan çok yönetilenlere acı çektirilmektedir. Bu tür çelişkiler barındıran bir toplumda karşı koyabilmek için insan ya parayla ya otoriteyle ya erkeklikle ya hukukun arka çıkmasıyla ya da yaşla donanmış olmalıdır. Eğer bu tür silahların tamamından yoksunsa, savun-

masızları ezmek üzere körlemesine hücum eden muktedir ve öfkeli güçler karşısında çaresiz kalacaktır.

Yoksulluk içinde doğmuş gayrimeşru bir kız çocuğunun, böylesine kör güçlerin dizginlenmediği bir toplumla karşı karşıya kaldığında kaderinin ne olacağını tahmin etmek güç değildir. Üzerinde kontrol sahibi olmadığı bir irade sonucu doğmuş bir çocuğun karşı karşıya kalacağı hayatla kıyaslandığında ölüm belki de merhametli bir sondur.

Bir kız çocuğu, meşru dahi olsa, erkek kardeşine kıyasla temel sosyal haklardan mahrum olarak kalacaktır. Bugün bile ister kentli ister köylü olsun çoğu aile bir erkek çocuğun doğumuna sevinirken çocuk kız olduğunda hayal kırıklığına uğramaktadır.

Bir kız evlat, bir erkek evladın beraberinde getirdiği avantajları sağlamaz. Erkek evlat ailesinin ismini taşır ve onun devamlılığını sağlar oysa bir kız evlat kocasının ailesinin bir üyesi olur. Bir kız evlat namusun lekelenmesine sebep olabilir; çünkü namus evlilik öncesinde bekâretle ve evlilik sonrasında kocaya sadakatle hâlâ yakından ilişkilendirilmektedir.

8
Gayrimeşru Çocuk ve Fahişe

Hakiki namus özünde, köleliğin, boyun eğdirmenin ve dayatmanın her biçimiyle ve ister köle ister kadın isterse çocuk olsun insan ticaretinin ve insanların ticarileştirilmesinin her biçimiyle çelişki içindedir. Gerçek namus, bir insanı bir araca ya da bir nesneye ya da satılık bir metaya dönüştürmeye temel olarak karşıdır. Ataerkil ve sınıflı toplumumuzda takip edilen evlilik görenekleri ve yasaları, kadını, başlık parası karşılığında satın alınabilen ve nafaka karşılığında satılabilen bir ticari eşyaya dönüştürdükleri için gerçek namusun reddidir. Hatta bazen kadın yok pahasına da satılabilmektedir ve bu son ifadenin abartı

olmadığını anlamak için Evliliğe İlişkin İçtihat Hukuku'nun 67. Maddesi'ni okumak yeterlidir. Madde şöyle der:

> Bir kadın kendisini kocasına teslim etmeyi reddediyorsa ve bunu hakları dahilinde yapmıyorsa veya kendisini kocasından, eşinden kaynaklı olmayan bir nedenden dolayı sakınıyorsa o kadına karşı nafaka sorumluluğu bulunmaz. Ayrıca haksız yere dahi olsa hapishaneye atılmış veya toplama kampına alınmışsa ya da tecavüz kurbanıysa ya da dinini değiştirirse ya da ebeveynleri tarafından kocasıyla birlikte yaşaması engelleniyorsa ya da kocasının onu bir eş olarak kullanmasını engelleyebilecek herhangi bir durumdan mustaripse nafaka almaya hakkı yoktur [böyle geçiyor].

"Eş olarak kullanılamaz" terimi evlilikten sonra kadın ve erkek arasında var olan gerçek ilişkiyi tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Bu ilişki, kadının erkek tarafından kullanılması üzerine kurulu; kadının, erkek tarafından, bir toprak sahibinin işçilerini ya da bir efendinin kölesini sömürmesinden daha insanlık dışı bir şekilde sömürülmesi üzerine kurulu bir ilişkidir. Köle hastalandığı takdirde efendinin onu tedavi ettirmesi bekleniyordu oysa bir kadın hiçbir hakka sahip değildir ve herhangi bir ücret ödenmeksizin kocasının evinde çalıştığından, onun çocuklarına hizmet ettiğinden dolayı bir köleden veya bir işçiden çok daha kötü tedavi edilebilmekte hatta sıklıkla daha kötü tedavi edilmektedir. Kadın ağır bir hastalığa yakalanacak olursa, koca, evlilik hukuku uyarınca kadının gerektiği şekilde bakılmasını sağlamakla yasal olarak sorumlu olmadığı için kadını ebeveynlerine geri gönderebilmektedir. "Gayrimeşru" çocuklar olgusu tarihte ataerkil sınıflı sistemin işlediği suçlardan biri olarak öne çıkıyor. Daha gelişmiş kapitalist ülkelerden bazıları bu sorunla, bugün bazı Batılı ülkelerde artık oldukça yaygın hâle gelmiş evlat edinme sistemini kurarak yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu değişim, kadınların etkin işgücüne katılımlarındaki artışa ve onların giderek evin dışına çıkıp ücretli işlerde çalışma eğilimlerine koşut gitmekte veya bu eğilimleri takip etmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerin bazılarında hukuk,

kadınlara, çocuklarına kendi isimlerini verme hakkını tanımakta ve böylece onları, daha önceleri gayrimeşru çocukların mustarip olduğu bu dertten esirgemektedir. Ekonomik haklar kadınların statüsünü değiştirmeye ve onları erkeklerle eşit kılmaya yardımcı olmaktadır; öyle ki isimleri bile eşit bir itibar kazanmakta ve "namusluluk", toplumsal onay ve çocuklar için yasal hakları beraberinde getirmek için yeterli olmaktadır.

İslam toplumları evlat edinmeye izin vermezler ve bir çocuk, ebeveynlerini evlat edinmeye istinaden asla kanıtlayamaz. İslam, her çocuğun babasına atfedilmesi gerektiğinde ısrar eder ve salt beyan ettiklerinizin çocuklarınız olduklarının kabul edilemeyeceğini çünkü bunun yalnızca sözden ibaret olduğunu belirtir. "Allah hakikati söyler ve doğru yolu gösterir... Onları babalarıyla anın çünkü bu Allah için daha makbuldür. Eğer babalarını bilmiyorsanız o zaman onları din [erkek] kardeşlerinizle anın."[1]

Gelgelelim Tunus bir evlat edinme sistemi kurarak bu alanda öne geçmiş oldu. Oysa diğer Arap İslam ülkelerinde hukuk bunu hâlâ yasaklamaktadır. Örneğin, Fas'taki Aile Hukuku tartışmaya yer bırakmayacak şekilde şöyle söylemektedir: "Evlat edinme herhangi bir yasal değer taşımaz ve [erkek evlat ya da kız evlat] nesebin sonuçlarından hiçbirini beraberinde getirmez."[2]

İslam toplumlarında sahip olunan cinsel özgürlüğün sonucu olarak pek çok gayrimeşru çocuk dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla, ebeveynlerin zürriyetini düzenleyen nesep yasaları bu kurbanların pek çoğunu kapsamak ve meşruiyet kisvesi altına sokmak mecburiyetindeydi. Bu nedenle, evlilik yasalarıyla onların mantıksal ve hukuki temelinin içeriğine ve ifadelerine açıkça itibar edilmemelidir. Böylelikle, İslam kanunlarına göre bir çocuğun babasıyla soy bağına aşağıdakilerden biri yoluyla karar verilebilmektedir:

1. Erkeğin yasal olarak eşi olan bir kadınla cinsel ilişkisi.
2. Bir kadınla girildiği sonucuna varılan veya girildiğinden kuşkulanılan cinsel ilişki.

1. *Kuran-ı Kerim*, Ahzâb Suresi, 4-5. Ayetler.
2. Fas Aile Hukuku, 1957, 83. Madde, 3. paragraf.

3. Erkeğin itirafı veya kabul etmesi.

4. Güvenilir kişilerin, çocuğun belirli bir erkekten olduğuna tanıklık etmesi.

Hukuken Geçerli Bir Evlilik Akdi

Eğer bir erkek, eşiyle cinsel ilişkiye girmiş ve spermin bir kısmının rahme ulaşabileceği şekilde boşalmışsa (ya da Sünni usullerin koşullarını yerine getiren bir durumda kadınla baş başa biraz zaman geçirmişse) ve eğer ilişkiye girilen günün üzerinden altı aylık asgari hamilelik süresi geçmişse ve eğer kadın azami hamilelik süresini aşmamışsa ki bu, o tarihten itibaren bir yıldır (Hanefî ilahiyat ekolünde iki yıl, Şafi ve Malikilerde dört yıl), çocuk o erkektendir.[3]

İslam toplumu, bu hükmü getirerek gayrimeşru çocukların sayısını mümkün olabildiğince azaltmaya çalıştı. Bu eğilimi pekiştiren bir diğer fikirse, "uyuyan çocuk" olarak bilinen kavramdı. "Çocuk, yatağın oğludur" İslami deyişine dayanan kavram, Peygamber'in "çocuk yataktandır" vecizesiyle de uyumluydu. Bu deyişle ilgili olarak iki açıklama getiriliyordu. İlkine göre bu vecize, âdet uyarınca soy önceleri anne tarafı temel alınarak belirlenirken çocuğun babaya atfedilmesi yönünde yeni bir ihtiyaca işaret ediyordu. İkinci açıklamaysa, evli bir kadının doğurduğu her çocuğun otomatikman kocasından olduğunun kabul edilmesi gerektiği varsayımı üzerine kurulmuştu. İmâm Ebû Hanîfe bir evlilik akdinin, evliliğin süresine bakılmaksızın, kadının doğurduğu her çocuğun kocadan olduğunu göstermeye yeterli olduğunu ileri sürüyordu. Evli bir kadın, kocasının yokluğunda ki bu yokluk dört yıl kadar sürebilirdi, çocuk sahibi olsa bile erkek yasal olarak hâlâ çocuğun babası kabul ediliyordu. Aynı şekilde, bir kadın evlendikten yalnızca üç veya dört ay sonra doğum yapsa dahi baba yine koca addediliyordu. Böyle bir çocuk da "uyuyan çocuk" unvanını alıyordu.

3. El Şeyh Muhammed Mahdi Shams al-Din, *Al Islam wa Tanzeem El Osra*, Al Ittihad El Aalami Li Tanzeem El Walideya (I.P.P.F. Regional Office for the M.E. and North Africa, 1974), Cilt 2, s. 77.

Gelgelelim, normal hamilelik süresi ve bir embriyonun annesinin rahminde canlı kalabileceği ay sayısına dair modern bilimsel bilginin yanı sıra çok fazla sayıda meşru ve gayrimeşru çocuğun doğmakta olması da Arap İslam toplumunun "uyuyan çocuk" kavramını terk etmesine neden oldu.

Mısır toplumu 1929'a kadar, evli bir kadının doğurduğu her çocuğun kadının kocasına atfedilmesi gerektiğini, çocuğun babalığını ve ebeveynliğini kanıtlamak için evlilik akdinin tek başına yeterli olduğunu düşünen Ebû Hanîfe'nin öğretilerine bağlı kaldı. Bu daha sonraları değişti ve üç İmâm; Ahmed İbn Hanbel, Şâfi'î ve Mâlik tarafından getirilen koşul da karı kocanın ilişkiye girmiş olduğuna ya da muhtemelen girmiş olduklarına dair kanıt olması da çocuğun ebeveynliğinin saptanmasında aranan koşullara eklendi.

Tunus ve Fas da modern hukuklarında "uyuyan çocuk" fikrini reddettiler. Fas Aile Hukuku'ndaki maddelerden biri şu şartı koşmaktadır:

> Azami hamilelik süresi [kocanın] boşama veya ölüm tarihinden itibaren bir yıldır. Eğer bir yıllık sürenin sonunda hamileliğe ilişkin hâlâ şüphe varsa ilgili taraf davayı bir hâkime ibraz edecektir. Bu durumda hâkim, tıp mesleğinden uzmanlara danışacaktır.[4]

Yasallaştırılan Zina Yoluyla Nesep

Eğer bir erkek aslında karısı olduğunu bilmeden evli olduğu bir kadınla ya da karısı olduğunu düşündüğü fakat ona yasak olan bir kadınla ya da yasal olarak karısı olamayacağının farkında olmadan evlilik akdiyle evlenmiş olduğu bir kadınla cinsel ilişkiye girerse ve eğer bu cinsel ilişkilerden birinin sonucu olarak kadın hamile kalırsa, ilişkiye girdikleri esnada aslında evli olmadıkları gerçeğinden habersiz olduklarından çift zina işlemiş kabul edilmez. Dolayısıyla çocuk yasal olarak erkeğe atfedilir ve o erkek yasal olarak baba kabul edilir.[5] (Elbette

4. *Fas Aile Hukuku*, Madde 76. Ayrıca *Tunus Aile Hukuku*, Kitap III Madde 35, "Statut Personnel", Ağustos 1950, Fransızcadan çevrilmiştir.

5. Şeyh Muhammed Mahdi Shams al-Din, *Al Islam wa Tanzeem El Osra*, Cilt 2, s. 77.

babanın, kadınla evliliğiyle bu evlilikten doğan çocuğu kabul ettiği kastedilmektedir.)

Yukarıdaki koşullar, çoğu İslami yasanın erkeklerin cinsel özgürlüğüne karşı ne denli müsamahakâr olduğunu gözler önüne seriyor. Bir erkek, zina işlemiş kabul edilmeksizin ve yaşadığı ilişkiden doğan çocuğun yasal olarak babası kabul edilerek, karısı olmayan herhangi bir kadınla ilişki yaşayabilir. O sırada kadının aslında karısı olduğunu sanıyor olması koşuluyla! Böyle bir durum olası mı? Doğru, her şey olabilir ama en azından bunun gibi bir durumla karşılaşmanın çok zor olduğunu söyleyebiliriz. Bir erkeğin bir kadınla cinsel ilişkiye girmesi ve o kadının, karısı olup olmadığını bilmemesi mümkün müdür? Belki içkinin etkisi altında ama İslam'da, her halükarda *haram* (yasak) olduğu için alkolle ilgili bir önlem alınmamıştır.

Eğer bir erkek, karısıyla başka bir kadını birbirinden ayırt edemez durumda olabiliyorsa aynı şekilde bir kadının da kocasıyla başka bir erkeği birbirinden ayırt edemez hâlde olabileceğini düşünmek mümkün değil midir? Dinî öğretiye göre kadınlar zihnen ve dinî itikat bakımından daha aşağıyken, erkeklere daha fazla akıl ve hikmet bahşedilmiş olduğundan ve dolayısıyla erkekler ne yaptıklarını bilmez hâle gelmeye daha az yatkın olduklarından böylesi bir durumun özellikle kadınların başına gelebileceğini düşünmek mümkün değil midir?

Eğer bu akıl yürütmeyi mantıksal sonucuna götürürsek, karısı olmayan bir kadınla cinsel ilişki yaşayan herhangi bir erkeğin, salt o sırada kadının aslında kim olduğunu fark etmemiş olmasına dayanarak zina suçlamasından kaçabileceği anlamı çıkmaktadır. Öyleyse bu zina yasası kime uygulanabilir olacak?

Erkeğin İtirafı veya Kabul Etmesi

Çocukların ebeveynleriyle soy bağı kabul etme yoluyla, yani erkeğin çocuğun babası olduğunu beyan etmesi ve onun bu iddiasına karşı çıkacak başka bir erkek olmamasıyla belirlenebilmektedir. Çocuk hâlâ küçükse bu babalık işine razı gelmesi gerekmez ama büyüyünce razı gelmesi elzemdir.

Böylelikle, karısı olmayan bekâr bir erkek yine de meşru çocuklara sahip olabilmektedir. Gelgelelim aynı durumdaki bir kadın aynı ayrıcalıklara sahip değildir. Kocası olmayan bir erkekle ilişkisinden doğan çocuklar gayrimeşru kabul edilirler. Meşru kabul edilmeleri için erkeğin, babanın kendisi olduğunu itiraf etmesi ve o durumda da çocuk veya çocuklar için kendisiyle rekabet eden bir başka erkeğin bulunmaması gerekmektedir.

Güvenilir Tanıklar

Genel olarak soy, özel olaraksa çocukların ebeveynliği güvenilir tanıklar tanıklık etmeyi kabul ederlerse belirlenebilmekte. Bu tanıkların sayısı genellikle ikidir. Başka bir deyişle, iki erkek kardeş, çocuğun, ölmüş erkek kardeşlerinden olduğu yönünde tanıklık ederse bu yeterli delil kabul edilmektedir. Bu durumda iki güvenilir tanık, ailenin erkek üyeleridir. Öte yandan çocuğu doğurmuş olan kadının tanıklığı geçerli kabul edilmez.

Eğer erkeğe, babalığı konusunda tanıklık etme hakkı tanınıyorsa, bilebildiği kadarıyla yalnızca bir kuşkudan ibaret dahi olsa, bir çocuğun ebeveynliğini reddetmede de tam olarak aynı imtiyaz tanınmaktadır. Belli bir çocuğun babası olmadığından emin olan bir erkek, dinî hukuka göre, çocuğun ebeveynliğini reddetmeye mecburdur. Başka bir babadan doğduğunu kesinlikle bildiği bir çocuğun babası olduğunu iddia etmesi kesinlikle yasaktır.

Eğer çocuk, kadınla girilen cinsel ilişkiden sonra altı aydan erken veya olgunlaşmış bir hamilelik için (genellikle bir yıl kabul edilen) azami süreden geç doğmuşsa, koca, babalığı reddedebilmektedir. Gelgelelim eğer çocuk asgari süreden erken veya azami süreden geç doğmamışsa ve eğer kadınla yapılmış olan evlilik akdi daimi bir akitse, çocuğun ebeveynliğini reddetme ("lanet" anlamına gelen *Lan*'dan türemiş) *La'an* adı verilen bir reddetme/boşama prosedürü yoluyla gerçekleştirilmektedir.[6] Bu prosedür, babanın, bulunduğu bölge veya alandaki adli hâkime (dinî-politik lider) çocuğun babalığını reddettiği bir

6. A.g.e., s. 79.

şikâyet göndermesinden ve bunun üzerine hâkimin, ondan, karşısına geçip bu gerçekle ilgili ifade vermeye çağırmasından oluşmaktadır. Erkek dört kere tekrar etmelidir: "Bu çocuğun benden [benim zürriyetim] olmadığını savlarken doğru söylediğime Allah'ın huzurunda tanıklık ederim." Bu sözleri gerektiği kere tekrarladıktan sonra şöyle eklemelidir: "Karımı suçlarken ve çocuğun benim olmadığını söylerken yalan söylüyorsam Allah'ın laneti üzerime olsun." Koca, ifadesini tamamladıktan sonra sıra karısına gelir. Hâkimin talimatlarına uygun olarak dört kere şöyle söylemesi gerekmektedir: "Allah huzurunda yemin ederim ki kocam beni zinayla suçlarken yalan söylüyor." Kadının, ifadesini tamamladıktan sonra şöyle söylemesi gerekir: "Eğer kocam doğruyu söylüyorsa Allah'ın gazabına uğrayayım."

Böylece, *La'an*ın sonucunda hüküm verilir. Bu hüküm, erkeğin, çocuğun ebeveyni olarak reddi ve erkekle ilgili kadının daimi ayrılığı olabilir.[7]

Bu İslami kanuni hükümlere göre, yalnızca bekâr bir erkeğin değil bir kocanın bile, salt *La'an*ın sözlerini art arda dört kere tekrarlamak suretiyle, kendi karısından doğma kendi oğlunu reddedebildiği açıktır. Evlilik akdi tamamen usulüne uygun, asgari ve azami hamilelik süreleri kanunun gerektirdiğiyle uyumlu olsa bile hatta kadın, çocuğun o erkekten olduğuna ve bir başkasından olmadığına yemin etse bile bu gerçekleşebilmektedir. İkisi hakkında hüküm veren hâkim kadın değil erkektir ve içinde faaliyet gösterdiği toplum da erkek egemen ve kuvvetle ataerkildir. Hâl böyle olunca kim bir kadına inanır ve yalanı erkeğin söylediğini düşünür ki? Hukukun ve dinî törenin nazarında bir erkek hakikate, akla ve doğru olana çok daha yakınken kadın yalanlara, hilekârlığa, kavrayış ve farkındalık eksikliğine yatkındır. Oysa yukarıda da gördüğümüz üzere söz konusu mesele, karısı olmayan bir kadınla cinsel ilişki yaşama hakkı ve evlilik çerçevesi içindeki veya dışındaki cinsel ilişkiler sonucunda doğan bir çocuğun ebeveynliğini kabul etme veya

7. *The Egyptian Criminological Magazine*, Mart 1965. Bkz. Samir El Ganzouri'nin aileye ve cinsel ahlaka karşı işlenmiş suçlar üzerine makalesi.

reddetme hakkı olunca, tuhaf bir farkındalık eksikliği sergileyen erkek olmaktadır.

La'an prosedürü, bir erkeğin, sırf karısının sadakatine dair kuşkuları olduğu için ve ebeveynlik yasaları, erkeğe, sırf anneyle evlilik akdi imzalamamış olduğundan çocuğa ismini vermeyi reddetme konusunda mutlak hak tanıdığı için çocuğun babası olduğunu inkâr etmesine izin vermektedir.

Kanun, zina işleyen bir kadını bir erkeği cezalandırdığından çok daha ağır bir şekilde cezalandırmaktadır. Mısır'da kadın, azami iki yıl hapis cezası alabilmekteyken erkek, karısının kendisiyle birlikte yaşamakta olduğu evin dışında işlediği takdirde zinadan dolayı ceza almamaktadır. Aynı evde başka bir kadınla cinsel ilişki yaşarken yakalansa dahi erkeğin cezası altı aylık tutukluluğu geçemez.[8] Kadının kocasına karşı sadakatsizliği hukuk, töre ve dinî öğretiler tarafından affedilmez bir suç olarak damgalandığından genellikle yalnızca kadın ceza almaktadır. Gelgelelim bir kocanın karısına karşı sadakatsizliği çok daha hafif ele alınmakta hatta hukuk, töre ve dinî öğretiler tarafından buna zımnen izin verilmektedir. Kadının zinası kurulu düzen için tehlikeli sonuçlar doğurmakta, ataerkil sistemin köşe taşını meydana getiren altsoy ve miras konularında karmaşaya yol açabilmektedir.

Mısır hukukuna göre eğer bir erkek, bir fahişeyle cinsel ilişki hâlindeyken yakalanırsa hapse atılmamakta, kadına karşı tanık olarak kullanılmakta ve kadın bir süre hapis cezasına çarptırılmaktadır. Bu türden eşitsizlikler var olduğu müddetçe hiçbir yasa adil olamaz. Dolayısıyla, kadınla erkek arasındaki ilişkiyi düzenlemek amacıyla, ataerkil sistem çerçevesi içinde yürürlüğe konulan yasaların tümü mecburen adaletsizdir.

Fuhuş; erkeğin cinsel, kadının ekonomik ihtiyaçlarını tatmin etmek amacıyla, bir kadın ve bir erkeğin cinsel ilişkiye girmesi anlamına gelmektedir. Erkek egemen bir sistemde dahi olsa cinsel ihtiyaçların, karşılanmadıkları takdirde hastalığa ve ölüme yol açan ekonomik ihtiyaçlar kadar acil ve önemli olmadıkları

8. Muhamed Niazi Hetata, *Garaim El Bagha'a*, (Dar El Shaab, Kahire, 1961), s. 9.

aşikârdır. Fakat toplum, kadının ekonomik ihtiyacını erkeğin cinsel ihtiyacından daha az hayati öneme sahip addeder. Bu durum ise ancak eşitsizliğin var olduğu yerlerde görülebilir. Yöneticilerin ya da mülk sahiplerinin ihtiyaçları, başkaları tarafından yönetilenlerin ya da yalnızca ücretli çalışanların ihtiyaçlarından her zaman daha önemli olacaktır. Efendinin dinlenme ve eğlenme veya haz ihtiyacı, müstahdemin veya kölenin yiyecek ya da uyku ihtiyacından daha fazla hayati öneme sahiptir. Yönetici sınıfların renkli televizyon ihtiyacı kırsal kitlelerin arı su ihtiyacından daha büyüktür. Bir erkeğin cinsel haz ihtiyacı, karısının yiyecek veya tıbbi yardım ihtiyacından daha önemlidir ve bir fahişenin bir somun ekmek ya da bedenini örtecek bir giysi ihtiyacından daha fazla hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla kadın hapse atılırken erkek özgür kalmalı ve başka kadın arayışına devam edebilmelidir.

Tarihsel olarak fuhuş ataerkil sistemle, toplumun arazi sahipleri ve köleler olarak bölünmesiyle başlamıştır. Aynı sıralarda, evliliğin ilkel biçimleri aracılığıyla, cinsel ilişkilere yönelik ilk düzenlemeler de ortaya çıkmıştır. Esasen fuhuş, evlilik madalyonunun öteki yüzüdür. Erkekler, çocuklarını belirleyebilmek için evliliğe ihtiyaç duyuyor fakat aynı zamanda cinsel arzularını serbest bırakmak istiyorlardı. Dolayısıyla bekâret kemeri ve evlilikte sadakat yalnızca kadınlara dayatılıyordu. Erkeğin, karısından başka bir kadına gidişine göz yumulmasını nasıl sağladığını izlemek sahiden hayranlık vericidir. Erkek bu amaçla arzusunu din kisvesine büründürmüş ve fahişeyle seks yapmayı dinî bir ayin, bir kutsallık edimi hâline getirmiştir.

Daha sonraları hükümdar veya kral, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi kılındı ve bazı ülkelerde, evlenmekte olan her bakireyle ilk geceyi birlikte geçirme hakkına sahip oldu.[9] Bugün bile Arap ülkelerinden birini yöneten Şeyhe her ay bir gece, o geceden sonra bir daha asla görmeyeceği bir bakire sunulmaktadır. Sonrasında, genç kadın Şeyhle yatmak gibi müthiş bir şerefe nail olmuş olduğundan ve bu olayın sonucu olarak kendisine epey

9. A.g.e., s. 10.

yüklü bir aylık bağlandığından, üst sınıf ailelerin erkek üyeleri bu genç kadınla evlenmek için birbiriyle yarışmaktadır.

Ortaçağda Avrupa'da, eğer genç kızın ailesi derebeyinin arazisi içinde yaşıyorsa veya kızın evlenmekte olduğu erkek serflerinden biriyse, evlenmekte olan her genç kızla ilk geceyi birlikte geçirmek derebeyinin hakkı hâline gelmişti. Derebeyine bu hakkı tanıyan kral, hükümdar veya prensti. Bu ilk gece sistemi Latincede *Jus Prunae Noctus* olarak biliniyordu.[10]

Belli kabileler arasında, düğün gecesi genç kızın zarını yırtmak babanın göreviydi. Böylece erkek, dinî tören veya ayin kisvesi altında, genç bir kıza duyduğu şehveti tatmin edebiliyordu. Babilliler, erkek çocuk doğursunlar diye, Tanrıların dindar kadınları geceleri ziyaret etme alışkanlıkları olduğuna inanıyordu.[11] Kutsal veya dinî fuhuş İS dördüncü yüzyıla kadar icra edilmeye devam etti fakat İS 325'te I. Konstantin tarafından kararnameyle kaldırıldı.

Antik Mısır'da soylu aileler kızları arasından en güzelini seçer ve onu, tapınağı Teb'de bulunan Tanrı Amon'a armağan olarak sunarlardı. Yıllar geçip de genç kız, rahipleri tatmin edemeyen yaşlı bir kadın hâline gelince büyük saygı göstergeleri ve merasimli ayinler ile vazifelerine son verilir, topluluktan biriyle evlendirilir ve en soylu evlere, ailelere buyur edilirdi. Bu kutsal fahişeler bir yüksek rahibeler sınıfı meydana getiriyor ve Tanrı Amon'un Haremi (ya da Kadınları) olarak biliniyorlardı.[12]

Kutsal fahişelik veya tapınak fahişeliği günümüzde de Hindistan ve Japonya gibi belli ülkelerde varlığını sürdürmektedir. Hindistan'ın belli yerlerindeki tapınaklar, hayatlarını Tanrılara hizmete adamaya razı gelmiş kızları kabul etmeye devam etmekte ve tapınağın, çeşitli görevleri yerine getirdikleri bölgelerinde yaşamalarına izin vermektedir. Bu genç kadınlardan bazıları rahiplerin cinsel ihtiyaçlarını gizlice tatmin etmek amacıyla seçilmekte hatta diğer bazıları belli sayıda nüfuzlu ziyaretçilerin

10. A.g.e., s. 13.
11. A.g.e., s. 17.
12. A.g.e., s. 19.

ya da hacıların ihtiyaçlarını karşılamayı görev edinmektedirler. Eski Fenike'de babalar kızlarını ziyaretçilere iyi ağırlama nişanesi olarak sunarlardı. Bu fuhuş biçimi Avrupa'da da biliniyordu, yaygındı ve ortaçağa kadar devam etti. Hükümetlerin, önemli ziyaretçilerle ilgilenen özel bir fahişeler kategorisi vardı. On dördüncü yüzyılda belli belediye ve şehir konseyleri bu amaçla özel evler işletirlerdi.

Bugün dahi, Arap ülkelerinin yanı sıra Doğu ve Batı ülkelerinin çoğunda istihbarat ajansları, özel polis kuvvetleri (gizli polis, siyasi polis vb) ve elçilikler gibi devlet tarafından işletilen ve bilgi elde etmek, insanları etkilemek ve onları belli bakış açılarına ikna etmek, onlara şantaj yapmak ve benzeri amaçlarla fuhşu kullanmaya devam eden çeşitli kurumlar bulunmaktadır.[13] Kadınlar özel misafirlere, politikacılara ve başkalarına sunulmaktadır ve bu bazen neredeyse, mesela bazı Asya ülkelerinde olduğu kadar rutin bir uygulamadır.

Fuhuş evleri, ataerkil toplum için hayati öneme sahipmiş görünen işlevleri yerine getirmeye çağlar boyunca devam etmiştir. Hayati öneme sahip gibi görünmektedirler çünkü tarihin hiçbir noktasında ortadan kalkmamışlardır. Hıristiyanlığın Avrupa'nın tamamına yayıldığı dönemin başlarında fuhuş ve kilise arasındaki dinî ilişkinin kalıntıları varlığını hâlâ sürdürmekteydi.[14]

Fuhşun tarihini, toplumsal ve ekonomik sistemle ilişkili olarak ahlaki ve dinî değerleri etkilemiş olan değişimlerin tarihini incelemek; kadınların tabi kılınmasına yol açmış etkenleri, toplumdaki belli sınıfların maruz kaldıkları toplumsal ve ekonomik tahakkümü, cinsiyetler arasındaki ilişkileri şekillendirmede çok fazla katkısı olmuş güdüleyici kuvvetleri daha iyi kavramamızı sağlar.

Örneğin, Hindistan'da kadınlar üzerindeki tahakküm öylesine şiddetli ve acımasızcaydı ki çok kısa bir süre öncesine kadar, kocasının ölümünün ardından dul eşi canlı canlı yakmak âdetti.

13. Bkz. Ihsan Abdel Kouddous tarafından *El Ahram*'ın 9 Aralık 1976 tarihli sayısının 3. sayfasında "Al Seid fi Bahr El Asrar" başlığıyla yayımlanan haber.
14. T.E. James, 1951, s. 21.

Bugün dahi, kocasının ölümünden sonra dul kadının toplumsal baskılar tarafından kendisini yakmaya ikna edildiği münferit vakalar yaşanmaktadır. Özellikle de eğer dul kadın zenginse rahipler yapılması gerekenin bu olduğunda ısrar ediyorlardı; çünkü kanuna göre kadının parası tapınağa kalıyordu!

İnsanların, ahlaki standartlar veya değerler meselesine dair herhangi bir kuşku uyandırmaksızın, evlilik sistemini ve cinsiyetler arasındaki ilişkileri ekonomik gereklilikler uyarınca değiştirmeleri her çağda mümkün olmuştur. Yoksulluğun ve geçim sıkıntısının yaygınlaştığı dönemlerde ebeveynlerin, çocuklarını öldürerek onlardan kurtulmalarına olanak tanınır, kürtaj yaygınlaşır, evlilik dışı cinsel ilişkiler kesin surette yasaklanırken insanlar evlenmemeye, evlenirlerse de doğum kontrol yöntemleri uygulamaya teşvik edilirler. Toplum, dinden, ekonomik çıkarlarıyla uyumlu ve o çıkarları karşılamaya yarayacak değerleri seçip almaya kabildir ve her zaman da böyle olmuştur. Görece refah dönemlerinde ve işgücü kıt olduğu zaman işler yeniden değişir ve insanlar ister evlilik içi ister evlilik dışı olsun çok sayıda çocuk yapmaya teşvik edilirler.

Güney Hindistan'ın belli bölgelerinde, çokeşliliği [*polygamy*] yasaklamış ve bir kadın en az bir erkekle birlikte olurken her erkek yalnızca bir kadınla tatmin olsun diye çokkocalılığa [*polyandry*] izin vermiş kabile topluluklarını ziyaret ettim. Böylece, çoğunlukla kardeş olan birkaç erkek bir kadının kocaları oluyordu. Bu, iki amaca birden hizmet etmekteydi: Giderleri kısıyor ve çocuk sayısını sınırlıyordu. Çokkocalılık tarihte görece uzun dönemler boyunca yaygındı fakat yaygın olmasının ekonomik nedenleri koşullara göre değişiklik gösteriyordu. İslam öncesi Arap bölgesinde ve Antik Yunan Sparta Cumhuriyeti'nde kanun, bir kadının, sadece tek bir çocuk sahibi olması koşuluyla birden fazla kocası olmasına izin veriyordu. Sparta'da fazla çocuklar devlet tarafından öldürülüyor, Taigitos adlı mezarlığa canlı canlı gömülüyorlardı.

Antik Yunan sakinlerinin, evlilik dışı cinsel ilişkilerin akla gelebilecek her türünü yaşamalarına izin veriliyordu. Yeter ki

kocanın serveti üzerinde zararlı etkileri olmasın ve mirasının alt sosyal sınıflardan insanların eline düşmesine ya da başka bir erkeğin çocuklarına gitmesine yol açmasın.

Roma toplumunda, annesi bilinmeyen bir erkek çocuğunu evlat edinmek erkeklerin hakkıydı ve çocuk böylece yasal olarak oğlu hâline geliyordu. Gelgelelim kadın, babası bilinmeyen bir erkek çocuğunu evlat edinemezdi. Bu ayrımın sebepleri tamamen ekonomikti, mülkiyet ve miras meseleleriyle ilgiliydi.

İÖ beşinci yüzyılın sonlarında Atina ve Sparta arasındaki uzatmalı savaş patlak verdiği zaman, uzun süre evlerinden ayrı kalmış ve geride kendi başlarına yaşayan kadınlar bırakmış çok sayıda erkeği bir çırpıda yok etti. Bunun üzerine, savaşa gitmeyip geride kalmış erkekler bu kadınlarla cinsel ilişkiye girmelerine olanak tanıyacak bir yol düşünmeye başladılar. Görece kısa bir süre zarfında, kadınların cinsel özgürlüğü için çağrıda bulunan ve bu özgürlüğü savunan fikirler yaygın bir şekilde duyurulur oldu. En parlak beyinler canla başla, bu yeni davayı destekleyen makul savlar bulmaya çalışır oldular. Antik Yunanın ünlü hekimi, tıbbın babası Hipokrat da bunların arasındaydı ve duruma uygun olarak, rahmin, erkekten gelen devamlı besine ihtiyacı olduğunu (o zamana dek hiçbir erkek rahmin akıbetine ilişkin özel bir ilgi göstermemişti) ve eğer bu gerekli besinden mahrum kalırsa kadının (Yunanca rahim anlamına gelen sözcükten türemiş) "isteri" adını verdiği sinirsel bir rahatsızlığın pençesine düşmeye yatkın hâle gelebileceğini keşfetti. O zamandan önce kadınlar neredeyse sürekli bir cinsel mahrumiyet durumunda yaşamışlar ve hiç kimse onları tatmin etme ihtiyacı üzerine düşünmemişti. Fakat şimdi, isteri denen bu yeni korkunç hastalığın bir sonucu olarak, geride bırakılmış ya da önemli devlet işleriyle ilgilenmek amacıyla geride kalmayı seçmiş gayrimuharipler, kendilerini bir kez daha soylu bir dava uğruna feda etmeye ve bir başlarına kalmış, şayet cinsel ihtiyaçları zamanında tatmin edilmezse sağlıkları büyük tehlike altına girecek talihsiz kadınlarla cinsel ilişkiye girmeye karar verdiler. Elbette erkeklerin cinsel ihtiyaçları asla hesaba katılan bir mesele değildi!

Kadınlarda bekâret kemerinin moda olduğu sıralarda, özellikle de ortaçağ boyunca, cinsel hovardalık ve fuhuş aynı anda büyük bir hızla yayıldı. O zamanlar ticaret kârlı bir iş hâline gelmiş ve giderek daha fazla aile ticarete dönmekte olduğundan çoğu koca geniş çapta ve sıklıkla seyahat etmekteydi. Ticaret seyyahları ve tüccarlar eşlerini mecburen tek başlarına bırakmak zorundaydılar. Böylece, erkeğin pratik zekâsı demirden yapılma bekâret kemerini icat etti. Kadının dış genital organları üzerine giydiği bu kemeri koca sevgi dolu elleriyle kilitliyor ve anahtarı da cebinde götürüyordu. Hiç kuşkusuz, avcunda tuttuğu anahtarın verdiği his, aklının rahat etmesine yardımcı oluyor ve geride kalan malı mülkü artık sağ salim koruma altında olduğundan para kazanmak gibi zor bir işe odaklanmasına imkân tanıyordu.

Gelgelelim, tüccar seyahatlerini daha yakından incelediğimizde, kocanın seyahatleri boyunca metreslerle ve fahişelerle cinsel eğlenceye vakfettiği zaman ve enerjinin çoğu zaman ticari faaliyetlerine vakfettiğinden daha fazla olduğunu görürüz. Fakat bunun için boş yere canını sıkmasına gerek yoktu; çünkü bu tür ilişkilerden doğabilecek çocuklar mirasından pay almayı asla talep edemezlerdi.

Cinsel meşgaleler söz konusu olduğunda din adamları ve rahipler de daha az faal sayılmazlardı. Ahlaksızlık yaygınlaştı, fahişelerin sayısı baş döndürücü bir hızla katlandı ve yığınla gayrimeşru çocuk dünyaya geldi. Keşiş ve rahip cüppesi ya da o dökümlü papaz kaftanını giyenler, ömür boyu bekâret ve dünyevi zevklerden el çekme yemini etmiş olmalarına karşın, bu orta veya karanlık çağları niteleyen seks âlemlerine en önde katılıyorlardı. Bu, fahişenin, hayatın ve toplumun ayrılmaz bir parçası, ne barışta ne de savaşta vazgeçilemez bir gereklilik hâline geldiği bir zaman oldu.

Politikacılar ve hükümdarlar, askerlerinin cinsel ihtiyaçları yeterince karşılanmadığı takdirde bir orduyu bir araya toplamanın, düşmana metanetle karşı koymalarını sağlamanın ve askerlerinin sağlığını korumanın mümkün olmadığını çok erken fark ettiler. Dolayısıyla, ordulara yalnızca silah, mühim-

mat, yiyecek ve giyecek tedarik etmek değil askerlerin savaştan önce veya sonra taşkınlıkla üzerine atlayabilecekleri yüzlerce hatta binlerce fahişe tedarik etmek de bu orduları bir araya getirenlerin ve o ordulara kumanda edenlerin vazifesi hâline geldi. Bu nedenle fuhşun bir meslek olarak, büyük oranda, birbiri ardına yapılan Haçlı Seferleri döneminde büyüdüğü ve geliştiği söylenmektedir. Kadınların bu savaşlara böylesine etkili katkıda bulunabilmiş olmaları, kutsal bir dava için yani Arapların ele geçirmiş olduğu yolları Avrupalı tacirlere açmak için böylesine şevkle savaşmış olmaları sahiden de memnuniyet vericidir. Haçlılar, yalnızca bir yıl içinde 13.000'i aşkın fahişenin yiyecek ve barınma masraflarını karşılamak zorundaydı. Savaş sona erdiği zaman Avrupa toplumu yeni bir sorunla karşı karşıyaydı: Kelimenin tam anlamıyla bu kadınlar ordusuna yiyecek ve barınma sağlamaya devam etmek.

Avrupa tarihinin bu dönemi boyunca pek çok rahip fuhuş evleri işletmekle iştigaldi. Bunların arasında Menez adında bir adam da vardı ve hakkında "sahip olduğu evlerdeki fahişe sayısının kütüphanesindeki kitapların sayısına eşit olduğu" söyleniyordu.[15]

Bu gelişmelerle birlikte zührevi hastalıkların çok fazla yayılması ve neredeyse tüm toplulukların sağlığı için ölümcül tehlike teşkil eden bir salgın biçimini alması doğaldı. Dönemin Avrupalı imparatorlarından biri resmi bir beyanatta bulunarak, bu hastalıkların, dini hiçe saymış ve seks şeytanına teslim olmuş insanlara karşı Tanrı'nın gazabının bir tezahürü olduğunu ilan etti.

Bu hastalığın gerçek sebepleri henüz bilinmiyordu, dolayısıyla kadınlara atfedildi ve uygun olarak (Roma aşk Tanrıçası Venüs'e atıfla) "Venüs hastalığı" adı verildi.* Sonraları aynı adlandırma, günümüzde Avrupa'da *venereal diseases* (*Venere* = Venüs) olarak

15. Salah Hafez, *Al Tarikh Al Ginsi Lil Insan*, Al Kitab Al Dahaby (Roz El Youssef, Kahire, 1973), s. 82.

* İngilizcede cinsel yolla bulaşan hastalıklara, Venüs'e atfen "venereal" denmesine benzer şekilde Türkçede de Zühre'ye (Venüs'ün Arapça karşılığı) atfen "zührevi" hastalıklar denmektedir. (ç.n.)

bilinen belsoğukluğu ve frengi dahil olmak üzere tüm cinsel yolla bulaşan hastalıklar için kullanılır oldu.

Böylece, bir kez daha, tıpkı seks ve günahın Havva'ya atfedilmesi gibi cinsel ilişki sonucu yayılan hastalıklar da Venüs'e atfedildi. Erkekler saf ve masum kalırken kadınlar şer, günah ve hastalığın kaynağı olmaya devam ediyordu.

Fuhuş ortaçağ boyunca toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olmayı sürdürdü. 1414 yılında İmparator Sigismund, ordusunun başında İsviçre, Bern'i ziyaret ettiği zaman, hak ettiğinin düşünüldüğü sıcak karşılamanın tantanalı bir göstergesi olarak fuhuş evlerinin kapıları onu ve birliklerini ağırlamak için ardına kadar açılmış, bunun üzerine imparator şenliğin ortasında ayağa kalkarak sıcak misafirperverlikleri için saygıdeğer üst makamlara teşekkür etmiştir.[16]

On sekizinci yüzyılda, günümüzde polis adıyla bilinen sistem gelişmeye başladığı zaman fuhuş evleri bu yeni devlet aygıtının denetimi altına alındı. Yönetici sınıfın, kendi amaçları doğrultusunda yaratmış olduğu kurumun, özellikle hassas da bir alan olduğundan, kontrolden çıkmamasını sağlamak için bu kurum üzerinde etkili denetim uygulamak istemesi doğal bir gelişmeden fazlasıydı. Bir sonraki adım, gecelerini fahişelerle geçiren erkeklere zührevi hastalık bulaşmamasını sağlamak amacıyla fuhuş pratiğini düzenleyen ve gerekli tıbbi denetimin yapılmasını sağlayan bir dizi yasa geçirmek oldu. Ayrıca fahişelerin, onların çıkarlarını gözeten devletin idame masraflarını karşılamaya yönelik ödeme yapmamaları için hiçbir neden yoktu; böylece bu meslekten zamanla vergi alınmaya başlandı. Hükümet, fahişeliğin kârlı bir meslek olduğuna, iktidarını ve hâkimiyetini yönetici sınıf adına kullanan en yüksek makam olarak, her ne kadar günahın ve alçalmanın meyvesi olsa da bu ekstra kârdan hissesini almamak için bir neden olmadığına ikna olmuştu. Devlet, tıpkı günümüzde pezevenklerin yaptığı gibi elini fahişelerin cüzdanlarına daldırmaktan hiç utanç duymuyordu. Gereken parayı ödemekten kaçmaya çalışan herkes, çok geçmeden, fuhuş yapma suçlamasıyla hapsi boyluyordu!

16. *Encyclopaedia Britannica*, Cilt 22, "Prostitution."

Evlilik dışı cinsel ilişkiler için neredeyse sınırsız olan koca ihtiyacı, kadınlar arasında evlilik pazarındakine kıyasla fuhuş pazarındaki değerlerinin daha büyük ve fiyatlarının daha yüksek olduğuna dair artan farkındalıkları ve daha kapsamlı, daha örgütlü sınıf sömürüsüne eşlik eden ve giderek artan yoksulluk sonucunda fahişelerin sayısı hızla katlandı. Endişe verici boyutlara ulaşmış olan "zührevi sonuçları"yla birlikte bu yaygınlaşan fuhşun kendisi, toplumun ekonomisi ve toplumun üyelerinin sağlığı için bir tehdit hâline geldi. Bunun sonucunda hükümetler fuhşu yasadışı hâle getiren yasalar yapmaya başladılar.

Mısır'da, hükümetin fuhşu yasaklamaya karar verdiği 1951 yılına değin fuhuş yasaldı ve devletin denetimi altındaydı. Günümüzde fuhuş her ne kadar gizli saklı hatta bazen açıktan yapılmaya devam etse de çoğu Arap ülkesinde yasadışıdır. Bir fahişe ancak polisin veya nüfuzlu birinin himayesi altındaysa güvendedir. Eğer yoksulsa veya polisin ya da bir başka muktedirin isteklerine uymayı reddediyorsa hapishaneye düşmek kaderidir.

Fahişeler, terk edilmiş kadınlar ya da gayrimeşru çocuklar, tüm bu kurbanlar ister batı isterse doğu olsun erkek egemen ataerkil bir uygarlığın, erkeğin Tanrı olduğu ve kendi çıkarlarını, kendi arzularını ve heveslerini en iyi nasıl tatmin edeceğine karar verdiği bir uygarlığın sunağında kurban edilmektedirler. Modern toplumda başkalarının çok üzerinden bakan bir erkeğin, Picasso gibi bir dâhinin tahminen 140 milyon Paund miras bırakmış olduğu hâlde, vasiyetinde, metresi Françoise Gilot'dan olan iki gayrimeşru çocuğunu, kızı Paloma ve oğlu Claude'u, mirasından pay alma hakkından mahrum bırakmaya karar vermesinden daha rahatsız edici bir şey olabilir mi?[17]

17. *Al Ahram*, Kahire, 27 Mart 1974, "Akhbar El Sabah" (sabah haberleri) başlığı altındaki ilk sayfa.

9
Kürtaj ve Doğurganlık

Toplumdaki diğer her üretim biçimi gibi üreme/çocukların yeniden üretimi de besin kaynakları ve maddi kaynakların yanı sıra ekonomik sistemden etkilenmektedir. Eğer bu tür kaynaklar toplum üyelerinin sayısına kıyasla kıt hâle gelirse açlık veya ölüm korkusunun itkisiyle toplum, maddi üretimle insanların üremesi/yeniden üretimi arasındaki dengeyi eski hâline getirmek amacıyla, daha önce kesinlikle yasak hatta günah kabul edilen şeylere izin verecektir. Toplum bunu iki yoldan yapar: Ya maddi kaynakların ve besin kaynaklarının üretim seviyesini artırır ya da doğumların ve dolayısıyla çocukların sayısını düşürür.

Antik zamanlarda ne bilim ve teknoloji gerektiği zaman besin kaynaklarını ciddi oranda artırabilecek kadar gelişmişti ne de insanlar doğum kontrolü ve kürtaj hakkında pek bir şey biliyordu. Dolayısıyla tek çözüm çocukları doğduktan sonra öldürmekti. Bu uygulama o dönemlerde bir suç olarak görülmüyor hatta ahlaka aykırı bile kabul edilmiyor, aksine son derece arzu edilir ve övgüye değer bulunuyordu. Zorunluluk, davranışın ebesi olduğundan, annelik veya babalık hisleri, bugün bize çok gaddarca ve tüyler ürpertici görünen bu pratiğin karşısında durmuyor gibiydi. Ahlaki değerler gibi hisler ve duygular da ekonomik ve toplumsal zorunluluklara göre değişir ve adapte olurlar. İnsanlar yemeklerini yemeden, hayati ihtiyaçlarını karşılayıp fiziksel ve zihinsel olarak iyi kötü rahatlamadan, ahlak ve dinle ilgili meselelere dair gerçek bir farkındalık geliştiremezler. Karnı aç bir erkek bir somun ekmeğini yemeden, karısının yüzünü örtmek için peçe satın almayı tasarlamayacaktır.

Kadının sorunu, bedeninin, daha kesin olmak gerekirse rahminin, insan yaşamının yeniden üretilebildiği yegâne hazne olmasında yatmaktadır. Devlet, insanları yeniden üretim araçlarını kontrol altında tutmak ve bu araçları o sırada yürürlükte olan ekonomik sistemin çıkarlarına sunmak amacıyla, kontrolünü ve tabi kılmasını kadınların bedenlerini kapsayacak şekilde genişletmeye mecbur kalmıştır. Dolayısıyla kadın kendi bedeninin gerçek sahipliğini yitirmiş; bedeninin gerçek sahipliğini modern toplumda, bir zamanlar ilkel ataerkil sistemde babaya ait olan otoritenin ve işlevlerin pek çoğunu miras almış olan devlet devralmıştır.

Yakın tarihteki dünya devletlerinin çoğu kapitalist veya feodal olduğundan, kadın bedeni, çok katı yasaların uygulanması aracılığıyla, topluma hükmeden kapitalist ve feodal sınıfların mülkü hâline gelmiştir. Gelgelelim bu yasalar devletin daha fazla işgücü gereksinimi uyarınca veya tam tersi, hızlı nüfus artışından kaynaklı büyüyen korkuyu karşılayacak politikalar uygulamak için çok sık değiştirilirler.

İster nikâhlı ister nikâhsızken olsun çocukların doğumuna olanak tanıyan cinsel özgürlük, günümüz İsveç'inde yaşamakta

olan evli veya evlenmemiş bir anne için eşit derecede erdemli ve arzu edilir bulunmaktadır; çünkü İsveç bugün ciddi bir insan kıtlığı, dolayısıyla ciddi bir işgücü kıtlığıyla karşı karşıyadır.

Gelgelelim Hindistan ve Mısır gibi aşırı nüfus sorunuyla karşı karşıya olan ülkelerde, evli anne (evlenmemiş anne burada söz konusu bile olamaz elbette) iki ya da üçün üzerinde çocuk doğuracak olursa büyük olasılıkla cezalandırılacaktır. Bugün Mısır'da, çalışan kadın, üçüncü çocuktan sonra doğum yardımlarından yasa gereği mahrum bırakılmakta ve son dönemde, ikiden fazla çocuk doğurduğu takdirde terfi, düzenli maaş zammı ve benzeri diğer haklarından mahrum bırakılmasını isteyenlerin sesi giderek daha çok çıkmaktadır.

Tunus ve Somali'de, her ikisinin de İslam ülkesi olmasına karşın, yüksek nüfus artışıyla savaşabilmek için kürtaj yasal hâle getirilmiştir. Fakat kürtaj, İslam ülkelerinin çoğunda hâlâ yasadışıdır; çünkü İslam dininin kürtajı kendi ilkelerine aykırı bulduğu varsayılmaktadır.

İnsanlık tarihinin farklı aşamalarında ve farklı toplum türlerinde din ve devlet arasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak, tek bir dinin çok önemli meselelerde dahi birbirine taban tabana zıt ilkelere ve duruşlara sahip olmasının gayet mümkün olduğunu görebiliriz. İlke ve duruşlar, yürürlükteki dinden ziyade devletlerin sosyoekonomik yapılarına göre değişkenlik gösteriyor gibi. Bu, Hıristiyan Kilisesi'nin feodalizmden kapitalizme geçişte pek çok meseleye dair duruşunu sürekli ve radikal biçimde değiştirmiş olmasından da anlaşılmaktadır. Ayrıca Müslüman dinî otoritelerin fikirlerini ve duruşlarını, sistem kölelikten feodalizme, feodalizmden kapitalizme ve en nihayet kapitalizmden sosyalizme geçtiğinde çeşitli Arap hükümetlerinin farklı dönemlerdeki gereksinimlerine göre adapte etmedeki aşırı değişkenlikleri de bunu oldukça güçlü bir şekilde gözler önüne sermektedir.

İslami dinî otoriteler, doğum kontrolü ve aile planlamaya yönelik tavırlarındaki bitmek bilmeyen seriye bir çelişkili duruş daha eklemişlerdir. Bazıları İslam'ın aile planlamayı hatta kür-

tajı aslında onayladığını öne sürmekte fakat diğerleri, İslam'ın kürtaja karşı olmakla kalmayıp doğum kontrol yöntemlerine bile karşı olduğu yönündeki duruşu sıkı sıkıya savunmaktadır.

Cemâl Abdu'n-nâsır 1962 Ulusal Tüzüğü'ne aile planlaması ihtiyacını ifade eden bir pasaj (*Tanzeem El Osra*) dahil etmiştir, "çünkü Mısır halkının üretim seviyesini ve böylece yaşam standardını yükseltmesi önündeki en önemli engellerden biri hızlı nüfus artışıdır." 1965'te dinî otoritelerin gözü önünde Aile Planlama Yüksek Kurulu kuruldu ve bu başkanlık kararnamesine karşı çıkmak üzere bir tanesi bile sesini çıkarmadı. Aksine bazıları sıkı bir rekabete tutuşup İslam'da aile planlaması pratiğini destekleyen pek çok sav bulunduğu minvalinde kanıtlar ileri sürdüler. Gazeteler, radyo yayınları ve televizyon bu savları konuşmalar ve *Kuran* ayetleri yoluyla harıl harıl tekrarladı ve aile planlamasını destekleyen devlet yapısı on yıllık bir süre boyunca düzenli çalıştı. Gamal Abdel Nasser Eylül 1970'te, yani yalnızca beş yıl sonra öldü ve Dünya İslam Birliği Kurucu Meclisi birdenbire hiçbir uyarı yapmaksızın, aile planlamasını *haram* olarak yaftalayan bir karar yayımladı. Bu karar[1] şöyle ifade edildi:

> Hamileliği önleyici ilaçlar kullanmanın, anneye ve şayet bu ilaçların kullanımına rağmen dünyaya gelirlerse çocuklarına büyük zarar verdiği tıbben kanıtlanmıştır. Doğum kontrolünü desteklemek için aşırı nüfus, yeterli besin tedarik etme güçlüğü ve eğitim standartlarının düşüklüğü gibi çeşitli yüzeysel savlar ileri sürülmüştür. Bunların hiçbirine aldırış edilmemelidir; çünkü cevap *Kuran-ı Kerim* ayetinde mevcuttur: "Yoksulluk* korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. O hem sizin hem de çocuklarınızın rızkını verecektir. İhtiyaçlarınız Allah'a bağlıdır ve onları karşılayacak olan da odur. Allah'ın

1. Karar 18 Nisan 1975'te günlük gazete *Al Ahram*'ın 11. sayfasında "An old problem has come up once more. Is birth control 'Haram'?" [Eski bir sorun yine gündemde. Doğum kontrol "Haram" mı?] başlığı altında yayımlandı.

* Yazarın İngilizce kullandığı alıntıda "ortodoks dinî öğretiyle ters düşen inanç veya genel kabul gören bir düşünceye aykırı düşünce" anlamlarına gelen "heresy" sözcüğü kullanılmış fakat Türkçe mealinde hep "yoksulluk" olarak çevrilmiş. (ç.n.)

gazabından kaçınan kimse, Allah onun için bir yol bulacak ve hiç ummadığı bir şekilde rızkını verecektir."[2]

Mısır'daki Aile Planlama Konseyi yine de çalışmaya devam etti. Belli dinî otoriteler yukarıdaki ifadeye bile karşı çıkıyorlar. Fas, Tunus, İran, Türkiye gibi diğer İslam ülkeleri doğum kontrolüne izin verdi hatta bazıları daha da ileri gidip kürtaja izin verdiler. İslam'ın özüne göre *Kuran*'da doğum kontrolünü ve doğum kontrol yöntemlerini destekleyen veya bunlara karşı çıkan hiçbir şey yoktur. *Kuran* başlıca fıkıh kaynağı ve teolojik yönelim kabul edilmektedir. Onu sırasıyla Peygamber'in sözleri ve öğretileri, dinî düşünürler ve liderlerinin mutabakatı ve son olarak da çıkarım ve analoji yöntemleri izlemektedir. Herhangi bir sorun konusunda mevzi alınması istendiğinde, *Kuran*'ı tamamlayıcı olarak kullanılan üç geçerli kaynak bunlardır. Muhammed'in sözlerinden (*Hadis*) bazıları insanları üremeye ve çoğalmaya çağırırken başka durumlarda çocuk sayısını düşürmeyi veya sınırlamayı öğütlemektedir. Aynı şey, İslam düşünürleri ve yasa koyucuları için de geçerlidir. Muhammed'in öğretilerinde görülebilen çelişkiler veya farklılık gösteren görüşler, bunların farklı durumlarla baş etmek üzere tasarlandıklarını, farklı zamanlarda ve değişken bağlamlarda ifade edildiklerini göstermektedir. *Kuran* ayetleri de sık sık değişkenlik gösteren hatta uzlaşmaz fikirler ifade etmektedir; çünkü burada da yine, Muhammed'e vahiy olarak indikleri yer ve zamanla ilgili farklılıklar vardır. Tanrı tarafından gönderilmiş birbirinden kopuk bir dizi ilke, öğreti ve talimat olarak görülüp her biri kendi toplumsal, ekonomik ve kültürel ortamı tarafından nitelenen belirli durumlarla ilişkileri içinde anlaşılmaya çalışılmadığı takdirde, din layıkıyla kavranamaz. Tanrı'nın insanlara hitap etmiş ve onlara ne yapmaları gerektiğini açıklamış olduğu bağlamı her zaman dikkatle incelemek gerekmektedir.

İslam'ın başlangıcında Muhammed'in başlıca görevlerinden biri Müslüman devletini kurmak ve Müslüman milletini güçlen-

2. *Kuran*, İsrâ Suresi, 31. Ayet.

dirmekti. Dolayısıyla insanlara üreyip çoğalmaları çağrısında bulundu; çünkü o dönemde sayısal üstünlük bir güç kaynağıydı ve güçlü ordular inşa etmeye yarıyordu. Muhammed bu dönemdeki öğretilerinde insanlara şöyle buyurdu: "Evlenin ve çoğalın. Böylece Kıyamet Günü gelip çattığında milletler arasında sizinle gurur duyacağım."[3] Ayrıca erkeklere "Müşfik ve doğurgan olan kadınla evlenin." de demiştir.

Bazı Müslüman ilahiyatçılar ve yasa koyucular, doğum kontrolü ve doğum kontrol yöntemlerine karşı çıkmak için "Nasıl ki deve* yaşaması için gerekli olanları içinde taşımaz, Allah sizin de onun da rızkını verir"[4] ya da "Allah inananları arasından uygun gördüklerinin rızkını bol verir"[5] ve ayrıca "Tanrınız, istediğinin rızkını bol verir çünkü o kadir-i mutlaktır"[6] gibi *Kuran* ayetlerinden destek almaktadırlar.

Bu tür fikirleri desteklemek için sıklıkla Muhammed'in bir kesinlik olarak, embriyonun annenin rahmindeki gelişiminin dördüncü ayından sonra, yani yüz yirmi gün sonra "Allah, çocuğun dört önemli konudaki geleceğine karar vermek üzere bir melek gönderir: Geçim kaynağı, yaşam süresi, mutlu mu yoksa mutsuz mu bir hayat süreceği"[7] dediğinden bahsedilmektedir.

Gelgelelim Muhammed, sayılara sağlık ve kuvvetin eşlik etmesi gerektiğinin ve zayıflıkla, iç mücadelelerle ve bölünmelerle sonuçlanmaması ya da sadece sayıdan ibaret ve dolayısıyla yararsız bir ilave olmaması gerektiğinin son derece farkındaydı. Engellerin ve düşmanların üstesinden gelebilmesi için halka yardım etmek ve halkı daha güçlü kılmak isteyen bir millet liderinin doğal düşünme şekli de budur.

---

3. El-Gazâlî, *Ihy'a Ouloum El Dine*, Kahire, 1939, s. 22.

* Yazarın kullandığı İngilizce alıntının aksine Türkçe mealde deve sözcüğü geçmiyor, örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sitesinde "Nice canlı var ki rızkını sırtında taşımıyor" deniliyor. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ankeb%C3%BBt-suresi/3397/57-60-ayet-tefsiri (27.02.2018) (ç.n.)

4. *Kuran*, Ankebût Suresi, 60. Ayet.

5. *Kuran*, Ankebût Suresi, 62. Ayet.

6. *Kuran*, İsrâ Suresi, 30. Ayet.

7 *Hogag El Bokhari*, Cilt 7, s. 196.

En ünlü sözlerinden birinde Muhammed'in açıkça "felaketlerin en büyüğü çok çocuk ve yetersiz gıdadır" demiş olması sıklıkla alıntılanır. Mısır'daki Aile Planlama Konseyi bu sözü alıp sloganlarından biri olarak kullanmıştır. Peygamber'in başka bir durumda ettiği bir başka ünlü söz de şudur: "Milletler tıpkı yiyicilerin çömleğe saldırması gibi saldırıyor üzerinize." Bunun üzerine orada bulunanlardan biri sorar: "Peki ama öyle bir günde sayımız o kadar az mı?" Peygamber şöyle cevaplar: "Hayır, sayınız çok ama bir dalganın köpükleri gibi parça parçasınız."[8] Bundan kastı, çok sayıda tek başına insanın bir su dalgasının attığı köpükler gibi faydasız ve güçsüz olduğuydu.

Muhammed'in döneminde Müslümanlar doğum kontrolü için boşalma öncesi geri çekilme veya dışarıya boşalma olarak bilinen yöntemi uyguluyorlardı. *Al Sahihain* adlı kitapta Gaber şöyle alıntılanmaktadır: "Allah'ın peygamberi döneminde, *Kuran* ona gökten vahiyle inerken biz geri çekilmeyi kullanıyorduk."[9] *Sahih Mossalam*'da şöyle diyordu: "Peygamber'in döneminde geri çekilmeyi uygulamaya alışıktık. Bunu duyduğu zaman bize bunu yapmaktan kaçınmamızı buyurmadı."[10] Mütedeyyin İmâm el-Gazâlî'nin şöyle söylediği alıntılanır: "Bize göre, geri çekilmeye izin verildiğini söylemek doğrudur."[11]

İslam'ın Maliki ekolünün ilahiyatçıları ve yasa koyucuları hamileliği önlemek için geri çekilmenin caiz olduğunda hemfikir olmakla birlikte kadının, yaşı kaç olursa olsun, bu uygulamaya rıza göstermesinde ısrar ederler.[12]

İmâm Zeyd ibn Alî Zeyne'l-âbidîn'in de bahsettiği üzere Yemen'de hâkim olan ekol, eğer kadının itirazı yoksa geri çekilmeye izin vermektedir. Ayrıca İmâm Yahyâ ibn Zeyd de eğer

---

8. Ahmed El Sharabassi, *Al Islam wa Tanzeem El Osra* (I.P.P.F., 1974), Cilt 2, s. 11. (Uluslararası Planlı Ebeveynlik Federasyonu).
9. *Sahih El Bokhari*, Cilt 7, s. 42; *Sahih Mossalam*, 10/12; *Al Tarmazi*, 15/74; *Tarteeb Mousnad Ahmed Ibn Hanbal*, 16/219.
10. *Sahih Mossalam*, 10/14, El Nawawi'nin açıklayıcı notlarıyla birlikte.
11. El-Gazâlî, *El Ihya'a*, Cilt 2 (El Maktaba El Tougareya Publishers, Mısır), s. 51, 52.
12. *Hashiat El Dessouki wa Sharh Al Darder Ala Matn Khalil*, Cilt 2, s. 266.

amaç hamileliği önlemekse geri çekilmeyi koşulsuz desteklemiştir.[13]

Irak, Pakistan, Afganistan ve Suriye'de en fazla rağbet gören İslami ilahiyat ekolü *eş-Şî'atu'l-Ca'feriyye* ekolüdür. Yazılarında, hamilelikten kaçınmaya yönelik geri çekilme, eğer evlenildiği dönemde kadınla mutabakata varılmışsa hoşgörülür.[14]

Muhammed'e göre "özgür bir kadın"la, kendisi kabul etmediği takdirde, geri çekilme uygulanmamalıdır.[15] Abdullah İbn et-Temîmî'nin (*Abadeya* olarak da bilinir), Arap Yarımadası'nın doğusundaki Umman bölgesinde ve Kuzey Afrika'nın bazı bölümlerinde yaşayan taraftarları, kadının itirazı olmaması koşuluyla geri çekilmeye izin vermektedir. Savlarına göre "çok fazla sayıda çocuk sahibi olma ve bebeğe zarar verme korkusundan dolayı çocuk doğumundan kaçınmak amacıyla geri çekilme caizdir."

Bazı İslami yasa koyucular ve düşünürler geri çekilme haricindeki doğum kontrol yöntemlerine de izin vermiştir. Bunlardan biri, hamilelikten kaçınmak amacıyla kadının, "su"yun (meni) rahme ulaşmasını engellemek için rahmin ağzını kapatmasıdır. Bunun, İslami öğretinin Hanefi ekolü yasa koyucularından biri olan Sâhibu'l-bahr'ın, İbn Abdine tarafından açıklanmış fikri olduğu söylenir. Yine burada da kadının önceden mutabakatı aranmaktadır.[16]

Ez-Zerkeşî'nin, özel bir ilaç kullanılarak embriyonun düşmesine sebep olunduğundan bahsettiği söylenmektedir. Boşalma sonrası ilaç kullanımı hakkında şöyle söyler: "Cinsel birleşme sırasında, mesela boşalma öncesinde davranarak hamileliği önleyici yöntemlerin kullanılmasına ilişkin bir itiraz yoktur."[17]

El Ezher Üniversitesi Fetva (dinî öğretisel yönergeler veya açıklamalar) Komitesi'nin beyanatı ise şöyledir:

---

13. *Kitab El Bahr Al Zakhar*, Matba'at Ansar El Sounna El Mohamediya, 1948, Cilt 3, s. 81-2.
14. *Kitab El Roudah, El Bahiya, Sharh El Lama's El Dimishkeya*, Matbaat Dar El Kitab El Arabi, Mısır, Cilt 2, s. 68.
15. *Kitab Da'aim El Islam*, Dar El Maaref, Mısır, Cilt 2, s. 210.
16. *Nazrat Al Islam ile Tanzeem El Nasl*, s. 80.
17. Al Ramli, *Nihayat El Mohtag*, Cilt 2, s. 416.

İslami öğretinin Şafi Ekolü'nün ifade ettiği görüşler uyarınca, geçici bir süre için hamileliği engelleyici ilaçların kullanımı yasak değildir. Bu sebeple komite bu görüşü desteklemektedir zira insanların işini kolaylaştıracak ve özellikle de kadında hamileliğe ilişkin aşırı korku ya da mükerrer hamilelikler sonucu zayıflık varsa herhangi bir utanç duygusunun önüne geçecektir. Kadir-i mutlak Allah demiştir ki: "Allah yükünüzü hafifletmek ister, güçlük çekmenizi istemez."[18]

Ortaçağ boyunca Müslüman hekimler insanlara doğum kontrol yöntemleri tavsiye etmeye alışkındı. Ünlü hekimlerden biri de dokuzuncu yüzyılın ortasında Tahran yakınlarında doğan Acem Müslüman Ebûbekr er-Râzî'ydi, (Türkiye'de Ebûbekr-i Râzî diye bilinir.) İslam'da en büyük tıp hekimi ve ortaçağın önde gelen pratisyeni kabul edilmektedir. *Al Hawi* ("kapsayan veya kapsayıcı şey") adlı kitabında çeşitli doğum kontrol yöntemleri tarif etmiştir:

Kimi zaman, örneğin hamilelik kadın için tehlikeliyse meninin rahme nüfuz etmesini engellemek önemlidir. Meni in rahme ulaşmasını engellemenin birkaç yolu vardır. İlk yöntem *coitus interruptus*tur.* İkinci yöntem boşalmayı tamamen engellemedir ve bazı insanlar tarafından uygulanmaktadır. Üçüncü yöntemse, kadının içine girilmeden önce rahmin ağzına bazı ilaçlar uygulamaktır. Bu ilaçlar rahim ağzını kapamak veya meniyi itmek suretiyle hamileliği önlerler. Bu ilaçlara örnek lahana, hanzal, kar, boğanın safrası, hayvanların kulaklarından salgılanan yapışkan salgı, fil dışkısı ve kalsiyumlu sudan meydana getirilen tabletler veya fitillerdir. Ayrıca bu ilaçlar ayrı ayrı veya çeşitli kombinasyonlar hâlinde kullanılabilmektedir.[19]

Bağdat Abbasi Halifeliğinin en büyük tıp pratisyenlerinden bir diğeriyse, onuncu yüzyılın ortalarında doğum kontrolü lehine yazmış olan Alî İbn Abbâs el-Mecûsî'dir:

Her ne kadar kötü şöhretli kadınların yararlanmasını engellemek için aslında pek bahsedilmemesi gerekse de küçük rahimli kadınla-

18. *Kuran*, Bakara Suresi, 185. Ayet, 10 Şubat 1953 tarihli Ezher Fetvası.
* Geri çekilme yöntemi. (ç.n.)
19. Râzî, *Al Hawi*, Bölüm 24.

rın veya hamileliği, doğum sırasında hayatlarını tehlikeye atacak derecede riskli kılan bir hastalıktan mustarip kadınların, hamileliği önleyici ilaçlardan faydalanmalarından kaçış yoktur.[20]

Üstün ilaç bilgisine karşın Ali bin el Abbas'ın toplum, ataerkil yapı ve gayrimeşru çocukların trajedisine dair kavrayışı yüzeyseldi. Aksi takdirde, (fahişeleri kastederek) "kötü şöhretli" diye bahsettiği kadınların doğum kontrol yöntemlerini kullanmaya herkesten çok ihtiyaçları olduğunu fark edebilirdi. O kadınlar, çocuklarını böylece serserilikten, utançtan hatta ölümden kurtarabilir, kendi moral ve sağlıklarını da erkeklerle girdikleri cinsel ilişkilerden doğmuş gayrimeşru çocukların yükünden koruyabilirlerdi. Ataerkil aile birimi üzerine kurulmuş sınıflı toplumun insanlık dışı yapısı tarafından köşeye sıkıştırıldıkları durumun sonucu olarak o cinsel ilişkileri kabul etmeye mecburlardı. Bir başka tanınmış İslam düşünürü ve bilim insanı da İS 1037'de ölmüş olan İbni Sina'ydı. İbni Sina, *El-Kânûn Fi't-Tıbb* (Tıbbın Kanunu) kitabında, yirmi farklı doğum kontrol yöntemini, özellikle bilimsel gelişmenin görece erken bir aşamasında yazmakta olduğu göz önüne alınacak olursa, dikkate değer ölçüde kesin ve ayrıntılı bir şekilde tarif etmektedir.[21] Bu yöntemler yüzlerce yıl boyunca kullanılmış ve kendisinden sonra gelenlerin reçete ettiği diğer yöntemleri çoğunlukla geride bırakmıştır. Gelgelelim, tıp bilimcileri ve pratisyenlerinin tamamı olmasa bile çoğunun yaptığı gibi o da bu doğum kontrol yöntemlerini sadece tıbbi sebepler için reçete etmiştir. Doğum kontrolü uygulamasının toplumsal ve ekonomik sebepleriyle, bireysel hatta ailevi seviyede bile ilgilenmiyordu. Avrupa tıbbı, İslam'daki Arap hekimlerin keşfettiği veya izlediği bilgi ve tekniğin pek çoğunu miras almıştır. Ayrıca İbn Câmi'î'nin *Al Irshad*, *Tazkarat Dâvud el-Antakî* (Antakyalı Davut'un reçeteleri), İsmâil el-Gorgânî ve *Kitab El Malki* gibi kaynakları da derinlemesine incelemiştir.

20. Ali İbn El Abbas El Megousi, *Kamel El Sanaa El Tibi* (The Complete Techniques of Medicine), 28. Bölüm.
21. İbni Sina, *El-Kânûn Fi't-Tıbb*, Cilt 2, s. 375.

Pek çok insan, doğum kontrol yöntemlerinin ve doğum kontrolü fikirlerinin de Batı düşüncesinin ve biliminin icatları olduğunu düşünerek yanılmaktadır. Pek çoklarıysa erkeklerin cinsel ilişki sırasında taktığı kauçuk kondomun batıda icat edilmiş olduğundan emindir; oysa İmâm El Gazzalî çok daha evvel kaleme aldığı yazılarında, bağırsaktan yapılan, "erkeğin deri torbası"ndan veya "önleyici tutucu"dan bahsetmekteydi.

Arap ülkelerinin doğum kontrolüne ilişkin tutumları, nüfus büyüklüğü ve nüfus artış hızıyla, bunların üretim ve ülkenin ekonomik ve maddi kaynaklarıyla ilişkisine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Kuveyt ve Suudi Arabistan'da doğum kontrol yöntemleri sadece tıbbi sebepler için önerilmektedir. Fakat Mısır ve Tunus gibi başka ülkelerde devlet aile planlama programları yürütmektedir. Bu ayrıca Pakistan, İran ve Türkiye gibi Müslüman ülkeler için de geçerlidir. Dolayısıyla meselenin özü, bir tutumun yerine diğerinin benimsenmesinin nedenleri dinden ziyade ekonomik etkenlerle ilişkilidir.

Aile planlama ve doğum kontrol meseleleri Mısır basınında ilk olarak kırk yılı aşkın bir süre önce, 29 Ocak 1937'de Mufti'l-diyâru'l-Mısriye'dan (Mısır'ın, öğretiyi açıklayan dinî başkanı) hem tıbbi hem de toplumsal veçheleri dikkate alarak İslam'ın doğum kontrole ve kürtaja ilişkin tutumuna açıklık getirmesi istendiğinde yer aldı.[22] Müftünün cevabı şöyleydi:

1. Tıbbi veya toplumsal nedenlerden ötürü doğum kontrole yönelik bireysel tedbirler almak evli çiftin hakkıdır. Bunu her iki partnerin birden kabul etmesi şart değildir.

2. Hamileliğin başlangıcı üzerinden henüz on altı hafta geçmemişken, anneye yeterli rehberlik sağlandığı takdirde, anneyi hiçbir tehlikeye atmadan kürtaja yardımcı tedbirler veya ilaçlar almak caizdir.

3. Bu süre geçtikten sonra hiçbir koşul altında kürtaj gerçekleştirilmemesi gerektiği hususunda tüm mütedeyyin İmâmlar hemfikirdirler.

22. Dr. Ali Shaaban, "Mani El Haml fil Islam" makalesi şu belgelerde yeniden yayımlanmıştır: *Al Islam wa Tanzeem El Osra* (I.P.P.F., 1974), Cilt 2, s. 211.

Böylelikle, hamileliğin ilk on altı haftası boyunca doğum kontrol yöntemleri ve kürtajın çoğu Avrupa ülkesinde kanunen yasak olduğu bir dönemde, 1937'de Mısır'da dinî otoritelerce kabul gördüğü açıktır. Aynı yıl içinde Mısır Tabipler Birliği bu meseleleri tıbbi, toplumsal, yasal, dinî ve istatistiksel tüm veçheleriyle ele almayı amaçlayan bir seminer düzenlemiştir.

Mısır yasaları, doğum kontrol uygulamasına müesses yöntemlerle gerçekleştirildiği takdirde izin vermekle birlikte kürtaj ülkede hâlâ yasadışıdır. Tunus ve Somali gibi bazı Arap ülkeleri kürtajı yasallaştırmışlardır fakat gördüğümüz üzere Mısır da dahil olmak üzere birtakım ülkelerdeki çeşitli İslami otoriteler, kürtajı, on altı haftanın bitiminden önce uygulanması dinen makbul bir tedbir olarak açıkça destekleyen görüşler dile getirmiş oldukları hâlde söz konusu ülkelerin çoğu yasal kürtajı hâlâ yasaklamaktadır.

Şafi öğreti ekolünden İmâm El Gazzalî ve Maliki öğreti ekolünden İbn Gâzî, hamileliğin herhangi bir döneminde kürtaja şiddetle karşı çıkan iki eğilimi temsil ederler.

İslam'daki bazı dinî otoriteler ise, El-Kemâl ibnu'l-Hamâm'ın alıntıladığı Hanefi ekolüne ait yazılarda bahsedildiği üzere, hamileliğin ilk 120 günü içinde kürtajın dinen yasak olmadığını kabul etmektedir.[23]

Dört ayın bitiminden önce kürtaj yapılabileceğini savunan dinî otoriteler bu muhakemelerini embriyonun o zamana dek bir insan yaşamına bürünmediği savına dayandırırlar. Peygamberin, *Er-Rûh*'un (yaşam) embriyoda 120 günden önce uyanmadığına açıklık getirdiği söylenir.[24] İbn Vehbân el-Hanefî, öğretilerinde, aşağıdaki yönergeden bahseder: "Eğer hamileliğin ardından anne sütü kurursa ve oğlanın babasının da bir keçi veya deve kiralayacak parası yoksa ve çocuğunun öleceğinden korkuyorsa bu sahiden elim bir sıkıntıdır." Sözlerine şöyle devam eder:

23. *El Mahali*, Libn Hazm, Cilt 2, s. 35-40.
24. *Daleel El Modaribeen fi Tanzeem El Osra*, Aile Planlama Yüksek Kurulu, Kahire (Aile Planlama Heyeti), Cilt 1 (İlk basım, Aralık 1971), s. 80.

"Böyle bir durumda kürtaj en fazla bir kabahat sayılabilir, yani öldürme suçları gibi mahkûm edilmez."[25]

Gelgelelim eğer hamileliğin ilk dört ayı geçmiş ise dinî otoriteler kürtajı mahkûm etmede hemfikir olmakta ve kürtaj yapıldığı takdirde bir ceza ödenmesinde ısrar etmektedirler. Tabi eğer [çocuğun] "yaşamının kaynağında yer aldığından, çocuğu kurtarmak uğruna feda edilemeyecek" anneyi kurtarmak için kürtajın şart olduğu kanıtlanmaz ise. Bu tür vakalar, dinî hukuk bilimi ve yasamasının genel ilkelerinden biri olan ve ehvenişer olarak bilinen kategoriye sokulmaktadır. Fas ceza kanunu bu İslami hukuk ilkesine dayanmaktadır. Madde 453 şöyle der: "Kürtaj, eğer tehlike hâlinde annenin hayatını kurtarmak için gerekliyse, idari mercileri resmen bilgilendirdikten sonra bir tıp pratisyeni veya cerrah tarafından açıkça yapıldığı müddetçe ceza gerektiren bir suç değildir."[26]

İster evlilik yaşamında isterse evlilik yaşamı dışında olsun bir Arap kadınının maruz kaldığı en önemli sorunlardan biri hamilelik ve çocuk doğurmadır. Eğer yoksul bir kız evlenmeden hamile kalırsa sahiden acınası bir durumda demektir. Aslında kabahat onda olmadığı hâlde, zengin üst sınıflara mensup bir erkek tarafından tecavüze uğramış veya kandırılmış yoksul ve çaresiz bir çocuktan başka bir şey olmadığı hâlde hatasının bedelini hayatıyla ödeyebilmektedir. Zengin bir ailenin kızı çoğunlukla aynı kaderi paylaşmaz; çünkü böyle bir sorun ortaya çıktığı takdirde kızın ebeveynleri hızla bir çözüm bulacaklardır. Kız muhtemelen daha düşük sosyal statülü bir erkekle evlendirilir ki her ne kadar o erkek zavallı kızı "kurtarmakta" olduğundan kahramanlık maskesi takarak öne atılmışsa da aslında parası olan bir kadınla evlenmekten gayet memnundur. Yok eğer olan bitenden sorumlu olan erkek evlenmeyi reddederse ve uygun bir gönüllü de çıkmazsa, söz konusu ebeveynler yeterli paraya sahip olduklarından her zaman kızlarını doktora götürüp yasadışı kürtajın parası neyse ödeyebilirler.

25. Mohamed El Maki El Nassiri, *Al Islam wa Tanzeem El Osra* (I.P.P.F., 1974), Cilt 2, s. 65.
26. A.g.e., s. 66.

Yasal olarak evli dahi olsa yoksul, çalışan bir kadının hayatında hamilelik ve kürtaj bitmek bilmeyen bir kriz kaynağıdır. Kadın, ev içindeki sayısız görevi altında ezilip bitkin düşmesi yetmezmiş gibi bir de fazla sık ve mükerrer hamileliklerden kaçınmak için elinden geleni yapmaya mecburdur. O esnada devletin doğum kontrol yöntemlerini ve aile planlama uygulamasını teşvik ettiği kulağına çalınabilmektedir. Fakat ekonomik, toplumsal, kültürel hatta dinî arka planının bir sonucu olarak bu yöntemleri kullanmak kolay gelmemekte ve çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Sonuç olarak Arap ülkelerindeki evli kadınların çoğu sürekli bir kaygıyla yaşamakta, sürekli bir kere daha hamile kalmanın ve bakılacak yeni bir çocuğun yükleyeceği yükün korkusunu duymaktadırlar.

Bekleneceği üzere, Arap toplumlarında doğum kontrol yöntemlerini uygulamanın bütün ağırlığı kadının omuzlarına yıkılmış durumdadır. Hapları almak, onları kullanmak ve yan etkiler baş gösterdiği zaman o yan etkilerden mustarip olmak gibi sorunlarla kendi kendine baş etmesi beklenmektedir. Ya da bir kliniğe gidip spiral taktırır ve sonra şiddetli kolik ve aşırı kanama nedeniyle çıkarttırır. Eğer bu yöntemlerin hiçbiri işe yaramaz da hamile kalırsa ve bir çocuğun daha getireceği sorunlarla baş edemeyecek durumdaysa, tek çıkış yolu yasadışı kürtaja başvurmaktır. Bu defa da kürtajın elverişsiz koşullar altında ve yeterli tıbbi bakım olmadan gerçekleştirilmesinin getirdiği tehlikelere maruz kalır. Ya da iyi bir doktora gider ama doktorun istediği ücreti ödemek zorunda kalır ki o ücret de kürtaj yasadışı olduğundan, daha fazla para kazandırsın diye yüksektir.

Kürtaj operasyonu çoğu Arap ülkesinde yasadışı bir uygulama olmayı sürdüren ve karanlıkta kalan bir alan. Gerçekleştirilen operasyonların sayısına dair bir istatistik bulunmuyor, sadece istemli ve komplikasyonlu kürtaj vakalarının kayıt altına alınması sonucu belli hastanelerde hesaplanmış kaba tahminler mevcut.

Bununla birlikte yapılan gözlemlerden biri, kronik veya diğer hastalıklardan kaynaklı şiddetli rahatsızlıklara bağlı nedenlerle gerçekleştirilen operasyonların oranının oldukça hızlı düşmekte

olduğu. Öte yandan annenin zihinsel ve fiziksel sağlığını koruma amaçlı gerçekleştirilenlerin oranı ise artıyor. Bunun, kürtajla ilgili yasal koşulları en azından resmi bir bakış açısından karşılama girişimini yansıttığı açıktır. Eğer zihinsel veya psikolojik nedenler söz konusuysa, bunların genellikle hastanın toplumsal veya ekonomik koşullarıyla doğrudan ilgisi vardır fakat yasa, bunu kürtaj olmak için geçerli yasal bir mazeret olarak tanımaya hazır değildir. Böylece insanlar ve tıp mesleği yasanın etrafından dolaşabilmektedirler, tabi eğer gerekli paraları varsa.

Yukarıdakilerin sonucu olarak, kesin rakamlara bakıldığında, varlıklı ailelere mensup kadınlara yapılan kürtaj sayısının, toplumun yoksul kesimlerine mensup kadınlara yapılan kürtaj sayısının üç katı olduğu da gözlemlenmiştir. İhtiyacı olan kadınların kürtaja erişebilmesinin başlıca vasıtası para olduğundan bu istatistiklerin ardındaki itici güç hiç şüphesiz tıp mesleğidir.

Ain Shams Üniversitesi'nden Profesör İsmail Ragab, tıp mesleğini, kürtajla ilgili olarak iki ana kategoriye ayırmıştır:[27] Genellikle mümkün olabildiğince çok para kazanma amacıyla operasyonu gerçekleştirmeyi kabul edip yasal hükümleri çeşitli yollarla savuşturan küçük bir azınlıkla, operasyonu kendileri gerçekleştirmeyi reddeden fakat tavsiyede bulunmak da yasadışı bir işlem olduğu hâlde hastaya bu operasyonu yapmaya hevesli olduğu bilinen doktorlardan birini tavsiye etmeye pek istekli bir çoğunluk.

Arap toplumunda, kadınlar ve seksle ilgili diğer meselelerin çoğu gibi kürtaj da hâlâ çelişkilerle dolu konulardan biridir. Bu da sınıflı ataerkil bir topluma içkin çifte ahlak standartlarının bir başka yansımasıdır.

Mısır'da her dört hamilelikten birinin yasadışı kürtajla son bulduğu tahmin ediliyor. Bunun sonucuysa, her sene kurbanları genellikle yoksul sınıfın kadınları olan bir dizi çok ciddi komplikasyon. Yasadışı kürtaj bugün Mısır'da hamile annelerin tek başına en önemli ölüm nedeni.

27. Dr. İsmail Ragab'ın şu makalesinde: "Al Ganeen El Moshawah wal Haml El Khata'a", *Health Magazine*, Sayı 33, 23 Ocak 1973, s. 4[illegible]7.

Evli olmayan bir annenin durumunun daha da umutsuz olduğuna kuşku yok. Bu yalnızca tıbbi bakımdan değil, toplumsal ve ahlaki bakımlardan da böyle. En sık karşılaşılan vakalar, zengin veya üst sınıftan bir ailenin oğlunun veya ailedeki kocanın hamlelerine ya da saldırılarına maruz kalmış yoksul hizmetçi kızlardır. Gerçekleşmeyecek evlenme vaatleriyle kur yapan erkeklerin vaatlerine kanmış genç kızlar ise azınlıktadır. Mısır'daki kürtaj vakalarının büyük çoğunluğunun evli olmayan kadınlar arasından çıkmadığı bir gerçektir zira bu tür vakaların en az yüzde 90'ı 25 ile 35 yaşlarındaki evli annelerden oluşmaktadır. Bunların yüzde 80'i daha önce iki veya daha fazla çocuk doğurmuş fakat ailelerinin, bir çocuğun daha ekonomik ve toplumsal sonuçlarını kaldıramayacağını hisseden annelerdir.

Mısır'da veya geri kalan Arap ülkelerinde kürtajın yasallaşması, büyük bir hızla yayılan operasyonların sıklığında gözle görülür bir etki yaratmayacaktır. Fakat hâlihazırda ağır sonuçlar göze alınarak yürütülen karaborsa bir operasyon, çoğunlukla büyük gizlilik içinde gerçekleştirilen kriminal ve karanlık bir uygulama olan şeyi açığa, gün yüzüne çıkarmaya yarayacaktır. Ayrıca toplumdaki yoksul sınıftan kadınlara, en azından prensipte, zengin durumdaşlarınınkine benzer hizmet alma imkânı tanıyacak ve hiç kuşkusuz mevcut tüm hizmetlerin hızla iyileşmesine, çoğu ihmalkârlıklardan kaçınılmasına ve komplikasyonlarda azalmaya neden olacaktır. Yoksul kadınlar asgari tıbbi bakım ve temizlik koşullarında kürtaj olabilecektir. Bu özellikle, embriyonun, anestezi kullanılmadan ve hiçbir acıya sebep olmadan birkaç dakika içinde çıkarılmasını sağlayan vakum aspirasyon cihazlarının kullanımındaki artışla birlikte geçerli olacaktır.

10
Kadınsılık, Güzellik ve Aşka Dair Çarpıtılmış Fikirler

Arap toplumlarının en çarpıcı eksikliklerinden biri, önceki kuşaklardan miras almış olduğumuz, özellikle de kadınlar, seks ve aşkla ilgili değerleri eleştirel bir şekilde incelemeye ve bu değerlerin üzerine düşünmeye alışkın olmamamız. Pek çok insan bu değerlerin bize gökten indiğini düşünüyor oysa bir sınıfın diğer sınıfa ve erkeğin kadına hükmettiği ataerkil ve sınıflı bir toplumun yansımalarından başka bir şey değiller.

Onurun ve aşkın ilk prensiplerinden biri, kimsenin kimseyi kendine tabi kılamaz olmasıdır. Eğer zengin bir erkek yoksul bir erkek üzerinde tahakküm kuruyorsa, bu tahakküm onurlu

kabul edilene ters düşmektedir. Eğer bir erkek bir kadını kendi malıymış gibi sahipleniyorsa bu ilişki, özü itibarıyla, onurlu olarak tanımlanamaz. Onur, insan haklarında adalet ve eşitliktir. Onurlu aşk, bu tür bir adalet ve eşitlik üzerine kurulu aşktır.

Gerçek aşkın şartlarından biri değiş tokuştur ve değiş tokuş için gerekli şartlardan biri denge, yani iki partner arasında eşitliktir. Tıpkı suyun özel bir müdahale olmaksızın yukarı akamayacağı gibi değiş tokuş da bir efendi ve bir köle, daha yüksekteki ve daha aşağıdaki bir şey arasında gerçekleşemez. Dolayısıyla gerçek aşk herhangi tür bir sömürünün nitelediği bir ilişki üzerine kurulamaz. Bu nedenle, erkekler ve kadınlar arasında oluşan ilişkilerin çoğunun gerçek aşk üzerine kurulmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Mısır şarkılarının dolup taşıyormuş gibi göründüğü, iç çekiş ve krizlerle inleyen aşk gerçekten aşk değildir. Ne Arap edebiyatında erkek ve kadın arasında tasvir edilen duygular, ne aşkta ıstırap çekme hikâyeleri ne de gözü kör olan çılgınca tutkulu veya romantik aşk gerçek ve sahici aşk denebilecek hislerin ifadesidir.

Aşk, bir insanın yaşayabileceği en büyük deneyimdir; çünkü erkeğin veya kadının fiziksel, zihinsel ve duygusal potansiyellerinin en yüksek yoğunluk noktalarına ulaşmaları ve benliklerinin ya da varoluşlarının en derinine dalmaları bu tür bir aşk yoluyla mümkündür.

Eylem, aşkın asli bir unsurudur. Romantik aşk ya da *Hub Ozrî*, eylem niteliğinden mahrum olduğu için esasen hastalıklı bir duygudur. Kendisini mahrumiyet üzerinden idame ettiren ve eylemden ziyade duygusal tepkilerden beslenen bir aşktır.

Zihinsel, cinsel ve psikolojik bastırılmaya maruz kalan Arap kadınının eylemi feda etmekten başka seçeneği yoktur; zira eyleme geçen erkektir, kadının rolüyse erkeğin eylemini beklemektir.

Dolayısıyla Arap kadınlarında gözlemlenen edilginlik, içkin veya doğuştan gelen bir nitelik değildir, onlara toplum tarafından dayatılmıştır. Bir kadından doğal pozitif özelliklerini çıkarmak, ondan bir insan olarak sorumluluklarını çıkarmakla ya da diğer

bir deyişle bir insanı, kişiliğinin özünden, onu hayvanlardan ayıran şeyden mahrum etmekle eşdeğerdir. Dolayısıyla özü çıkarılan kadın yalnızca dış derisiyle veya kılıfıyla kalakalır. Değeri olan her şeyden yoksun bırakılmış ve yalnızca dış fiziksel çerçevesiyle kalmıştır. Böylece kendisini bu dış bedensel kılıfla oyalamaktan, ona masaj yapmaktan, yumuşak kalmasını sağlamaktan, zaman zaman üzerinde biten kalın tüyleri almaktan, bazen çıplaklığını sergileyip bazen de moda uyarınca örtünmekten başka seçeneği yoktur.

Toplum, onun bir bedenden ibaret olduğunu ve bu salt fiziksel kabukla ilgili her şeye özel bir ilgi gösterilmesi gerektiğini beynine işlemek için her şeyi yapmaktadır. Gazeteler, dergiler ve reklamlar kadını muhatap aldıklarında ona sürekli masaj gerektiren bir deri tabakasıyla kaplı bir etmiş ve doğru tonda boyanması gereken dudaklardan ibaretmiş gibi hitap etmektedirler.

Fakat Arap kadınındaki bu dış kabuk, bu dış fiziksel görünüş bile kendisine ait değildir ki onunla dilediği gibi uğraşsın. Nasıl görünmesi gerektiğine onun adına karar veren başkalarıdır, batının büyük başkentlerinde kadınlar için üretim yapan endüstrilerin sahipleridir. Bağdat'taki, Kahire'deki ya da Tunus'taki modern kadın dilediği giysileri giymez, onun yerine Paris'teki veya New York'taki bir kapitalist moda kralının ona uygun gördüğü şeyleri üzerine geçirir.

Bu endüstrilerin sahipleri veya bu ticareti yürütenlerin elde edeceği kâr dışında kapitalist üretime hükmeden hiçbir mülahaza yoktur. Halkın ezici çoğunluğunun temel ihtiyaçları ikincil meselelerdir ve halkın içerleyip de çalışmasına engel olmasından kaçınan kâr makinesinin devamlı işlemesini sağlayacak kadar ele alınırlar. Sonuç itibarıyla özellikle kadınlar için üretilen metaların çoğu, Arap ülkelerindeki sıradan kitleler için gerçekten de gerekli olmayan lüks mallardır. Örneğin, Arap ülkelerindeki tarlalarda ve fabrikalarda canını dişine takıp çalışan milyonlarca kadının, mesai günü veya gecesinin herhangi bir noktasında asla kurumayan terlerinin kokusunu gidermesi için deodoranta ihtiyaçları olduğunu öne sürmek mümkün müdür?

Deli gibi çığırtkan reklamlar korosunu bu denli gerekli kılan da budur. Göz alıcı renkleri, kışkırtıcı sloganları ve uzanan, oturan ya da ayakta duran veya bir erkeğe sarılan, onu öpen ya da gözlerinin içine bakan çıplak veya yarı çıplak kadınların resimleri ya da çizimleriyle gözün kolayca seçebildiği bu reklamlar bir kentteki veya kasabadaki tüm alanları kaplamaktadır. Ucuz seksten müteşekkil bir galaksinin, onu satın almaya gücü yetenlerin dikkatini çekmesi ve böylece milyonlarca insanın hâlâ yiyecek, giysi ve barınma gibi basit yaşamsal gereklilikleri temin edemediği ülkelerde lüks malların tanıtımını yapması hesaplanmaktadır. Dünyanın büyük kapitalist moda evleri, elbette, kadınlar ve erkekler arasındaki karşılıklı tensel ve duygusal doyumu, bir günah ve bir dünyevileştirme hâline getiren ahlaki değerler sonucunda, insanların cinsel olarak mahrumiyet içinde bulundukları Arap toplumlarının psikolojik ve cinsel ihtiyaçları hakkında spekülasyonlarda bulunup bunlardan faydalanmaktadırlar. Bu nedenle, toplumun hayatına hükmeden çifte ahlak standartlarında kapitalistler de ciddi bir sorumluluk payına sahiptir; zira bir yandan Arap halklarını İslami hiyerarşiler tarafından telkin edilen ve yaygınlaştırılan dinî ve ahlaki değerler karşısında ödün vermemeye ikna etmek için çabalarken, bir yandan da dinî Ortodoksluk ve bağnazlığı yeniden canlandırmak için muazzam meblağlar harcamaktadırlar. Ve bir diğer yandan filmlerde, televizyonda, dergilerde, reklamlarda ve kitaplarda ürünlerinin ticarileştirilmesi için ana tema olarak kadınlardan ve seksten faydalanmakta ve aşılamaya çalıştıkları değerleri ve ahlak düşüncesini tamamen göz ardı etmektedirler. Gelgelelim, görünüşteki bu çelişkinin arkasında çok sağlam bir mantık bulunmaktadır. Dinî Ortodoksluk cinsel bastırılmışlığı besler, böylece insanların zihinlerini seksle ilgili meselelerle daha çok meşgul etmeye eğilimlidir. Bu bastırılmış cinsel enerji reklam kampanyalarında çok canlı ve ince bir şekilde tasvir edilen tüm seks çağrışımlarıyla birlikte en iyi şekilde meta tüketimine yönlendirilebilmektedir. Ayrıca şiddet, saldırganlık, alkol veya uyuşturucu bağımlılığının çeşitli biçimleri, cinsel sapkınlıklar

ve sınıflı, erkek egemen toplumun diğer tüm yan ürünlerinde tezahür ettiği hâliyle başka tabiatlı psikolojik ve cinsel olgulardan, endüstriyel üretimi daha da fazla ticarileştirilmek ve kârları koruyarak azami oranda artırılmalarını sağlamak için faydalanılmaktadır.

Doğu toplumlarında erkeklerin dikkatlerini kadınların baldırlarına, uyluklarına hatta popolarına yoğunlaştırdıkları kolayca görülebiliyor. Oysa Amerikan toplumunda yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca bir kadının bedeninin, erkek ilgisini çekmede en dikkate değer kısmının göğüsler olduğu kabul ediliyordu. Büyük, kışkırtıcı göğüsleri olan bir aktrisin film dünyasına girme ve ünlü bir sanatçı olma ihtimali çok yüksekti. Gelgelelim moda tarzı ve tasarımı yüzyılın ortasından sonra değişti; çünkü insanlar kadınların mebzul miktardaki uyluklarına ve göğüslerine iştahla bakmaktan sıkılmıştı. Uzun elbiseler moda oldu ve bu elbiseler çoğunlukla boyun, omuzlar ve göğüs bölgesini büyük ölçüde açıkta bırakıyordu. Dolayısıyla üzerlerini örtecek hiçbir şey olmadan pörtleyen göğüsler çirkin görüneceğinden göğüslerin küçülmesi gerekiyordu. Bugünlerde sinsice sızmaktaymış gibi görünen yeni modaysa, göbeğin veya belin bir kısmını açıkta bırakmak ve bu, Doğu'yu (Hindistan, Endonezya ve diğer ülkeler) taklit etmeye yönelik bir girişim.

Bununla birlikte, dünyanın kapitalist tüccarları ve onlar için çalışanlar, değiştirmekten asla usanmayacaklar. Kâr yarışı devam etmeli, dolayısıyla kadınların bedenlerinin farklı kısımları açılmalı, sonra kapanmalı ki yeniden açılabilsin. Satılık çok meta var ve bereket versin ki kadın bedeni, bu modern "seksolog"ların maharetlerine elverişli pek çok kısma sahip. Fakat en son modelleri bulmak için soluk soluğa oradan oraya koşturan ve giyimde, makyajda en son modayı hırsla takip eden acınası yerli kadınlar bilmiyorlar ki kadın değiller artık, salt nesnelere hatta bir nesnenin parçalarına dönüştürülmelerine izin veriyorlar. Artık tümüyle insan değiller, kapitalist erkek egemen toplumun amansız baskısı altında salt metalara, pantolona veya bir çift eldivene ya da bir bileziğe veya göğse ya da bir uyluğa

ya da en iyi durumda bir vajinaya ve bir rahme dönüştürülmüş durumdalar.

Kadınların kişiliklerinin temel bileşenlerini kaybettikleri, insani niteliklerinin çıkarıldığı ve bir nesneye, bedenin bir kısmına ya da bir araca dönüştürüldükleri bir toplumda buna benzer tüm gelişmeler doğaldır. Kimi zaman satın alma ve tüketim amaçlarına hizmet etmek için reklamlarda faydalanılan araçlar, kimi zamansa, haz, tutku ve cinsel doyum araçları ya da çocuk yapma hazneleri ya da evlilik piyasasında alınıp satılacak metadırlar.

Bunun sonucunda, nesneler veya araçlar veya genel olarak metalar için geçerli olan şey kadın için de geçerli olmakta. Kadın yeniyken ya da diğer bir deyişle gençken, daha önce kullanılmamış bir bakireyken daha fazla değere sahip oluyor. Önceki kullanımıyla (önceki evliliği veya önceki seksle) birlikte değeri düşüyor. İkinci el bir kadın hâline geliyor. Erdem ve ahlaki ölçütlerin ana hatları kadınlara yönelik bu çarpık ve hastalıklı tutum uyarınca çiziliyor. Hayat deneyimi ve erkeklerle deneyimi olan bir kadın naif ve deneyimsiz bir kızdan daha az değerli kabul edilmekle kalmıyor, deneyim utanılacak bir damgaymış gibi retle karşılanıyor.

Arap erkekleri hatta erkeklerin çoğu, deneyimli ve zeki bir kadına katlanamazlar. Erkek, kadının onu anlama, gerektiğinde başarısızlıklarının ya da zayıflıklarının içini görebilme kapasitesi nedeniyle kadından adeta korkar. Kadın gayet iyi bilir ki onun erkekliği gerçek değildir, temel bir hakikat değildir, sınıf ve cinsel ayrımcılık üzerine kurulu toplumlar tarafından inşa edilen ve kadınlara dayatılan bir kabuktan ibarettir. Kadınların deneyimi ve zekâsı bu sınıflı ataerkil yapı için bir tehdittir ve dolayısıyla erkeğin koyulduğu sahte konum için kadınlarla ilişkilerindeki kral veya yarı-tanrı konumu için de bir tehdittir. Çoğu erkeğin zeki ve deneyimli kadınlardan korkmalarının hatta nefret etmelerinin nedeni esasen budur. Bu kadınlar bugün hâlâ uygulanmakta olan hâliyle evlilik kurumuna içkin sömürüyü ifşa etmeye muktedir olduklarından, Arap erkekleri onlarla evlenmekten çekinmektedir.

Şayet evlilik kadının sömürülmesi, kadına karşı ayrımcılık ve karı kocanın yabancılaşması üzerine kurulu bir kurum olarak varlığını sürdürmeye devam edecekse bu durumda yapılacak tek şey aptal, cahil ve naif kadınlar yetiştirmeye ve onlarla evlenmeye devam etmektir. Bir Arap erkeği evlenmeye karar verdiği zaman neredeyse hiç şaşmaksızın deneyimsiz, çocuksu bir basitliğe sahip, naif, cahil, haklarına veya bir kadın olarak cinsel arzularına veya cinsiyetinin kendi ihtiyaçları olduğuna ve kendi ihtirasları olması gerektiğine dair bir fikri bulunmayan genç bakire bir kızla, kör bir "kedicik"le evlenmeyi seçecektir.

Erkek kadını ona hizmet etsin, zevklerine araç olsun, çocuklarını doğursun, aile üyelerine hizmet etsin ve evde onlara baksın diye evlilik yoluyla satın aldığı için kendisinden epey genç bir kız seçmeye eğilimlidir. Böylece kadın uzun süre geçtikten sonra da bedeninin gençliğini koruyabilir ve erkeğin yaşlılığına dek, kadınla evlenme nedeni olan işlevleri yerine getirmeye devam edebilir. Kırk yaşında bir erkek yirmi yaşında hatta on beş yaşında bir genç kızla evlenirken tereddüt etmez. Evlilikte geçerli olan normlar alıp satma normlarıysa, bu gayet doğaldır. Bir köle satın almak ya da bir hizmetçi tutmak için pazara giden erkek, aşikâr ki yorulmadan sıkı ve sürekli çalışabilen, zeki olmayan ve böylece kolaylıkla kontrol edilebilen, karşılanması gereken pek fazla ihtiyacı olmayan, az yiyip çok fazla şey istemeyecek genç bir insan seçecektir. Efendi, böylelikle, çok üretip mümkün olabildiğince az tüketecek birine sahip olduğundan, bu alışverişten kazancının azami olacağından emin olur.

Bu, Arap erkeklerinin kadınlarını neden her daim genç kalması gereken bedenler olarak gördüklerini açıklıyor. Bir kadının değeri yaşla birlikte azalmaktadır. Kadınların yaşına, gençliklerine ve güzelliklerine yönelik tavırlar bu bağlamda kolayca anlaşılabilir. Gençlikleri aslında kocaya cinsel zevk verebildikleri, ona çocuk doğurabildikleri ve aileye hizmet edebildikleri yılları kapsamaktadır. Genellikle ergenliğin başından, yani ilk adet döngüsünden menopoza kadardır. Diğer bir deyişle, kabaca on beş yaşından kırk beş yaşına dek doğurgan çağının tamamıdır.

Dolayısıyla, bir kadının yaşamı yalnızca otuz yıl sürdüğünden normal bir insanın yaşamından daha kısadır. Artık âdet görmemeye başladığı zaman yaşamı sona ermiş kabul edilmekte ve *Sin el-Ya'as*'a (çaresizlik veya umutsuzluk çağı) eriştiği söylenmektedir.

Kadınların biyolojik ve psikolojik yapılarının erkeklerden daha uzun yaşamalarına olanak tanıdığı son dönemde yapılan pek çok araştırma çalışmasıyla kanıtlanmış olmasına rağmen, toplum kadınların etkin yaşam süresinin erkeklerinkinin yalnızca yarısı olduğuna hükmetmiştir. Erkeğin, optimum insan olgunluğuna (fiziksel ve zihinsel) kırk ve kırk beş yaşları arasında ulaştığı düşünülmektedir ki bu tam da kadının etkin yaşamının kapanış bölümü, "umutsuz" bölüm olarak belirlenmiş dönemdir. Böylece entelektüel, fiziksel ve duygusal olgunluğunun ve etkinliğinin zirvesine tam ulaştığı an, toplum tarafından çöküş ânı olarak belirlenir, toplumsal ve ailevî baskılar sonucu hayattaki işlevleri sona ermiş, toplum tarafından canlı canlı gömülmeye hazır, yaşlı, kısır bir kadına dönüştürülür.

Güzellik ölçütleri de kadınlara yönelik bu dar bakış bağlamında belirlenmektedir. Güzel bir kadın gümüşi tenli bir genç kızdır, kafasının içinin boş olması fark etmez. Güzel olup olmadığına burnunun biçimine ve dudaklarının kıvrımına bakarak karar verilir. Burnu olması gerekenden bir milimetrecik daha uzunsa ya da poposunun yuvarlaklığı uygun kabul edilenden birkaç milimetre daha azsa yerin dibine sokulur. Fakat erkeğe gelince, cebindeki paradan başka hiçbir şeyin önemi yoktur.

Arap sanatı ve edebiyatı kadınlarda güzelliğe ilişkin bu tür tavır ve kavramları vurgulamada çok önemli bir rol oynamış ve oynamaya da devam etmektedir. Sonu gelmek bilmeyen bir şarkı, şiir ve roman silsilesi, omuzlarına dökülen uzun saçlara, uzun kirpiklere ve cazip dolgunlukta dudaklara ve göğüslere sahip kıza övgüler düzmektedir.

Güzellik, çarpık ve kısmi bir şekilde tasavvur edildiğinden kadınsılık ve namus kavramlarının aynı mantığa kurban gitmesi de doğaldır. Kadınsılık veya dişilik, kızlar ve kadınlar söz konusu

olduğunda zayıflık, naiflik, eksiklik ve boyun eğme anlamlarına gelmektedir. Bunların tümü, toplumun kadınlara dayattığı role, kocasının ve çocuklarının hizmetine adanmış eş rolüne çok uygun niteliklerdir. Kadınsılık, bir kadının itaatkâr ve becerikli hizmetçilerde takdire şayan sayılan özellikleri; yani uyumluluğu ve aşağı konumuna teslimiyeti paylaşmasını gerektirir. Öte yandan erkeksiliğin, erkekliğin tam zıddı niteliklerle; yani bir efendinin nitelikleriyle, güç, azim, girişkenlik ve yüreklilik nitelikleriyle ayrılması gerekmektedir.

Bir kızın namusu veya iffeti yalnızca bir kere yanabilen ve sonra işi biten bir kibrite benzetilmektedir. Dolayısıyla bir kız bekâretini kaybetti mi, namusunu geri dönüşü olmayan bir şekilde kaybetmiştir ve bir daha da geri kazanamaz. Oysa bir erkeğin namusunun iffetiyle hiçbir ilgisi yoktur. Aksine iffeti yüz kere hatta bin kere yansa da namusunu hiçbir zaman kaybetmeyecek veya tüketmeyecektir.

Son yıllarda güç, boyut ve olgunluk bakımından gelişmiş olan Kadınların Kurtuluş Hareketi sayesinde daha şimdiden yeni bir görev yüklenilmiştir. Bilhassa da kadının gerçek fiziksel, biyolojik, psikolojik ve zihinsel özelliklerine nüfuz etmeye ve tabiatının ve yaşamının her veçhesini etkilemiş olan çarpıtmanın gerçek nedenlerini açığa çıkarmaya çalışan yeni kadın bilimi üzerine kurulu yeni değerler formüle etme görevi. Bu ister istemez, insan yaşamının iki bileşenini, kadın ve erkeği tamamlayan bir diyalektik mukabil olarak erkek ve tabiatına ilişkin yeni bir bilime de yol açmıştır. Bugüne dek cinsiyetler arasında bastırma ve ayrımcılık sistemi üzerine kurulmuş ve sınıflı ataerkil toplumu varlığını sürdürebilmek için gereksinim duyduğu erkek ve kadın prototipleriyle beslemeye hizmet etmiş, çocuk yetiştirme ve eğitimle ilgili yeni fikirleri de beraberinde getirmiştir.

Hiç kuşkusuz, dünyanın her yerinde kadının özgürleşme hareketi; Marksist düşünceye, tam anlamıyla sosyalist erkeklerin ve kadınların yazılarına ve mücadelelerine, farklı toplumsal sistemlerde ve erkeğin ev içinde ve ev dışında hâkimiyetini ve

zorbalığını ilk defa dayattığından bu yana, binlerce yıllık insanlık tarihi boyunca kadınların maruz kaldıkları ayrımcılığa karşı verdikleri savaşlara çok şey borçludur. Kadın özgürlüğüne yönelik bu yeni ve çok önemli hareket, gerek Avrupa'da karanlık çağların ortaçağın ve Engizisyon'un büyücülükle ve şeytanlıkla haksız yere itham ettiği kurbanların olsun, gerekse Doğu ülkelerindeki köleci ve feodal toplumların kurbanlarının olsun, milyonlarca kadının tahakküme maruz kaldığı, öldürüldüğü ve diri diri yakıldığı uzun yılların son bulmasıdır. Arap kadınlarına, geçmişte ve günümüz dünyasında tüm kadınlara dayatılan aşağılama ve tahakkümün son bulmasıdır. Yeni bir politik ve toplumsal kadın hareketinin müthiş canlılığını ve gücünü, tüm insanların sömürüye karşı mücadelesine katacağının da bir göstergesidir.

Yeni bilgi alanları ve yeni bilimler, kadınların biyolojik ve psikolojik tabiatına ışık tutmakta. Bu yeni düşünceler kadınların temel, değişmez tabiatında ısrar eden, kadınlara ev içinde hizmeti, çocuk doğurmayı ve yetiştirmeyi dayatan ve kendilerini yalnızca anne ve eş olarak gerçekleştirmelerine, mutluluğu ancak çocuk doğurmakta bulmalarına izin veren bir tabiatta ısrar eden miadı dolmuş kavramlara ve fikirlere giderek daha etkili bir şekilde karşı çıkma gücünü, açıklığını ve kabiliyetini gösteriyorlar.

Toplumun ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısı ile onun insan doğasıyla ilişkisi hakkındaki modern bilimsel teorilere göre sabit ve değişmez bir içsel insan doğası olduğunu öne sürmek artık mümkün değil. İnsani özellikler, insanların doğdukları ve yaşadıkları koşullara ve durumlara göre değişen ve adapte olan göreceli niteliklerdir. Diğer bir deyişle, bir zamanlar sonsuz ve temel insan doğası kabul edilen şeyin üzerinde çok önemli bir çevresel etki bulunmaktadır. Bugün pek çok bilim insanı "insan içgüdüleri" terimi yerine, onlara göre daha ziyade çocukluk ve ergenlik yıllarında edinilen "insani güdüler"i tercih etmektedir.

Dolayısıyla kadınlardaki edilginlik eğilimi ve erkeklerdeki saldırganlık eğilimi tabiatlarının içkin parçaları değil, çevresel süreçlerin ve toplumsallaşma süreçlerinin başlıca rol oynadığı,

tarihe ve uygarlığa ilişkin zamana bağlı olgulardır. Hatta bazı bilim insanları, hayvanlarda bile doğuştan bir tabiat bulunmadığında, yalnızca, belli bir süre içinde çevre koşullarına göre değişen bir dizi özellik bulunduğunda ısrar etmektedir.

Erkeklere ve kadınlara özgü olduğu düşünülen niteliklerin aslında toplumdan, çevreden ve çeşitli toplumsallaşma ve eğitim süreçlerinden edinildiği ve cinsiyetler arası ilişkilerde sabit veya sonsuz bir örüntü bulunmadığına dair kanıtlar giderek artmakta. Sonuç olarak, cinsel ahlak kuralları ve değerleri toplumdaki hâkim toplumsal, ekonomik ve kültürel yapılara göre değişmektedir. Kalahari Çölü'ndeki San veya "Bushmen" halkı üzerine yapılan yeni bir araştırma çalışması, cinsel davranış ve ekonomik gereksinimler arasındaki ilişkiyi çok canlı bir şekilde gözler önüne sermiştir. San halkı gereksinimlerini zar zor karşılayan sınırlı sayıda kuyu etrafına kurulmuş küçük aile grupları hâlinde yaşamaktadır. Bunun sonucu olarak cinsel davranışlarına hükmeden yasalar son derece katıdır ve cinsiyetler arası evlilik dışı ilişkiler kesinlikle yasaktır. Bunun nedeni daha fazla çocuk istememeleridir ve ikinci çocuk olduğunda pek çok kez bebeği öldürdükleri bilinmektedir.[1]

İnsanların diğer tüm özellikleri olduğu gibi cinsel özellikleri de toplum, çevresel koşullar ve eğitim tarafından şekillendirilmektedir. Bilim insanları, doğal özelliklerin toplumda en baskın ve insanların çoğunluğunda en yaygın özellikler olduğunu varsaymışlardır. Bu varsayım yanlıştır. Örneğin, klitorisin tamamen veya kısmen ampütasyonunu içeren sünnet ameliyatı yoluyla kadınların ve kızların çoğuna cinsel frijitliği dayatan Mısır ve Sudan gibi toplumlar var. Dolayısıyla bu iki ülkedeki kadınların, sırf çoğunluğu bu ameliyatın bir sonucu olarak farklı derecelerde frijitlikten mustarip oldukları için esasen doğuştan frijit olduklarını söylemek mümkün müdür? Dahası, ister Doğu'da ister Batı'da olsun, çoğu kadın çok küçük yaştan itibaren onları kuşatan bastırılmanın ve ahlaki atmosferin sonucu olarak cinsel sıcaklığa ve cinsel ilişkilere yönelik pozitif bir tavra sahip değil

1. Elizabeth Thomas, *The Harmless People*, (Secker and Warburg, 1959).

diye, kadınların temel tabiatının cinsel frijitlik olduğunu ileri sürmek mümkün mü?

Bu özelliklerin, ataerkil aile sistemlerinin ve çocukların ve gençlerin yetiştirilme biçimlerinin sonucu olduğunu artık bildiğimiz hâlde erkeklerin sadist, kadınların mazoşist olduğunu savlamak ne kadar doğru olur? Erkek egemen uygarlık, erkek ve kız çocuklar arasında ayrımcılık yapmaktadır. Erkek çocuğa en başından kişiliğini nasıl yansıtacağı ve güç, sorumluluk, otorite ve zorluklar karşısında pozitif bir tavır takınmayı içeren bir erkek yaşamı için nasıl hazırlanacağı öğretilmektedir. Öte yandan kız çocuğu daha en başından bir köşeye sinip geri çekilmesi ve gerçek benliğini saklaması yönünde bir alıştırma ve eğitimden geçmektedir; çünkü o bir kızdır ve bir kadın yaşamı için hazırlanmaktadır. Edilgin ve zayıf olması gereken, bir erkeğin hâkimiyetine teslim olup ona bağımlı olması gereken bir yaşam.

Erkek ve kadın arasındaki bu ayrımcılık, her ikisinin de kişiliklerinin tahrifine yol açar ve gerçekten olgunlaşmalarını engeller. Bir erkek çocuğunun kendi egosuna ve erkekliğine dair duygusunu abartma eğilimi genellikle aşağılık kompleksiyle sonuçlanacaktır; çünkü kendisinden beklenen imajı karşılayamadığını her zaman hissedecektir. Öte yandan, bir kızın (kadınsılık ve zarafet kisvesi altında) geri çekilip sinerek edilgin bir tavır takınması ihtiyacının abartılması eğilimi, o kızın içinde bir tür üstünlük kompleksinin oluşmasına yol açar ki bu, onun için yaratılmış olan imajdan daha iyi olduğu duygusundan kaynaklanmaktadır.

Üstünlük kompleksi kadınlarda mazoşist eğilimler yaratmakta, aşağılık kompleksiyse erkeklerde sadist ve saldırgan eğilimler doğurmaktadır. Bunların her ikisi de dengeleyici mekanizmalardır ve aynı madalyonun iki yüzüdürler.

Ataerkil tıp bilimi, kadınlara karşı ayrımcılığı sürdürmeyi ve bu ayrımcılığı daha kabul edilebilir kılmak için ona bilimsel bir kılıf sunmayı amaçlayan bilimdışı hakikatler ve kavramlarla doludur. Erkeğin tabiatı gereği saldırgan olduğu ve dolayısıyla savaşların "beyindeki bir saldırganlık merkezi" veya

psukhesine içkin saldırgan eğilimlerle açıklanabileceği fikri de bu "hakikat"ler arasında yer almaktadır. Bu, savaşların aslında biyolojik bir gerekliliğe verilen bir tepki ve erkeğin ayrılmaz bir parçası olmaya devam edecek, değişmez insan doğasının bir ifadesi olduğuna insanları ikna etme çabasından başka bir şey değildir. Edilginliği kadın doğasının ayrılmaz bir parçası gibi tasvir eden düşünceler de benzerdir ve kadınların dikkatini, edilginliklerinin esasen tarihte eskiye dayanan toplumsal ve ekonomik etkenlerden kaynaklandığı gerçeğinden böylelikle uzaklaştırmayı amaçlarlar.

Ataerkil toplumun, ister Doğu'da ister Batı'da olsun, tüm değişim girişimlerine karşı koyması ve varlığının devamlılığı için savaşması doğaldır. Ataerkil toplumun kullandığı silahlarsa devirden devire ve ülkeden ülkeye değişmektedir.

Gelişmiş Batılı toplumlarda başlıca silahlardan bazıları, insani özelliklerin şekillenmesinde toplumsal ve ekonomik etkenlerin hayati rolünü dikkate almayan sözde-bilimsel hakikatler cephaneliğinden tedarik edilirler.

Bu tür teoriler, siyahların, gençlerin ve kadınların devrimci hareketlerini toplumun kendisinin çarpık yapısının bir sonucundan ziyade, bu hareketlerde yer alan insanların psukhelerindeki çarpıklıkların sonucuymuş gibi açıklamaya çalışırlar. Bu, Freud'un, otoriteye veya devlete isyanı, insanların bilinçdışının [*unconscious*] derinlerine gömülmüş kendi içsel duygusal mücadelelerinin üstesinden gelmedeki yetersizliklerinin dışsal bir ifadesinden ibaret olduğunu açıklayan teorilerinin bir uzantısından başka bir şey değildir.

Fakat yönetici sınıflar için, insanları, yaşadıkları sorunların ve zorlukların bilinçaltlarının [*subconscious*] derinliklerinde süregelen mücadelelerin sonucu olduğuna ikna etmeye çalışan düşünür ve bilim insanları bulmaktan daha tatmin edici ne olabilir? Ya da savaşların veya ırklar arasındaki ve cinsiyetler arasındaki ayrımcılığın hiç de kapitalist sistemin ve tüm sömürü biçimlerinin neticeleri olmadığı, bir saldırganlığın ve libidoyla bağlantılı doğuştan bilinçdışı bir yıkım içgüdüsünün dıştaki

tezahürlerinden ibaret olduğunu söyleyen düşünür ve bilim insanları bulmaktan?

Bu tür sözde-bilimsel düşünceler, insanları, yaşadıkları sorunların ve zorlukların nedenlerini kendi içlerinde, kendi bedenlerinde aramaya yöneltmekte ve böylece onları, bu sorunlara dair hakiki bir kavrayış ve farkındalıktan, toplumun yapısını değiştirmeyi amaçlayan toplumsal hareketlere katılma ihtiyacından mahrum bırakmaktadır.

Arap toplumunda, kültürel ve bilimsel geri kalmışlık, insanların mücadelelerini zapt etmelerinde ve bu mücadelelerin doğru kanallara yönelmesine engel olmada çok önemli bir rol oynamaktadır. Kadınların ve gençlerin ataerkil sisteme ve onun değerlerine başkaldırmasını önleyen başlıca silahlardan biri, İslam'ın ve öğretilerinin yanlış kullanımıdır. Hiç kuşkusuz, son yıllarda pek çok Arap ülkesini önüne katıp sürüklemiş olan dinî bağnazlık dalgası, feodal ve kapitalist yönetici sınıfların, ilerlemeye yönelik hareketi zapt etmek için kullandıkları yollardan biridir.

Gericilerin faaliyet gösterirken kullandıkları slogan "İslami öğretiye geri dönüş"tür. Bu slogan, amaçlarının gerçek tabiatını ve sayesinde ihya oldukları sömürü biçimlerini idame ettirme arzularını maskelemek için kullanılmaktadır. İnsanları, son yıllarda karşı karşıya kaldıkları ekonomik ve politik zorlukların ve krizlerin çoğunun, İslam yolundan sapmış olmalarından kaynaklandığına ikna etmeye çalışmaktadırlar. Arap halklarının büyük çoğunluğunun çektiği acıların tek çözümünün İslam cemaatine geri dönüş olduğunu ilan etmek için halkın, sorunlarımızın hakiki tabiatına ilişkin cehaletinden faydalanmakta; milyonlarca insanın çektiği yoksulluğun ve artan yokluğun, Allah'ın, İslam'dan ve İslam'ın öğretilerinden uzaklaşmış olanlara yönelik garezinin bir tezahürü olduğunu söylemektedirler.

Dinî dernekler ve organizasyonlar, geçtiğimiz birkaç yıl içinde Arap ülkelerinde mantar gibi çoğaldılar. Din ve ahlak adına söz söyleyenleri dinleyenlerin gösterdiği ilgiden hâlâ çıkar sağlayabildiklerinin gayet iyi farkında olarak bu tür fikirleri

yaymakla, Arap ülkelerinin sorunlarına ilişkin yanlış fikirleri yaygınlaştırmak ve bu sorunların yanlış çözümlerinin savunuculuğunu yapmakla meşguller.

Bu din kampanyası her gün İslami ahlak borazanlığı yapıyor. Fakat aynı zamanda, buna paralel ticari kampanyalar, büyük şehirlerin duvarlarını ve ekranlarını viski şişeleri ve yarı çıplak kadınlarla kaplamakta. Kahire, Beyrut, Bağdat veya başka herhangi bir Arap başkentinin sokaklarında öylesine gezinen herhangi biri, duvarların, bir kadının parmaklarının kavramış olduğu ince kristal bir kadeh içinde ışıldayan en iyi şarapları veya likörleri sergileyen reklamlarla ya da yatakta boylu boyunca uzanmış yarı çıplak bir kadının bulunduğu film afişleriyle sıvanmış olduğunu görebilir. En sığ hikâyeler üzerine kurulmuş kaba saba erotik filmlerin devamlı akışı, müşteri çekmek için, göbek dansına veya cinsel olarak bastırılmış genç bir halkın ihtiyaçlarını karşılayan başka cinsel kışkırtma biçimlerine bel bağlıyor. Yerli kapitalist veya feodal sınıflarla Batı emperyalizminin politikaları arasındaki bağlar ne kadar sıkıysa, seksin ve kadın bedeninin ticarileştirilmesi üzerine kurulu reklamların ve filmlerin sayısı da o kadar yüksek olmakta. Aksine, bir ülke ne denli sosyalizm yolunda ilerler, Batı'ya ekonomik ve kültürel bağımlılığından ne denli kurtulabilirse bu türden pornografik içeriğe sahip olmayan duvarlar ve afişler bulma olasılığı da o denli artmaktadır. Bu, birkaç yıl önce örneğin Mısır, Sudan ve Suriye için geçerliydi fakat artık politikalardaki değişiklikler ve Amerikan etkisinin kuvvetlenmesiyle birlikte ticari seks bu ülkelerin başlıca kent ve kasabalarını bir kere daha istila etmiş oldu.

Uluslararası tekelci sermaye, iş Arap dünyasına gelince tetikte kalmaya devam ediyor. Zengin hammadde kaynakları ve özellikle petrol, bölgenin Afrika, Batı Asya ve Akdeniz'e yayılan stratejik coğrafi konumu ve politik önemi, hepsi birlikte, yabancı sömürüsüne karşı mücadeleyi özellikle keskinleştirmekte. Soluk alınabilecek bir aralık beklemek de mümkün görünmüyor; zira ne vakit Arap ülkelerinden biri emperyalizmin ve uluslararası sermayenin cenderesinden kaçmaya çalışsa derhal ekonomik,

politik ve kültürel cephelerden sürekli saldırılarla dört bir yandan kuşatılıyor ve içeride, gerici veya geri kafalı güçlerle ittifak hâlinde, fesat çıkarma girişimleri de bunlara eşlik ediyor. Cendereden kurtulmayı denemeye cüret edenlerin, teşkil ettikleri örneğin bulaşıcı olmaması için mümkün olabildiğince kısa sürede eski konumlarına geri döndürülmesi gerekiyor.

Cinsel ve ticari reklamların kampanyaları ne denli coşkuyla yürütülür ve yabancı kapitalist üretimin pazarlaması ne denli yoğun hâle gelirse hükümler, öğretiler, vaazlar ve yasalar biçiminde geliştirilen dinî baskının gücü de o denli büyük olmaktadır; zira halk kitlesi, desteğini Tanrı'nın otoritesinden alan yönetici sınıfların otoritesine cinsel ve entelektüel bakımdan tâbi kalmalıdır. Yakın zaman önce Mısır'daki dinî liderlerden bazıları, hükümdarın iktidarı ve otoritesinin, Allah'ın iktidarı ve otoritesinin bir ifadesi olduğunu ilan ettiler. "Kim ki Allah'ın otoritesini aşağılar veya küçümser, kendisi Allah tarafından aşağılanacaktır. Allah'ın otoritesi bir Körfez Emiri (Prensi), bir krallığın Kralı ya da bir cumhuriyetin Başkanı tarafından temsil edilebilir. Böyle insanlar hiç kuşkusuz Allah'ın otoritesinin vücut bulmuş hâlidirler."[2]

Arap başkentlerindeki reklam kampanyaları ne kadar coşkuluysa ve Batı'nın fabrikalarının ürünlerinin pazarda kapışılmasını sağlayacağı hesap edilen çıplak omuzların eşlik ettiği içki şişelerinin görüntüsü ne kadar yaygınsa, içki yasağını savunmaya adanmış gazete ve dergi köşeleri, radyo yayınları ve televizyon programları da o kadar uzun ve gürültülü hâle geliyor. İslam'da alkol *haram*dır ve dolayısıyla sert içkinin yaygın olarak ticarileşmesine karşı koymak için bir şey yapılmak zorundadır. Bazen özel yasalar yürürlüğe koyuluyor fakat bunlar genellikle öylesine çelişkili oluyorlar ki gülünç ve dolayısıyla etkisiz hâle geliyorlar. Alkol içen birini cezalandıran fakat o alkolü satan tüccarı veya kuruluşu cezalandırmayan yasa

2. *Al Ahram*, Kahire, 24 Temmuz 1975. 23 Temmuz 1975'te Mısır'da düzenlenen Arap Sosyalist Birliği Ulusal Kongresi'nde Şeyh eb-Bekûrî Hazretleri'nin yaptığı konuşmadan bir bölüm.

bunlara örnektir. İçkiye yönelik ilginin kışkırtılması için çok gürültü çıkarılmakta, böylece şarap kadehi hem uzatılıp hem de geri çekilmektedir. Bunun net sonucunun ise vicdan azabı pahasına dahi olsa, talepte ve satışta artış olduğu hesaplanmakta. Yasa pek çok durumda çifte standartlı olarak uygulanmaktadır. Yoksul bir semtteki küçük içki dükkânı veya kafe kapatılıyor, ceza alıyor veya sahibi cezalandırılıyorken, kentin daha varlıklı bölgelerindeki büyük kuruluşlar cezadan muaf bir şekilde içki satmaya devam ediyorlar.

Bu alanda olup bitmekte olanların tipik bir örneği, Mısır'da 1976 yılında yürürlüğe giren içki yasağı kanunudur.[3] Bu kanun, büyük otellerin ve möbleli dairelerin, turistlerin sıkça bulunduğu yerler olduğu varsayımına dayanarak buralarda içki içilmesine izin veriyordu; oysa gerçekte bu yerlerin çoğu, en azından möbleli dairelerin çoğu, turistler tarafından değil fuhuş amacıyla kullanılan yerlerdir. Her halükârda, ister turistlerin isterse fahişelerin sıkça bulunduğu yerler olsunlar, Mısır topraklarında yani bir İslam ülkesinde yer aldıkları gerçeği değişmez. Dolayısıyla yoksul semtlerdeki meskenlere veya kafelere uygulanan aynı İslami yasalarla düzenlenmeleri gerekir. İslam'ın sırf birkaç dolar uğruna ya da sağlam döviz kazanmak veya turizmi teşvik etmek uğruna istisna yapabileceğini düşünmek mümkün görünmüyor. Sahici bir dinî mantığın, bizi, İslam'ı turizm pahasına etkinleştirmeye ve güçlendirmeye yöneltmesi gerektiği açık görünüyor. Tam tersi değil.

Gelgelelim çelişkili olmak, sömürüye dayalı her mantığın özüdür. Bundandır ki ne zaman yarı çıplak kadın resimleri duvarlarımızda, filmlerimizde ve dergilerimizde daha fazla yer işgal etmeye başlasa, daha fazla sayıda kadın ve kız örtünmeye başlamaktadır. Kadınlara, kadın namusu veya iffeti kisvesi altında İslami giysi kabul edilen giysileri dayatma eğilimindeki artış son yıllarda aşikâr hâle geldi. Dünyevî ve tehlikeli biçimde baştan çıkarıcı oldukları için kadınların bedenlerinin bir kez daha örtülmesi gerekiyor.

. *Al Ahram*, Kahire, 17-18 Mayıs 1976.

Arap kızı günün her ânı onu çekici olmaya, erkekleri baştan çıkarmaya, kremlerle cildini yumuşatmaya ve dudaklarını kırmızı ve dolgun yapmaya, bacaklarının güzelliğini gösterecek varla yok arası ince çoraplar giymeye ve saçını güzel, dalgalı, ipeksi yapacak şampuanlarla yıkamaya teşvik eden reklamlarla kuşatılmışken saçını ve bedenini örtmesi ve baştan çıkarıcılığını saklaması nasıl mümkün olabilir anlamıyorum.

Pek çok Arap kızı veya kadını, maruz kaldığı ağır çelişkiler nedeniyle psikolojik rahatsızlık geliştiriyor. Arap şarkıları ve edebiyatı, duyularını, durmaksızın aşkla ilgili çağrışımlar ve duygularla doldurmakta. Fakat eğer aşkın çağrısına karşılık verecek olursa alacağı ceza ve kınama hızlı ve insafsızdır. Hakkında söylenecek şeylerin en hafifi, namus ve ahlak yoksunu bir kız olduğudur. Hiçbir erkek hatta âşık olduğu erkek bile onunla evlenmeyecektir. Erkek, ona, evlenmeden önce sevmek için kendisine izin veren bir kıza güvenemeyeceğini açıklayacaktır, söz konusu erkek kendisi olsa bile.

Arap halklarına dayatılan sömürü ne denli fazlaysa, petrol ve diğer hammadde kaynakları o denli fazla kurutulmakta, çokuluslu ve ulusal kapitalistlerin cebe indirdiği kâr o denli yüksek olmakta, Arap toplumunun yoksul kesimleri sefalete ve mahrumiyete o denli çok gömülmekte ve kitlelerin karşı karşıya kaldığı ekonomik kriz ve sorunlar o denli şiddetli olmaktadır. Batı'dan ithal edilen yüksek fiyatlı mallar Kahire, Şam, Beyrut, Tunus ve Arap dünyasının diğer şehirlerinin pazarlarını istila ededursun kooperatif dükkânları, uygun fiyatlı dükkânlar ve halk fırınları önünde bekleşen emekçi kuyrukları düzenli olarak uzamakta. Orada durup bir somun ekmek, bir kalıp sabun, bir paket çay veya bir metre ucuz kumaş için saatlerce bekliyorlar. Bugün Kahire sokaklarında yürüdüğünüz vakit, kooperatif dükkânları, fırınlar ve halk bakkallarının etrafına yüzlerce kadın ve erkek doluşurken alışveriş alanlarını dolduran, Batı'dan ithal, yüksek fiyatlı malların muazzam miktarını görmemeniz olanaksız.

Halkın ezici çoğunluğu, yaşam standartlarını önemli ölçüde etkilemiş olan şiddetli bir ekonomik krizle karşı karşıya. Yol-

suzluk, zimmete para geçirme, hırsızlık ve şiddetin her türlüsü sıradan günlük vakalar hâline geldi ve Mısır'ın büyük kentlerinde ve kasabalarında gerçekleşme sıklıkları öylesine yüksek ki bazı gazeteler, silahlı saldırı failleri, hırsızlar ve insan kaçıranlar karşısında acil eyleme geçilebilmesi için "gececi hâkim" denilen yeni bir adli sistemin kurulmasını talep ettiler.[4]

Şiddet eylemleri, hırsızlık, insan kaçırma, uyuşturucu bağımlılığı, seksin ticarileşmesi, alkol ve narkotikteki ani artış, görmeyi reddetmeyen her göz için gün gibi açık. Babalar kızlarını satarak evlendirmenin cazibesine giderek daha fazla kapılıyor. Kadın hizmetçiler çoğu kez ya fahişe ya da işi turistleri ve zengin Arapları veya Mısırlıları eğlendirmek olan ucuz kabare dansçıları olup çıkıyorlar. Sahici duygular, sevgi, dostluk ve aşk pahasına üstün gelme eğilimindeki örüntü amacı para, bir tür maddi çıkar ya da güvence olan cinsel ilişkiler.

Öte yandan bu yaygın ahlaki ve cinsel yozlaşma olaylarına, yüzeyde çelişiyormuş gibi görünen bir dinî bağnazlık dalgası eşlik etmekte. İslami yasaların ve hırsızın elinin kesilmesi ya da zina işleyen kadının öldüresiye taşlanması gibi en ağır cezaların sıkı sıkıya uygulanması çağrısında bulunan bir koronun sesi yükseliyor. Aynı sesler tüm filmlerde seks sahnelerinin, Arap filmlerinde öpüşme sahnelerinin yasaklanmasını ve on altı yaşından küçüklere belli filmleri izlemeyi yasaklayan mevzuatın sıkı sıkıya uygulanmasını da talep ediyorlar. Fuhşun veya ahlaki yozlaşmanın açık veya gizli biçimlerine ibretlik cezalar verilmesini haykırıyor ve bir kere daha kadının hak ettiği yerin evle sınırlı kalmasında ısrar ediyorlar. Kızlar katı bir biçimde denetlenmeli, devamlı ailelerinin kontrolü altında olmalı ve gidecekleri her yere bir erkeğin refakatinde gitmeliler. Bazı gazeteciler daha da ileri gidip, Arap ülkelerinde turneye çıkan ve göbek dansı ya da cinsel açıdan kışkırtıcı tabiata sahip başka danslar sergilemek üzere kabarelerde istihdam edilen kadınların, Mısır uyruğundan mahrum edilmesi gerektiğini bile önerdiler.[5]

4. *El Akhbar*, Kahire, 25 Ağustos 1975.

5. *Al Ahram*, Kahire, 14 Mayıs 1976 ve 17 Mayıs 1976, "Mofakirat" başlığı altında, Usiph Idris ve Necîb Mahfûz.

Gelgelelim bazı Arap yazarlar bu vahşi bağnazlık dalgasına karşı çıkıyor, hırsızların elini kesmektense hayatımızdan yoksulluğu kesip atmaya odaklanmanın daha iyi olacağında ısrar ediyorlar. Zina yapan kadınları öldüresiye taşlamaktansa cinsel baskıyı ortadan kaldırmanın ve gençlerin sağlıklı bir fiziksel ve zihinsel yaşam sürmelerine izin vermenin yeğ olduğunu söylüyorlar. Ne var ki bu tür bir rasyonel düşünmenin, dinî yobazlık ve aşırılık okyanusunda bir damladan farkı yok; zira mantık ve akıl, sömürü ve emperyalist yağmanın karşısında duran düşmanların en tehlikelileridir. Dolayısıyla insanların gazeteler, filmler, televizyon, tiyatro ve kitaplar aracılığıyla beslendiği kültür, edebiyat ve sanat, aklın sesini boğmayı ve insanların hakikatin farkına varmasını önlemeyi hedeflemelidir. Eğitimli gençlerin pek çoğunun kendisini uyuşturucuya, sekse ve suça teslim ederek yavaş bir zihinsel ve manevi intihar yolunu seçmiş olmalarının nedenlerini görmeyi reddetmelidir. Bir kere daha namustan bahsedecek olursak, yiyecek satın almak için bedenini para karşılığında bir erkeğe kiralayan kadını mı, yoksa iktidar ve sermaye sahibi bir avuç insan her yıl milyonlar kazanmaya devam edebilsin diye mantık, akıl ve ahlakı takas etmiş bir devleti mi daha az "namuslu" kabul edeceğiz? Uyuşturucu hap kullanarak yoksulluktan hayal dünyasına kaçmaya çalışan bir genç mi, yoksa kendileri zenginleşebilsin diye bu yoksulluğu devam ettiren yerleşik çıkar odakları mı cezayı daha çok hak ediyor?

Yapısı sömürü üzerine inşa edilmiş her toplumda, ekonomik ve ticari değerlerin ahlaki ve dinî değerlerle çatışması doğaldır. Bunun sonucu olarak sınıflı ataerkil toplumlar, köklü çelişkiler ve yaşamın her veçhesinde görülebilen bir çifte ahlakla dolup taşmaktadır. Bununla birlikte, bunların neticelerine katlanmak ve geri kalmış, yoksul ülkelerde daha da şiddetli hâle gelen bu çelişkilerin bedelini ödemek zorunda bırakılan, her zaman, yönetenler değil başkaları tarafından yönetilenler, erkekler değil kadınlar ve üst sınıflar değil emekçi sınıflar olmaktadır. Arap bölgesi, tarım ve petrol kaynaklarından dolayı ekonomik açıdan zengin kabul ediliyor olabilir fakat bu zenginlik bölge halkları

tarafından paylaşılmamakta, onun yerine çokuluslu şirketler ve bir avuç kapitalist veya yarı-feodal Arap tarafından cebe indirilmektedir. Ezici çoğunluğun hâlâ korkunç denebilecek bir yoksulluk durumunda ve pek çok alanda gemi azıya almış bir entelektüel, zihinsel ve ahlaki geri kalmışlık olarak yansımasını bulan bir ekonomik ve toplumsal geri kalmışlık durumunda yaşıyor olmasının nedeni budur.

Bir toplumun geri kalmışlığı, kadınlar üzerindeki ekonomik, cinsel ve ahlaki tahakkümü daha da vurgular. Yoksul bir kadın, yaptığı "hatalar" nedeniyle her zaman daha şiddetli cezalandırılır. Servet, ahlaken yoz dahi olsa bir kadının affedilmesine yardımcı olabilir; öyle ki çoğu kez günahları erdeme dönüştürebilir. Para, boşanmış bir kadını evsiz kalmaktan ya da dilenci olmaktan ya da yasal veya yasadışı bir fahişe olmaktan koruyabilir. Kürtaj hâlâ suç kabul ediliyor olsa da para, bir kadının, istenmeyen bir fetüsten doktor kliniğinde kurtulmasına yardımcı olabilir.

Arap kadınları, toplumlarına hükmeden çifte ahlak standartları yüzünden tahakkümün kurbanlarıdır. Arap ülkelerine dayatılan ekonomik sömürü, bu ülkelerin kaynaklarının sistematik talanına yol açmakla kalmamakta, kapitalizmin ticari değerleriyle geçmişin mirası dinî değerler arasındaki çelişkiden kaynaklanan çifte ahlak standartlarını da onlara dayatmaktadır.

Bu çifte ahlak standartlarının sonucu olarak, kadına, toplumdaki herkesten daha çok acı çektirilir. Metalar pazarda daha hızlı satılabilsin diye insanların dikkatini çekmek ve reklamlar, filmler ve benzerleri aracılığıyla insanları cinsel olarak kışkırtmak için bedeninin soyulması gerekir. Seksin her şarkıya, dansa veya oyuna zerk edilmesi gerekir ki satabilsin; kadınların rehine, çıplak bedenlerininse ödül olduğu oyuna giderek daha fazla uyum sağlasın. Dolayısıyla kadının çıplaklığı günlük bir gereksinimdir. Gelgelelim propagandası bir bu kadar yaygın biçimde yapılan dinî ahlak, kadının bedeninin dünyevî olduğu ve yalnızca yüz ve eller görünecek şekilde tamamen örtülmesi gerektiğinde ısrar etmektedir.

Kadınlar alettir, nesnedir, salt araçtır. Ticari reklamlar için, evde ve tarlada ücretsiz çalışmaları için veya ev dışında ücretli çalışıp, üzerine bir de eve gelince ücretsiz çalışmaları için kullanılan nesnelerdir. Toplumun üreme hedefleri doğrultusunda çocuk doğurmaları için kullanılırlar. Erkeklerin isteklerini ve arzularını tatmin etmek için kullanılan seks objeleridirler.

Belki de insanlık tarihinin mustarip olduğu en büyük çarpıtmalardan biri, yönetilen halkların bakış açısından değil yönetenlerin bakış açısından yazılmış olmasıdır. Sonuç olarak insanlık tarihi esasen, üzerinde hâkimiyet kurduğu emekçi halka karşı yönetici sınıfın çıkarlarının, kadınların çıkarlarına karşı erkeklerin çıkarlarının bir yansımasıdır. Dolayısıyla tarih, kadınlara ilişkin gerçeklerin pek çoğunu yanlış tasvir etmiştir. Arap kadınları, erkeklerin ve onların yazdığı tarihin ileri sürmeye kalktığı gibi ne zihinsel kapasite bakımından noksandırlar, ne de zayıf ve edilgindirler. Aksine Arap kadınları, Amerika'daki ve Avrupa'daki kadınlar aynı savaşları vermeye başlamadan yüzlerce yıl önce ataerkil sisteme ve sınıf sömürüsüne direniyorlardı. Amerikalı kadınların, aslında erkeklerin kurmuş olduğu bir oyunda oyuncu olduklarını fark etmeye başlamaları yirminci yüzyılın ikinci yarısını buldu. "Adam" sözcüğü kullanıldığında insanlığın bütününü kastetmek için kullanıldığını, yani eril cinsiyetin yalnızca erkekleri değil kadınları da kastettiğini, o zamana dek anlamadılar. Amerika'daki bazı kadın özgürlüğü hareketlerinin İngilizce sözcük dağarcığını değiştirmeye çalışıyor olmalarının nedeni bu. Öte yandan Arap kadınları gerekli değişiklikleri on dört yüz yıl önce İslam'ın başlangıcında yaptılar. İlk aşamalarda *Kuran* hem erkekleri hem de kadınları kastetmek üzere eril cinsiyeti kullanıyordu. Arap kadınları buna itiraz ederek şöyle dediler: "Biz de tıpkı sizin gibi Müslüman olduk, sizin yaptıklarınızın aynısını yaptık. Fakat *Kuran*'da sizden bahsediliyor, bizden bahsedilmiyor." Zira o dönemde insanlara Müslüman (eril) deniyordu. Bunun üzerine Allah *Kuran*'da şöyle demeye

başladı: "*İnnel muslimîne* [eril] *vel muslimâti* [dişil] *vel mu'minîne* [eril] *vel mu'minâti* [dişil]."[6]

Arapların tarihi, kadınların ortaya koyduğu direnişin pek çok örneğini sunmaktadır ve bu direniş, mücadelelerinin farklı dönemlerinde göstermeye muktedir oldukları kuvvete ve inisiyatife işaret eder. Kadınların, Arap toplumunun gelişimindeki belli dönemlerde gösterdikleri sıra dışı yüreklilik ve cüretkârlığın gerçek sebeplerini anlamak için bu tarihi daha derinlerine inerek araştırmak gerekmektedir. Bu yapıldığı takdirde, kadınsılığa ve güzelliğe ilişkin fikirlerin çarpıtılmasına yol açan etkenleri daha yakından anlamamız da mümkün olacaktır. Kadının, kendi aklı, bedeni ve benliği olan bir insandan, yüzünü Christian Dior ve Revlon renkleriyle boyayan, mini eteğiyle uyluklarını ve göğüslerini gösteren, yüksek topukluları üzerinde tuhaf bir hastalığa tutulmuş gibi sağa sola sallanan, göğüslerini ve poposunu acayip tertibatlarla sıkıştıran ve gözlerini rimelin, göz boyasının ve takma kirpiklerin siyahıyla mahveden içi boş bir soytarıya dönüşümünü de ancak bu şekilde anlayabiliriz. Bu soytarı daha sonra, "ideal kadın" hâline gelmek için aptal bir bakış, bir saflık havası ve narinlik görüntüsü takınarak bu maskeli gösteriyi tamamlar.

Gerçek güzellik, kendisi olan kadının güzelliğidir. Kocası onu boşamasın ya da onu başka bir kadın için terk etmesin diye bir başka kişiliğe bürünmeyen, koca bulmak için aslında kendinin olmayan bir görünüm takınmayan, insanların onunla kavga etmemesi veya onu anormal olmakla suçlamaması umuduyla toplumun normlarını tatmin etmek için davranışını, arzularını ve mutluluk anlayışını değiştirmeyi reddeden kadının güzelliği gerçek güzelliktir. Güzellik her şeyden önce akıldan, bedenin sağlığından ve benliğin tamlığından gelir. Güzellik, varlığını kalça ölçüsüne, kıvrımların altındaki yağ depolarına ya da altta yatan bir kaygıyı ve kendine güvensizliği örten kozmetik katmanlarına borçlu değildir.

6. Muhamed İbn Saad, *El Tabakat el Koubra*, Cilt 3, s. 145 ve *Kuran*: Ahzab Suresi, 35. Ayet.

Arap toplumunda bugüne dek, eğitimli kadınlardan ve kızlardan oluşan yalnızca çok küçük bir azınlık, akıllarına, tırnaklarından veya kirpiklerinden daha çok özen gösteregelmiştir. Fakat bu, kadınların daha az gelişmiş bir beyne sahip olduklarını göstermez. Kızların çok küçük yaşlardan itibaren maruz kaldıkları ve kadınların, yüzeysel ve sığ varlıklara dönüştürülmesine yol açan yetiştirilme tarzının bir yansımasıdır. Arap kızına, çocukluğundan itibaren, düşünme yetisinin gelişimini dert etmektense giysilerine, bedenine ve görünümüne abartılı bir önem vermesi öğretilmektedir.

Pek çok kız, kendilerine dayatılan güzellik ve kadınsılık normlarını tatmin etmeye yönelik çaresiz arzuları sebebiyle o veya bu kaygı nevrozundan ya da psikolojik rahatsızlıktan mustariptir. Bir kız, hayatının ve geleceğinin burnunun uzunluğuna veya kirpiklerinin kıvrımına bağlı olduğunu hissetmektedir. Kirpiklerinin uzunluğunda bir milimetreden az bir eksiklik hayatında ciddi bir sorun, gerçek bir kriz hâline gelebilir.

Bir kızın zeki olması, topluma ve aileye göre, onun kadınsı karakterine zarar verir. Spora ve güçlü vücut gelişimine yatkın olması güzelliğini bozar; uzun boy, omuzları üzerinde dik duran bir baş ve cin gibi bakan cesur gözler erkeksiliğe meyli gösterir. İdeal kadın itaatkârdır, başını önüne eğerek ve yarı kapalı, uykulu gözlerle yürür ve boyu da kısadır.

Kızlarda uzun boy, ortaokullarda okutulan bazı ders kitaplarına göre yakışıksız kabul edilmektedir. Mısır liselerinin son senesinde hem kızlara hem de erkeklere okutulan ders kitaplarından biri, ergenlik kaynaklı büyüme çağında erkeklerin uzun boylu ve yapılı olmasının, kızlarınsa uzun boylu olmamasının tercih edildiğini öne sürüyor.[7] Uzun boylu bir kızın, ders kitabındaki bu pasajı okuduğu zaman kapılacağı aşağılık duygusunu tahmin etmek pek zor değil. Kısa yapılı veya omuzları dar bir erkek çocuğunun aynı bölüme nasıl tepki vereceğini öngörmek de öyle.

7. Bkz. Abdel Aziz El Kousy ve Sayed Ghoncim, *Textbook of Psychology for the Third Year students of High School (Arts and Literature)*, (Eğitim Bakanlığı, Kahire, 1976-77), 2. Bölüm, s. 132.

Böylece, eğitim sürecinin okulda, evde ya da kitle iletişim araçları ve kültürel kurumlar aracılığıyla gerçekleşmesinden bağımsız olarak eğitimin küçük yaşlardan itibaren hem kadınların hem erkeklerin kişiliğini nasıl tahrif ettiğini görebiliyoruz.

Ergenlerimizin ezici çoğunluğunun mustarip olduğu zihinsel, psikolojik ve organik rahatsızlıkları araştırmaya başlamadan, verilen zararın ve sebep olunan tahrifatın ölçülerini bilebilmemiz mümkün değil.

Gelgelelim kızların ve kadınların mustarip olduğu sorunlar çok daha yaygın, akut ve şiddetli. Bir geçiş aşamasında olan, kültürel ve toplumsal geri kalmışlıktan Batı'dan anlamadan kopyalanan bir modernizme geçiş yapan Arap toplumları için bu bilhassa geçerli. Bu modernleşme süreci, bu tür toplumların İslam ve Doğu'nun ahlak değerleri adına pek çok modası geçmiş geleneğe sımsıkı tutunmasına engel teşkil etmiyor.

Mısır toplumu, pek çok şeyin Batı ülkelerinden ve onların deneyiminden kopyalandığı ya da alındığı fakat pek çok geleneksel düşünüş ve davranış şeklinin de sürdürüldüğü bu eğilimlere bir örnektir. Kimi zaman, "modernleşme"nin veçheleri ve tezahürleri, özünde, eski geleneklerden daha geri kalmıştır. Bunlara bir örnek, evlenen kadının evlenmeden önceki ismini koruduğu yerel âdetin aksine toplumun üst veya orta sınıflarına mensup kadınların evlendiklerinde kocalarının ismini almasıdır; zira Arap ülkelerinde kadınların kadim statüsünden arda kalan özelliklerden biri, kadının sırf evlendi diye ismini kaybetmemesidir.

Mısır toplumunun varlıklı kesimlerinden kadın ve erkeklerin bir araya geldiği bir resepsiyon veya parti sırasında, kadınların birbirlerine kocalarının isimleriyle hitap etmelerine kulak misafiri olduğum zaman müstehzi tepki vermekten kendimi alamadığım çok olmuştur. Bu isimleri, kendi değerlerinin kocalarının değerlerine bağlı olduğunu hissediyorlarmış gibi bir gurur hatta kibirle telaffuz ediyor, Avrupalı ve Amerikalı kadınları taklit ederek kültürlerine, kavrayışlarına ve modernliklerine dair inkâr edilemez bir kanıt sunuyorlardı. Kocalarının isimlerini kullanan

kadınların, resmi kadın örgütlerinin önde gelenleri olduklarını ve halk önünde kadınların hakları ve özgürlüğü konusunda konuşmalar yaptıklarını öğrendiğim zaman müstehziliğim daha da iğneli bir hâl alıyordu.

Pek çok Arap toplumunda, ilerlemenin tezahürünün giderek kısalan mini eteğinin altından uyluklarını gitgide daha fazla gösterme, ağızlıklardan fırlayan ve giderek uzayan sigaralar içme, "buzlu" viskiler yuvarlama veya modern dansların çılgın ritmiyle kuvvetle ve sinsice sallanma eğilimi olduğunu düşünen "modern, Avrupalılaşmış" kadın, kentlerde ve kasabalarda giderek yaygınlaşıyor.

Gelgelelim bu titrek, yanardöner yüzeyin altında zihinsel, duygusal ve cinsel olarak bastırılmış kadın kıpır kıpır. Uylukları ve omuzları çıplak olsa da aklını kalın, neredeyse delinmez bir tesettürle örten kadından bahsediyorum; hayatındaki en soylu işin bir erkekle evlenmek, ona hizmet etmek, ona itaat etmek ve ona –tercihen erkek– çocuklar doğurmak olduğuna hâlâ inanan kadından.

İkinci Kısım

Tarihte Kadınlar

11

Âdem'in On Üçüncü Kaburgası

Bugün bile Arap ülkelerindeki pek çok insan, hatta bütün dünyada pek çok insan, Havva'nın gerçekten de yeryüzünde görülen ilk kadın olduğunu düşünüyor. Ayrıca, önce Yahudilik, sonra Hıristiyanlık ve en nihayet İslam'ın kutsal kitaplarında anlatılan hikâyeye göre Havva'nın Âdem'den doğmuş ve onun bir kaburgasından çıkmış olduğuna inanıyorlar. Bu, tektanrılı dinlerin erkeklere inmesinden ve insanlığın Âdem'le Havva hakkında herhangi bir şey öğrenmesinden çok önce de kadınların gezegenimizi arşınlıyor olduklarının farkında değiller. Eskiçağ tarihine dönecek olursak, kadının evdeki ve toplumdaki konumuna ilişkin pek çok gerçek açığa çıkacaktır. Ayrıca

kadının konumunu ve rolünü etkileyen değişimlerin, toplumun sosyal ve ekonomik yapısının evrilme şekliyle yakından bağlantılı olduğunu da görürüz. Toplumun ekonomik ve toplumsal altyapısıyla, kadının işgal ettiği konum arasındaki bu ilişkinin üzerini örten örtüyü kaldırmak, Yahudilik döneminde onu en sonunda erkeğin bedeninde salt bir kaburgaya indirgendiği duruma getiren yokuş aşağı seyrin sebeplerini anlamamızda kilit teşkil etmektedir.

Antik Mısır uygarlığı 5.000 yaşın üzerindedir ve üç tektanrılı dinin ilki olan Yahudiliğin gelişini tarihsel olarak önceler. Bu uygarlığı, günümüze dek önemli derecede korunmuş şehir ve tapınak kalıntılarından ve ondan geriye kalmış diğer yapılardan, papirüse yazılmış yazılardan ve çok sayıda heykel, çizim ve gravürden inceleme imkânımız olmuştur.

Tektanrılı dinler sahneye girmeden önce antik Mısırlıların kendi dinleri, kendi dinî pratikleri ve ritüelleri vardı. Yahudilik, pek çok açıdan, Firavunların dininden ve özellikle de Akhenaton'un güneşe tapmasının tektanrıcı eğilimlerinden etkilenmiştir. Firavun döneminin art arda gelen hanedanlıklarında, Mısır kadınlarının hem ülke işlerinde hem de din alanında önemli yerlere geldikleri dönemler olmuştur. Antik Mısır'ın Nil kıyılarında geliştiği neredeyse binlerce yıl boyunca dişil Tanrılar, insanların kaderlerine eril Tanrılarla yan yana hükmettiler.

Din kavramı, insan zihninde, tektanrılı dinlerin bilinegelmesinden çok önce gelişti. İlkel insanlar, dünyadaki Tanrılar fikrini ya da kendilerinin sahip olmadığı yetilerle donanmış, kavrayışlarını aşan bazı belirsiz güçler fikrini yarattılar. Bu güçler insanların yaşamını etkiliyor hatta kontrol ediyordu; çünkü dilerlerse cömert olup insanlara yağmur, iyi hasat ve yeterli yiyecek bahşedebiliyorlardı. Öte yandan fırtına, hastalık ve ölüm ekebilen ellerinde çokça zarar ve kötülük de insanların kaderi olabiliyordu.

Tarih çalışmaları, tüm Tanrılar içinde en kadimlerinin dişil Tanrılar olduğunu göstermektedir. Firavun dönemi Mısır'ında Tanrıçalar pek çok alana hükmediyor ve eril Tanrıların, insan-

ların kaderlerine karar vermesine iştirak ediyorlardı. Örnek olarak şunları sayabiliriz: Hakikat Tanrıçası Ma'at, Savaş ve Sel Tanrıçası Naiyet; İsis, Sekhmet, Hathor ve daha pek çokları.

Kadınların, Tanrıçaların bulunduğu yüksekliklere çıkarılması ataerkil aile, toprak sahipliği ve toplumsal sınıflara bölünmeyle nitelenen sistemler ortaya çıkmadan önce kadınların toplumdaki yerinin bir yansımasıydı. Bu sistemlerin gelişiyle birlikte kadınların statüsü zaman içinde tedricen geriledi fakat anaerkil sistemin önemli veya önemsiz izleri feodal toplumlarda veya Firavunlarınki gibi köle toplumlarında varlığını sürdürmeye devam etti.

Çocukların kimliğini babaya göre tespit eden, babalarının adını taşımalarını ve malını mülkünü miras almalarını sağlayan babasoylu sistem ancak bu geç aşamalarda evrildi. Daha önceki toplumlar, annenin ailenin başı olduğu, çocukların onları doğurmuş olan kadının soyunu takip ettiği anasoylu modelleri izleme eğilimindeydi. Diğer bir ifadeyle, bu toplumlar anaerkil sistem olarak bilinen bir sistemle yönetiliyordu.[1]

Antik Mısır uygarlığının erken dönemlerinde meşru bir erkek evlat, annesinin adını taşıyordu ve veraset çoğunlukla anasoyluydu (annenin soyunu takip ediyordu) zira mirası alan erkek evlat değil en büyük kız evlattı.[2]

Yunan tarihçi Herodot, Likyalıların erkek evlada annesinin adını verdiklerinden bahseder. Romalı tarihçi Tacitus, Cermen kabilelerinin başlıca önemi kız kardeşe verdiklerine dikkat çeker. İslam öncesi dönemde bazı Arap kabileleri de anasoylu pratikleri uyguluyordu.[3] Asya ve Afrika'da hâlâ aynı modeli izleyen birkaç kabile kalmıştır.

Kadının toplumdaki ve dindeki yükseltilmiş statüsünün, çocukların onun ismini taşımasıyla ilgili olması, insanlık tari-

1. Anaerkil sistemin bir tarifi için Bachofen, Frederick Engels, Morgan, E. Sidney Harfland, W.H.R. Rivers ve Robert Briffault'nun yazılarına bakınız.
2. Bkz. William Nazir, *El Mar'a El Arabia fi Misr El Kadeema* (Antik Mısır Tarihinde Kadınlar), (Dar El Kalam Publications, 1965), s. 34.
3. Gawad Ali, *Tarikh El Arab Kabl El Islam* (Arapların İslam'dan önceki Tarihi), Cilt 5, (Religious Publications of the Iraqi Scientific Council, 1955), s. 258 vd.

hinde çok iyi bilinen bir gerçektir. Anaerkil sistemde kadınların toplumsal pozisyonu yüksekti, öyle ki Tanrıların tahtına bile çıkabiliyorlardı. Eril Tanrılar tarafından kurulan tekel, ataerkil sistemle ve çocuklara anne yerine babanın ismini vermekle ilgiliydi.

Aile yapıları, veraset ve çocuklara ad konmasına ilişkin hukuk sistemleri de toplumdaki sosyoekonomik ilişkilerin bir yansımasıdır. İnsanlık tarihinin erken aşamalarındaki ekonomik yaşam, meyve ve kabuklu yemiş toplama, toprağı kazma veya topraktan kök çıkarma, kertenkele ve sıçan yakalama ya da belli hayvanları avlama gibi çok basit ve sınırlı faaliyetlere dayanıyordu. Bu ilkel faaliyetler insanları yiyecek ve uygun avlanma bölgeleri bulmak üzere sürekli bir yerden bir yere göç etmeye zorluyordu. Geçim biçimleri artı-değere yer bırakmıyor ve sürekli göçebe yaşam, özel mülkiyeti olanaksız kılıyordu. Özel mülkiyetin yokluğunda insanlar sınıflar hâlinde değil, yönetenler ve yönetilenler olarak bölünüyordu. Hepsi topluluğun eşit üyeleriydiler. Aynı sıralarda bireyler arasında ya da erkekler ve kadınlar arasında bir iş bölümü henüz ortaya çıkmamıştı. Sınıfların, farklılaşmanın, efendilerin ve kölelerin olmadığı bir toplumdu.[4]

Letourneau, kadının meyve ve kabuklu yemiş toplama ve topraktan kök çıkarma konusundaki uzun süreli deneyimi nedeniyle yeni tarım teknolojisini büyük olasılıkla ilk defa kadının keşfetmiş olduğunu ileri sürmektedir.[5] Tarımın işlevlerini ilk defa olarak üstlenmiş ve böylece avantajlı ekonomik statülerini idame ettirmiş hatta pekiştirmiş olanlar da yine kadınlardı. Bu durum, sosyal statülerine ve dolayısıyla tarım çağının ilk aşamalarında baskın olan anasoylu ebeveynlik ilişkilerine ve anaerkil sisteme yansımıştır.

Bu ilkel tarım toplumlarında kadınlar toplumsal ekonomide önemli bir rol oynuyorlardı, politik yapılarda erkeklerle

4. Güney Afrika'da "Bushmen"in ve Avustralya'da Aborjinlerin hayatlarının bir tarifi için bakınız Frazer, Shapiro, Spencer ve Gillen, Thomas, Diamond, Letourneau, *Property-Its Origin and Development*, (Londra, 1892).

5. Bkz. Letourneau, Crossland, Robert Loy'un yazıları, *Introduction to Anthropological Civilizations*, (New York, 1947).

eşitlerdi, aile sisteminde ve evlilikte ön saflarda yer alıyorlardı. Klanlar anaerkildi, çocuklar annenin adını alıyor ve annenin klanına mensup oluyordu ve egzogami, yani klan dışı evlilik kuraldı. Kadınların toplumsal ekonomideki rolü göz önüne alındığında, erkek evlendikten sonra eşinin evine taşınıyor, oradaki müşterek tarlalarda çalışıyor ve kadının klanındaki işgücüne ilave bir üye hâline geliyordu. Büyüyen işgücü ihtiyacı da bu kabilelerdeki nüfusa alma pratiğini açıklamaktadır. Her klanın gerektiği kadar savaş esirini nüfusuna almaya hakkı vardı. Nüfusa alınanlar klanın bir parçası oluyor ve klanın tarlalarında çalışıyordu.[6]

Kadının ekonomik önemi, karşılıklı anlaşma aranmaksızın, kendine ait kişisel bir kararla kocasından ayrılmakta özgür olmasından da açıkça anlaşılabilmektedir. O zaman koca, eşinin hanesini ve klanını terk etmeye, kendi ailesine ve halkına dönmeye mecbur oluyor fakat çocuklar anneyle birlikte kalıyordu. Kadınlar, politik yapılar içindeki liderlik rollerinde de erkeklerle eşitti ve dinî ritüellere, törenlere ve tapınma biçimlerine de başkanlık ediyorlardı. Dinî âdetler ve pratikler, kadın ve erkek arasında herhangi bir ayrım yapmıyordu.[7]

Gelgelelim bir süre sonra kadınların ve erkeklerin bir yere yerleşmesi olanaklı hâle geldi. Tarım, sabit bir yiyecek kaynağı hâlini aldı. Yöntemler ve teknikler geliştikçe tarım artı-değer getirmeye başladı ve başka insanların emeğini sömürmek bir olasılık hâline geldi. Özellikle toprakta özel mülkiyet fikri yaygınlaştı ve klanın müşterek sahipliğinin ve onunla birlikte, toprağı ekip biçmek için nesiller boyunca o toprakta kalma hakkının da yerini aldı.[8] Özel mülkiyet, erkeğin, kadınları, çocuklarına kendi isimlerini verme imtiyazından mahrum bırakmasına yol açtı. Erkeğin amacı kendi çocuklarını tespit etmek ve ölümünden sonra malını mülkünü onlara bırakmaktı. Böylece mülkiyet ve

6. Bkz. Louis Morgan, Frazer, Gross ve diğerleri.
7. Bkz. Sarwat El Assiyuti, *The Family System in to Economy and Religion* (Arab Renaissance Publications, Kahire, 1966), s. 110.
8. Letourneau, *Property-Its Origin and Development*, s. 49, 366-7. Ayrıca Sarwat El Assiyuti, *The Family System in Relation to Economy and Religion*, s. 112.

veraset, anaerkil ve anasoylu sistemlerin temelini yok etti ve toplumun toplumsal sınıflara bölünmesine yol açtı.

Özel mülkiyetin yaygınlaşmasıyla birlikte bu kadim toplumlar iki ana toplumsal sınıf hâlinde keskin bir şekilde farklılaştılar: Bir yanda azınlık teşkil eden toprak sahipleri ve köle efendileri, diğer yanda ise hiçbir şeyin hatta kendilerinin bile sahibi olmayan kölelerden oluşan ezici çoğunluk. Bu gelişmelere, kadınların statüsünde ve konumunda koşut bir düşüş eşlik etti. Kadınlar önce yönetici toprak sahibi sınıflarda ve bu arada toplumun geri kalanında da erkeklerin ekonomik, toplumsal ve dinî hâkimiyeti altına girdiler. Kadınlar daha önceki dinî saygınlıklarını kaybettiler, dinî ritüelleri ve törenleri denetlemeyi ve bunlara başkanlık etmeyi bıraktılar. Erkek, dini kendi amaçları doğrultusunda tekelleştirdi ve kadınlar dinî statünün en alt kademelerine itilirken eril Tanrılar baskın hâle geldiler. Bu süreç, özel mülkiyetin gelişimine koşut ilerledi. Eski yapıların yerini sömürüye dayanan sistemler aldı ve kadınlar toplumun en alt sıralarına sürüldü. Artan erkek egemenliğiyle birlikte ataerkil sistem, toplumun, toprak sahipleri (veya efendiler) ve efendilerin malı olan köleler şeklinde bölünmesine eşlik eden bir sistem olarak egemenlik kurmaya başladı.[9]

Baba *paterfamilias*, yani ailenin reisi ve ayrıca dinî başkanı hâline geldi. Dinî ritüelleri ve törenleri yönetir oldu. Ataerkil aileyle birlikte, atalara tapma, babanın konumunu pekiştirmenin bir aracı olarak en sonunda müesses hâle geldi.[10] Böylece baba, ölümünden sonra Tanrılar katına yükselirken kadınlar, yaşamları ve ölümleri efendilerinin elinde olan sığır sürüleriyle aynı seviyeye getirildi. Anne ve çocuklar, babanın sahibi olduğu mal mülk, toprak ve kölelere benzer bir şey hâline geldi. Aslına bakılacak olursa antik Romalılarda *familia* sözcüğü bir erkeğin soyu boyunca miras bıraktığı servetini ve malını mülkünü oluşturan tarlalar, evler, para ve köleler anlamına geliyordu.

9. Frederick Engels, *Origin of the Family, Private Property and the State.*
10. Crossi ve Ali Badawi, *Abhas fi tarikh El Shara'i* (*Studies in the History of Religious Laws*) (Legal and Economic Review, 1931), s. 731, 746. Ayrıca Sarwat El Assiyuti, *The Family System in Relation to Economy and Religion*, s. 115.

Kadın da bu *familia*nın, yani erkeğin sahip olduğu malların bir parçasıydı.

Kadim toplumlarda kadınların tarihini veya kadınları ilahlaştırma ve dişil Tanrıçalar kültünü ayrıntılandırmak bu kitabın ana temasından; yani günümüz kadınlarının Arap ve İslam toplumundaki durumundan sapmak olurdu. Bununla birlikte, günümüzü, geçmişe hiç ışık tutmadan ele almaya çalışan bir yaklaşım, Arap dünyasındaki kadınlarla ilgili bazı temel hakikatleri ıskalamak veya yanlış yorumlamak gibi ciddi bir tehlike barındıracaktır. Nasıl ki gelecek, günümüzden gelişiyorsa günümüzün kökleri de geçmiştedir. Bu anlamda bilgimiz, toplumu kavrayışımız ve kaderimiz, önemli ölçüde, tarihte onları önceleyenlerden etkilenmektedir. Tarihte geriye, din kadar geriye gitmediğimiz takdirde Arap ülkelerinde kadınların neden bu şekilde yaşadıklarını anlamak ve bu açmazları için çıkar yol göstermek mümkün olmayacaktır. Tıpkı, başlıca üç tektanrılı dini önceleyen toplum ve uygarlıklardaki statüleri ve durumları hakkında hiçbir şey bilmezsek, kadınların dinde neden aşağı bir konuma sürüldüklerini bilmenin mümkün olmayacağı gibi. Bu savı ilerletecek olursak, her ikisi de İslam'ı öncelemiş ve onu, temel kavramları ve öğretileriyle ilgili pek çok açıdan ciddi ölçüde etkilemiş Hıristiyanlık ve Yahudiliğe değinmeden, Arap ve İslam toplumunda kadınları çalışma girişimi de hâliyle yanlış olacaktır. Tektanrılı dinleri ve kadınların bu dinlerde bulundukları konumları, kadınları, daha da uzak ve bulanık bir geçmişe ait olan dinlere bağlayan yolların izini sürmeden ele almak da eşit derecede hatalı olacaktır.

Âdem ve Havva hikâyesi Yahudilikte doğmuş, kadının günahkâr olduğu ve o günahın da seks olduğu fikri Yahudilik yoluyla ortaya çıkmıştır. Bu fikirle birlikte tin (veya ruh) ile beden arasındaki ayrım, sonrasında daima kutsallaştırılmış ve yüceltilmiştir. Yahudiliği Hıristiyanlık izledi ve kadınlara ve sekse ilişkin tavırda ve değerlerde demirden önyargı ve katılık prangaları dökmekte daha da ileri gitti. Bu prangaları sağlamlaştırmak ve sonsuz olmalarını sağlamak için Mesih Hazreti İsa

kutsal bir erkek olarak dünyaya getirildi. Hazreti İsa öylesine iffetliydi ki kadınlar kendisine yasaktı, bir kadınla cinsel ilişkiye girmek nedir hiç bilmeyecek hatta aramaya dahi kalkmayacaktı. Dahası, eli erkek eline hiç değmemiş Bakire Meryem'in rahminden eşeysiz olarak doğurulmuştu. Tanrı, Meryem'i kendi nefesiyle doldurmuş ve Mesih'in embriyosu Meryem'in rahminin sessizliğinde usulca gelişmişti.

Bu dinî kavramlar ve düşünceler, kaçınılmaz olarak, insanların bedenlerinden ve gerçek yaşamdan kopmasına yol açtı. İnsan yaşamının ikiye ayrılmasına işaret eden bir ifade olarak "yabancılaşmış gerçeklik deneyimi" adı verilecek olay böylece ortaya çıktı ve o andan itibaren, birbiriyle temelde çelişen iki yaşam anlayışı günümüze dek çağlar boyunca sürecek bir mücadeleye tutuştu.

İlki, insan bedeni ve onun işlevlerinin özünde iyi olduğuna inanan ve kökleri, hem erkeklerin hem de kadınların fiziksel niteliklerinde vücut bulmuş canlılığa, cömertliğe ve zenginliğe çok önem veren Antik Mısır dinlerine dayanan kadim veya ilkel insancıl fikirdi.

Yahudilik ve Hıristiyanlıktan sonra etkisini geniş ölçüde yaygınlaştırmış ve bedenin gerçekliğe yabancılaşmasına yol açan ikinci fikirse, nesnel maddi dünyaya yönelik kaçınmacı bir tavrı teşvik eder. Yabancılaşma burada, ister öznel ister nesnel olsun maddi dünyayla ilişki içindedir, "maddi" terimiyse genellikle kendisine atfedilen gündelik anlamıyla değil felsefi anlamıyla kullanılmaktadır. İnsanlar, gerçeklikle ilişkisini koparmış tinler, ruhlar, fikirler ve yanılsamalar dünyasına kaçmakta, dünyaya ve kendilerine dair kavrayışlarını "idealist" bir yaklaşıma dayandırmaktadır. Yine felsefi anlamıyla kullandığım "idealizm", ikisi arasında zorunlu bir ilişki bulunmadığı hâlde sıklıkla ve kasten "idealler"le veya "soylu saikler"le karıştırılagelmiştir.

Kadın Hıristiyanlıkta bir kere daha sunakta kurban edilmiştir. Yahudilerin Yehova'sının ve Yahudiliğe ilişkin son derece ataerkil dinî pratiklerin bir kurbanı olan kadın, şimdi de Bakire Meryem kültüne ve insani arzu ve fiziksel ihtiyaçlar seviyesinin üzerine

çıkarılan bir Mesih'in iffetine kurban gitmiştir. Bedenle tin veya ruh arasındaki bu mücadelenin iki değirmentaşı arasında, diğer bir deyişle, tinden çıkan iyilikle kökleri ve besini bedende olan kötülük arasında kalarak ezilmiştir. Tanrı, erkeği kendi suretinde yaratmıştı ve Tanrı tindi. Öte yandan kadın bedendi ve beden seksti. Yalnızca erkek, Semavi Tanrı'nın yeryüzündeki tamam bir tasviriydi fakat kadın bir erkekle evlenmedikçe asla tam olamazdı; çünkü kadının bedeni evlilik yoluyla en azından bir başa sahip oluyordu. Bu baş onun kocasıydı. Bu başsız ve çarpık kadın imgesinin kökeninin izini *Eski Ahit*'te sürmek mümkündür. Erkeğin Tanrı önünde başını örtmeden dua etmesine izin vardı çünkü o Yaratıcı'ya benziyordu ve O'na yakındı. Fakat bir kadına, dua ederken başını örtmesi buyruluyordu çünkü yaygın bir dinî yoruma göre o, erkekten farklı olarak temel bir eksikliğe sahipti. Kadın, başsız bir bedendi. İnsanla hayvan arasındaki başlıca fark, kafa ya da başka bir deyişle beyin olduğundan yalnızca erkek eksiksiz bir insan kabul edilebilirdi. Kadın yalnızca tutku, tensellik ve doyurulamaz bir şehvetin hüküm sürdüğü bir hayvan bedeniydi. Tabiatının ayrılmaz bir parçası, insanda Tanrı'nın iradesinin bir takdisi ve Şeytan'ın bir tecessümü olarak kötülüğü içinde taşıyordu. Tarihte bilinen tüm peygamberler, tüm başrahipler, keşişler ve papazlar ve dinin cüppeli hizmetkârları erkekti. Bunlar, kendilerini Tanrı'ya hizmet etmeye adamış, kadınlar Şeytan'ın soyundan geldiği için hayatları boyunca kadınlardan kaçınmaları gereken erkeklerdi.

Ortaçağ ressamları, kadınları Şeytan'ın arkasında diz çökmüş onun mabadını öpmeye çalışırken tasvir eden pek çok tablo ve çizim bırakmışlardır. On üçüncü yüzyılda, dönemlerinin en önde gelen teologları kabul edilen Aziz Thomas Aquinas ve Albertus Magnus, kadınların Şeytan'la cinsel ilişkiye girebildikleri fikrini ileri sürmüşlerdir. Engizisyon mahkemeleri, canlı canlı yakabilmek için itinayla Şeytan'la yatmış kadınlar aramaya koyulmuşlardır. Bu vicdanlı adalet dağıtıcıları tarafından özenle tanımlanmış belli işaretler ve belirtiler bulunuyordu. Bunlara Şeytan'ın işaretleri deniyordu ve kurbanda

bir kez fark edildiler mi Şeytan'ın damgasına çürütülemez bir kanıt teşkil ediyorlardı.

Arap erkekleri hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet dönemlerinde, ister çoklu evlilikler ve boşanma yoluyla aile içinde olsun, ister odalıklar ve kadın kölelerle cinsel ilişkiler yoluyla aile dışında olsun, ciddi ölçüde bir cinsel özgürlüğün keyfini sürdüler.

Bu, Arap erkeklerinin hayatına özgü bir özellik değildi, başka toplumlar için de geçerliydi. Ataerkil sistemin ve ataerkil ilişkilerin toplumda yerleşik hâle gelmesinden itibaren erkekler kendilerine bu geniş cinsel özgürlüğü tanımışlardır. Bunun, erkeklerin özel imtiyazlarının coğrafi dağılımıyla, geldikleri ülkelerle ya da Doğu veya Batı kültüründen gelmeleriyle ilgisi yoktur, daha ziyade toplumun sosyoekonomik yapılarıyla ilişkilidir. Dolayısıyla bir toplum ataerkil kaldığı, sınıf ayrımları ve bölümleriyle tanımlandığı zaman kadınların mahrum bırakıldığı hak ve özgürlükler erkeklere tanınmaktadır.

Fakat Araplar hakkında yazanlar, özellikle de emperyalist ve oryantalist düşünce okulları bu temel hakikati örtbas etmeyi tercih etmiştir. Böyle yaparak, ya kadınla erkek arasındaki ilişkilere hükmeden etkenlere dair eksik bir anlayış ya da Doğu'yu ve Arapları negatif resmetmelerine neden olan bilinçli ve önceden tasarlanmış bir yanlılık sergilemişlerdir. Onlara göre Arap erkeklerinin âdet edindiği cinsel özgürlük dünyanın diğer yerlerinde hiç bilinmeyen benzersiz bir olay, İslam da kadınları erkekler için cinsel haz objelerine dönüştürmüş yegâne dindir. Onlara göre Arap erkeği, çokeşliliğin ve evlilik dışı ilişkilerin hayatının normal bir parçası olması bakımından istisnaidir. Gelin görün ki dünya, ataerkil sistemin kadim anaerkil topluma üstün geldiğine tanık olduğundan bu yana tarihin bilinen tüm dönemlerinde, yeryüzünün tüm köşelerindeki tüm erkekler, açıktan veya gizlice, kimi zaman karanlık bir kapı aralığına süzülerek kimi zaman da herkes görsün diye metresleriyle hava atarak, eşlerinden başka kadınlarla seks yapmışlardır. Hıristiyanlık cinsel gevşekliğe diğer tüm dinlerden daha büyük bir

katılıkla yaklaşıyor ve bekâreti yalnızca Hazreti İsa'ya ve annesi Meryem'e değil, Tanrı'nın hizmetinde rahip, keşiş veya papaz olmak için cüppelerini veya urbalarını kuşanan erkeklere de dayatıyordu. Gelgelelim Hıristiyanlığın öğretilerine içkin bu Ortodoksluğa ve cinsel katılığa karşın tarih, "Tanrı'nın kutsal erkekleri"nin cinsel ihtiyaçlarını ifade ve tatmin etmek için envai çeşit yönteme başvurdukları, püriten tavır ve değerlerin baskınlığıyla bilinen dönemlerde fuhşun daha önce hiç olmadığı kadar yayıldığı gerçeğinin inatçı bir tanığıdır. Luther'in Reform Hareketi, kısmen, kilise içinde ayyuka çıkmış istismarları ıslah etmeye yönelik bir girişimdi.[11] Luther'in gözlemlerinden biri, Katolik Kilisesi'nin gelirinin büyük kısmının genelevler tarafından ödenen aidatlardan geldiğiydi. Ona göre bu, kilisenin rızkı Şeytan'ın en sevdiği mesleklerden birinden geldiği için, kilisenin Şeytan'la el ele çalışıyor olması anlamına geliyordu. İnsanların ibadet etmek ve dua etmek için geldiği "Tanrı'nın güzel evleri", bu genelevlerden toplanan, kadınların uyluklarındaki terden gelen parayla inşa ediliyordu. Üyelik ve bağışlardan gelen gelirlerin çoğu ise, kiliseden çıkıp geneleve gitmeden önce ellerini ceplerine daldırıp kilisenin ahşap kutularına birkaç gümüş veya bronz parçası atıveren erkeklerden geliyordu. Sonuçta bu erkeklerin bir kadınla günah işlemeden önce Tanrı'nın mahremiyetini ve affediciliğini dilemeleri anlaşılır değil miydi?

Ataerkil aile toplumda yerleşik hâle gelene dek fuhuş bilinmiyordu.[12] Bu, her evli kadına tek bir erkeğin dayatıldığı fakat erkeğin karısından başka kadınlarla cinsel ilişki yaşamakta serbest olduğu bir durumda tek olası çözümdü. Erkeklerin her arzu ettiklerinde evlilik dışı ilişkiye girebilecekleri bir kadın kategorisi ihtiyacıyla birlikte dünyanın en eski mesleklerinden biri doğdu, sadece kadınların görevlendirildiği bir meslek; zira alternatifi de yoktu, bu meslek olmasa erkekler cinsel icazetlerini kiminle kullanacaklardı?

11. *Enarationes in imose wa*, s. 43, 344, 25-35.
12. T.E. James, *Prostitution and the Law* (W. Heinemann), Ellis, Prost ve Shurtz.

Böylece ataerkil sistem, fuhuş olarak bilinen toplumsal kurumu ve onun yanı sıra yeni bir toplumsal kategoriyi, erkekle fahişenin cinsel ilişkisinin meyvesi "gayrimeşru çocuk" kategorisini tesis etti.

Fahişe ve gayrimeşru çocuk, ataerkil Tanrı'nın sunağında katledilen kurbanlıklar oldular. Ataerkil ailenin doğuşunun, varlığını sürdürmesinin ve sağlamlaştırmasının bedeli onlara ödetildi. Öte yandan erkekler muaftı, temize çıkarılmışlardı. Onlar hiçbir bedel ödemediler, itibarları zedelenmedi, dizginsiz bir cinsel özgürlük ve bedava ya da neredeyse bedava bir zevk bileti imtiyazı için hiçbir cefa çekmediler. Dünya insanları ilk olarak sınıflara bölündükleri ve bir kere sınıflara bölününce cinsiyet, ırk, inanç, renk ve dünyevi malların yekûnuna göre ayırılmanın ne anlama geldiğini deneyimledikleri için, uzun yüzyıllar boyunca hem erkeklerin hem de kadınların ortak hissesi olan insandışılaştırma ve yabancılaşma süreci hariç hiçbir şey. Erkeklerin ve kadınların ortak hissesi beden ve zihin, madde ve tin, inanç ve eylem şeklinde parçalanıp, kişiliği kılıç gibi kesen çifte standartlarla birbirinden ayrıldı.

Kanımca Arap erkekleri, belki de diğer erkeklerden daha açık sözlü ve daha dürüst davrandılar. Cinsel yaşamlarını kalın perdelerin arkasına veya püriten değerlerin sis perdesi ardına saklamaya çalışmadılar. Kadınlarla ilişkilerini edebiyata ve şiire yaratıcı bir şekilde ve ket vurmadan yansıttılar.

Cinsel haz arayışının günah olduğuna inanan insanlar kategorisine dahil değilim, cinsel tatmine ve doygunluğa ulaşmakta ısrar eden erkek ve kadınların bir tür sapkınlıktan veya ahlaksızlıktan mustarip olduklarını varsaymanın mümkün olduğunu da düşünmüyorum. Aksine, cinsel hazzı ve arzuyu Şeytan'ın işi addeden Hıristiyan ve Viktoryen püritanizmi ve Ortodoksisidir ki hatalıdırlar, insan için doğal olandan bir sapma teşkil eden asıl kendileridir. Bu tür tavırlar öylesine ileri götürüldü ki yeni doğmuş bir çocuğun Hıristiyan vaftizi edilene dek saf kabul edilmediği bir dönem geldi çattı. Ayrıca "dünyadan vazgeçme", iffet, bekâret ve "cinsel günah"la ilişkili bir dizi soğuk ve katı

Kalvinci değerle nitelenen kilisenin aseksüel katılığının üzerinde geliştiği zemini meydana getirdiler.

Gelgelelim bu değerler, gerçek hayatta ve pratikte, yönetici sınıflar için değil yalnızca yönetilenler için geçerli oldu. Erkekler için değil yalnızca kadınlar için ve zenginler için değil yalnızca yoksullar için geçerli oldular. Aklın dizginleri ve bedenin prangaları gibi davrandılar; irtica, tahakküm ve diktatörlük güçlerinin boyundurukları altında yaşayan geniş kadın ve erkek kitlelerine hükmetmesini ve onları ehlileştirmesini kolaylaştırdılar. Ataerkil aile, toplumun efendiler ve köleler olarak bölünmesine zemin hazırlayan en önemli toplumsal değişimlerden biri olmasının yanı sıra, sömürgeleştirme üzerine inşa edilmiş kadim imparatorlukların yapısında bir köşe taşıydı. Tahakküm üzerine kurulu sistemleri dayatmak için, gelişiminin farklı aşamalarında Hıristiyan Kilisesi'nin püriten değerlerinden de aynı şekilde faydalanıldı ve bunlar hâlâ, başlıca desteğini emperyalizm ve yeni sömürgecilikten alan yarı-feodal ya da kapitalist sistemlerde yaşayan kadınların, renkli ırkların ve sömürülen sınıfların devrimci mücadelelerine karşı verilen savaşta devamlı yaylım ateşini sürdüren ağır silahlar cephaneliğinin bir parçasıdır.

Tarih; ekonomiyle din arasında, ekonomik ilişkiler (ve ihtiyaçlar) ile belli bir toplumdaki baskın ahlaki ve cinsel değerler arasında var olan yakın ilişkiyi gözler önüne sermiştir. Bu değerler farklı dönemlerde, farklı toplumsal sistemlerde ve ülkelerin tarihsel evrimiyle birlikte değişkenlik gösterirler. Politik değişimlere ve zorunluluklara yansıyan ekonomik gereklilikler ve ihtiyaçlar, hayatımıza hükmeden ve cinsel etiğimizi etkileyen değerleri şekillendirmede can alıcı bir etken gibi davranırlar.

Sanayi çağının başında, Avrupa kapitalizminin gelişiminin doğurduğu ekonomik gerekliliğin ifadesini ve meşrulaştırmasını yüksek ahlak alanında bulmasına bir örnek olarak, psikanalizde Freud ekolünün başarılarından biri olarak değer gören bilimsel teori *yüceltme* [*sublimation*] kavramından bahsedebiliriz. Gelgelelim bu "soylu" fikrin arkasındaki basit somut gerçekler, bu fikri yayanların ve bu fikrin öğrencilerinin düşündüklerinden

muhtemelen çok farklı. O dönemde toplumun ve onunla birlikte yükselen kapitalist sınıfın, mantar gibi çoğalan fabrikalarda ve sanayi alanlarında işçilerden almaları mümkün olan azami fiziksel efora acilen ihtiyacı vardı. Kârın ve sermaye birikiminin kaynağı olan bu fiziksel efor, ileri teknolojinin ve makinelerin henüz keşfedilmediği ve icat edilmediği bir aşamada özellikle gerekliydi. İşçilerin bedenlerinden her bir damla terin ve her bir enerji zerresinin çekip alınması zorunluydu ve bu ancak maddi, toplumsal ve dinî tahakkümün derecesini azami seviyeyeçıkarmakla mümkündü. Sömürü cephaneliğindeki önemli silahlardan biri, yorucu fiziksel emekten üstün bir erdem çıkaran kutsal değerlerin yaratımıydı. Yorucu fiziksel emekle geçen bir hayatın kaçınılmaz sonucu, hayatın zevklerini ve seksi feda etme zorunluluğuydu ve bunu yapmanın tek yolu da bunları, kadınların ve erkeklerin dünyasından ziyade hayvanların dünyasına uygun olan, insan faaliyetinin değersiz, aşağılayıcı ve alt formları olarak tasvir etmekti.

Böylece bu dönemde kapitalist birikime, kaynağını katı bir Kalvinci Protestanlıktan alan püriten değerler, ahlak kuralları ve davranış normları eşlik etti. Gelgelelim daha sonraki bir aşamada sanayi toplumları teknolojide ve makinelerde hızlı bir ilerlemeye tanık olduğu zaman, insanın fiziksel eforu artık o kadar fazla talep edilmediğinde, yaşam standartları yükselip çalışma saatleri düştüğünde ve üretim yüz katına çıkıp tüketim hızla gelişme kaydettiğinde, işçi kadınlara ve erkeklere feragati ve sakınmayı öğreten püriten değerler ve ahlak kuralları önemlerini ve işlevlerini yitirdiler. Daha fazla tüketim için yalvarmanın günün gereği olduğu bir çağda fedakârlık ve tüketmemenin etiğine dair İncil'den vaazlar vermek yersiz hâle geldi. Artık o andan itibaren erkeklerin ve kadınların dünyevi arzu ve haz yolunu izlemeleri, fiziksel ihtiyaçlarını serbest bırakmaları ve tüketim fetişine tapmaları için etkin biçimde yüreklendirilmeleri gerekiyordu. İnsanlar acısını çektikleri açlıktan ve mahrumiyetten neyin ve kimin sorumlu olduğunu keşfetmesin diye, eskisinden maalesef daha hızlı öğrenmekte ve anlamakta olan insanlığın

dikkatini dağıtmak ve dertleri üzerine fazla derin düşünmelerini engellemek de gerekiyordu.

İslamiyet'in ilk aşamalarında kadınların özgürce hareket etmesine ve yüzlerini açık seçik göstermelerine izin verilirken sonraki aşamalarda kadınlara neden tecrit ve tesettürün dayatıldığını anlamak kolaydır. Bugün bile bazı Arap ülkeleri, İslam toplumunun sonraki aşamalarında gelişmiş olan bu âdetleri hâlâ devam ettirmektedir. Tecrit ve tesettür, kadınların değil esasen erkeklerin korunmasını sağlamayı amaçlıyordu. Ve Arap kadını kendi bedenini, namusunu ve ahlakını muhafaza etmek için değil, daha ziyade erkeklerin namusuna ve ahlakına zeval getirmemek için eve mahkûm edilmekteydi.

Dahası, erkeklerin bu tür âdetler buyurarak, kadınların normal yaşama katılımını önleme ihtiyacı hissetmiş olmaları güçlü erkek ve savunmasız, zayıf kadın mitini çökertmektedir. Erkeklerin kadınlara uyguladığı zorbalık, kadının doğuştan gelen gücüne dair bir fikre sahip olduklarını ve kendilerini buna karşı korumak için ağır istihkâmlara ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Kanımca İslam kültürü yukarıdaki öncüllere, yani kadının zayıf değil güçlü olduğu, edilgin değil kendinden emin olduğu, yok etmeye muktedir ve kolay yok edilemez olduğu ve eğer korunmaya ihtiyacı olan biri varsa, onun kadın değil erkek olduğu öncüllerine dayanmaktadır.

Gelgelelim bu, durumun yalnızca tek bir veçhesidir zira hakikat çokyüzlüdür. Diğer tarafta, kadının bu doğuştan dirençliliği ve gücünün, ilkel erkeğin kalbine korku salmış olduğu gerçeği vardır. Erkeği ekonomik, toplumsal, hukuki veya ahlaki tasarrufundaki tüm araçları kullanarak kadın üzerinde tahakküm kurmaya ve ona boyun eğdirmeye iten de bu korku, hatta bu dehşet olmuştur. Kadınların içinde her an patlamaya hazır yatan o boyun eğmez canlılığı ve gücü fethetmek için bilhassa kullanılacak mütehakkim ve heybetli bir cephaneliği erkeğin tasarrufunda tutabilmek için tüm bu araçların seferber edilmesi ve eşzamanlı kılınması gerekiyordu. Bu cephaneliğin

inşa edilmesi belirli bir durumun mantıksal neticesiydi; zira bir varlığın içinde yatan potansiyel güç, onu zapt etmek ve direniş kapasitesini bastırmak için gereken karşı-gücü kendisi belirler. Dolayısıyla en ağır ve en şiddetli yasaların neden kadınların cinsel yaşamlarına hükmeden ve neye izinleri olup neye izinleri olmadığına karar veren yasalar olduklarını anlamak zor değildir. Bu yasalara itaatsizliğin cezası olarak diri diri yakma ve suikast bazen merhametli cezalardı. İlkel kadının, erkeklerin koyduğu yasalar tarafından boyunduruk altına alınamayacak kadar güçlü olduğuna ve ataerkil sistemin daha ilk aşamalarında, tesis edilmesine karşı, o zamana dek sahip olduğu geniş özgürlükleri ve doğal ifade olasılıklarını savunarak, şiddetli ve uzun soluklu bir direniş sergilemiş olduğuna inanan bilim insanları ve antropologlar bulunmaktadır. Mary Jane Sherfey erkeklerin ataerkil uygarlığının ileri doğru ilerleyişini 6.000 yıldan uzun süre geciktiren etkenlerden birinin, ilkel kadının güçlü cinsel tabiatı olduğuna inanmaktadır.[13]

Bir kadının, buyurulmuş cinsel yasaların veya üzerine dayatılan ahlak kurallarının sınırlarını ihlal ettiği takdirde onu öldürecek erkeklerin bugün dahi bulunmasının nedenini anlamak da zor değildir. Himeni yırtıldığında beyaz çarşaf üzerinde görülmesi beklenen kırmızı kan lekeleri görülmedi diye düğün gecesi kızı öldüren babaları, erkek kardeşleri veya amcaları ya da başka bir erkekle birlikte gördüğü için karısını öldüren kocaları Yukarı Mısır'da sık sık duyuyoruz.

13. Mary Jane Sherfey, *The Nature and Evolution of Female Sexuality*, (Vintage Books, 1973), s. 137-40.

12
Tanrı Erkek, Günahkâr Kadın

Mısır kralı, toplumsal reformcu ve felsefeci Akhenaton ufukta büyük bir ışık (*Shu*) biçiminde pırıldayan, ışıldayan, yanan ve güneşin içinde sarılı bulunan tek bir Tanrı'ya (Ra veya Harakhni) tapan tektanrılı bir din formüle eden ilk kişi oldu.[1] Akhenaton'un düşüncesi, İsrailli peygamber Musa üzerinde büyük bir etki yarattı. Öyle ki bu etkinin izi, *Eski Ahit*'in ayetleriyle Akhenaton'un yazıları arasındaki yakın benzerlikte de sürülebilir. Hıristiyanlık, Yahudiliğin mirasını aldı ve İslam da dinî düşünce, değerler ve öğretiler sistemini kendinden önce gelmiş olan bu iki tektanrılı din üzerine inşa etti.

1. Jean Yoyot, *Pharaonic Egypt*, "A Thousand Books" serisinde, Arapça çeviri Saad Zahran, (Yükseköğretim Bakanlığı, Kahire, 1966,) s. 1209.

Bu dinlerin üçünde birden ortak olan ünlü mitlerden biri Âdem ve Havva'dır. Dünyanın yaradılışının bir parçası olarak gelen bu hikâye, bütün o güzel ve anlamlı sembolizmiyle hem *Eski Ahit*'te hem de *Kuran*'da önemli bir yere sahiptir.

Yeryüzündeki ilk erkek Âdem, Havva'yı çocuk doğurma yetisinden mahrum bırakacak kadar ileri gitti ve "Havva, Âdem'in kaburgasından doğdu" diye hikâye edildiği üzere bu gücü kendisine tanıdı. Bu semboliktir ve şehvetle, açgözlülükle kovalanan toprak sahipliğinde artış, kadınların ve erkeklerin sığır gibi satıldıkları köle pazarları, toplumun sınıflara bölünmesinin vurgulu hâle gelmesi ve bunlara eşlik eden, ücretsiz emeğin vahşi sömürüsü ve en aşırı biçimlerinde bir ataerkil sistemle nitelenen, tarihin bu ilk aşamalarında erkeğin kendisi için ilhak ettiği baskın konumu yansıtmaktadır.

Eski Ahit ve *Kuran*'da anlatıldığı hâliyle Âdem ve Havva'nın özgün hikâyesi, kadının mustarip olduğu adaletsizliğin yanı sıra bütün kuşkuyu, bütün tartışmayı ve bütün direnişi bastırmayı hedefleyen dinî takdis vasıtasıyla durumunu gizleme girişimini de açıkça göstermektedir. Böylece Tanrı hiçbir kadının veya erkeğin bunu sorgulamamasını buyurdu.

Bu adaletsizlik duygusuna dair ilk ve dolayısıyla canlı hatıram, bize Âdem ve Havva'nın hikâyesini okuyan öğretmenimi dinlediğim güne aittir. O sırada henüz ilkokula giden bir çocuktum. Hissettiklerimi ifade etmekten korkmuş ve kendime saklamıştım.

Fakat bu hikâyeye ne zaman dönsem çocuk aklım bir türlü ne inanabiliyor ne de hikâyeyi kabul edebiliyordu; zira Tanrı'nın adil olduğu varsayılır ve adalet, Âdem ile Havva arasında ayrımcılık yapılmamasını gerektirir. Ayrıca Tanrı şaşmaz bir mantığa sahiptir, öyleyse bu dinî tuvalin dokusu üzerinde kırmızı iplikler gibi yol yol ilerleyen bu göz alıcı çelişkileri nasıl açıklayabiliriz? Tanrı kutsal kitaplarında erkeğin aklını yüceltip onu düşüncenin ve zekânın simgesi kılarken kadın bedenin, başı olmayan bir bedenin, başı erkek olan bir bedenin simgesidir. Fakat hikâyede Havva, Âdem'den daha zekidir, Âdem'in kavrayamadığı şeyi anlayabilir ve tüm meyveler içinde en lezzetli, en keyif verici

olanlarının yasak ağaçta yetişmekte olduğunun ayırdına varabilir, diğer bir deyişle bilgiye ve bilginin yanı sıra iyiyle kötüyü ayırt edebilme kapasitesine sahiptir. Havva, Tanrı'nın yasak meyveye yaklaşmamaları yönündeki uyarılarının ardında gizli bir amaç, bir hakikati gizleme girişimi ve bir kez elleri dallara uzandı mı, bir kez dişlerini o sulu ve güzel kokulu ete geçirdiler mi akıllarının iyiyle kötüyü ayırt edebilir hâle geleceği korkusu olduğunu algılayacak kadar kıvrak zekâlı ve duyarlıdır. O andan itibaren Yaratıcılarının seviyesine yükseleceklerdir. Tanrı'nın suretinde yaratılan erkeğin kendisi Tanrı hâline gelecektir.

Çocuk aklımla her şey bana Havva'nın çok zeki olduğunu, Âdem'in ise onu koyun gibi takip ettiğini gösteriyordu.

Daha sonraları Helwan Ortaokulu'nda okumaya başladığım sıralarda Arapça öğretmeni benden "Mustafa Allah'a hamdeder" cümlesinin gramerini çözümlememi istediğinde sınıfın arkasında sessizce oturuyordum. Mustafa'nın eril cinsiyetli isim olduğunu ve özne görevi gördüğünü, "hamdeder"in ise "hamdetmek" fiilinin üçüncü tekil şahısla çekilmiş geniş zaman kipi olduğunu söyledim. "Allah" da nesne görevi gören isimdi. Öğretmen son kısmı tamamlamama neredeyse zaman bile tanımadan bir solukta şöyle dedi: "Allah bizi bağışlasın. 'Cümle hükümdarın tahtında oturan Allah, eril isim, nesne görevi görüyor' diyeceksin." Öğretmenimin söylediğini tekrar ettim: "Cümle hükümdarın tahtında oturan Allah, eril isim, nesne görevi görüyor." "Eril" sıfatında bir an için duraksadım ve sonra devam ettim. Aklıma aniden bir fikir gelmişti, "Allah neden dişil değil de erildi?" Böylece özgün bir fikrin getirdiği bütün hevesimle sorumu bir solukta soruverdim. Öğretmen hiddet ve kınamayla titreyerek birden ayağa fırladı ve şöyle bağırdı: "Allah bizi bağışlasın. Allah nasıl dişil olabilir, senin hiç utanman yok mu kızım? Sen nasıl Allah'ı kadın cinsiyle aynı kefeye koyarsın? Allah erildir! Eril! Ve *Kuran*'ın kutsal ayetlerinin tümü Allah'tan bahsederken eril zamir kullanır, dişil zamir değil."

O gün sıfır aldım. Sormuş olduğuma benzer soruların final sınavından kalmam için yeterli olacağı yönünde bir uyarı, daha

ziyade bir tehdit de aldığım sıfıra eşlik etti. Yine de öğretmenim, kâfirce sorularımı bir daha dile getirmediğim takdirde bu soruları sorduğum için beni affetmeye hazırdı.

Fakat düşünmekten kendimi alamıyordum. Büyüdüğüm zaman, tek farkın, erkeklerin çıkık bir cinsel organı olması olduğunu anladım. Öyleyse bu, Allah'ın da bu bakımdan erkekler gibi olduğu anlamına mı geliyordu? Babama, Allah'ın erkek cinsel organına sahip olup olmadığını sordum. Babam açık fikirli bir insan olduğu ve küçük yaştan itibaren bizi özgür düşünmeye, sorgulamaya ve ikna edici olmayan hiçbir şeye inanmamaya alıştırdığı için öğretmenim gibi öfkeden titremek yerine sakince cevap verdi: "Allah erildir ama cinsel organı yoktur çünkü o yalnız bir tindir ve bedeni yoktur."

Fakat sonraki sorum çoktan dilimin ucundaydı, diyaloğumuz devam etti:

"Bir tin nasıl eril olabilir? Eril tinler ve dişil tinler mi var?"

"Tin tindir, ne erkek ne de kadındır" dedi.

"Öyleyse neden Allah'ın eril olduğunu söyledin?"

"Allah bir tindir ve ne erkek ne de kadındır."

"Öyleyse neden *Kuran*'daki tüm ayetler Allah'tan bahsederken eril cinsiyet kullanıyor?"

"Çünkü Allah'a dişil cinsiyetle atıfta bulunmak ya da ondan dişil cinsiyetle bahsetmek uygun değildir."

"Öyleyse kadın cinsiyetinin veya dişil cinsiyetin değersiz olduğunu ve bir hata ya da kusur ya da bir damgayla malûl olduğunu ama bunun, erkek cinsiyeti için geçerli olmadığını mı kastediyorsun?"

"Evet, peygamberlerin Allah'a atıfta bulunurken veya ondan bahsederken her zaman erkek cinsiyeti kullanmış olmalarının esas nedeni erkeklerin kadınlara üstünlüğüdür. Peygamberlerin hepsi, kendileri de erkekti ve hiç kadın peygamber duymadık. Yeryüzündeki ilk erkek Âdem, Havva'nın üstünde tutuldu; çünkü o, insanlığın kaynağıydı, daha güçlüydü ve ona kaburgalarının birinden hayat verdi. Oysa Havva yasak meyveyi yemesi ve Allah'ın uyarılarına itaatsizlik etmesi için onu kışkırttı."

Artık iyice sersemlemiştim ama pes etmeye niyetim yoktu. "Söylediğin şey epey çelişkili baba. Nasıl oluyor da Âdem'in vücudundaki bir kaburgadan doğmuş ve ondan çok daha zayıf olan Havva aniden Âdem'i ikna etmesini mümkün kılacak kadar sıra dışı bir güç kazanıyor, Âdem de onu dinleyip Allah'ın emirlerine karşı geliyor. Orada Havva'nın rolü etkin, edilgin kalıp onun sözünü dinleyen Âdem'in rolünden de daha güçlü."

"Evet ama Havva ancak kötülük bakımından etkindi."

> Dişil Tanrı'dan refah, yiyecek, giyecek ve emniyet istemek ve beklemek sıradan insanların hakkıdır. Öte yandan filozoflar, bilim insanları ve sanatçılar bu Tanrılardan gelecek bilginin ve en önemlisi de hakiki tabiatlarına dair bir kavrayışın peşindedirler. Nasıl bir insanla diğeri arasındaki fark bilgide yatıyorsa, bir Tanrı'yla diğeri arasındaki fark da bilgide yatar.

Bu pasajı çocukken babamın kitaplığındaki eski kitaplardan birinde okumuştum. Muhtemelen Plutarkhos'un, Mısır Tanrıçası İsis'le ilgili kitabında yazan sözleriydi. Yıllar sonra hâlâ hatırlıyorum ve ayrıca Homeros'un, daha fazla bilgi sahibi olduğu için Tanrı Zeus'u Osiris'ten üstün gördüğünü de anımsıyorum. Fakat İsis Tanrıların en büyüğüydü; çünkü diğer tüm Tanrılardan daha fazla kavrayışa ve bilgiye sahipti. Zaten ismi de bilgelik ve bilgi anlamına gelmektedir. Statüsünün içinde yer aldığı yapının kendisi kavrayışı keşfetme sürecine işaret etmekte ve bu yapıya, *Zona*'ya ya da Tanrıça'nın evine girenin hakikate erişeceği anlamına gelen *Izion* adı verilmektedir.[2]

İsis üzerine yazmış olan herkes, onun gerçek inananlarının, kutsal cüppeler giymiş uzun sakallı rahipler değil, soluk dahi almadan hakikati ve bilgiyi arayan kişiler olduklarını ileri sürmektedir.

İsis ile Osiris'in hikâyesini okursak, bütün eylemin, çalışmanın ve yaratımın kaynağının İsis olduğunu görürüz. Hatta

2. *Zona* uygun biçimde dekore edilmiş putlar tapınağıdır. *Al Ifsah fi fikh el Loghu*, s. 697.

Touphoun gibi erkeklerin yıkmış olduklarını yeniden yaratan ve yeniden inşa eden de odur. Touphoun ne kadar lüzumsuz, irrasyonel ve kaotik şey varsa onu simgeliyordu. Yararlı ve yapıcı olan ne varsa da kaynağını İsis'in faaliyetlerinde buluyor ve Osiris'in sadece şeklini alıyordu. Osiris, İsis'in eylemlerinin somutlaşmış hâlinden ibaretti.

İsis, zekâsı ve bilgisi sayesinde, Osiris'in bedenini küçük parçalara ayırıp uzaklara dağıtan Touphoun'un kötücül gücünün üstesinden gelebilmişti. Nil sularındaki balıklar Osiris'in cinsel organını yemişlerdi ama İsis onun bedenini yeniden bir araya getirip onu baştan yaratabilmişti. Kaybetmiş olduğu cinsel organının yerine yenisini vermişti.

İsis hakkındaki bu mitolojik hikâye, kadim toplumda kadının, yaratımın ve eylemin kaynağı olduğunu açıkça göstermektedir. Oysa erkek, eylemin nesnesi, kadının inisiyatifinin ve çok yönlü yaratıcılığının sonucuydu. İsis'in esasen bilgelik, bilgi ve hızlı eylem anlamına gelmesinin nedeni budur. Öte yandan Osiris yalnızca saf (erdemli) veya kutsal anlamına gelmektedir.

İsis, esasen yalnızca eylemlerinden birinin sonucu olan Osiris'i yarattı. Ayrıca oğlu Horus'u doğurdu ve İsis'i veya Athena'yı kafasının içinden doğurmuş olduğu söylenen, Tanrıların en büyüğüne hayat verdi.

Eudexus, antik Mısırlıların Zeus'u bacakları birbirine yapışık olduğundan hareket edemez hâlde tasvir ettiklerini anlatır. Zeus bu yüzden tamamen tecrit edilmiş bir hâlde kalır, onu tamamen felç eden ve bir utanç kaynağı olan bu zayıflığından dolayı her şeyin uzağındadır. Bacaklarının arasını kesip birbirinden ayıran ve ona hareket edip yürüme kabiliyeti kazandıran İsis'tir.[3]

Zeus, Osiris ve Horus'a hayat, bilgi ve hareket kabiliyeti kazandıran İsis olduğu için bu mitten çıkarılacak anlam açıktır. Fakat bu hikâyeyi sonradan açıklayan erkekler bu hikâyenin manasının ya ayırdına varamadılar ya da belki anlamazlıktan geldiler. Böylece hikâyeyi kendi amaçları doğrultusunda değişti-

3. *Isis and Osiris*, Yunancadan çeviren Hassan Sobhy El Bąkri, "A Thousand Bo oks" serisinde, 235 (Dar El Kalam, Kahire), s. 93.

rip çarpıtabilecek ve eril Tanrı'dan Kaynak ve Yaratıcı çıkarırken kadını onun yaratımlarından biri hâline getirebileceklerdi. Zeus İsis'i kafasından, Âdem de Havva'yı kaburgasından doğurmamış mıydı?

Dolayısıyla Âdem ve Havva miti, pek çokları için onu rasyonel tartışmanın dışında bir yere koyan kutsal semavi kitapların tanıdığı pekiştirilmiş kutsallığı haricinde, özü itibarıyla İsis ve Osiris'ten farklı değildir.

Havva da bilgi, hareket ve yaratım yetilerinden mahrum bırakılmış ve böylece İsis'le aynı kaderi paylaşmıştır. Fakat özgün hikâyeyi *Eski Ahit*'te resmedildiği hâliyle okuyacak olursak Havva bilgi, zekâ ve üstün zihinsel yetilere sahipken Âdem'in, Havva'nın bilgisini artırıp yaratıcılığını şekillendirmek için faydalandığı araçlardan biri olduğunu açıkça görmemiz kolaylaşır.

Gelgelelim kadim kadının ve kadim dişil Tanrıların bilgi, yaratıcılık ve düşünce bakımından oynadıkları önemli role karşın bu mitolojik hikâyeler farklı yorumlanmıştır. Erkek, Tanrı olabilsin, yaratıcı olabilsin, kadını doğuran varlık olabilsin diye hakikat tepetaklak edilmiştir.

Erkek tüm şeylerin kaynağı ve kökeni hâline gelmek için güç tahtını gasp etti ve kadın, tarihin ilk aşamalarında baskın konumdayken zayıf ve edilgin bir muhtaç kimse konumuna indirildi. Âdem Havva'yı takip etmişti ve İsis de tüm erkeklerin en zorbası Touphoun'dan, mülayim ve nazik erkek kardeşi Osiris'i alt edebilen kötü ve kurnaz Touphoun'dan daha güçlü ve daha kudretliydi. Osiris'in imdadına yetişip servetiyle Şeytan'ı satın alarak, Touphoun'a karşı onun kendi silahlarıyla savaşan ve zafer kazanan İsis'ti.

Kadının bilgisi ve kabiliyetleri erkeklerinkinden daha derindi ve daha eskiye dayanıyordu. Kadın akıl ve zekâ bakımından Şeytan'dan daha güçlüydü ve şeytanlarla Tanrıları bilgeliği ve bilgisiyle her zaman yenebiliyordu. Havva Âdem'in, Tanrı'sı yerine kendisine itaat etmesini sağladığı zaman Yaratıcı karşısında zafer kazanmıştı.

Öyle görünüyor ki o zamanlar erkekler kadınların zekâsına ve bilgeliğine kapılıp kadınları her zaman takip ediyordu. Zaman içinde erkeğin kaderi değişecek ve bilgi, bilgelik ve yaratıcı eylemde pay sahibi olmaktan, Touphoun ve diğer şeytanların başına geldiği gibi tam zıt ucu olan yok ediciliğe dönüşecekti.

Gelgelelim erkek, kadının insan yaşamının tarih öncesi ve tektanrılı dönem öncesi aşamalarında keyfini sürdüğü yüksek konumu açıkça yansıtan mitolojik hikâyeleri yorumlarken neredeyse hiçbir zaman nesnel davranmadı.

Bazı analistler, erkeğin, bu aşamalarla ilgili belli dönemlerde, kadını silah zoruyla alt etmeyi başarıp onun Tanrısal misyonunu, yaratıcılığını ve akıl yürütme kabiliyetini gasp ederek her şeyi kendisine atfettiğinde ısrar etmektedirler. Örneğin İsis'in hikâyesinde, İsis, Touphoun ona zincirlenmiş hâlde getirildiği zaman onu azat edip affettiği için İsis'in oğlu Horus'un, İsis'in kafasını kestiği ya da başındaki kraliyet veya Tanrılık tacını fırlatıp attığı söylenir.

Eski Ahit de kadının başını gövdesinden ayırmış ve onu başsız bir gövde hâline getirmiştir. Böylece erkek, kadının başı hâline gelmiştir. Bu da başlangıçta kadınlar bilginin ve düşüncenin sahipleri, erkeklerse onların takipçileri konumunda oldukları hâlde, kadınların zeki olmadığı veya erkeklerden daha az zekâya sahip oldukları yönündeki epey popüler bir görüşün kaynağıdır.

Fakat tarih temel bir değişime şahit olmuş ve bu değişimle birlikte kadim mitler, köle toplumlarının doğuşuyla ortaya çıkan ataerkil çıkarları ve sınıf çıkarlarını gözetecek şekilde yorumlanmışlardır.

Mısır ve Yunanistan'ın kadim hikâyelerinin bir yerinde, timsah hiç ses çıkarmayan tek hayvan olduğu için onun Tanrı'nın sureti olduğunu okuduğumu hatırlıyorum.[4] Savşuydu: "Tanrı'nın aklı"nın veya "Tanrı'nın işi"nin kendini aktarmak için sese ihtiyacı yoktur. Bu hikâyeler ayrıca, Zeus'un kulakları bulunmadığından sağır olduğunu da ileri sürüyordu. Her şeye hükmeden

4. Plutarch, *Isis and Osiris*, Antik Yunancadan çeviri, a.g.e., s. 108.

Tanrı'nın herhangi birini dinleyecek olması uygun düşmezdi. Dahası, önce de bahsedildiği üzere, onu hareket etmekten mahrum bırakan bir zafiyetle doğmuştu, iki bacağı birbirine yapışıktı. Bu yüzden de timsah gibi sürünüyordu.

Ona yürüme kabiliyetini kazandırmaya mukadder olan kişi kadındı, İsis'ti.

13
Firavunlar Çağında Kadın

Tüm antik uygarlıklar içinde en eskisi ve belki de en büyüğü, tarih araştırmaları için verimli bir alan olagelmiştir. Bilim insanları ve Mısır bilimciler tekrar tekrar, antik Mısır toplumunun başlangıç aşamalarında duvarlara sık sık kadın resimleri çizildiğini ve işlendiğini ve bu resimlerin boyutlarının erkeklerinkiyle aynı olduğunu, bunun da konum ve saygınlık bakımından eşitliğe işaret ettiğini kaydetmişlerdir. Fakat daha sonraları kadınların boyutu küçülmeye başlamıştır, bu da kadınların erkeklere kıyasla konumlarını kaybettikleri anlamına gelmektedir. Bu değişimin, özel mülkiyetin VII. Hanedandan X. Hanedana (İÖ 2420-2140) uzanan ortaya çıkışıyla örtüştüğü

bulunmuştur. XI ile XIII. Hanedanlardaki Orta Krallık dönemi boyunca ve bazı alanlarda erken dönem feodal sistemlerin eşlik ettiği tahakkümün, adaletsizliğin ve kölelerin ağır biçimde sömürülmesinin baskın olmasının bir sonucu olarak Hexus döneminde kadınların statüleri düşük kalmıştır. Ancak daha sonraki Krallıkta (İÖ 1580), kadınlar ve köleler dahil olmak üzere Mısır halkını yabancı istilacılara ve toprak sahiplerine karşı ayaklandıran geniş çaplı başkaldırılardan ve isyanlardan sonra kadın, daha önce kaybetmiş olduğu konumu ve saygınlığını büyük oranda yeniden kazandı. Yönetimi, ünlü kraliçeler devraldı ve XVIII. Hanedan boyunca en etkili figürler oldular. Örneğin Nefertiti veya güçlü kişiliğiyle ve 22 yıl süren hükümdarlığıyla (İÖ 1504-1483) meşhur Hatşepsut. Hatşepsut'un heykeli, zihinsel ve fiziksel kuvvetin bir simgesi olarak, insan başı ve aslan gövdesine sahip bir sfenks biçiminde yontulmuştu. Hüküm sürdüğü dönemin ayırt edici özellikleri refah ve ilerlemeydi. Bir hükümdar ve bir kraliçe olarak niteliklerini ispatladı fakat o öldükten sonra tahta III. Thutmose geçti ve Hatşepsut'un heykellerinin yıkılmasını, portre ve gravürlerinin duvarlardan silinmesini emretti.[1]

Gelgelelim genel olarak antik Mısırlı kadınlar, Eski Krallık dönemi, yani özel mülkiyet ve toprak sahipliği baskın hâle gelmeden önceki dönem haricinde önem kazanmadılar. O erken dönemde Firavunlar çağı kadınları tekstil ve halı imalatında çalışıyor, pazarlarda ticaret yapıyor ve kocasıyla yan yana avlanmaya çıkıyordu. Aile mezarı üzerindeki kadın çizimleri kadının kocasını tasvir eden çizimlerle eş boyuttaydı, bu da kadınlara duyulan itibar ve saygıyı, ayrıca hak ve sorumluluklar bakımından karı kocanın eşit olduklarını gösteriyordu. Bu uygulama III. ve IV. Hanedanlar (İÖ 2780 civarı) boyunca devam etti. Karnak tapınağının duvarlarına oyulmuş Bangam heykelinde kadın kocasından önce gelmektedir. Eski Krallık dönemlerinden birinde

1. Bkz. William Nazeer, *Women in Ancient Egyptian History* (Dar El Kalam Publishing House, 1965). Ayrıca Adil Ahmed Sarkiss, *Dar El Kitab El Arabi* (1967) ve Jean Yoyot, *Pharaonic Egypt*, Arapçaya çeviren Saad Zahran (1966).

yaşamış Bisisht adında bir kadın onuruna dikilmiş bir anıt taşı, tıp doktorlarını bir araya toplamış bir gruba başkanlık ettiğini göstermektedir. Mısırlı bir koca eşine hakaret ettiği için hâkim tarafından yargılanarak yüz kırbaç cezasına çarptırılmış, eşine tekrar hakaret ettiği takdirde çiftin birlikte kazanmış olduğu paradaki hissesinden mahrum bırakılacağı söylenerek uyarılmıştır.[2]

Antik Mısırlı kadınlar ayrıca kültür seviyesi genellikle yüksek insanlardı. Khanoum Reddi isimli bir erkeğin, Nephro Kabith olarak bilinen büyük bir hanımın hizmetinde kitaplık görevlisi olarak çalıştığını gösteren kayıtlar vardır. Adam, hanımın onu, hanımın bilimi ve sanatları seven annesine ait kitap dükkânlarının denetçisi olarak Dandara kentine atadığından bahsetmektedir.[3]

Antik Mısır'da kadınlar tıpkı erkekler gibi spor yapıyor, yüzüyor ve akrobasiyle uğraşıyorlardı. Erkeklerin de bulunduğu toplantılarda şarap içiyor, onlarla kadeh tokuşturuyorlardı. Hatta çok içtikleri de oluyordu. Bir papirüs, bir kadının şöyle bağırdığından bahsetmektedir: "On sekiz kadeh şarap verin bana. Üzüm beni havaya kaldırana dek içeceğim. İçimin saman gibi kurumuş olduğunu hissediyorum."[4]

Bu dönemde çocuğa annesinin isminin verildiğini düşünen Armand, Muret ve Prested gibi arkeologlar vardır. Kadınlar tüm faaliyet alanlarına giriyor ve bir ilin valiliği, yöneticilik veya bakanlık, kraliçelik ve Tanrıçalık dahil olmak üzere çok çeşitli görevlerde bulunuyorlardı. Tesettür bilinmiyordu ve cinsiyetler arasında ayrım yoktu. Karı koca, Eski Krallık'ın III. ve IV. hanedanlarına dek her bakımdan eşit olmuşlardı. Köle toplumuna koşut olarak büyük toprak sahipliği gelişip V. hanedan sırasında devlete kontrolünü dayattığı zaman, erkekler mülkiyetin miras hakkının oğullarına saklı tutulmasını garanti altına almak için ataerkil aileyi dayattılar.[5] Ataerkil sistemin yükselişiyle birlikte bir başka koşut sistem, yani çokeşlilik ve ardından cariyelik ge-

2. William Nazeer, *Women in Ancient Egyptian History*, s. 28.
3. A.g.e., s. 16.
4. A.g.e., s. 68.
5. Adil Ahmed Sarkiss, *Dar El Kitab El Arabi* ve Jean Yoyot, *Pharaonic Egypt*.

lişti. Bu da ilk gayrimeşru çocukların doğmasına ve kadınların statülerini kaybederek toplumun en altına itilmelerine yol açtı.

Kölelerin büyük toprak sahiplerine ve onlar adına hüküm süren yönetime karşı ilk devrimci başkaldırısı VII. hanedanda (İÖ 2420) kaydedildi. Bu tarihi olay Memfis Devrimi olarak bilinmektedir ve toprak sahipleriyle hüküm sürmekte olan hükümdarları hedef almıştır. Kadını erkeğiyle Mısır halkı, Kraliyet Sarayını yakıp kül etmiştir. Mülkiyete saygı duymadıklarını ifade etmişler ve istisnasız herkese eşit fırsat sağlanmasında ısrarcı olmuşlardır. Fakat bazı tarihçiler bu ayaklanmayı, sadece mülkiyetin bir grubun elinden diğer grubun eline geçmesinden ibaret göstermiş ve şöyle yazmıştır: "Kendileri için bir çift çarık sipariş etmekten aciz olanlar şimdi hazinelerin sahibi olmuşlardı."[6]

Gelgelelim büyük toprak sahipleri konumlarını bir kere daha geri kazandılar, bu nedenle İÖ 2160'ta Mısır halkı Firavunlara ve onların hükümdarlığına karşı ikinci kere ayaklandı. X. Hanedan çağı böylece başlamış oldu. Cariyelik ortadan kaldırıldı ve çocukların, annelerinin ismini alması sayesinde gayrimeşru çocuklar sahneden kayboldu. Fakat büyük toprak sahipleri saldırıya geçtiler ve Başrahip Harhour'un bütün iktidarı ele geçirdiği gün teksesli hükümdarlıklarının ikinci dönemi ilan edildi (İÖ 1094). Cariyelik gündelik hayatın olmazsa olmaz bir parçası hâline geldi ve erkekler yalnızca kendilerine ait boşanma hakkını ve ilahi bir görev olarak rahiplik tekellerini kabul ettirdiler.

Halk İÖ 663'te büyük toprak sahiplerinin sistemine karşı yeni bir saldırı başlattı. Akabinde XXIV. Hanedandan Kral Bokhoris'in hükümdarlığı esaslı değişikliklere tanık oldu. Erkek evlatlar babanın otoritesinden muaf oldu, kadınlar haklarını yeniden kazandı ve evlilik, dinî kutsallığını yitirdiğinden rahipler evlilikler üzerinde eskiden sahip oldukları kontrolü kaybettiler. Bundandır ki ataerkil sistemde erkeğe dinî rahiplik otoritesi verilir ve evlilik, dinin koyduğu tüzük ve kanunlara tâbidir. Ayrıca ataerkil sisteme mutlaka cariyelik, çokeşlilik ve kadınların

6. A.g.e., s. 66.

yaşamının dinî, toplumsal ve cinsel, her alanının katı ve insanlık dışı bir şekilde tanzimi eşlik etmektedir.

İlkel toprak sahipliğinin yaygınlaşmasına koşut olarak, toprağın ekilip biçilebilmesi için aralarına belli zanaatlardan kiralanmış emek biçimleri serpiştirilmiş, sayısı giderek artan köleler bir gereklilik hâline geldi. Dolayısıyla, uygun toplumsal ve dinî değerlerle desteklenen bu yeni ekonomik çağın, toprakta canını dişine takıp çalışacak ve yüksek ölüm oranlarının yaygınlığına bağlı ciddi ölüm payını ikame edecek, nüfusu giderek artan nesillere ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaçları desteklemek üzere evrilen dinî değerlerden biri, ataları için atalarına dua eden aile üyelerinin sayısı ne kadar fazlaysa seslerini duyurmalarının o kadar kolay olmasıydı. Başka bir deyişle, çokeşlilik yalnızca erkeğin erkek egemenliğine bağlı cinsel iştahından değil, yeni nesilleri kalabalıklaştırmaya yönelik bu çabadan da kaynaklanıyordu. Evli kadınlar hem tarlada hem evde, himaye edilmek haricinde hiçbir ödeme beklemeksizin pek çok ağır işi omuzladıklarından, aynı zamanda bir zenginlik kaynağı teşkil ediyorlardı. Ücretsiz emekçilerle aynı hisseye sahiplerdi, durumları kölelerinkinden daha iyi değildi ve bir kadın için erkeğin daha fazla kadınla evlenmesi pek çok açıdan bir lütuftu. Görevler paylaşılabiliyor, ağır yükler birlikte kaldırılabiliyor ve yaşamın yükü tek bir omuzdan birkaç omza bölüştürülebiliyordu. Hatta bazen bu kadınlar keder, sömürü ve adaletsizlik karşısında insani bir rahatlama kaynağı olabiliyorlardı.

Erkek için çokeşlilik cinsel iştahın tatmini anlamına geliyordu. Birkaç kadınla birden evlenme hakkını pekiştirmek, ekonomik açgözlülüğünü ve cinsel şehvetini kutsallaştırmak için dini desteklemek gerekliydi. Öte yandan, baba soyunu tespit etmek ve kuvvetlendirmek, babanın mülkiyetinin mirasçılarının erkek evlatları olmasını sağlamak için kadınların tekeşli olması gerektiğinden erkeklerin kadınları sahipliğini kutsallaştıran, hem ekonomik hem cinsel bir başka değerler dizisi daha buyurulmalı ve meşrulaştırılmalıydı. Din bir kere daha imdada yetişiyordu.

Fakat buna karşılık kadın, cinsel arzusunun susuzluğunu tek bir erkeğin giderebileceğini düşünmüyordu. Onun da aynı şekilde birden fazla kocaya ihtiyacı vardı ve tek erkeğini başka kadınlarla paylaştığı hâlde, bir erkeğin sadece bir kısmıyla evli olmakta tatmin aramak gibi beyhude bir çabaya giriyordu. Güçlü ilkel kadının cinsel arzusu, böylece cinsel yaşamdaki mevcut payının hepten uzağında kalıyordu.

Kaçınılmaz olduğu üzere kadın, erkeğin, onun doğal ihtiyaçlarını içine hapsetmeye çalıştığı sınırlara direndi. Erkek de buna karşılık, bu direnişe karşı var gücüyle savaştı; disiplinini ve kontrolünü bir dizi demir yasa, öğreti ve âdet yoluyla uygulamaya çalıştı. Zinanın bedeli kadına ölümdü, hapis cezası daha hafif bir kaderdi, belki de içlerinde en hafifi zalim bir kıskançlıktı; ilerleyen zamanlarda modern erkek tarafından aşkın en yüksek ifadesi, hem Doğu'da hem de Batı'da mürekkep yalamış erkekler ve şairler tarafından soylu bir his olarak tanımlanacak bir duygu olan kıskançlık. Shakespeare'in Othello'su ve Othello'nun sevgili Desdemona'sını öldürmesiyle sonuçlanan kıskançlığı; özel mülkiyet ve kadınlara sahip olmak, erkeğin ruhunu hapseden ve onu kendi insanlığına yabancılaştıran ağı örmeye başlayalı beri içinde bastırdığı şer cerahatinin canlı bir tasviridir.

Sırf bir erkeğin aklına, karanlıktan faydalanan yabancı bir erkeğin kanının, çocuklarının kanına karışmış olmasına ve böylece mirasına talip olabileceğine dair soluk, soğuk bir kuşku zerresi düşmesin diye, sadece kadınlara iffet, bekâret, evlilikte sadakat ve itaat dayatmak için bir dizi yasa ve yönetmelik gökten indi, yerden yükseldi.

Gelgelelim kadınlara yöneltilen ağır silahlara rağmen mabetlere, bilge fısıltılara, değerlere ve âdetlere ve insafsız hukuk ve ahlak kurallarına rağmen kadının sadakatine duyulan kuşku, erkeğin aklının ve kalbinin üzerinden bir gölge gibi hiç eksik olmadı. Başlangıçtaki ilkel dönemlerden çağımız toplumlarının en modernlerine kadar erkeğe aralıksız eşlik etmiş olan bu kuşku öylesine güçlü, öylesine köklüdür ki yanlış konumlandırılamaz, salt bir yanılsama olamaz. Arkasında nesnel bir gerçeklik ve

mantıklı, değiştirilemez bir gerekçe yatmaktadır; erkeklerin ve kadınların hayatlarına hükmetmiş o yüzlerce yıllık çifte standart üzerine kurulmuş ve ondan türemiş olduğu için hâlâ çelişkili, absürd ve gerçek dışı olmayı sürdüren bir gerçeklik ve gerekçe: Erkek için bir dizi serbest standart, kadın içinse otoriter, köleleştirici bir iffet ve cinsel doğruluk yasası.

Bu çifte ahlak standardının kökleri geçmişin derinliklerine uzanmaktadır; erkeğin, kadına ve köleye sahip olabileceğini ve eğer sahip olursa her ikisini de sömürebileceğini ilk defa öğrendiği, toplumsal ilişkilerdeki o büyük altüst oluşta gömülüdür. Kadının binlerce yıl sürecek kaderi o an belirlenmiştir. Toplumda, evde hatta dine dair kutsal alanlarda erkeklerle eşitliğini kaybetmesi mukadder olmuştur.

Kadınların statüsündeki bu tenzil, kadınların tamamen erkeklerin elinde (*manus*) ve insafına kalmış oldukları antik Roma'da dip noktasına ulaştı.[7] Kadın için Karanlık Çağ, ilk uygarlıklarla birlikte, beşeri ilerleme vaatlerinin ve gerçekliğinin habercisi olan yeni bir çağın doğuşuyla birlikte başlamıştı; zira toplumun sınıflara bölümü ve tarih, bazılarının idare edecek ve düşünecek, hayal kuracak ve icat edecek kadar boş vakte sahip olabilmesi için köleler, emekçiler ve kadınlardan oluşan ezici çoğunluğun kan ter içinde çalışması ve acı çekmesi gerektiğini buyurmuştu.

Böylece kadın, kabilelerin ve klanların başı konumundaki tahtından indirildi, kendi doğurduğu çocuklara isim verme hakkından mahrum bırakıldı ve ücretsiz bir köleye dönüştürüldü. Kafesteki bir hayvan gibi duvarların arasına hapsedildi, köle pazarında açıktan veya bir erkekle evlenme kisvesi altında alınıp satılır oldu. Seçme veya karar verme özgürlüğü elinden alındı; kadının evleneceği erkeğin kim olacağına ve pazarlıkla ne kadar fiyat koparabileceklerine karar veren ya babaydı ya da yaşlı erkeklerden biriydi. Romalı *familia* babası, hanenin kadın ahalisi onun malı ve servetinin kaynaklarından biri olduğundan onları böyle elden çıkarıyordu.[8]

7. Fouchelle de Collange, *The Ancient City*, (Hachette, Paris, 1948), s. 98.
8. Sarwat El Assiyuti, *The Family System as Related to the Economy and Religion*, s. 119.

Roma hukukunda erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyeti en uç biçimlerde kutsanmıştı. Baba yalnızca kızını evlendirerek satma imtiyazına sahip olmakla kalmıyor, kendince gerekli gördüğü takdirde kızının hayatına son verme zevkine de nail oluyordu. Evlendikten sonra bu ataerkil haklar, müstakbel çocuklarının annesinin hukuken sahibi olan kocaya devroluyordu.[9]

1974'te Hindistan'a yaptığım bir seyahat sırasında, güney eyaleti Tamil Nadu'da Conoor kenti civarındaki çay dikim alanlarının bulunduğu bölgeyi ziyaret ettim. Bölgede, yaşamı normal kent sakinlerinin hatta kırsal kesim sakinlerinin yaşamından çok farklı olan birkaç kabile yaşamakta. Erkeklerin, hayatlarında oldukça özgün görevleri bulunuyor. Çalışmıyor, yalnızca tesisleri ve tapınak faaliyetlerini denetliyor, dinî bayramlarda dans ediyorlar. Yüzlerini özel beyaz ve kızıl tozlarla boyuyor, dalgalı saçlarını uzatıyor ve kulaklarına, Mısırlı köylü kadınların süslenirken kullandıklarına çok benzeyen süsler ve halkalar takıyorlar. Öte yandan kadınlar bütün gün çay veya patates tarlalarında çalıştıktan sonra eve geldikleri zaman yemek yapıyor, kocalarını ve çocuklarını yıkayıp besliyorlar. Drichijadi köyünde, bu kabilelerden biri olan Kothas'ın düzenlediği bir dinî bayrama katılmam için davet almıştım. Uzun saçlı, boyalı yüzlü ve ince işli küpeleriyle erkekler tapınağın etrafında dans ederken kadınların ve genç kızların onlara ayrılmış uzak bir alanda oturmuş izlediklerini gördüm.

Kabilenin reisine bunun neden böyle olduğunu sordum ve o da bana tapınağı çevreleyen alanın kutsal olduğunu, dolayısıyla kadınların ve kızların buraya ayak basmalarının yasaklandığını anlattı. Kadınların, genç kızların hatta kız çocuklarının bile tapınağa girmeye izni yoktu.

Bu köyün sınırları içinde iki tapınak bulunuyordu. Şiva tapınağı adı verilen ilk tapınak, siyah taşın içine yontulmuş küçük bir Tanrı Şiva heykeline ev sahipliği yapıyordu. İkinci tapınak, Hindistan'da yine bir o kadar yaygın tapınılan, Şiva'nın karısı

9. V. Girard, *Roman Law* (Fransızca baskı), s. 180 vd. ve V. Glatz, *The Solidarity of the Family in Greece* (Fransızca baskı), s. 31 vd.

Tanrıça Parvati için inşa edilmişti. Erkeklerin kadınlara yalnızca Şiva'nın tapınağına girmeyi yasaklamakla kalmayıp, köylülerin önünde durup dua ettikleri heykelin bir kadın heykeli olmasına karşın, kadınların, Tanrıça Parvati'yi ziyaret etmelerine de engel olduklarını öğrendiğimde çok şaşırdım. Kabile reisi, sorularıma cevaben din alanının erkeklere ayrıldığını, yeryüzünün kadınların bölgesi olduğunu savundu. Bu fikri açarken, kadınların hayatta her şeye sahip olduklarını söyledi. Tarlada ve evde çalışıyorlar, ailenin tüm üyelerinin karnını doyuruyorlardı. Çocuklar bile onlarındı çünkü onları doğuran ve onlara hayat veren kadınlardı. Erkekler babalıklarından asla emin olamazdı. Hayatta Tanrılar ve tapınaklar haricinde hiçbir şeyleri yoktu. Dolayısıyla kadınların hâkimiyetine geçmesin diye bu Tanrılar ve tapınaklar üzerinde yalnızca kendilerinin sahip oldukları hakları kullanmak zorundaydılar.

Bu kabilelerdeki çocuklar annelerinin ismini alıyordu çünkü çokkocalılık yaygındı ve kadınlar birden fazla erkekle evleniyordu. Dolayısıyla çocuğun babasının kim olduğu çoğu durumda bilinmiyordu. Dahası, bütün işlerin ve ister nakit isterse ayni olsun tüm gelirlerin kaynağı kadın olduğundan ve ailenin geçimini kadınların sağlamasına rağmen kabile, yaşlıların uyguladığı ve onlara göre Tanrı Şiva'nın buyurduğu bir gelenekler ve âdetler sistemiyle yönetiliyordu. Bu sistemde erkek hükmediyor, karar veriyor ve gelirleri kabile üyeleri arasında dağıtıyordu. Erkekler, Şiva ve öğretileri adına kadınların gelirine el koyuyor ve ailenin yaşamına başkanlık ediyordu. Böylece kadınlar erkeklerin kontrolü altında salt ırgat hatta köle konumuna indiriliyordu. Bu eril otoritenin bir ileri aşaması olarak çocuklar baba soyunu takip etmeye başlıyor ve babanın çocuklarını tespit edebilmesi için kadınlara tedricen tekeşlilik dayatılıyordu.

Bu kabileler, Güney Hindistan'ın küçük kesimlerinde hâlâ yaygın olan anaerkil sistemle Kuzey'in son derece ataerkil toplumları arasındaki bir ara aşama olarak düşünülebilir. Bu kabileler, aile yapısının iki zıt kutbu arasında yer alan pek çok örüntüden biridir. Gelgelelim geniş bir tarihsel aşamalar yelpazesini

kapsayan bu devasa ülkede çok çeşitli durumlar görülebilmektedir. Örneğin Delhi'nin yaklaşık 65 kilometre uzağındaki kırsal alanlarda çokkocalılığı gizlice uygulayan kabileler bulunmaktadır. Kadın bir erkekle birlikteyken, kadının ziyaretçisi olduğunu hane halkına duyurmak için erkeğin *chappal*ları (sandaletleri) kapının dışına bırakılmaktadır.

Tüm kanıtlar, erkeğin yalnızca üretim araçlarının sahipliği ve hem ekonomik faaliyet hem de dinin kontrolü aracılığıyla üstünlük kurabildiğini göstermektedir. Erkeğin dinde nüfuz sahibi olması, temsil ettiği Tanrılar adına davranış ve ahlak yasalarını düzenlemesine, yorumlamasına ve uygulamasına olanak tanıyan bir tür kendi kendini tayin etme sonucunda gerçekleşti. Erkek, gizemli ve müthiş kabiliyetler bahşedilmiş, güçlü, sabırlı, dirençli ve ormanda, tarlada ya da evde çalışkan, yaşamın kaynağı olan kadından her zaman korktu. Bireysel üretim artı-değer üretebilir olduğu zaman sömürü mümkün hâle geldi ve bazı insanlar diğerlerinin emeği üzerinden yaşayabilir duruma geldiler.

Erkeklerin kadınlar karşısında üstünlük sağlamasının nedeni neydi? Bu değişimi açıklamaya çalışan çeşitli teoriler mevcuttur. Belki de akla yatkın açıklamalardan biri, özellikle de yüksek sayıdaki ölüm vakalarını ve tarlada çalışan ırgat ihtiyacını dengelemek için gelecek nesillerin nüfusunun artması gerektiğinde, kadınların çocuk doğurup yetiştirme işinin erkeklerden daha fazla içinde olmasıydı.

Drichijadi köyüne ziyaretimi her zaman geçmişe aniden açılan bir kapı gibi capcanlı, büyüleyici fakat acı verici bir anı olarak hatırlıyorum. Bu kadınlar sertleşmiş, kabalaşmış ve tuttuğunu koparan emekçi elleriyle kadim kadının soyundan gelen güçlü, dayanıklı kadınlardı. Köyün evleri etrafında erkekler sere serpe uzanmış, güneşin altında mayışıp, içki ve sigara içip pürüzsüz ve narin avuçları ve parmaklarıyla hafifçe tuttukları küçük taşlarla oyunlar oynayadursun kadınlar çıplak ayakları toprağa gömülmüş, başları eğik, güneş bir ufuktan diğerine uzun çalışma saatlerinin izini gökyüzü boyunca sürerken çalışıp çabalıyorlardı.

14
Köleye Özgürlük, Kadına Yok

Tektanrılı dinler, yukarıda da gördüğümüz üzere, kadınların yaşamdaki rolüne ve konumuna ilişkin ilkeler açıklarken o dönemde hâkim olan ataerkil ve sınıflı toplumların değerlerinden ilham ve kılavuzluk almışlardır. Bu sınıflı toplumlar, ister kadın ister erkek olsun temel olarak toprak sahipleri ve köleler arasındaki ayrım üzerine kuruluydu.

Peygamberler Musa, İsa ve Muhammed'in halklarına aktardıkları mesajlar, özü itibarıyla kölelik sisteminin adaletsizliklerine karşı bir başkaldırı çağrısıydı. Evet, her birinin farklı bir zamanda, kendine has toplumsal ve ekonomik özellikleri olan farklı bir toplumda doğmuş olmasından dolayı devrimci

öğretilerinde içerik ve biçim bakımından farklılıklar vardı. Fakat hepsinde ortak olan köleliğin fenalıklarına ve adaletsizliklerine karşı bu isyandı. Kapsamı ve derinliği değişkenlik gösterse de hep oradaydı.

Bunun sonucunda, kadınların konumu o dönemde hâkim olan toplumsal ve ekonomik ilişkilerle yakından bağlantılı olduğundan, insanların acısını çektiği adaletsizliklere direnme ve toplumun temelini oluşturan yapıyı değiştirme yönündeki her girişimin kendisini aşıp kadınların konumunu da az çok kapsaması doğaldı. Bu özellikle de Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'ten kaynaklı dönüşümlerin ilk aşamalarında geçerliydi. Yine de kadının konumu her üç dinde de ama özellikle de Yahudilikte erkeklerin konumunun aşağısında kalmaya devam etti.

Bir İbrani ailesi, *familia*nın Romalı reisine çok benzeyen bir babanın tartışma kabul etmeyen ve bölünmez otoritesi altında, ataerkil ailenin vücut bulmuş hâliydi. "İsrailoğulları" içindeki her bir aile birkaç eş ve cariyeden, onların çocuklarından ve erkek evlatların eşlerinden, torunlardan ve kölelerden oluşuyordu.[1] Bu geniş hanenin reisi, *roş** olarak bilinen babaydı.[2] Mutlak adli ve yasal otoriteye[3] sahipti, varisini kendi arzusu[4] doğrultusunda seçiyordu ve kızları üzerinde mutlak tasarrufa sahipti, kızları arasından dilediğini, istediği fiyatı verene satma hakkı vardı.[5] Bir çocuğun hayatı onun iradesine bağlıydı, çocuğun hayatına dilediği anda[6] son verebilir veya çocuğu Tanrı'ya kurban olarak sunabilirdi.[7] İbrahim'in, Yehova'ya kurban etmeye karar verdiği zaman kendisine boyun eğen oğlu İshak'ın İncil'deki hikâyesi iyi bilinen bir hikâyedir. Yaşam ve ölüm üzerinde sahip olduğu bu hak, o hanede yaşayan ve babanın üzerinde mutlak otoriteye

1. Levi, *The Family*, s. 79; ve Duffaut, *Systems and Organizations in the Old Testament*.

* "Roş" İbranicede "baş" anlamına gelmektedir. (ç.n.)

2. Bkz. *Tarihler Kitabı I* (*Eski Ahit*), Bölüm 7, Ayet 7.
3. Bkz. *Yaradılış*, Bölüm 38, Ayet 24.
4. Bkz. *Yaradılış*, Bölüm 48, Ayetler 14 vd.
5. *Yaradılış*, Bölüm 21, Ayetler 7 vd.
6. *Yaradılış*, Bölüm 42, Ayet 37.
7. *Yaradılış*, Bölüm 22, Ayet 10.

sahip olduğu herkesi kapsıyordu. Örneğin, oğlunun dul eşi, kocasını kaybettikten sonra zina işlerse baba oğlunun dul eşini yakarak öldürebilirdi.

Bir Yahudi hanesindeki kadın, Roma'da olduğu gibi *familia*nın parçasıydı, yani babanın para, mal mülk ve kölelerden müteşekkil mirasının ayrılmaz bir parçasıydı. Hane halkı; kadınları, erkek köleleri, kadın köleleri, boğaları, eşekleri ve diğer şeyleri kapsıyordu.[8] Koca, kadınların efendisi veya sahibi[9] olarak adlandırılıyor ve kadınlar ona "efendim" diye hitap ediyorlardı.[10] Bir erkek çocuğun doğumu kutlu bir olaydı, bir kız çocuğunun doğumuysa üzüntü ve mateme neden oluyordu.[11]

Fakat bir kadının boyun eğmek zorunda kaldığı ağır prangalara karşın erkek cinsel olarak kaç tane eş ve cariye arzuluyorsa sahip olmakta özgürdü; hatta kendi kızlarıyla bile ilişkiye girebiliyordu. Lut'un iki kızı, ikisi de hamile kalana dek sırayla babalarıyla birlikte oldular ve Moab ile Ammon adlı oğullar doğurdular. Yakup ise iki kız kardeşi "kendine almıştır."[12] Bir erkek karısını istediği an boşayabiliyordu ve *Eski Ahit*, İbrahim'in, kölesi Mısırlı Hagir'i ve kadının kızını nasıl evden kovup biraz ekmek ve keçi derisi içinde biraz da suyla çölde bıraktığını nakleder. Kadınla kızı kızgın kumlar üzerinde kaybolana dek dolaşmışlar ve onlardan bir daha haber alınamamıştır.[13]

Çokeşlilik "İsrailoğulları"nda, özellikle de zengin aileler ve krallar arasında yaygın bir uygulamaydı. Davud'un pek çok kadınla evlenmiş olduğu ve bunlara ek olarak kölelerden ve cariyelerden oluşan bir maiyeti bulunduğu bilinmektedir.[14] Rehoboam 18 kadınla evlenmişti ve 60 cariyesi bulunuyordu, bu kadınlardan 28 oğlu ve 60 kızı oldu.[15] Ve Abigah da iddialı

8. *Mısır'dan Çıkış*, Bölüm 20, Ayet 17.
9. *Mısır'dan Çıkış*, Bölüm 21, Ayet 3.
10. *Mısır'dan Çıkış*, Bölüm 18, Ayet 12.
11. *Yaradılış*, Bölüm 35, Ayet 17.
12. *Yaradılış*, Bölüm 29, Ayetler 15 vd.
13. *Yaradılış*, Bölüm 21, Ayet 14.
14. *Samuel I*, Bölüm 18, Ayet 27; Bölüm 25, Ayetler 39 ve 43. *Samuel II*, Bölüm 3, Ayetler 3 ve 4 ve Bölüm 5, Ayet 13.
15. *Tarihler Kitabı II*, Bölüm 11, Ayet 21.

davranıp 14 kadınla evlendi, bu kadınlardan 22 oğlu ve 16 kızı oldu.[16] Fakat Süleyman üstün gelip diğer tüm kralları geride bırakarak 700 kadınla evlendi ve 300 cariyesi oldu.[17] Krallık hayatına, babasının haremi için kendisiyle rekabet etmeye kalkıştığından abisini öldürerek başladı.[18]

Erkeklere tanınan bu neredeyse sınırsız cinsel özgürlüğün tam aksine kadınlar şiddetle kısıtlanıyordu. Bir erkeğin bir kadınla evlenebilmesi için kadının bakire olması temel şarttı ve kadın eğer bekâretini kanıtlayamazsa erkek onu anında boşuyordu. Gelgelelim İÖ yedinci yüzyılın sonlarında yozlaşma ve ahlaksızlık yaygınlaştığı sıralarda, erkeğin kadını boşamasına belli durumlarda izin verilmez olmuştu. İlk olarak, eğer koca, eşini evlenmeden önce bakire olmamakla haksız yere suçlamışsa kızın anne ve babası, kızın bekâretini gösteren işaretleri kentin yaşlıları önünde bir çarşaf üzerinde sergileyebilirdi; bunun üzerine yaşlılar kocayı cezalandırma işini üstlenip ona, "İsrail'in bir bakiresi"nin itibarını lekelemiş olmasının tazminatı olarak kızın babasına ödenmek üzere 100 parça gümüş ceza kesebilirdi. Bu durumda erkek, kadını karısı olarak kabul etmek zorundaydı ve ömrünün geri kalanı boyunca ondan boşanması yasaktı.[19] İkincisi, eğer kız bakireyse ve erkek evlenmeden önce onunla cinsel ilişkiye girmişse, erkeğin kızın babasına 50 parça gümüş ödemeyi kabul etmesi, kızla evlenmesi ve "ömrünün geri kalanı boyunca" onu boşamaması gerekiyordu.[20] Eğer kocasının boşamış olduğu bir kadın ikinci bir erkekle evlenmiş ve bu ikinci erkek de onu boşamış veya ölmüş ve kadın dul kalmışsa ilk kocasının kadınla yeniden evlenmesi yasaktı çünkü "kadın lekelenmiş"ti.[21]

O dönemde İsrail halkı toprağı, büyükbaş hayvanları ve erkeklerle kadınların emeğini tekeline almış toprak sahiplerinin

16. *Tarihler Kitabı II*, Bölüm 13, Ayet 21.
17. *Krallar I*, Bölüm 11, Ayet 3.
18. *Krallar I*, Bölüm 7, Ayetler 13-25.
19. *Tesniye*, Bölüm 22, Ayetler 13-19.
20. *Tesniye*, Bölüm 22, Ayetler 28-29.
21. *Tesniye*, Bölüm 24, Ayetler 1-4.

hükmettiği bir köle toplumunun yükleri ve tahakkümü altında inliyordu. Babanın demir yumruğuyla yönetilen aile son derece otokratik ve ataerkildi. Dahası, üçüncü bir mütehakkim kategorisi ortaya çıkmıştı: Kendilerine, otoritelerini artırmak ve maddi konumlarını yükseltmek için kullandıkları geniş toplumsal güçler ilhak etmiş olan rahipler. Yaygın uygulamalardan biri de "acı su" uygulamasıydı. Kocasının, sadakatsiz olduğundan kuşkulandığı bir kadın doğruca rahibe götürülüyor ve kabahatini veya masumiyetin kanıtlaması amaçlanan tüyler ürpertici bir işkenceye maruz bırakılıyordu. Beline kadar soyuluyor, tüm ziynetleri çıkarılıyor ve saç örgüleri açılıyordu. Sonra bir iple göğüslerine bağlanan kalın siyah bir kumaşla örtülüyor ve "acı su" testinden geçiriliyordu.[22] Rahibin hazırladığı bir karışım olan bu sıvı kutsal sudan, tapınağın süprüntülerinden ve eğer kadının suçlu olduğu ortaya çıkarsa ebedi lanete uğraması için üzerine yazarak bunu dilediği bir kumaş parçasından çözünen mürekkepten oluşuyordu. Bu iğrenç ve mide bulandırıcı iksir, toprak bir çanaktan ona içiriliyor ve kadın eğer herhangi bir hastalık alameti veya belirtisi gösterecek olursa (karnın şişmesi ve uyluğun çürümesi) suçlu kabul ediliyor ve zina yapanlara uygulanan cezalardan herhangi birine çarptırılması uygun görülüyordu.

Toplumun zinaya yönelik tavrı, beşeri gelişmenin farklı aşamalarında hâkim olan ekonomik ve toplumsal koşullara göre değişkenlik gösteriyordu. İlkel kabileler ve anaerkil toplumlar hem erkeklere hem kadınlara cinsel özgürlük tanıyordu. Fakat "paragözlük ve mülkiyet hırsı"nı pekiştiren özel mülkiyetin ve ataerkil sistemin gelişmesiyle birlikte koca, eşinden tam sadakat talep etmeye başladı, bu da kadının yanına başka hiçbir erkeğin yaklaşmaması anlamına geliyordu. Erkekler ayrıca, evlenecekleri kızlardan iffet ve bekâret bekliyorlardı. İlk zamanların ataerkil toplumları, zina eden kadınlarla baş etmek için bir prosedür sistemi kurdu. Bu sistem, ilhamını ve işleyişini, bu toplumların otokratik mütehakkim toplumsal yapılarından ve

22. Bkz. *Sayılar*, Bölüm 5, Ayetler 11-8.

erkek egemenliğinin zalim zorbalığından almıştı. İsrail halkının kaderine hükmeden erkekler, zina suçu işlemiş bir kadının ya Yahuda'nın, oğlunun karısı Tamar'a yapmaya çalıştığı gibi onu canlı canlı yakarak ya da son nefesi kanlar içindeki paramparça bedeninden çıkana dek üzerine taşlar yağdırarak öldürülmesi gerektiğine karar verdiler.[23] *Tesniye Kitabı*'nda buyurulan kural buydu.[24] Oysa erkek dilediği kadar eşle, cariyeyle veya köle kızla evlilik dışı ilişkiye girebilir ve cezadan muaf bir şekilde binlerce kez zina yapabilirdi. Yahudi âdetlerinin Roma hukukundan pek farkı yoktu çünkü onlar da erkeği, şayet kadını zina işlemişse, kadının yaşamı ve ölümü üzerinde hak sahibi kılıyordu.

İslamiyet'e gelecek olursak, o da özel mülkiyet ve sınıflı bir yapı üzerine kurulmuş bir ataerkil sistem niteliğindeydi. Bu sınıflı yapı; koyun sürülerine, develere ve atlara sahip olan ve tüccarlar olarak, Arap yarımadasının ticaret yolları boyunca uzun mesafelerde seyahat eden bir azınlıkla, aralarında birkaç bağımsız plebin de bulunduğu kölelerden oluşan bir çoğunluktan meydana geliyordu. İslamiyet'te otorite; ailenin reisi, yüce hükümdar veya Halife (politik lider) veya İmâm (dinî lider) veya Vali (bir ilin yöneticisi) veya bir tanık olarak erkeğe aitti. Tüm bu konumlarda sadece erkekler bulunabiliyordu. İslamiyet, zina eden kadınlara uygun görülen cezayı, yani taşlanarak öldürülmeyi Yahudilikten miras aldı. Aslında kadınların, Muhammed Peygamber yaşarken ve daha sonra İslam'ın yayılmasının ilk aşamalarında bu vahşi ve insafsız ölüme maruz bırakıldığı biliniyordu. *Kuran*, zina eden her iki partnerin birden, kadının da erkeğin de taşlanarak öldürülmesini şart koşar. Gelgelelim bir erkeğin istediği sayıda emrine amade eşi, cariyesi ve kadın kölesi olabiliyordu, yani varlıklı veya nüfuzlu erkeklerin yasadışı zinaya başvurmaya ihtiyaçları yoktu. Çok sayıda deve kervanına sahip olanlar, başkaları üzerinde nüfuz ve güç sahibi erkekler eşlerini canları istediğinde değiştirip, ne vakit gözleri güzel bir yüze veya genç bir kıza veya pazarda satılmayı bekleyen endamlı bir köleye

23. *Yaradılış*, Bölüm 38, Ayet 24 ve *Tesniye*, Bölüm 22, Ayet 21.
24. *Tesniye*, Bölüm 38, Ayet 24 ve Bölüm 22, Ayet 21.

takılsa yeni kadınlarla evlenebiliyorlardı. Bir erkeğin her an karısını boşayıp başka bir kadınla evlenme ve tek seferde toplam dört eşe, cüzdanı yettiği kadar da cariye ve kadın köleye sahip olma hakkı varsa neden zina işlesin? Dolayısıyla dinî yasalar ya da *şerîa*, kadına bir koca, bir aile ve başının üzerinde bir çatı hakkı tanıyan ya da hiçbir erkek onu satın almaya ya da onunla evlenmeye karar vermezse onu ömrünün sonuna kadar bakire veya kız kurusu olarak bırakan ataerkil sisteme meydan okumaya cüret ettikleri vakit yalnızca kadınlara uygulanmak içindi. Dinî yasalar ayrıca (yalnızca birkaç koyuna sahip olan veya küçük zanaatkâr ya da tüccar olan) yoksul erkekleri, kiralık işçileri ve köleleri cezalandırmak için de vardı. Bu erkeklerin hepsi de evlenmeyi genellikle güç buluyorlardı veya sahip oldukları kısıtlı kaynaklar, iknadan yoksun bir sadakat dayatıyor ve onları eş değiştirmekten ya da dört kadınla birden evli olmaktan ya da pazar yerinde alınıp satılan ve imrenerek baktıkları kölelere ve cariyelere sahip olmaktan alıkoyuyordu.

Fakat Hıristiyanlık yalnızca kadınlar için değil erkekler için de cinsel özgürlüğü daha katı bir şekilde kısıtlaması bakımından, Yahudilik ve İslam'dan ayrılmaktadır. İsa Mesih, kuralları önce kendisi uygulayarak başlamıştır ve kısa fakat fırtınalı, olaylı ve büyüleyici yaşamı boyunca tam bir cinsel perhiz uyguladığı söylenmektedir. Dolayısıyla, *Yeni Ahit*'teki hikâyeye göre bir erkeğin kollarında olmanın nasıl bir şey olduğunu hiç bilmemiş olan annesi Bakire Meryem gibi o da hiç evlenmemiştir. İsa Mesih daha da ileri gidip şöyle demiştir: "Eskilerin, zina işlemeyiniz dediğini duymuşsunuzdur. Fakat ben size diyorum ki her kim bir kadına bakıp ona şehvet duyarsa kalbinde zaten zina işlemiş demektir."[25]

Yahudi erkekler, Hıristiyanlığın gelişine dek, Yahudiliğin öğretilerini *Eski Ahit*'te belirtildikleri şekilde uyguluyorlardı ve bu da bir kocaya, karısına hiçbir sebep göstermeksizin onu boşama olanağı tanıyordu. *Matta Kitabı*'nın bize söylediğine göre *Yeni Ahit* bu uygulamayı, Tanrı'nın isteklerine aykırı olduğu

25. *Matta* (*Yeni Ahit*), Bölüm 5, Ayetler 27-8.

gerekçesiyle onaylamamaktadır: "Farisiler* de ona geldiler, aklını çelmeye çalıştılar ve ona dediler ki: Bir erkeğin her sebeple karısından kurtulması caiz midir? Ve o cevap verdi, onlara şöyle dedi: Onları ilk başta yaratanın, onları erkek ve kadın olarak yarattığını okumadınız mı? Ve dedi ki bu sebeple bir erkek babasından ve annesinden ayrılmalı ve karısına sımsıkı yapışmalıdır ve ikisi tek bir vücut olmalıdır? Böylece iki kişi değil tek vücut olurlar. Dolayısıyla Tanrı'nın bir araya getirdiğini hiçbir insanın ayırmaya izni yoktur."[26]

Fakat İsa Mesih zina işlemiş bir kadının taşlanarak öldürülmesine karşı çıktı ve Farisilerin bu cezayı uygulamalarına, şu ünlü sözüyle engel oldu: "Ona ilk taşı günahsız olanınız atsın."

Yahudilik ve İslamiyet gibi Hıristiyanlık da Roma'nın avantajlı olduğu ve imparatorluğunu Filistin dahil olmak üzere uzak diyarlara kadar genişlettiği bir ataerkil köle toplumunun içinden doğdu. İsa, hiç kuşkusuz, kölelerin ve toplumun yoksul kesimlerinin özlemlerini ve umutlarını dile getiren devrimci bir liderdi. Yahudi halkının, Roma otoriteleriyle sıkı fıkı olan varlıklı unsurlarına karşıydı. Romalı derebeylerin adaletsizliklerine ve tahakkümüne karşı durdu ve o dönemde toplumda radikal bir değişim anlamına gelen ilerici fikirleri uğruna inatla savaştı. İster Romalı olsun ister kendi cemaatinden, iktidardaki herkesin sömürüsüne ve yozlaşmasına karşı kendi meşrebince bir direniş kurmaya çalıştı. Fakat kölelik sistemine karşı devrimci bir mücadeleye bel bağlamaktansa, şiddetten kaçınma taraftarı ve insan saflığının, insan merhametinin ve katı bir ahlak yasasının savunucusu olarak kaldı. Dolayısıyla Hıristiyanlığın doğuşu, öğretilerinin tinsel ve ahlaki yönlerini vurgularken, seks de dahil olmak üzere hayatın maddi ve tensel hazlarında kendini kaybedenleri kınadı. Erkek köleler ve onların kadınları, Romalılar ve Yahudi cemaatinden Farisilerce uygulanan cinsel özgürlüğün ve hovardalığın kurbanlarıydı.

* İkinci Tapınak Döneminde (İÖ 515-İS 70) İsrailoğulları içinde oluşan bir Yahudi toplumsal hareketi, düşünce okulu ve politik grubu. (ç.n.)

26. *Matta*, Bölüm 19, Ayetler 3-6.

İsa Mesih yalnızca kadınlarda değil erkeklerde de zina uygulamalarına kuvvetle ve tavizsiz saldırarak, esasen, kadınları her köşe başında insan kılığındaki kurtların kurduğu pusulara düşüp av olan kölelerin ve yoksul kesimlerin menfaatlerini dile getiriyordu.

Hıristiyanlığın tinsel değerleri, çokeşliliğin yasadışı ilan edilmesine ve tekrar tekrar evlenenlere kuşkuyla yaklaşılmasına yol açtı. Fakat daha sonraki bir aşamada, İsa'nın öğretileri üzerinden gelişip semiren dinî hiyerarşiler cariyelik sisteminin yeniden içeri sızmasına olanak tanıdılar. Hıristiyanlığın, erkeğin cinsel özgürlüğüne getirdiği kısıtlamalara karşın kadın erkeğe kıyasla aşağı, temel sosyal haklarından mahrum durumda tutulmaya devam etti. Ataerkil sistem hâlâ en önemli unsurdu ve Roma İmparatorluğu'nun son yıllarında feodal sisteme tedrici geçiş sırasında daha da şiddetlendi. Bu değişim ilk olarak, Roma devletinin özellikle barbar kabilelerin sürekli akınları karşısında otoritesini korumakta zorlandığı, İmparatorluğun dış bölgelerinde meydana geldi.

Hıristiyan, daha doğrusu Katolik Kilisesi İsa Mesih'in özgün öğretilerinden oldukça hızlı uzaklaştı. Katolik Kilisesi'nin kendisi Avrupa'daki en büyük toprak sahibiydi, arsa ve otlakları bütün işlenmiş arazinin beşte birini oluşturuyordu. Dolayısıyla kardinallerin, başrahiplerin ve keşişlerin kendi menfaatlerini feodal toprak sahiplerinin çıkarlarına çok yakın biçimde bağlamaları ve dinî öğretilerinin feodal sisteme hizmet edip serfleri efendilerine karşı ayaklanmaktan alıkoymasını sağlamaları gayet doğaldı.

Bu feodal ataerkil sistemin güçlendirilmesiyle birlikte kadınlar kaçınılmaz olarak ağır acılar çekmeye devam ettiler. Tahakküm olanca ağırlığıyla yaşamları üzerine biniyor ve Şeytan'ın müttefiki oldukları, şer kaynağı ve erkeklerin felaketi olduklarına dair ithamlar onları her yerde insafsızca takip ediyordu. Erkekler, hem evde hem ev dışında uygulanan toplumsal âdetler ve yasalar sayesinde kadınlar üzerinde tam bir kontrole sahipti ve en sudan sebeplerle bir kadını öldürmek veya canlı canlı yakmak

konusunda hiç zorlanmıyorlardı. İşkence, Avrupa'daki kadınlar üzerinde yaygın olarak kullanılıyordu.[27]

On dördüncü yüzyılda Katolik Kilisesi, şayet bir kadın, üzerine özel eğitim almamış olduğu bir rahatsızlığı veya hastalığı tedavi etmeye cüret ederse, derhal büyücü olarak yaftalanacağını duyurdu ve büyücülüğün cezası da ölümdü;[28] zira bedenin ve ruhun tedavisi yalnız ve yalnız Tanrı'nın alanıydı ve bu güçlerini yeryüzündeki temsilcilerine, yani erkek rahiplere delege etme hakkı yalnızca ona aitti. Dolayısıyla ölüm, kadın büyücü için adil bir cezadır.[29] Tarif ettiğimiz dönemde rahipler birkaç damla kutsal suyun her hastalığa deva olduğunu, yalnızca kendilerinin bu bilgiye vakıf ve bu bilgiyi kullanma hakkına sahip olduklarını ileri sürüyorlardı.

Kadınlar, kamuoyunu şekillendiren erkek filozofların ve düşünürlerin de kurbanıydı. Kadınlarla Şeytan arasında bir ilişki olduğunda ısrar eden Tertullianus'tan bahsetmiştik. Aquinalı Thomas gibi erkekler; kadınlar seks, üreme ve insan türünün korunması için yaratılmışken erkeğin soylu uğraşlar, bilgi ve zihinsel hazlar için yaratılmış olduğunu söylediği bilinen Sokrates'in de içinde yer aldığı, çok önceki bir dönemde ortaya çıkmış bu bakışı savunuyorlardı.

Daha önce de bahsedildiği üzere Hıristiyanlık ilk başlarda çokeşliliğe karşıydı. Fakat feodal sistemin tesis edilmesi ve ona eşlik eden savaşlar, açlıklar ve ağır ölüm bilançolarıyla birlikte aile reisi, cinsel arzularını tatmin etmenin yanı sıra malını mülkünü denetleyip işleteceğine ve yeri geldiğinde işçilik edeceğine güvenebileceği çok sayıda çocuk sahibi olmak istiyordu. Bunun sonucunda çokeşlilik ve cariyelik sahneye yeniden sızdı. Başka Hıristiyan filozofların yanı sıra Aziz Augustinus da erkekleri ateşli bir şekilde savunarak, bu uygulamanın cinsel

27. Bir kadın, işkencede maruz kaldığı insanlık dışı acı sonucunda tek kurtuluş yolu olarak suçlu olduğunu, bedeninde kötü ruhlar ve şeytanlar olduğunu rahip önünde kabul etmek zorunda kalmıştır. Bkz. Jules Michelet, Christina Holi, Thomas Zsass ve diğerleri.

28. Jules Michelet, *Satanism and Witchcraft*, s. 19.

29. Christina Holi, *Witchcraft in England*, s. 130'dan alıntı.

iştahın doyurulmasından ziyade Tanrı'nın iradesi uyarınca ve buyruklarına itaatle yeryüzündeki insanların yeterince üreyip çoğalmasını sağlamayı amaçladığını söyledi. Değil mi ki Tanrı, nicedir beklenen Mesih'in içinden çıkacağı İsrailoğulları'na "Artın ve çoğalın" demişti?

Böylece tekeşlilik, ataerkil sistem aşınıp çökmesin diye yalnızca kadınlar için geçerli bir ahlak yasası olarak uygulamada kaldı. Bekâretin ve bakirenin yüceltilmesi, kilisenin, Bakire Meryem'i daha yüksek bir konuma getirmesine yol açtı ve böylece Meryem, Cennetin ve Yeryüzünün Tanrıçası olarak bilinir hâlde geldi. Bu o zamana dek, Yahudilik döneminden önce tapılmış olan kadim Tanrıçalara mahsus bir tanımdı. Artık, Bakire Meryem'in başının üzerine İsis'in ay ve yıldızları, kucağına da kutsal bir çocuk yerleştiriliyordu. Bu, İsis ve Horus'u resmeden eski bir çizimin, üzerinde değişiklik yapılmış bir versiyonundan başka bir şey değildi. Meryem'in Tanrıça seviyesine bu terfiiyle birlikte, soğuk bir katılıkla savunulan bekâret kültü bugüne kadar ulaştı.

İslamiyet'in kariyerine başlaması İsa'dan yaklaşık 700 yıl sonra oldu. Hıristiyanlık, çoktan yerine oturmuş bir din hâline gelmişti. Muhammed Peygamber diğer iki büyük tektanrılı dinden çok etkilenmişti. Ticari amaçlarla Hicaz dışına yaptığı seyahatlerde ona sık sık *Eski* ve *Yeni Ahit*'ten ayetler nakleden insanlarla tanışıyordu. Hayatının başlarında Muhammed çobanlık eden yoksul bir çocuktu. Tutku, şehvet ve servet arayışıyla kaynayan, erkeğe ve en önce de kadınlara karşı zalim, hovarda, putperest, ahlak bozukluğu ve bilmesinlerciliğin/obskürantizmin aşındırdığı, efendi ve kölelerden oluşan bir toplumda yaşıyordu. Peygamberin ilk dönem öğretileri kölelik üzerine kurulu sınıflı sisteme yönelikti ve yoksulların, kadınların haklarını savunuyordu. Fakat ataerkil sistem, anaerkil ilişkilerin o veya bu biçimini hâlâ sergileyen birkaç kabile haricinde çoğu kabilede güçlü bir şekilde yerleşikti ve dolayısıyla erkeğin sorgulanmayan hâkimiyeti etrafına inşa edilen yapı her zamanki kadar sağlam ve sarsılmaz kaldı. Çok sayıda erkeğin öldüğü ve ardı arkası kesilmeyen kabile savaşları, yeni İslam düzenini inşa etme ihtiyacı, çok sayıdaki kadın savaş

esiri ve köle, hepsi birden, çokeşlilikten toplumsal ihtiyaçlara cevap veren bir uygulama çıkarma eğilimine katkı sağladı. Böylece İslam, erkekler için cinsel özgürlüğe ve birkaç eşin yanı sıra cariye ve kadın kölelere sahip olma hakları üzerine kendi dinî damgasını vurdu. Hâlbuki aslında bir kez daha, bu tür hakların faydalarının keyfini sürebilenler yalnızca büyük köle sahipleri, kabile reisleri ve zengin erkeklerdi; çünkü o kadar çok sayıda kadını satın alıp tutma imkânlarına yalnızca onlar sahipti.

İslamiyet öncesi veya daha sonraları *el-Câhiliye* (Cehalet Çağı) olarak adlandırılan toplum, kölelik üzerine kurulmuş bir kabile yapısıydı. Savaş esirleri muzafferlerin malı sayılıyordu ve her erkek, gücü ve imkânları oranında savaş esirini hanesine alıyordu. İslamiyet bu alanda bir değişiklik getirmedi ve erkeğin evini ve yatağını, bu kadınlarla evlenmek mecburiyetinde olmaksızın paylaşmasına izin verdi. Dahası, bu cariyelik sistemi onu bu ilişkilerden doğan çocukları tanımaya mecbur etmiyordu. Fakat eğer erkek tanımayı kabul ederse çocuk anında özgür kabul ediliyor, yani artık bir köle sayılmıyor ve kadınsa efendisinin ölümünden sonra özgür kalıyordu.

Cariye sahipliği, İsa'nın öğretilerinin ilk harareti dindikten sonra Hıristiyanlıkta da serbestti ve Hıristiyan Etiyopya'da bugün bile bazı hanelerde cariyeler olması vakayı adiyeden sayılmaktadır. Fakat Mısır, yasallaştırılmış fuhşun bu aşırı biçimini onuncu yüzyılda (İS 970'te bu kararından dolayı hayatını kaybeden Başrahip İbrahim döneminde) ortadan kaldırmıştır.

Arapların tarihi ve edebiyatı, ekonomik, toplumsal ve cinsel tahakkümün farklı biçimlerine maruz kalmış bu kadın kölelerin ve cariyelerin yaşamları hakkındaki hikâyelerle tam manasıyla dolup taşmaktadır. Efendileri tarafından temizlik, çamaşır, bulaşık, yakacak odun toplama ve benzeri ev işlerinde kullanılıyorlardı fakat bunların yanı sıra şarkı söyleme, dans etme ve efendilerinin cinsel ihtiyaçlarını karşılama gibi başka türlü ev işlerinde de kullanılıyorlardı. Efendi onları kimi zaman da bedenlerinden sermaye elde edebilmek amacıyla fahişelere dönüştürüyordu.[30]

30. *El Mehbar*, 240.

İbn Habîb (İslamiyet öncesi) *el-Câhiliye* toplumunda almış yürümüş âdetlerden birinin, erkeklerin kadın kölelerin apış aralarından kâr elde etmek olduğunu, ilişkiye girmek isteyenlerin dikkatini çekebilmek için kimilerinin pazarda beyaz bayrak kullandıklarını yazmıştır.[31] İbn Abbâs da şöyle der: "Cahiliye döneminde kadın kölelerini zina işlemeye zorlar, sonra da erkeğin ödediği parayı ceplerine atarlardı. Kutsal *Kuran*'ın şu ayeti bu sebeple gönderilmişti. 'Eğer kızlarınız saflıklarını korumak istiyorlarsa, sırf siz hayatta gelip geçici şeylere özlem duyuyorsunuz diye kızlarınızı fuhşa zorlamayın. Fakat böyle yapmaya devam edenleriniz için, şayet iş işten geçmişse, Tanrı bağışlayıcı ve şefkatlidir.'"[32]

Baba genellikle kızlarını, onların isteklerini hiçe sayarak, en yüksek fiyat teklifini veren erkeklerle evlendiriyordu. Bir kadının kocası öldüğü zaman, merhumun amcası veya erkek kardeşi kadını ziyarete geliyor ve paltosunu kadının üzerine fırlatarak "Üzerinde ilk ben hak sahibiyim" diyor ve sonrasında kadını yanında tutmakta ya da onu onayı olsun veya olmasın bir fiyat karşılığında evlilik pazarında satmakta ya da yeniden evlenmesini engellemekte ya da merhum kocasının bırakmış olabileceği her türlü mirası veya parayı kadının elinden almakta serbest oluyordu.

Bazı Arap kabilelerinde kadın, kabilesinin erkeklerinin gösterdiği direnişin üstesinden gelebilecek kadar güçlü bir erkek tarafından zorla alınıp kaçırılabiliyordu. Erkek, kadını hanesine götürdüğü zaman, orada karısı gibi yaşamaya zorlama hakkına sahipti. Bu zorla alıp kaçırma bir savaş, bir sürpriz saldırı veya komplo sırasında gerçekleşebiliyordu. Şair Hâtem et-Tâyî bu uygulamayı şu mısrada gururla anlatmaktadır: "Onların kızlarıyla rızalarını alarak evlenmeyiz, biz onları kılıç zoruyla alırız."

Kadınlar çoğu zaman, cezası ölüm bile olsa, bu kaderden kaçmak için çaresizce mücadele ediyorlardı. Bu uygulamaya

31. Nasser El Din El Assad, *El Keyan Wal Aghani fi Asr El Gaheleyet*, 1960, s. 43-4.
32. *Tafsir El Tabri* (Maimanieh), Bölüm 18, s. 92-3.

karşı çıkan kadınların söyledikleri arasında en iyi bilinenlerden biri "*el mania wala el dania*" yani "aşağılanmaktansa ölüm"dü. Fâtıma bint el-Horşîb (Khorshib'in kızı Fatima) Cemâl ibn Bedr tarafından zorla alınıp kaçırıldığı zaman, nakledilmekte olduğu tahtırevandan baş aşağı atladı ve boynunun kırılmasıyla hemen oracıkta öldü.[33]

Tarih; efendilerine isyan edecek hatta onlara yalnızca itaatsizlik edecek ya da muktedirlere veya kabilelerinin reislerine karşı duran şarkılar söyleyecek kadar gözü pek kadın kölelerin amansız kaderlerini, çoğunlukla ölümle sonuçlanan ıstıraplarını ve gördükleri işkenceyi anlatır. Hatta bu kadın kölelerden bazıları Müslümanlara saldıracak ve Allah'ın Peygamberi Muhammed'e hakaret edecek cesareti bulmuşlardır. Sarah, iğneli sözleriyle Müslümanları hedef alan meşhur bir köle şarkıcıydı. Muhammed'in Mekke'ye muzafferane girdiği gün infaz edilmesini emrettiği kişiler arasında Sarah da vardı.[34] El Nagir bölgesinde, Peygamber öldüğü zaman bazı kadınların sevinç gösterilerinde bulunduğu ve Halifelerin ilki olan Ebu Bekir'in, bu kadınların ellerinin ve ayaklarının kesilmesini emrettiği nakledilmiştir.[35] Diğer bir ifadeyle, itirazlarını ve muhalefetlerini dile getirmeye cüret eden kadınlar zalim cezalara maruz bırakılabiliyordu. Elleri kesilebiliyor, dişleri çekilebiliyor ya da dilleri ağızlarından koparılabiliyordu. Bu son ceza biçimi genellikle şarkıcı olan kadınlara saklanıyordu. Bu kadınların ellerini kınayla boyadıkları, güzelliklerinin bütün ayartıcılığını yüzsüzce sergiledikleri ve Tanrı'yı ve onun Peygamberini hiçe sayarak tef ve davullara vuran parmaklarıyla tempo tuttukları söyleniyordu. Ellerini kesmek ve dillerini koparmak bu yüzden gerekliydi.[36]

Gelgelelim İslamiyet'te, erkek ve kadın kölelere önceki dönemlerde sahip olmadıkları haklar tanındığına da kuşku yoktur. İslam, köleler ve yoksullar üzerindeki tahakküme karşı savaşmış, adaletsizliğe ve yozlaşmaya karşı çıkmış ve Arap kabilelerini

33. Abu Farag El Isfahânî , *El Aghani*, Cilt 16, s. 21.
34. Nasser El Din El Assad, *El Keyan Wal Aghani Asr El Gaheleyet*, s. 91.
35. El Balathiri, *Fetouh El Boldan*, 1966, 1:102.
36. *Tarikh El Tabari*, Cilt 4, s. 2014-5.

alkolizm, kumar ve tefecilik uygulamalarından vazgeçmeye çağırmıştır. Fakat erkeğin kadın karşısındaki üstün konumu sarsılmamıştır. Erkek, efendi ve akıl hocası olmayı sürdürmüştür. Evlilik, özünde bir mülkiyet hakkı veya sözleşmesiydi; bir kocanın, karısına, başlık parası sayesinde ve onu beslemesi karşılığında sahip olmasıydı. Kadının vazifesi kocasına itaat etmekti oysa koca canı ne zaman isterse kadını boşayabilir ve bir seferde birden fazla kadınla evlenebilirdi.

Böylece Müslüman Arap kadını, erkeğin malının mülkünün bir parçası olmayı sürdürüyordu. Bugün bile, Mısır da dahil olmak üzere Arap ülkelerinde kadınlar hâlâ, o erken dönemlerden beri köklü bir değişikliğe uğramamış evlilik yasalarına tabidirler. Eş veya anne olarak kadınların kişisel statülerinde herhangi bir düzelme olmuşsa, hâlâ nüfuzlu olan dinî ve muhafazakâr güçlerce desteklenen kanun sayesinde değil Mısır, Irak, Suriye ve benzeri bazı ülkelerde gerçekleşmiş sosyoekonomik değişimler sayesinde olmuştur. Ünlü çağdaş yazarlarımızdan merhum Abbas Mahmud el-Akkâd, kadınların erkeklerin malı olduğunu vurgulayan ataerkil kabile sistemine sık sık methiyeler düzerdi. Çöl sakinleri için güvenlik bir zorunluluk olduğundan, erkeklerin sahip oldukları malı mülkü savunabilme ve o malın mülkün güvenliğini sağlayabilme becerilerini dosta düşmana duyurabilmesi elzemdi ve erkeğin koruması altındaki tüm mal mülk içinde kadın ilk sırada geliyordu.[37]

37. Abbas Mahmud el-Akkâd, *Gamil Boussiana*, s. 18.

Üçüncü Kısım

Arap Kadını

15
Arap Tarihinde Kadınların Rolü

Ne vakit okuduklarım beni İslamiyet öncesi döneme geri götürecek olsa, o dönemin kabile toplumunda önemli bir rol oynamış "kadın şahsiyetler"in sayısı ve edebiyatta, kültürde, sanatlarda, aşkta ve sekste ve halklarının toplumsal ve ekonomik yaşamlarında öne çıkmış olmaları beni hep şaşırtmıştır. Öyle ki politik mücadelelere, savaşlara ve ünlü muharebelere etkin ve önemli katılımlarıyla meşhur kadınlar bile vardır. İslamiyet öncesi ve İslamiyet döneminde hatta Muhammed Peygamber'in hayatı sırasında da durum buydu.

Arapların tarihi, zengin ve süslü bir duvar halısı misali, bu kadınların muhteşem isimleriyle bezelidir. Birkaç tanesinden

bahsedecek olursak, Uhud Savaşı'nda Muhammed'le yan yana kılıç kuşanarak çarpışmış ve on üç yara alana dek savaşı terk etmemiş Nessiba Bint Kaab'ı sayabiliriz. Muhammed ona büyük saygı duymuş ve "konumunun erkeklerin konumundan yüksek olduğu"nu söylemiştir.[1] Bir diğer kadın Ummu Suleym bint Melhen de hamile belinin etrafına, karnının üzerine bir hançer bağlayarak Muhammed ve taraftarlarının saflarında savaşmıştır. Öte yandan, Muhammed'e karşı verilen mücadelede ve yapılan muharebelerde de yine kadınlar yer alıyordu. Bunların arasında Ebû Süfyan'ın karısı Hind bint Râbia da vardı. Uhud Savaşı'nda zırhını ve savaşçı maskesini kuşanmış, savurduğu kılıcını art arda düşmanlarına saplamıştı.[2] Hind, özgür olmak ve kişisel hayatında kendi kararlarını kendi vermek konusunda ısrar eden bir Arap kadınıydı. Babasına şöyle dedi: "Ben yaşamını kendi ellerinde tutan ve ne istediğini bilen bir kadınım." Babası onu şöyle cevapladı: "Öyle de olacak."[3] Hind, mantığıyla ve Peygamber'i cevaplarken dahi elden bırakmadığı hazırcevaplığıyla meşhurdu. Başka kadınlarla birlikte onun karşısına geçip Müslüman olacaklarını beyan etti. Muhammed, onların yararına, İslam'ın ilkelerinin üzerinden geçmek için biraz vakit harcadı. Tanrı'nın, özellikle yeni doğan kız bebeklerden kurtulmak amacıyla onları canlı canlı toprağa gömmeye atıfta bulunan "çocuklarınızı öldürmeyin" buyruğuna geldiği zaman Hind ona "çocuklarımızı öldüren sensin" dedi.[4] Müslümanlarla (Muhammed'e uzun bir süre şiddetle karşı çıkan Kureyş kabilesinin üyeleri olan) Kureyşlilerin çarpıştığı Bedir Savaşı'nda Hind, ailesinden üç erkek kaybetmiştir: Babası Atebe ibn Rebîa, babasının erkek kardeşi Şîbe ve onun oğlu, Hind'in erkek kardeşi Velîd ibn Atebe. Hind, bu savaştan sonra öç almaya yemin etti ve öcünü alana kadar kokular sürünmemeye ya da kocasına yaklaşmamaya ant içti.

1. Muhammed ibn Sa'd, *El Tabakat El Kobra*, Cilt 8 (Dar El Tahrir, Kahire, 1970), s. 302.
2. Abdel Rahman El Sharkawi, *Mohammed the Prophet of Freedom* (Kitab El Hilal, Kahire, 1967), s. 171.
3. Muhammed ibn Sa'd, *El Tabakat El Kobra*, s. 171.
4. A.g.e., 172.

Kureyşlilerin Müslümanlara galip geldiği Uhud Savaşı boyunca da sözünü tuttu.

O dönemde Araplar arasında önde gelen bir başka kadın da Peygamber'in ilk eşi Hatice'ydi. Hatice sunturlu kişiliği, ticaret yoluyla kendi geçimini kendi sağladığı için hem toplumsal hem de ekonomik bakımdan bağımsızlığı ve kendi kocasını kendi seçme özgürlüğünde ısrar etmesiyle tanınıyordu. Bu özgürlüğü, kendisinden on beş yaş genç olan Muhammed'le evlenmeyi seçerek kullandı. Ona, elçisi olarak Nefîse adında bir kadın gönderdi. Arap ulusunun ilk kapsamlı tarihini içeren *et-Tabakâtu'l-Kubrâ* adı kitapta yazar Muhammed ibn Sa'd, elçi Nefîse'nin şöyle dediğini aktarır: "Beni gizlice ona gönderdi ve kendisiyle evlenmesini teklif etmemi söyledi. Ve o da öyle yaptı."[5] Hatice, ticari menfaatleriyle ilgilenmesi ve işlerini idare etmesi için birkaç yıldır Muhammed'i istihdam ediyordu. Onu bu sayede iyi tanımıştı.

İslamiyet öncesi toplum, çölde ve kentlerde farklı ekonomik koşullarda yaşayan pek çok kabileden oluşuyordu. Hande ve Cedîle gibi bazıları oldukça anaerkil bir yapıya sahipti.[6] İslam dönemi öncesinde krallar bazen, Ömer İbn Hind'in durumunda olduğu gibi annelerinin ismini alıyorlardı. Peygamber'in kendisi, kabilesinin kadın soyundan gelmekle gurur duyuyordu ve kendinden şöyle bahsetmeyi âdet edinmişti: "Ben, Suleym [Atîka bint Hilal, Atîka bint Mure ve Atîka bint el-Evkas, bu kabilenin tüm kadınları] kabilesinden El Awatek'in oğluyum."

el-Câhiliye döneminde Arap toplumu ataerkil ve anaerkil sistemlerin bir karışımını temsil ediyordu fakat avantajlı olan erkekti. Erkeklerin ekonomi ve din üzerinde uyguladığı kontrolün bir sonucu olarak, ataerkil aşamaya geçmiş bir toplum içinde anaerkil özelliklerin yavaş yavaş yok oluşunu yansıtıyordu. Çöl bölgeleri ve vahalardaki kadınlar, şehirdekilere kıyasla daha fazla özgürlüğe sahipti çünkü geçim kaynaklarını temin etmede rol

5. A.g.e., Cilt 8, s. 9.
6. Abdallah Afifi, *El Maraa El Arabia fi Gaheleyatiha wa Islamiha (The Arab Woman in the pre-Islamic and Islamic Periods)* (Dar Ihya El Kotob El Arabia, Mısır, 1921), s. 1950.

oynuyorlardı. Bu çöl kadınları ayrıca erkeklerin arasına özgürce karışıyor ve örtünmüyorlardı.

İslamiyet öncesi çağda hem eril hem dişil Tanrıçalar olduğu biliniyordu ve Araplar, her kabilenin Tanrı'sının veya Tanrıça'sının savaşta etkin rol oynadığına ve halkının zafer kazanması için savaştığına inanıyorlardı. Bu nedenle kabileler savaşa girerken Tanrılarına veya Tanrıçalarına ait resimler veya heykeller taşırlardı. Kureyş kabilesinin liderlerinden Ebû Süfyan, Uhud'da Müslümanlara karşı savaşırken sancaktarlarına el-Lât ve'l-'Uzza'yı taşıtıyordu. El Lat da Ozza da Tanrıça'ydı ve Müslümanlar karşısında Hind'le birlikte zafer getirmiş ve kabilenin kendi gücüne olan inancını pekiştirmiş bir dişil güç teşkil ediyorlardı! Fakat eğer kabile yenilirse genellikle zayıf Tanrı'sını terk ediyor ve kazanan kabilenin ya da savaşmadaki hünerleriyle bilinen bir kabilenin Tanrı'sını sahipleniyordu. Bunun sonucunda belli Tanrılara tapınma ağır bastı ve Tanrıların sayısı zamanla azaldı.[7] Bazı Tanrıçaların bulunduğu önemli konumlar, Arap kabile toplumunda kadınların sahip olduğu görece yüksek saygınlığı simgeliyordu ve hâlâ varlığını sürdüren, bazı kabilelerde öne çıkan anaerkil toplumun kalıntılarının bir yansımasıydı.[8]

Anaerkilliğin bu yönleri, hem İslamiyet öncesi hem de erken dönem İslam toplumlarında kadınların oynadığı görece önemli rolü açıklayan sebep olabilir ve güçlü kişilikleri, akıl yürütme ve ikna etme yetenekleri, kişisel ve toplumsal hayatın sorunlarına karşı pozitif tavırlarıyla ayırt edilen kadınların sayısında kendini göstermektedir. Pek çoğu üretim, ticaret ve alım satım alanlarında da etkindi. Ekonomik faaliyete erkeklerle yan yana katılmaları sonucunda kadınlar gerek ev içinde gerekse ev dışında bağımsız kişilikler edindiler, kocalarını seçmekteyse çoğu zaman özgürlerdi.

İslamiyet'ten önce bir kadının çokkocalı bir yaşam sürdüğü ve birden fazla erkekle evlendiği oluyordu. Bu evlilik düzenleme-

7. Gawad Ali, *History of the Arabs before Islam*, Cilt 5, Dinî kitaplar kısmı (Magma El Ilmy El Iraqi, 1955), s. 67.
8. *Ousa* sözcüğünün anlamı için bakınız *Lisan El Arab*, Cilt 2, s. 416.

sine *zevâcu'l-muşâreke* veya "paylaşımcı zevâc" adı veriliyordu. Kadının on kocayı geçmemesi gerekiyordu ve eğer bu sınırı aşarsa toplum onu fahişe olarak yaftalıyordu. Peygamberin eşi Ayşe, *el-Câhiliye* döneminden bahsederken şöyle der: "Grup on kişiye kadar çıkabiliyordu. Kadına sokulup içine girerlerdi. Kadın hamile kaldığı zaman onları çağırtırdı ve kimse gelmemezlik edemezdi. Kadının etrafında toplanırlardı ve kadın onlara şöyle derdi: 'Ne olduğunu biliyorsun. Şimdi de bir çocuk doğurdum. O senin oğlun' ve çocuğun babası ve hamisi olmasını arzu ettiği erkeğin ismini söylerdi. Ve erkek karşı çıkamazdı."[9]

Isfahânî, yazılarında şöyle anlatmaktadır: "Bir bedevi kadını, kocasını boşadığı zaman çadırının kapısını tam aksi yöne çevirir, yani Doğu'ysa Batı, Güney'se Kuzey yapar. Bu değişikliği yapar yapmaz boşanma hemen ardından gelir."[10]

İslamiyet'in gelişinden önce Araplar *istibdâ'* adı verilen bir evlilik biçimi uyguluyorlardı. Bir kez daha Ayşe'nin ifadesiyle, bunun aslında ne olduğuna dair açık seçik bir tanım elde ediyoruz. Kadın, regl dönemi sona erdiğinde ve dolayısıyla saf hâle geldiğinde, kocası ondan "X'i [bir erkeğin ismi] çağırtmasını ve onunla yatmasını" rica ediyordu. Daha sonra koca, kadının yatmış olduğu erkekten hamile kaldığına dair işaretler gözle görülür hâle gelene dek kadından uzak duruyordu. Seçilen erkek genellikle toplumdaki önemli şahsiyetlerden biri oluyordu; çünkü amaç onun üstün niteliklerini miras almış bir çocuğa sahip olmaktı. Kadının hamileliği kuşkuya mahal vermez olduğunda koca, eşiyle cinsel ilişkilerine, büyük olasılıkla, kaldığı yerden devam ediyordu. Çocuk doğduğunda, kocanın eşiyle yatmış "büyük adam"ın değil yasal babanın zürriyeti kabul ediliyordu.

İstibdâ', Araplarda çokkocalı ilişkilerin bir biçimiydi ve kısır bir kadının hamile kalmak için evlilik dışı ilişkiler yaşayabildiği kimi toplumlarda hâlâ uygulanmaktadır.[11]

9. Aboul Farrag El Isfahânî, *El Aghani*, Cilt 16, s. 2.
10. A.g.e., Cilt 16, s. 102.
11. Adel Ahmed Sarkiss, *Al Zawag Wa Tatawir El Mogtama* (Evlilik ve Toplumun Evrimi) (Arab Book Publishing House, Kahire, 1967) s. 108.

Ben henüz çocukken, köyüm Kefr Tahla'daki kadınların, şeyhi (dinî molla) ziyaret eden ve ondan, taktıkları zaman hamile kalmalarını sağlayacak özel bir muska isteyen kısır kadınlar hakkında konuştuklarını duyardım. Daha sonraları bu muskanın kimi zaman, kadına vajinasına sokması söylenen bir parça yün olduğunu öğrendim. Kısır bir kadını doğurgan bir kadına dönüştürmeye muktedir bu yün parçasının sırrını öğrenmeye çalıştığım zaman çok ilginç bir şeyle karşılaştım. Görünüşe bakılırsa bu şeyhlerden bazıları yün parçasını taze spermle ıslatıyor ve kadına, yünü bir an önce vajinasına sokmasını söylüyorlardı. Kadınla şeyhin buluşması her zaman karanlık bir odada gerçekleşiyordu ve dolayısıyla kadın, şeyhin ne yaptığını fark etmiyor veya bazen de fark etmemiş gibi yapıyordu. Çocuk sahibi olma ve böylece kısırlığına ve çocuksuzluğuna vurulan damgayı silme arzusu, şeyhin yapabileceği her şeye göz yumması, hatta şeyh bir parça yün kullanmak yerine kadını doğrudan hamile bırakmaya kalksa dahi kadının buna göz yumması için yeterliydi. Şeyhler, dediklerine bakılacak olursa, kısır kadını[12] tedavi etmek için bu pratiklere başvuruyorlardı fakat bu aynı zamanda kendi cinsel arzularını tatmin etmenin de bir yoluydu. Gelgelelim çoğu durumda her iki amaca birden hizmet ediyordu; zira genellikle kısır olan kişi, kendi zafiyetini örtbas etmek için karısını haksız yere suçlayan kocaydı.

İstibdâ' uygulaması da spermle ıslatılmış bir parça yüne başvurularak yürütülen evlilik de özü itibarıyla babanın sperminin yerini bir başka erkeğin sperminin aldığı suni döllenme fikrine benzer yöntemlerdir.

Suni döllenme fikrine, Batı'da, önemli bir yenilik ve bu gelişmiş ülkelerdeki insanların bu sorunlara yaklaşırken sergiledikleri açık fikirliliğin bir göstergesi olarak bakılmıştır. Fakat geçmişte, neredeyse 1.300 yıl önce aynı fikir uygulanıyordu ve *istibdâ*'daki

12. Benzer pratikler Hindistan'ın bazı yerlerinde, Hindu bölgelerinde de gerçekleşmektedir. Kadınlar kendilerini rahibe bırakır ve ondan kısırlıklarını tedavi etmesini isterler. Yazar Amrita Pritam ünlü romanlarından biri olan *That Man*'de bu tür şeylerin nasıl bir gizlilik içinde yürütüldüğünü, böylece doğabilecek çocuğun gerçek ebeveynini yalnızca kadınla rahibin bilebildiğini anlatır.

koca, sağlıklı ve zeki bir çocuk sahibi olma umuduyla kendisini her türlü kıskançlıktan arındırdığı için belki de daha insani bir şekilde uygulanıyordu. Diğer erkek yalnızca bir dölleyici olarak kullanılıyordu. Bu bize, insani gelişmenin ilk aşamalarında erkeğin, kadınla ilişkisi içinde yalnızca bir dölleyici rolüne sahip olduğunu ileri süren Lester Ward'u anımsatmaktadır.[13] İspanya'daki Cogul mağaralarının duvarlarında, kadınların bütün bir form olarak resmedildiği, erkeklerinse cinsel organlarına indirgendiği erken dönem çizimler Lester Ward'un görüşünü destekler niteliktedir.

İslamiyet öncesi çağda Arapların uyguladığı başka özgün evlilik biçimleri de vardı. Bunlardan biri, her iki partnerin birlikte seksin tadını çıkarması için yasallaştırılmış bir fırsat sağlamaktan başka amacı olmayan *zevâc el mutaa* [*Zevâcu'l-mut'a*] ya da "haz izdivacı"ydı. Erkek kadınla birkaç günlüğüne evleniyor, genellikle üç günlüğüne ama süre daha az ya da daha çok olabiliyordu ve kadına, karşılıklı anlaşmayla belirlenen bir meblağ ödüyordu. Erkeğin, bu kısa ömürlü evlilik sonucu doğabilecek çocukları tanıma mecburiyeti yoktu.

İkinci bir biçim *zevâcu'l-hibe* veya "feda izdivacı"ydı. Kadın erkeğe "Kendimi sana veriyorum" diyor ve bu, evliliğin beraberinde hiçbir koşul getirmediği, kadının erkek üzerinde hiçbir hakka sahip olmadığı anlamına geliyordu. Baba, burada yine, kadınla ilişkisinden doğabilecek hiçbir çocuktan sorumlu tutulmuyordu.

Bu her iki evlilik düzenlemesinde de şayet çocuk olursa annesinin adını alıyordu. Fakat İslamiyet bu tür uygulamaları erken bir aşamada ortadan kaldırdı.

Arap kadınları bağımsızlıklarını ve pozitif kişilik özelliklerini bir anda kaybetmediler. Toplumda meydana gelen sosyoekonomik değişimlere bağlı tedrici, yavaş bir süreç oldu ve kadınlar kadim haklarını kaybetmemek için çok mücadele ettiler. Bazen başarılı oluyorlardı fakat bu çoğunlukla, ataerkil sistemin tam bir hâkimiyetiyle sonuçlanacak, kaybedilmiş bir savaştı.

13. Lester F. Ward, *Pure Sociology* (Macmillan, 1914), s. 353.

Fakat kadınlar İslamiyet'in ilk aşamalarında dahi, kocalarını seçme hakkını kullanmaya devam ettiler ve bu özgür seçim ender rastlanan bir olay değildi. Bu minvalde iyi bilinen hikâyelerden biri, Müslümanların Peygamberi Muhammed'e gidip ona "Benim adım Leyla bint el-Hatim. Kendimi sana göstermek için geldim. Evlen benimle" diyen Leyla bint el-Hatim'in hikâyesidir. Ve Muhammed ona "İşbu vesileyle seninle evleniyorum" demiştir. Fakat kadın, akrabalarının yanına geri döndüğü zaman akrabaları ona büyük bir hata yaptığını söylemişlerdir. Kadın kıskanç bir yapıya sahiptir ve Muhammed'in diğer eşlerine katlanması mümkün değildir; zira Muhammed'in dilediği sayıda evlilik yapma hakkı vardır. Dolayısıyla kadın Muhammed'in yanına geri gitmiş ve ona şöyle demiştir: "Ben keskin dilli bir kadınım ve diğer eşlerine katlanamam. Bu yüzden beni serbest bırak." Muhammed de ona "Seni serbest bıraktım" demiştir.[14]

Ortaçağ öncesinde, bu toplumlardaki Arap kadını yalnızca kendi kocasını seçme hakkına sahip olmakla kalmıyor, erkek ne kadar önemli biri olursa olsun, isterse Peygamber'in kendisi olsun, eğer yeterli sebep olduğunu hissediyorsa erkeğiyle ters düşebiliyor, öfkeyle ona yüz çevirebiliyor ve yatağını paylaşmayı reddedebiliyordu. Günümüzde pek çok Müslüman, Muhammed'in bazı deyişlerinde, fiziksel bir ihtiyaç olarak cinsel tatmini sağlamada ön sevişmenin öneminden bahsettiğini bilse çok şaşırırdı.

En saygın Müslüman felsefecilerden biri olan el-Gazâlî bazı alanlarda öylesine bilgili ve ileriydi ki Muhammed'in, bir erkeğin kişiliğini zayıflatabilecek etkenlerden birinin, ön sevişmesiz seks yapma ve kadının da tatmin olması gerekliliğini yok sayma olduğundaki ısrarını dile getiriyordu. Muhammed'i şöyle alıntılar: " 'İçinizden kimse karısının üzerine hayvanların yaptığı gibi atlamamalıdır. Karınızla cinsel ilişkide birleşmeden evvel sizinle onun arasında gidip gelen bir mesaj olsun.' İnsanlar da ona sordular: 'Peki bu mesaj ne olmalı?' Bunun üzerine Muhammed şöyle cevap verir: 'Öpücüklerden ve sevecen sözcüklerden oluşan bir mesaj.'"[15]

14. Muhammed ibn Sa'd, *El Tabakat El Kobra*, s. 107.
15. El-Gazâlî, *Ihya'a Oloum El Din* (Dar El Shaab, Kahire, 1970), Bölüm 3, s. 734.

Muhammed, bir Peygamber ve halkının lideri olarak, onun durumuna ancak uzaktan benzeyen durumlardaki pek çok erkeğin yapmış olduğu gibi rol yapmaya ve ikiyüzlülüğe kolaylıkla kapılabilirdi. Kadınlara, aşka ve sekse dair tüm konulara yaklaşımında yüce bir kibir ve doğruculuk maskesi takınabilirdi. Fakat bu onun tarzı değildi; özgüvenli ve tam, normal bir insan olarak kendisinden emin bir erkeğin özellikleriyle de uyuşmazdı. Kendine, kadınları ve hayattaki güzel şeyleri sevebilen bir insan muamelesi etmek ona göre kolaydı. Kadına sevgisini doğal bir şey olarak ifade ederken tereddüt duymuyordu. Amr İbnü'l-'Âs (sonraları Mısır'ın fatihi olacak), yüreğine en yakın kişinin kim olduğunu sorduğunda "Ayşe" (genç eşi) diye cevapladı. Fakat Amr İbn El Aas şöyle dedi: "Yani erkekler arasından." Cevap şuydu: "Onun babası..."[16]

Sekse ilişkin Batılı düşünce ve İslami düşünce arasındaki çarpıcı farklılıklardan biri, bu düşüncelerden her birinin cinsel tatmin meselesine taban tabana zıt yaklaşımıydı. İslamiyet'te yüceltme ya da bastırma değil, cinsel tatmin erkeklerin ve kadınların çalışma, odaklanma ve ister dünyevi işler ister semavi işlerle ilgili olsun, her türlü insan gayreti alanında yaratmaya yönelik tam kapasitelerini özgürleştirmeye daha elverişli kabul ediliyordu. İslam, Allah'ın insana bahşettiği en önemli lütfun zihin, beyin ve akıl olduğunu kabul eder. Yeryüzündeki insanlara beyin veya zihin verilmişti ki onu yaşam, yeryüzü, insanlar, bilim ve Allah konularında bilgi edinmek, bilgilenmek için kullanabilsinler. Müslüman bir inanan için bilgi, en yüksek ibadet biçimidir. Ve zihnin kendini bilgi edinmeye adayabilmesi ve tüm düşünce güçlerini odaklayabilmesi için bastırılmış tüm cinsel enerjiyi tüketmesi ve özgür bırakması, cinsel arzuyu tatmin etmesi gerekmektedir. Ruha ağırlık çökmesi ve zihnin, bilgi ve Allah'a ibadet yolundan sapmasına neden olabilecek konularla meşgul olması ancak böyle önlenebilir.

Burada İslam, cinsel tatminin, entelektüel ve kültürel faaliyet ve yaratım için bir gereklilik olduğunu ileri süren modern

16. Muhammed ibn Sa'd, *El Tabakat El Kobra*, s. 137.

psikoloji ekolleriyle mutabıktır. Ayrıca bu yaklaşım, cinsel yüceltme ve bastırmayı, kültürel ilerleme ve uygarlığın varoluşu için elzem kabul eden Freud'un yaklaşımı ve ekolünden çok daha bilimseldir.

Psikolojideki son gelişmeler, tatmin edilmemiş cinsel enerjinin üretken kültürel veya entelektüel yaratıma dönüşmediğini, daha ziyade normal seyrinden sapma eğilimi göstererek içsel enerjinin depolanmasından kaynaklı, her türden tıkanıklıklara ve ketlenmelere yol açtığını ve cinsel sapmalar, sinirsel rahatsızlıklar ve başka psikolojik rahatsızlıklarla sonuçlandığını göstermiştir.

Yaşamda ve sekste kadınların haklarının İslam ve Muhammed Peygamber tarafından daha fazla tanınmış olmasının, Arap kadınının o zamanlar nispeten yüksek bir konumda olması, gerek ev içinde gerekse ev dışında yaşamın pek çok veçhesine etkin katılımı ve bazı seçkin Arap kadınlarının oynadığı önemli rolün doğrudan sonucu olduğunu anlamak güç değildir.

Modern Arap kadınının, 1.300 yıl önce aynı bölgede yaşamış, aynı toprak üzerinde yürümüş ve aynı havayı solumuş ve itiraz edip karşı çıkacak yürekliliği göstermiş bu diğer kadınları hatırlamasının zamanı geldi. Muhammed'in eşi Zeyneb bint Cahş gibi Peygamber'in Allah tarafından gönderilmiş bir hediyesine öfkeyle "Hayır" diyebilen ve hediyenin kıymeti üç kat arttığında yine "Hayır" diyebilen kadınlar. Olayı aşağıdaki gibi anlatan bir kez daha, Muhammed'in yaşamını kayıt altına almak gibi değerli bir iş yapan Ayşe'dir: "Allah'ın Peygamberi et kesti ve benden eti eşleri arasında bölüştürmemi istedi. Zeyneb bint Cahş'a payını gönderdi ama o geri çevirdi. 'Payını arttır' dedi. Fakat Zeynep bint Cahş bu ikramı bir kez daha reddetti. Ona dedim ki 'Geri çevirmesi, senden artık nefret ettiği anlamına geliyor.'"[17]

Ayşe'nin kendisi, genç yaşına rağmen, o zamanlarda önde gelen Arap kadınlarının pek çok konuda nasıl ödün vermediklerinin canlı bir örneğidir. Ayşe güçlü iradesi, çok yönlü ve keskin mantığı ve belagatiyle tanınıyordu. Kimi zaman, Allah'ın

17. A.g.e.

mülhem ve kabiliyetli Peygamberinin dengi olacak kadar güçlü bir zekâya sahipti. Müslümanlar arasında sözü muazzam güce sahip olan Peygambere karşı çıkmakta ya da ona ters düşmekte tereddüt etmiyordu. Muhammed'in eşlerinden bir diğeri Hafsa, kendisine Ayşe'yi örnek almayı uygun buldu. Bunun üzerine Peygamber'in yakın takipçilerinden biri şöyle dedi: "Peygamber'i Ayşe'nin yaptığı gibi eleştirmek istiyorsun."[18] Ayşe bazen Peygamber'i uyarmakla kalmıyordu, aynı şeyi başka erkeklere yapmayı da âdet edinmişti. Düşüncelerini açık ve keskin bir mantıkla ifade ediyordu ve bir gün Muhammed, başka erkeklerin ortasında otururken Ayşe'yi işaret ederek şöyle dedi: "Dininizin yarısını bu aldan alın."[19] Ayşe birkaç savaşta ve muharebede çarpışmıştı; politikaya, kültürel ve edebî faaliyetlere etkin biçimde katılıyordu. Öyle ki Müslümanların teoloğu Urve ibnu'z-Zubeyr şöyle demişti: "Tanrı biliminde, tıpta ve şiirde Ayşe'den daha bilgili kimseyi görmedim."[20] Ayşe, on sekiz yaşına ancak Muhammed'in ölümünden sonra basmış olduğu hâlde durum buydu.

Ayşe, Muhammed'le her konuyu tartışabilecek yetkinlikteydi. Muhammed ne zaman yeni bir eşle evlense, Muhammed'le zıtlaşır ve öfkesini açığa vururdu. Ona isyan eder hatta bazen diğer eşlerini de isyana teşvik ederdi. Muhammed'e gökten inen *Kuran* ayetlerinden bazıları konusunda ona meydan okuyacak kadar ileri gidebiliyordu. Bu ayetlerden birinde Allah Muhammed'in istediği sayıda kadınla evlenmesine izin verdiği zaman, Ayşe öfkeyle şöyle dedi: "Allah da her zaman ihtiyaçlarına hemen karşılık veriyor." Muhammed ibn Ömer ibn Ali ibn Ebî Tâlib'in ifadesiyle hikâye şöyledir: "Allah'ın Peygamberi, Allah'ın inayeti ve dirliği üzerine olsun, Allah ona istediği sayıda eşle evlenme hakkı bahşetmeden ve ona 'Onlardan [kadınlar] dilediğin kadarını kendine al' demeden ölmedi. Ve bu ayet indiğinde Ayşe

18. A.g.e.
19. Ayşe'ye "al" denmesinin nedeni yüzünün rengiydi. Bakınız Ahmed Kharat, *The Status of Women in Islam* (Dar El Maarif, Mısır, 1975), s. 64.
20. El Sheikh Abdallah El Afifi, *Al Maraa El Arabia fi Gaheleyatiha was Islamiha*, Cilt 2, s. 139.

şöyle dedi: 'Allah da her zaman ihtiyaçlarına hemen karşılık veriyor.' "[21]

Günümüz Arap kadınlarının pek çoğu, Ayşe'nin ve kendini, haklarını savunanların geleneğini miras almıştır. Gelgelelim, bölgemizdeki kadınların çoğu sınıflı ataerkil toplumun ağır yüküne yenik düşmüş ve evin, tesettürün ve onları toplumlarının ekonomik ve toplumsal yaşamına katılmaktan alıkoyan bir sistemin esiri hâline gelmişlerdir.

21. Muhammed ibn Sa'd, *El Tabakat El Kobra*, s. 140-1.

16
Arap Yaşamında Aşk ve Seks

Ünlü bir sanat eseri olan *A Thousand and One Nights* [*Binbir Gece Masalları*] kendilerini "oryantalist" olarak tanımlayan pek çok Batılı araştırmacı ve yazar tarafından Arap yaşamını çalışmak için bir materyal ve bilgi kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu hikâyelerin, özellikle de aşkla ve cinsel entrikalarla ilgili olanların, Arap karakterini kavramada bir içgörü sunduğunu düşünmekte, bu hikâyeleri "Arap Ruhu"nun kapılarını açacak anahtarlar ve Arap zihninin ve yüreğinin derinliklerine ya da sığ sularına nüfuz etmek için değerli araçlar olarak görmektedirler.

Gelgelelim Arap edebiyatı hakkında birazcık bilgisi olan herkes *Binbir Gece Masalları*'nda anlatılan hikâyelerin Arap

toplumunun çok dar bir kesiminin on yüzyılı aşkın bir süre önceki yaşayışının ve hayal kuruşunun, âşık oluşunun ve evlilik dışı ilişkiler yaşayışının, entrika çevirişinin ve yağmalayışının yalnızca kısmi ve tek taraflı bir yansıması olduğunu bilir. O dönemde Avrupa uygarlığının ulaşmış olduğu seviye, oradaki toplumda insan ilişkilerinin durumu, bilim ve sanatlarda geldiği nokta hakkında pek fazla bilgim yok fakat en azından, Arap toplumunun hiç kuşkusuz çok daha ilerlemiş olduğunu söyleyebilecek kadar bilgiye sahibim. Tarihimizin yalnızca bin yıldan eski bir döneminden örnekler çekerek Batı ve Arap dünyası arasında kıyaslamalar yapmış pek çok bilim insanı, yazar ve araştırmacı bulunuyor. Zaman bakımından, İsa'nın doğumundan bu yana geçmiş yılların yarısına denk bir dönemi devasa bir sıçrayışla unutmak için insanın çok kötü bir hafızası olması gerek. *Binbir Gece Masalları*'ndaki insanların sihirli halıları üzerinde uçtukları bir dönemdeki Arap karakteriyle, ikiyüzlü bir toplumun bozulmuş ve şişmiş hatları üzerinde saflığın kalın bir peçe gibi durduğu Victoria devrinin Batılı zihni arasındaki tezatları nasıl tasvir edebiliriz?[1] Arap ve Avrupalı erkeklerin aynı dönemdeki yaşam tarzlarının ya da hiç değilse, dönemin erkek entelijansiyasından oluşan din görevlilerinin, büyücülükle suçlanan kadınları en müstehcen cinsel lafları söylemeye sevk etmekle ve kadınları, dayanılmaz işkenceler altında, tarif etmelerinin öğretildiği suçları itiraf etmeye zorlamakla meşgul olduğu ortaçağdaki yaşam tarzlarının karşılaştırmalı bir çalışması çok daha hakiki ve bilimsel olmaz mıydı?[2]

Geniş bir hareme yılışan seks delisi Arap resmi, şaibeli bir ısrarla bugün bile devam ettirilmektedir. Batılı yapımcıların elinden ve Batılı tekellerin karanlık odalarından çıkan filmler, dergiler ve gazeteler, Arap erkeklerini istisnasız bir şekilde, kadınların eteklerinin peşinden koşarken, baştan çıkarıcı sarışınların iri göğüslerine iştahla bakarken ve paralarını hesap-

1. P.H. Newby, *A Selection from the Arabian Nights*, çeviren Sir Richard Burton, s. vii-xvii'deki Giriş'ten (Pocket Books, 1954).
2. Franz G. Alexander ve Sheldon T. Selesnick, *The History of Psychiatry*, s. 68.

sızca harcarken ya da alkol ve sekse susuzluklarını giderirken tasvir etmektedir. Arap kadınlarıysa kıvrılarak yılansı danslar yaparken, çıplak karınlarını ve titreşen kalçalarını sergilerken, erkekleri karanlık bir tutku vaadiyle baştan çıkarırken, oyunbaz, gizemli ve entrikacı tasvir edilmektedirler. Oysa bu, *Binbir Gece Masalları*'ndaki saraylardan ve Halife Hârûn er-Reşîd'in köle kadınlarından alınmış bir resimdir.

Arap erkeklerinin ve kadınlarının bu çarpık görüntüsünün, onların günümüz Arap dünyasındaki gerçek yaşamlarını ve karakterlerini temsil ettiğine inanmak mümkün müdür? Şahsen, Hârûn er-Reşîd döneminde yaşamış erkekleri ve kadınları bile temsil etmediğine eminim. Belki o geçmiş günlerdeki saray yöneticilerinin ve onların cariyelerinin sürdükleri yaşamın belli yönlerinin bir yansıması olarak bir miktar sahiciliği olabilir fakat bu kişiler, ipek yastıkları, yumuşak tenleri ve ateşli sefahat içkilerini deneyimlemek için ne vakte ne de imkâna yer bırakan haşin ve çetin bir yaşam süren geniş Arap kitleleriyle kıyaslandığında son derece küçük bir azınlıktı. İster geçmişte ister günümüzde olsun, modern Batı'da ya da kadim Doğu'da, Dünya'nın ekvatorunun güneyinde veya kuzeyinde kralların ve hüküm süren prenslerin cinsel yaşamı her zaman aynı temel örüntüye sahip olmuştur ve bu, daha küçük ya da daha büyük ölçüde bir sofistikasyon veya incelik, sadizm veya ahlaksızlıkla süslenmiş bir örüntüdür. Amaçları, bütün dünyadaki insanların zihinlerinde Araplara dair çarpık bir imaja katkıda bulunmak ve onu sürdürmek; bağımsızlık, ilerleme ve kendi kaderleri üzerinde kontrol sahibi olabilmek için verdikleri mücadelenin gerçek renklerini tahrif etmek ve bu yollarla varlığını sürdürmeye ve zenginleşmeye devam eden muhafazakâr, gerici ve emperyalist güçlerin işini kolaylaştırmaktır.

Cinsel, entelektüel, toplumsal veya ekonomik olsun tüm biçimleriyle özgürlüğün her erkek ve her kadın ve tüm toplumlar için bir gereklilik olduğuna inanıyorum. Bununla birlikte, modern kapitalist toplumun evrimine eşlik etmiş olan cinsel özgürlüğün, oldukça tek yönlü geliştirilmiş olduğunu, toplumsal

ve ekonomik özgürlüklerin ona koşut gelişimiyle birleştirilmemiş ya da ilişkilendirilmemiş olduğunu hissediyorum. Bu da erkekleri ve kadınları cinsel ketlenmelerini ve inançlarını fırlatıp atmaya çağıran, devamlı ve giderek artan kampanya arkasındaki gerçek saiklere biraz şüphe düşürüyor. Ayrıca insani gelişme ve insanın kendini gerçekleştirme fırsatlarını tehlikeye atmakta; zira yaşamın bütününü dikkate almayan tek taraflı bir gelişme, olsa olsa yeni çarpıklıklara ve canavarlıklara yol açabilir.

İşte bu yüzden, günümüzde modern kapitalist toplumda giderek daha fazla telkin edilen cinsel özgürlüğün, kişisel yaşam sorunları veya insanın mutluluğu sorunlarından pek çoğuna verecek geçerli cevapları veya çözümleri yok ve bu, giderek artan tüketimin, kâr birikiminin ve tekelci devlerin iştahlarını doyurmanın bedelini insanlara ödetmenin bir başka veya belki de daha ustaca bir yolu. Harekete geçmiş güçler tüm sömürü biçimlerine karşı bir direniş ve başkaldırı gücüne dönüşmesinler, onun yerine dağılıp gitsinler diye içe çekilip massedilecek bir başka afyon daha.

Bu bakımdan Doğu ve Arap toplumları Batı'dan pek fazla farklılaşmış sayılmazlar. Burada değerlerin, beşeri ahlak kurallarının ve cinsel davranış normlarının hareket edeceği istikamete hükmeden yine esas olarak ekonomik gerekliliklerdir. Arap toplumunun ekonomik zorunlulukları, çok sayıda evlat sahibi olunmasını sağlamak üzere geniş ölçekli bir cinsel özgürlüğü gerekli kılıyordu. Çokkocalılığa kıyasla çokeşlilik, çocuk bakımından daha verimlidir. Arap toplumu ilkel ve çöl yaşamının değişkenliği ve çetin şartlarıyla baş etmede henüz donanımsızken, özellikle bebeklerde ve çocuklarda çok yüksek ölüm oranlarından mustarip olmuş ve bu kayıpların, bunlara mukabil yüksek doğum oranlarıyla telafi edilmesi gerekmiştir. Ne modern araç gereçlere ve makinelere ne de modern silahlara sahip olan bir toplumdaki kabile ve klanların ekonomik ve askeri gücü büyük ölçüde sayılarına bağlıydı. Buna ek olarak çöl yaşamının basit, ham varoluşu ve göçebe kabilelerin aşırı yoksulluğu, bir çocuğa bakmanın masrafının asgari olmasına

karşın çocuğun, dönemin üretim ihtiyaçlarını karşılamada, ayak işlerini yapmada ve develerle koyunlara bakmada faydalı olması anlamına geliyordu.

Savaş ve muharebeler kabile yaşamının ayrılmaz bir parçasıydı ve sık aralıklarla patlayıp çok sayıda erkeğin ölümüne yol açıyorlardı. Özellikle İslamiyet tesis olup yayılmaya başladıktan sonra durum buydu. Bu yeni tehdidin, komşu hükümdarların ve çevre bölgelerde kök salmış daha eski dinlerin direnişiyle karşılaşması ve Müslümanların, yeni devletlerini tesis edip istikrara kavuşturmayı başarmadan evvel çok sayıda savaş vermeye mecbur kalmaları doğaldı. Sonuç, erkeklerde ağır kayıplar ve muzaffer muharebelerden geri dönerken getirilen köle ve esir kadın güruhlarıyla çoğalan kadınların yüksek sayısıyla göze çarpan bir dengesizlikti.

Böylesi bir durumun en kolay ve en doğal çözümü, erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesine ve buna ek olarak, savaştan getirilmiş ya da pazarlarda satılan kadınlar arasından eş, cariye ya da evlerinde köle olmaya uygun olduğunu düşündüklerini seçmelerine izin vermekti. Her erkek kendi imkânları dahilinde öyle yaptı. Elbette bu imkânlar bir erkekten diğerine büyük ölçüde değişiyordu. Bu kadın bolluğunda, bir erkek, bakabildiği kadınların sayısıyla övünüyordu. Sayı ne kadar artarsa kadın maiyetinin genişliğiyle ve gerek evlilikte gerekse aşkta, kadınlar üzerinde sahip olduğu güçle övünmek için daha çok sebebi oluyordu. Öte yandan kadınlar erkeklerden gelecek lütuflar için rekabet ediyor ve erkekleri evliliğe, aşka ve sekse çekme amacı güden incelikli albenilerde ustalaşıyorlardı.

Bu belki de Arap kadınlarının, modern çağımızda yaşayan kadınların ezici çoğunluğunun benimsediği edilgin tavırların tam aksi özellikler benimsemelerinde, yani aşkta ve sekste daha atılgan ve pozitif olmalarında rol oynayan etkenlerden biriydi. Daha önce bahsedilen diğer etkenler, o sırada Arap toplumunda hâlâ güçlü olan anaerkillik kalıntıları ve İslam öğretilerinin aşkı ve seksi Hıristiyanlığın yaptığı gibi günah saymasını engelleyen natüralist tavırlarıydı. Aksine İslam cinsel hazzı yaşamın cazibe-

lerinden biri, insanın öldükten sonra cennete gittiğinde tadacağı zevklerden biri olarak tanımlıyordu. Bunun sonucu olarak, Arap kadınları sekse pozitif yaklaşmakta, erkeklere yönelik arzularını ifade etmekte, çekiciliklerini sergilemekte ve ilgilerinin odağı her kimse onun etrafına bir ağ örmekte tereddüt etmiyorlardı. Belki de Âdem'i, kendi isteklerine uyması ve fitneye[3] kurban gitmesi için maharetle kandırmış ve onun hapsedilmiş olduğu yüksek semadan katı, kaba fakat ılık ve yaşayan yeryüzüne iki ayağı üzerine düşmesine sebep olmuş anneleri Havva'nın ayak izlerini takip ediyorlardı.

Araplar için "kadın" sözcüğü, hiç şaşmaz bir biçimde fitne sözcüğünü çağrıştırmaktadır. Arap kadınları pozitif bir kişilik ile fitne veya baştan çıkarıcılık niteliklerini öylesine birleştirmişlerdir ki bu, köşe taşlarından biri kadınların cinsel güçleri olan ve kadınların baştan çıkarıcılığının toplum içinde fitneye yol açabileceğini ileri süren İslami ethosun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Sözcük burada ilintili bir anlamda kullanılmış olmakla birlikte Allah'ın tesis ettiği (ve dolayısıyla değiştirilmemek üzere tesis edilmiş) şeylerin mevcut düzenini bozacak ayaklanma, isyan, komplo veya anarşi anlamına gelecek şekilde farklı kullanılmıştır. Ancak erkekler kadınlarının cinsel ihtiyaçlarını karşılamaya devam eder, onların mutlu kalmasını sağlar ve onurlarını korurlarsa yaşamın normal, sabit ve kesintisiz seyrini izleyebileceği ve toplumun, istikrarına ve yapısına yönelik herhangi bir olası tehdidi ya da toplumsal düzenin herhangi bir şekilde aksamasını önleyebileceği görüşü de buradan ortaya çıkmıştır. Eğer bu sağlanmazsa bir fitne kolaylıkla patlayabilirdi zira kadınların onuru kuşku uyandırır ve bunun sonucunda her an huzursuzluk ve sıkıntı baş gösterebilirdi. Erkekler arasında barış hüküm sürecekse kadınların erdemliliği sağlanmalıydı ve kadınların fitnesi (baştan çıkarıcılığı) düşünülecek olduğunda bu kolay bir iş değildi.

İslam'ın aşk, seks ve cinsiyetler arası ilişkilerin kavranışına katkısı, bildiğim kadarıyla hiçbir zaman doğru bir biçimde de-

3. *Fitne* Arapçada kadının zapt edilmez baştan çıkarıcılığı anlamına gelmektedir. Çekicilik ve muzırlık niteliklerinin birleşimidir.

ğerlendirilmedi ve hak ettiği itibarı görmedi. Gelgelelim İslam toplumuna içkin çelişkili yönler çarpıcı biçimde zıt bir başka eğilimde yansımasını bulmaktadır. Söz konusu eğilime bütün İslami öğretiler külliyatında rastlanmaktadır ve bu eğilim, Yahudilik ve Hıristiyanlığın seksle ilgili meselelerdeki kavramlarına ve uygulamalarına hâkim olan katı, gerici ve muhafazakâr akıl yürütmenin bir devamı niteliğindedir.

İslam, Havva'yı ve kadınları Şeytan'ın yakın takipçileri ve araçları, kadınların bedenini de Şeytan'ın meskeni olarak tasvir eden o eski imgeyi miras almıştır. Ünlü bir Arap deyişi şöyledir: "Ne vakit bir erkekle bir kadın bir araya gelse üçüncüleri her zaman Şeytandır." Muhammed Peygamber kadınlara yönelik sevgisi ve anlayışına karşın şu uyarıda bulunur: "Ben gittikten sonra ulusumu tehdit edecek tehlikeler arasında kadınlardan daha büyük bir tehlike, anarşi ve sıkıntı yaratmaya kadınlardan daha yatkın bir tehlike olmayacaktır."[4]

Kadına yönelik bu tavır bütün İslami düşüncede öne çıkıyordu ve kadın, çekim gücü veya fitnesinden dolayı erkek ve toplum için her zaman bir tehlike kaynağı olarak kaldı. Erkek, böylesi bir baştan çıkarıcılık karşısında çaresiz kalmış, pozitif olma veya direnme yetilerini tamamen yitirmiş hâlde resmediliyordu. Bu yeni bir fikir olmamasına karşın İslam teolojisinde muazzam boyutlara ulaştı ve pek çok *ehâdîs*le (hadisler anlamına gelir) (mesel ve deyişler) desteklendi.

Dolayısıyla kadın, Araplar tarafından, erkek ve toplum için bir tehdit olarak algılanıyordu ve verebileceği zararı önlemenin tek yolu, onu kimseyle iletişime geçemeyeceği bir yer olan evin içinde yalıtmaktı. Herhangi bir sebeple hapishane duvarlarının dışına çıkması gerekirse baştan çıkarıcılığının kimsenin gözüne çarpmaması için gerekli tüm tedbirlerin alınması gerekiyordu. Dolayısıyla iyi ambalajlanması gereken patlayıcı maddeler gibi tesettüre ve uzun elbiselere sarılıp sarmalanıyordu. Bazı Arap toplumlarında bu kadınların bedenini örtme derdi o kadar ileri

4. Ebu Abdallah Muhammed İsmail El Bokhary, *Kitab El Gami El Sahib* (1868), s. 419.

gitti ki bir el veya ayak parmağının ucunun görünmesi toplumda anarşiye, ayaklanmalara, isyanlara ve müesses nizamın topyekûn yıkımına yol açabilecek bir fitne kaynağı olarak görüldü!

Böylece İslam, felsefecilerini ve teologlarını, çelişkili ve mantık bakımından birbirini dışlayan iki görüşle karşı karşıya bırakmış oldu: (1) Seks, hayatın zevklerinden ve cazibelerinden biridir, (2) sekse yenik düşmek toplumda fitneye yani krize, bozulmaya ve anarşiye yol açacaktır.

Bu ikilemin tek çıkış yolu, bu iki çelişkili görüşü uzlaştırabilecek tek yol, bir yandan fitneden kaçınmak zorundayken diğer yandan, Allah'ın buyruklarının sınırları içinde bolca üremeye ve epeyce zevke izin veren, sekse dair bir sistem veya çerçeve ortaya koymaktı.

İmâm el-Gazâlî, Allah'ın cinsel arzuyu hem erkeklerde hem de kadınlarda yaratmış olmasının, nasıl onun iradesinin ve hikmetinin tezahürü olduğunu açıklar. Bu, onun Peygamberinin sözlerinde de ifadesini bulmaktadır: "Evlenin ve çoğalın." "Allah bize sırrını açıkladığı ve ne yapmamız gerektiğini bize açıkça bildirdiği için, evlilikten imtina etmek demek toprağı sürmeyi reddetmek, tohumu israf etmek demektir. Allah'ın bizim için yaratmış olduğu faydalı araçları atıl bırakmak demektir ve yaratılış hadisesinin kendinden menkul sebeplerine ve apaçık amaçlarına karşı bir suçtur, o amaçlar ki ilahi el yazısıyla cinsel organların üzerine yazılmıştır."[5]

El-Gazâlî'ye göre evlilik, çoğalmanın yanı sıra Şeytan'a karşı bağışıklık kazanmayı, arzunun sivri ucunu kırmayı, tutkunun tehlikelerinden kaçınmayı, gözlerimizi görmemeleri gereken şeylerden uzak tutmayı, kadın cinsel organlarını korumayı ve Peygamberin şu talimatlarına uymayı amaçlamaktadır: "Evlenen erkek, dininin yarısını yerine getirmiş demektir. Dolayısıyla yalnızca diğer yarısı için Allah'tan korkmalıdır."[6]

5. Ebu Hamid El Ghazali, *Ihya Oulum El Dine* (Dar El Shaab, Kahire, 1970), s. 689.
6. A.g.e., s. 693.

İslami düşünce, erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da cinsel arzunun kuvvetini ve gücünü kabul etmektedir. Fayad İbn Nageeh şöyle demiştir:

> "Erkeğin cinsel organı kalkarsa, dininin üçte biri kaybolur." Peygamberin sözlerinin İbn Abbâs tarafından yapılan nadir açıklamalarından biri, Allah'ın inayeti ikisinin de üzerine olsun, şöyledir: "Bir kadının içine giren erkek alacakaranlıkta kaybolur" ve "erkeğin organı kalkarsa bu çok büyük bir felakettir çünkü bir kere kışkırtıldı mı ona ne akıl ne de din direnebilir; zira bu organ, Şeytan'ın erkeğe karşı kullandığı tüm araçlar içinde en güçlüsüdür." Allah'ın selameti üzerine olsun Peygamber'in şöyle söylemesinin nedeni de budur: "Akıl ve din yönünden eksik mahlûklar arasında, akıllı ve bilge erkekleri alt etmeye sizden [kadınlar] daha muktedirini görmedim."[7]

Erkekleri uyarmıştır da:

> "Eksiği olanların evlerine girmeyiniz" (kocaları uzakta olan kadınları kastetmektedir), "zira Şeytan içinizden sıcak kan gibi fışkıracaktır." Ve biz de dedik ki "Senden de öyle ey Peygamber!" O da cevapladı: "Benden de öyle ama Allah bana yardım etmiş ve böylece Şeytan zapt edilmiştir."[8]

Yukarıdaki sözlerden de anlaşılacağı üzere Araplar Muhammed'le özgürce tartışmaya alışkındı ve ona kendileri gibi sıradan bir insanmış gibi davranıyorlardı. Eğer kanlarında Şeytan'ın dolaştığını söylerse, Şeytan'ın onun da kanında dolaştığı cevabını yapıştırıyorlardı. Bunun üzerine Muhammed, Allah'ın onun imdadına yetişmiş ve içindeki Şeytan'ı zapt etmiş olması dışında onlardan bir farkı olmadığını kabul ediyordu. "Zapt etmek" olarak çevrilen Arapça sözcük *Eslem*dır ve "Müslüman olmak" (selamete ermek, kurtarılmak) anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Muhammed'in sözlerinin anlamı Şeytan'ın Müslüman olduğudur. Muhammed aynı hususu şöyle söyleyerek de vurgulamıştır: "Âdem'e iki açıdan yeğ tutuldum. Onun eşi onu

7. A.g.e., s. 695.
8. A.g.e., s. 696.

itaatsizliğe sevk etti, benim eşlerim ise itaat etmeme yardım ettiler. Onun Şeytan'ı kâfirdi, benimki ise beni her zaman hayır işlemeye çağıran bir Müslüman."[9]

Diğer bir ifadeyle, İslam, Yahudiliğin Tanrı'ya itaatsizlik eden günahkâr kadın Havva'ya ve temel olarak kadınlarla ve Şeytanla bağlantılı düşünülen sekse yönelik tavrını miras almıştır. Oysa erkek, baskın bir cinsel tutku bahşedilmiş olduğu hâlde, kadının baştan çıkarıcılığı ve şeytanlığı onu günah işlemeye sevk etmediği müddetçe günah işlemez. Bu nedenle evlenmesi buyurulur ki Şeytan'ın kötülüklerini ve kadınların büyüleyici cazibelerini püskürtebilsin.

İslam, erkekleri evlenmeye teşvik etmektedir. Müslümanların Peygamberi Muhammed onlara şöyle der: "Evlilik benim kanunum. Her kim benim yaşam biçimimi seviyorsa benim kanunuma uysun."[10]

İslam cinsel tutkunun varlığını hem kadınlarda hem erkeklerde tanıdığı hâlde tüm kısıtlamalarını kadınlara yöneltti ve böylece, onların cinsel arzusunun da son derece güçlü olduğunu unuttu. İslam, erkeklerin içindeki derin cinsel tutkuyu hiçbir zaman göz ardı etmedi ve dolayısıyla, o arzunun tatminini sağlayacak çözümler sundu.

İslam tarihi, bu yüzden, yüzlerce kadınla evlenen erkeklere tanık oldu. Bu münasebetle bir kere daha el-Gazâlî'yi alıntılayabiliriz:

> Ve Hassan ibn Ali'nin kadınlarla evlenmekte çok iyi olduğu ve iki yüzden fazla eşi olduğu söyleniyordu. Bazen tek seferde dördüyle birden evlenir ya da dördünü birden boşar ve onların yerine başkalarını alırdı. Allah'ın inayeti ve selameti üzerine olsun Muhammed Peygamber, Hassan ibn Ali için şöyle dedi: "Sen bana ve de yaratıcılığıma benziyorsun."[11]

9. A.g.e., s. 700.
10. A.g.e., s. 683.
11. A.g.e., s. 697.

Bir defasında Peygamber, kendisine, sekste kırk erkeğin gücünün verildiğini söylemişti.[12] El-Gazâlî, erkeklerde cinsel arzunun çok güçlü olduğunu kabul eder ve şöyle der: "Bazı tabiatlar tutkuya gark olurlar ve tek bir kadın tarafından korunamazlar. Dolayısıyla bu tür erkekler tercihen birden fazla kadınla evlenmelidirler ve dörde kadar çıkabilirler."[13]

Muhammed'in, çileci bir yaşam süren yakın takipçilerinden (Sahabeler) bazıları oruçlarını yiyecekten önce cinsel ilişkiyle açıyorlardı. Başka zamanlar da akşam namazından önce bir kadınla yatağa girer, ondan sonra abdest alıp namaz kılarlardı. Bunun amacı kalbi tamamen boşaltmak ve böylece Allah'a ibadete odaklanmaktı. Bundandır ki Şeytan'ın salgıları vücuttan dışarı atılıyordu.

El-Gazâlî düşüncelerini ileri götürerek şöyle der: "Araplarda tutku, tabiatlarının baskın bir unsuru olduğundan, şayet bir noktada bu tutkunun inançlarının taşıyamayacağı kadar ağır bir yük hâline gelip inançlarının yıkılmasına yol açacağından korkarlarsa kadın kölelerle evlenmelerine izin verilmiştir. Her ne kadar bu tür bir evlilikten, köle olacak bir çocuk doğması muhtemelse de çocuğun köleleştirilmesi, dinî inancın yıkımından daha hafif bir suçtur." El-Gazâlî açıkça şuna inanmaktadır: Erkeklerin diledikleri sayıda kadınla evlenmelerine izin verilmediği takdirde, böyle yaparak çocukların çıkarlarına zarar veriyor olsalar dahi, din yıkılmaktan korunamaz.

İslam'ın, cinsel arzularının tatmini bakımından erkeklere çok müsamahakâr davranmış olduğu açıktır. Çocukların köleleşmesi ve masumların haksızlığa uğraması pahasına ya da çocuklarının, özgür bir anneden doğma özgür bir çocuğun haklarına sahip olması asla mukadder olmayan bir kadın kölenin, bir eşin normal haklarından tamamen mahrum olması pahasına da olsa bu geçerliydi.

Bu olgular karşısında ortaya çıkan kaçınılmaz soru şudur: Din, erkeklere karşı neden bu kadar müsamahakâr olmuştur?

12. Muhammad İbn Saad, *El Tabakat El Kobra*, Cilt 8 (Dar El Tahrir, Kahire, 1970), s. 139.
13. El-Gazâlî.

Kadınların cinsel arzusunun en az erkeklerinki kadar güçlü olduğunu tanımış olduğu hâlde, kadından kendisini tek bir kocayla sınırlandırmasını talep ettiği gibi neden erkekten de cinsel tutkularını kontrol etmesini ve kendisini tek eşle sınırlandırmasını talep etmemiştir? Din neden erkeklere gelince, sırf onların arzularını tatmin etmek için ailenin, kadınların hatta çocukların çıkarlarını feda edecek kadar anlayışlı ve yardımsever oluyordu? Aksine, neden kadın kocasından başka bir erkeğe bakmış olsa dahi cezası ölüm kadar ağır olabiliyordu?

İslam, evliliği, erkeklerle kadınların ahlaki olarak cinsel ilişkiye girebilecekleri tek kurum hâline getirdi. Cinsel ilişkiler, bu çerçeve dışında gerçekleştiği takdirde, anında bir günah ve yozlaşma edinimine dönüşüyordu. Toplumun evlenme, pazardan bir kadın köle satın alma ya da bir cariye edinme imkânı tanımamış olduğu genç bir erkeğin biriken cinsel enerjisini harcamasının veya serbest bırakmasının yolu yoktu. Mastürbasyona bile izin verilmiyordu.

Bir defasında İbn Abbâs'a mastürbasyon hakkında ne düşündüğü soruldu. Şöyle tepki verdi: "Of, sahiden kötüdür. İçine tükürürüm. Bir köle kadınla evlenmek daha iyidir. Bir köle kadınla evlenmek zina işlemeye yeğdir." Başka bir deyişle, evlenmemiş bir genç üç şer arasında kalmaktadır. Bunların içinde en hafifi bir köle kadınla evlenip köle çocuk sahibi olmaktır. Daha ağırı mastürbasyon, en günah olanı ise zinadır.[14]

Bu üç şer arasından yalnızca ilk ikisi caiz kabul ediliyordu. Gelgelelim evlilik kurumu erkekler için, kadınlar için olduğundan çok farklı olmayı sürdürdü ve kocalara tanınan haklar, onların eşlerine tanınan haklardan apayrıydı. Aslında "kadının hakları" terimini kullanmak muhtemelen doğru değil; zira İslami evlilik sisteminde bir kadın insan haklarına sahip değildir, tabi eğer kölelik sisteminde bir kölenin hakları olduğunu kabul etmiyorsak. Köle için kölelik, serflik zincirleri serf için neyse, kadınlar için evlilik de odur. El-Gazâlî, bir kocanın, eşi üzerinde sahip olduğu haklardan bahsederken bu olguyu açıkça ve veciz bir şekilde

14. Ebu Hamid El Ghazali, *Ihya Ouloum El Dine*, s. 697.

ifade etmiştir: "Belki de gerçek cevap, evliliğin bir serflik biçimi olduğudur. Kadın, erkeğin serfidir ve dolayısıyla vazifesi, kocasının, kadının şahsından istediği her şeyde ona mutlak itaattir."[15] Muhammed'in kendisi şöyle demiştir: "Ölüm ânında kocasının tam onayına nail olan kadın cennetteki yerini bulacaktır."[16]

İslamiyet'te, evli bir kadının nail olacağı hak, kocasının diğer eşleriyle aynı muameleyi görmektir. Fakat bu tür bir "adalet", *Kuran*'ın kendisinde de belirtildiği üzere imkânsızdır: "Ne kadar gayret etseniz de kadınlarınıza eşit davranmanız mümkün olmayacaktır."[17] Peygamberin kendisi bazı eşlerini diğerlerine yeğliyordu. Bazı Müslüman düşünürler çokeşli evliliğe bu nedenle karşı çıkıyorlar ve İslamiyet'te birden fazla kadınla evliliğin karşılanması mümkün olmayan bir koşula bağlı olduğunu, yani farklı eşlere tam olarak aynı şekilde davranma ve herhangi birine herhangi bir haksızlık yapmaktan kaçınma koşuluna tabi olduğunu ileri sürüyorlardı. Bir erkek yeni eşini eski eş(ler)inden belli ki daha çok arzulamaktadır, aksi takdirde onunla evlenmeye çalışmaz. Bu bağlamda adalet, sevgide eşitlik anlamına gelmeli ya da hiç değilse, bir eşi daha çok sevme ve bu nedenle onu diğer(ler)ine yeğleme eğilimi bulunmaması anlamına gelmelidir.[18]

Bazı Müslüman düşünürler *Kuran*'ın ilgili iki ayetini farklı yorumlamaktadır: "Dilediğiniz sayıda kadınla evlenin, iki, üç ya da dört. Eğer onlara eşit davranmayacağınızdan korkuyorsanız yalnızca bir kadınla evlenin" ve "ne kadar özen gösterirseniz gösterin, kadınlarınıza adil davranmayı başaramazsınız."[19] Bu bağlamda, adaletin, ihtiyaçlarının karşılanması için kadınlara maddi imkânlardan eşit pay verilmesinden ibaret olduğu ve kocanın, eşlerine gösterdiği sevgi ve şefkatte eşitliğe atıfta bulunulmadığı kanaatindedirler.[20]

15. A.g.e., s. 746.
16. *Kuran*, Nisâ Suresi, 129. Ayet.
17. A.g.e.
18. *El Zamakhshari*, Cilt 1, s. 143 ve *El Kourtoubi*, Cilt 5, s. 407-8.
19. *Kuran*, Nisâ Suresi, 3. ve 129. Ayetler.
20. *El Kourtoubi*, Cilt 5, s. 20-2; *El Galadine*, Cilt 1, s. 27; El Hassas, *Ahkam El Kuran*.

Gelgelelim mesele şudur: Haysiyetine ve insani vasıflarına saygısı olan bir kadın ya da herhangi bir insan için hangisi daha önemlidir; birkaç kuruşun [*piastre*] taksimindeki[21] adalet mi yoksa hakiki sevgi ve insani muameledeki adalet mi? Evlilik, bir kadının kocasından bir miktar para aldığı salt bir ticari işlemden mi ibarettir yoksa bir erkek ve bir kadın arasındaki derin bir his ve duygu alışverişi midir?

İmkânsız olanı varsaysak ve erkeğin eşlerine eşit davrandığı bir duruma varsak dahi, bunu bir "hak" olarak adlandırmamız mümkün olmaz; zira herhangi bir hakkın ilk ve başlıca ölçütü, fark veya ayrım olmaksızın tüm bireyler tarafından eşit biçimde sahip olunmasıdır. Eğer bir erkek dört kadınla evlenirse, onlara eşit davransa bile bu hâlâ, erkek dört kadına sahipken her kadının bir erkeğin yalnızca dörtte birine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Burada kadınlar yalnızca eşit bir adaletsizlikten mustarip olmaları bakımından eşittirler, tıpkı geçmiş zamanlarda tüm kölelerin bir kölelik sistemi içinde olmaları bakımından "eşit" olmaları gibi. Bu hiçbir şekilde kadınlar için eşitlik, adalet veya hak olarak görülemez.

Kölelik sistemi ve feodal sistem, köle sahiplerinin ve toprak sahiplerinin çıkarlarına hizmet etmek amacıyla oluşturulmuştur. Aynı şekilde, evlilik sistemi de kadına ve çocuklara karşı erkeğin çıkarlarına hizmet etmek için yaratılmıştır.

El-Gazâlî, evliliğin erkeklere faydalarından bahsederken kendisini şu sözlerle ifade etmektedir:

> Evlilik, erkeğin aklını ve kalbini eve bakma yükünden, yemek pişirmeyle, etrafı süpürmekle, aletleri temizleyip hayatın gerekliliklerini ayarlamakla meşgul olmaktan kurtarır. Eğer insan bir eşle birlikte yaşama tutkusuna sahip olmasaydı, kendi evine sahip olmak erkişiye zor gelirdi zira evle ilgilenmenin gerektirdiği tüm işleri yapmak zorunda kalsa vaktinin çoğu harcanır, kendisini çalışmaya ve bilgiye vakfedemezdi. Evi çekidüzene sokmaya muktedir iyi bir kadın, dinî kutsiyet için paha biçilmez bir yardımcıdır. Bu alanda bir şeyler ters gidecek olsa kalbe kaygı ve sıkıntılar çöreklenir ve yaşam, sükûnetini

21. Mısır para birimi. Yüz kuruş [*piastre*] bir Mısır pounduna eşittir.

kovan şeylerin hükmü altına girer. Bu sebeple Suleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: "İyi bir zevce bu dünyaya ait bir mahlûk değildir çünkü aslında sizin ahiretle meşgul olmanıza izin verir ve bunu da evinizin işleriyle ilgilenerek ve tutkularınızı dindirerek yapar."[22]

Diğer bir ifadeyle bir erkek, tamamen evinin işleriyle meşgul olan, ona hizmet etmekle, onun karnını doyurmakla, giysilerini temizleyip tüm ihtiyaçlarını karşılamakla meşgul bir zevcesi olmadığı takdirde kendisini dinî yaşama ya da bilgiye vakfedemez. Peki, öyleyse şunu sorma hakkımız doğmaz mı: Ya o kadın? O kendisini dinî yaşamına ve bilgi arayışına nasıl vakfedebilir? Sanki kadınların ne dinle ne de bilgiyle bir ilgisi olduğu sonucuna önceden varılmış gibi kimsenin sorunu bu açıdan düşünmemiş olduğu açıktır. Bu sonuca göre kadınların hayattaki yegâne işlevleri ortalığı süpürmek, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak ve kap kacağı temizlemek ve el-Gazâlî'nin, kalbe çöreklendiğini ve yaşamın sükûnetini kaçırdığını söylediği sıkıntı ve rahatsızlığın kaynağı olan işleri yapmaktır.

Erkek, kendisini beşeri faaliyetin bilim ve kültür gibi alanlarına tamamen vakfedebilsin diye kadınların bu alanlarda zihinlerinin ve ihtiraslarının tamamen gözden çıkarılmış olduğu nasıl da açıktır. Dahası erkek, ev işleriyle meşgul olmanın kalpte ve akılda yarattığı sıkıntı ve rahatsızlıkları kadına dayatmakta ve sonra da kadını aptal olmakla ve dinî itikat bakımından eksik olmakla suçlamaktadır. Kadın tüm bu yükleri, hayatta kalmak için gerekli yiyecek, giyecek ve barınma haricinde hiçbir karşılık almaksızın yüklenmektedir. Erkek, kadının zihnini kendi amaçları doğrultusunda hükümsüz kılarak ya da en azından bilim, kültür ve bilgi yoluyla potansiyelini geliştirmekten alıkoyarak sömürmekle, kadının bütün yaşamını hiçbir karşılık olmaksızın erkek için çalışmaya sevk etmekle kalmamakta, aynı zamanda kadını, cinsel arzularını salt kendi gereksinimi ölçüsünde tatmin etmekte kullanmaktadır. Bu, kadının vazifelerinden biri kabul edilmektedir ve kadın, erkeğin arzularına her an karşılık

22. Ebu Hamid El Ghazali, *Ihya Ouloum El Dine*, s. 699.

vermelidir. Eğer bunu yapamazsa, hastalanır, reddeder veya ebeveynleri tarafından engellenirse kadını boşamak ve dahası onu nafakadan mahrum bırakmak erkeğin hakkıdır.

Evli kadının kutsal vazifelerinden biri de kocaya mutlak itaattir. Kadının kocasıyla aynı fikirde olmama, sorular sorma hatta belli şeyleri tartışma hakkı yoktur. Öte yandan erkeğin karısına itaat etmesi beklenmez. Aksine, bir erkeğin karısının önerdiği veya ondan rica ettiği şeyi yapması yakışıksız kabul edilmektedir. Ömer İbnü'l-Hattâb bir keresinde şöyle demiştir: "Kadınlarınızla ayrı fikirde olun ve istediklerini yapmayın. Böylelikle mübarek olursunuz zira şöyle denmektedir: Onlara danışın ve sonra farklı davranın." Peygamberin tavsiyesi şudur: "Karınızın kölesi olarak yaşamayın." Müslüman dinî lider El-Hassân ise daha da ileri giderek şunu ileri sürer: "Ne vakit bir erkek, kadınının arzularına ve isteklerine itaat etmeye başlamışsa, sonu, Allah'ın onu Araf'ın alevleri içine fırlatması olmuştur."[23]

Kadının haklarından biri, evlendiği zaman başlık parası olarak bir meblağ ödenmesi ve kocası onu boşarsa nafaka olarak bir başka meblağ daha ödenmesidir. Ayrıca erkek, kadının karnını doyurmakla ve onu giydirmekle, ona bir evde barınma sağlamakla yükümlüdür. Gelgelelim kadın, içinde yaşaması beklenen ev konusunda herhangi bir şart koşamaz. Bu ev, kocanın imkânlarına bağlı olarak tahtadan veya çamurdan yapılmış bir kulübe de olabilir, güzel bir tuğla ev de. Kadın başlık parasının miktarını veya ona nafaka olarak ödenecek parayı veya yiyeceği yemeği ve giyeceği giysiyi belirleyemez. Tüm bunlar, tasarrufundaki imkânlara ve bunları nasıl harcaması gerektiğine dair takdiri uyarınca koca tarafından belirlenmektedir.

İslami kurallara göre bir kadın, çocuğunu emzirmek için ücret talep edebilir.[24] Eğer çocuk için kenara konmuş bir miktar mali kaynak bulunmuyorsa koca, bunu anneye kendi kazancından ödemeye mecburdur. Eğer bu mali kaynaklar mevcutsa, anneye

23. A.g.e., s. 706.

24. Şeyh Muhammed Mahdi Shams al-Din, *Al Islam wa Tanzeem El Waledeya*, Al Ittihad El Aalami Litanzeem El Waledeya. *El Maktab El Iklimi Lilshark El Awsat wa Shamal Afrikia*, 1974, Cilt 2, s. 84.

yapılacak ödeme bu kaynaklardan yapılır. Eğer anne ücret teklif edilse dahi emzirmek istemiyorsa, emzirmeye zorlanmaz. Kadın, çocuğu emzirmeye gönüllü olan ve babanın itiraz etmediği bir başka kadın bulunmadığı takdirde kendisine ücret ödenmesini talep edebilir. Fakat eğer böyle bir kadın varsa, kadın emzirme ücreti talep etme hakkını kaybeder.

Burada mühim olan yine kocanın iradesidir çünkü bu amaç için ister gönüllülük temelinde isterse daha düşük bir ücrete başka bir kadın bularak, anneye, çocuğunu emzirmek için ödeme yapılmasını engelleyebilir.

Annenin, çocuklarını yetiştirmek için de ödeme talep etme hakkı vardır fakat yine baba, ister gönüllülük temelinde isterse daha az bir ücrete hizmet verebilecek bir başka kadını seçme yetkisine sahiptir.

Bu türden sınırlı haklar neredeyse önemsizdir çünkü imkânsız koşullarla kuşatılmışlardır ve gerçek bir değerleri olduğu düşünülemez. Aksine bu haklar, erkeğe, anne ücret talep ettiği anda erkeğin çocukların annesinin hizmetlerini ekarte etme olanağı sunmakta ve aslında böylece kadını, emzirme ve çocuk yetiştirme için ücret alma hakkından feragat etmeye mecbur bırakmaktadır. Kadınların ezici çoğunluğu, toplumun ve ailelerin, anneliğin işlevlerini abartma ve kutsallaştırma eğiliminden muaf olamamakta ve çocukları için kendilerini feda edip onlara hayatları da dahil olmak üzere her şeylerini vermekten başka çareleri kalmamaktadır. Dolayısıyla küçük bir meblağ feda etmenin zerrece önemi yoktur.

Bir zevce ve bir annenin maruz kaldığı sömürü, ücretsiz yerine getirdiği birtakım hayati işlevlerden de açıkça anlaşılmaktadır. Kadın bir aşçı, süpürücü, temizlikçi, çamaşırcı, hizmetçi, hemşire, çocuklar için mürebbiye ve öğretmen olmasının yanı sıra kocası için de bir cinsel tatmin ve haz aracıdır. Yiyecek, giyecek ve barınma gibi bakım masrafları haricinde tüm bunları bilabedel yapar. Dolayısıyla var olan en ucuz işçidir.

Kadının sömürüsü, erkeğin ona bilinen herhangi bir hamal kategorisinden daha düşük ücret ödediği gerçeği üzerine kuru-

ludur. Kadına birkaç kuruşla mı, biraz yiyecek, bir elbise yoksa sadece başının üzerinde bir çatıyla mı ödeme yapılacağına erkek karar verir. Erkek bu cüzi ödemeyle birlikte kadının üzerinde uyguladığı otoriteyi meşrulaştırabilmektedir. Erkekler kadınlar üzerinde vesayet kurmaktadırlar çünkü *Kuran*'da da belirtildiği üzere geçim kaynaklarını sağlayan onlardır.

Böylece erkeğin kadın üzerindeki egemenliği, erkeğin kadına ödediği birkaç kuruş vasıtasıyla ve ayrıca, sahip olduğu kuruşların bir başka erkeğin çocuğuna miras kalmayacağından emin olmak amacıyla kadına tek koca dayatmak yoluyla uygulanmaktadır. Soy hattını etkileyebilecek herhangi bir karışıklık yaşanmaması için kadının kocasına sadakatini sağlamayı amaçlayan ağır ve sert yasaların ardındaki itici güç, bu mirası muhafaza etmektir. Bu kurallar vasıtasıyla beslenmesi ve yaşatılması amaçlanan şey karı koca arasındaki sevgi değildir. Eğer karı koca arasındaki sadakat arayışının temeli sevgi olsaydı, bu tür bir sadakat hem erkekten hem de kadından eşit olarak beklenirdi. Gelgelelim tekeşlilik dayatılmak suretiyle sadakat yalnızca kadında aranırken erkeğin cinsel ilişkilerini çoğaltıp çeşitlendirmesine izin verilmesi, evlilikte bağlılığın bir beşeri ahlaki değer olmadığını, soy devamlılığının ve mirasın korunmasını sağlamak amacıyla kadın üzerinde uygulanan toplumsal tahakküm araçlarından biri olduğunu açıkça göstermektedir. Korunmaya gayret edilen soy hattı elbette erkeğin soyudur. Dolayısıyla kadının faili olduğu zina, nikâh günü edilen evlilik yeminlerine ihanet ve baba soylulukla mirasın anında yıkımı anlamlarına gelmektedir.

Bu nedenle para, ahlak kurallarının ya da en azından mülkiyet, sömürü ve verasetin ekonomik sistemin özünü teşkil ettiği yerde baskın olan ahlak kurallarının temelidir. Fakat dinde, hakiki ahlak kurallarının daha ziyade beşeri değerlere bağlı olduğu varsayılmaktadır. *Kuran* açıkça şöyle der: "Tevazu yolunu aşındırsanız dahi, ne servetiniz ne de çocuklarınız sizi bana yaklaştırır." "Allah katında en yüksek itibar en saf olanlarındır."[25]

25. *Kuran*, Sebe Suresi, 37. Ayet.

Toplumun, kadınların güçlü biyolojik ve cinsel tabiatını erken fark ettiğinden ve gücünü Şeytan'ın gücüyle kıyasladığından daha önce bahsetmiştik. Bundan ötürü, kadının sadakati ve iffetinin, kocası haricinde ve baba, erkek kardeş, amca ve dayı gibi seks yapmasının yasak olduğu erkekler haricinde herhangi bir erkekle ilişki kurmasının önlenmesiyle sağlanabilmesi kaçınılmazdı. Erkekler ve kadınlar arasında ortaya çıkan ayrımcılık, yani serbestçe bir arada bulunmalarının yasadışı ilan edilmesinin ve kadınları evin dört duvarı arasına hapsederek yürürlüğe sokulan tecritin ardındaki neden budur. Kadınlara uygulanan bu ev hapsi, birbiriyle ilişkili üç amacın gerçekleştirilmesine olanak tanımaktadır: (1) Kadının sadakatini sağlama alır ve onun yabancı erkeklerle bir arada olmasını engeller; (2) kendini tamamen evinin, kocasının, çocuklarının ve ailenin yaşlı üyelerinin bakımına vakfetmesine olanak tanır ve (3) erkekleri, kadınlara içkin tehlikelerden ve baştan çıkarma güçlerinden korur; bu öyle tesirli bir güçtür ki karşı karşıya kaldıkları zaman "erkekler akıllarının üçte ikisini yitirir ve Allah, bilim ve bilgi hakkında düşünemez hâle gelirler."

Sıklıkla bu tür görüşler beyan eden Müslüman felsefeciler fikirlerinin çoğunu Âdem ve Havva mitinden ödünç almakta; kadını, Havva'nın, toplum, erkek ve din için tehlikeli ve yıkıcı güçler bahşedilmiş bir kopyası olarak görmektedirler. Uygarlığın, bu "dişil güçler"e karşı mücadelede, erkekleri korumak ve zihinlerinin, Allah'a ve topluma karşı vazifelerine hâlel getirecek şekilde kadınlarla meşgul olmasını engellemek amacıyla söz konusu güçleri kontrol altına alma ve bastırma çabasıyla, tedricen kurulduğuna inanmaktadırlar.

Toplumu ve dini bu tür şerlerden korumak amacıyla cinsiyetleri ayrı tutmak, gerektiğinde kadınlara ateş ve çelik zoruyla boyun eğdirmek elzemdi; zira ancak ateş ve çelik, köleleri sömürü üzerine kurulmuş adaletsiz yasalara ve sistemlere uymaya zorlayabilirdi. Kadının evlilik içindeki statüsü köleninkinden kötüdür; çünkü kadın hem ekonomik hem de cinsel olarak sömürülmektedir. Bu, çifte sömürüsünü devam ettirmek için

üzerinde uygulanan ahlaki, dinî ve toplumsal tahakkümden ayrıdır. En azından kölelere, gayretlerinin karşılığı, maddi ödül biçiminde kısmen ödenmektedir. Fakat kadın kocanın, çocukların ve evdeki yaşlıların ücretsiz hizmetçisidir. Ve bir köle, efendisi tarafından özgürleştirilip özgür bir erkek hâline gelebilir, özgür erkeklerle aynı haklara sahip olabilir ki bu hakların başında bir beyni ve dinî itikadı olduğunun tanınması gelmektedir. Fakat bir kadının, kadın olduğu müddetçe, bir erkeğin beynine ve dinî itikadına sahip olma ihtimali veya umudu asla yoktur; zira kadınlar "zihinleri ve dinî inançları bakımından noksandırlar."

Erkekler kadınlardan daha fazla akla ve bilgeliğe sahip olduklarından hükümdar, yasa koyucu, vali ve benzeri konumlarda bulunmak kadınların değil onların hakkı olmuştur. İslamiyet'te dinî veya politik bir lider (*Imam*) ya da vali (*Veli*) olmanın başlıca koşullarından biri "erkek" olmaktır.[26] Dindarlık, bilgi ve yeterlilik ondan sonra gelmektedir.

İslam'ın kadınlar ve seks meselesini ele alırken dayandığı başlıca fikirler şöyle listelenebilir:

1. Erkekler ekonomik olarak kadınların geçimini sağladığından, onlar üzerinde himaye kurmalıdır. Erkekler ayrıca akıl, bilgelik, dindarlık, bilgi ve dinî itikat bakımından da kadınlardan üstündürler. Otorite erkeklerin hakkı, itaat ise kadınların vazifesidir.

2. Erkeklerin enerjisi ibadete, dinî faaliyetlere ve bilgi arayışına harcanmalıdır. Bu da ancak kadınların evde erkeklerine hizmet etmeleri, yiyecek içecek hazırlamaları, çamaşır bulaşık yıkamaları, temizlik yapmaları ve çocuklarla yaşlıların bakımını üstlenmeye kendilerini vakfetmeleriyle başarılabilir.

3. Erkeklerin dinî faaliyetlere, Allah'a ibadete, bilgi arayışına ve topluma hizmet etmeye, açık bir zihin ve kalple odaklanabilmeleri için cinsel arzuları layıkıyla tatmin edilmelidir. Bu ayrıca dinin korunmasını ve toplumun zayıflamasının hat-

26. Al Itnani Ebu Hamid El Ghazali (Dar El Shaab, Kahire, 1970), Bölüm 3, s. 202.

ta çökmesinin önlenmesini de amaçlamaktadır. Cinsel arzu, evlilik yoluyla tatmin edilecektir. Evliliğin amaçlarından biri çoğalmaysa, bir diğeri de cennette vaat edilen zevklerden birinin deneyimlenmesidir. Böylelikle erkekler hayır işlemeye özendirilebilir ve öbür dünyada ödüllendirilebilirler. Birkaç kadınla birden evlenerek ya da kadın köleler ve cariyeler alarak cinsel ihtiyaçlarını tamamıyla karşılamak, erkeklerin tartışmasız hakkıdır. Gelgelelim mastürbasyon şerdir, zina ise daha da büyük bir günahtır. "Evlenemeyenler iffetli kalsınlar ki Allah onlara servetini bahşetsin. Bir kadınla evlenebilecek erkek, evli olmadan olgunlaşmış erkek o kadını zevcesi olarak alsın. Eğer alamıyorsa tek yol riyazettir."[27]

4. Kadınların baştan çıkarıcılığı ve ayartma güçleri bir tehdit ve bir yıkım kaynağı teşkil etmektedir. Erkekler kadınların baştan çıkarıcı güçlerinden korunmalıdır ve bu ancak kadınları eve kapatarak sağlanabilir. Erkek, kadınların cezbediciliğine yenik düşerse yok oluşa maruz kalır. İbrâhim Edhem'in deyişiye "kadınların uyluklarına alışkın olan erkek asla hiçbir şeyin kaynağı olmayacaktır."[28]

5. Hastalık veya ölüm gibi acil bir zorunluluk olmadığı takdirde kadınların evden çıkması ve dışarıdaki erkekler dünyasına girmesi yasaktır. Eğer bir kadın evinden dışarı çıkacak olursa bedenini bütünüyle örtmeli ve cazibe yerlerini ya da bir erkeği baştan çıkarması olası herhangi bir yerini açıkta bırakmamalıdır. Ziynetleri saklı olmalı ve dış genital organları tam muhafaza edilmelidir.

İslam erkekleri evlenmeye teşvik etti ve bunu dinî bir vazife kabul edecek kadar ileri gitti. İyi bilinen bir Arap deyişi şöyle der: "Evlilik, dinin yarısıdır." Erkeklerden evlenmeleri istenmekle kalmıyor, birden fazla eş almalarına ve cariyelerle ya da kadın kölelerle birlikte yaşayarak neredeyse canları istediğinde evlilik

27. *Kuran*, Nur Suresi, 33. Ayet.
28. Ebu Hamid El Ghazali, *Ihya Ouloum El Dine* (Dar El Shaab, Kahire, 1970), s. 706.

dışı cinsel ilişkiler yaşamalarına izin veriliyordu. Bu da sahip oldukları kadınların sayısıyla övünmelerine ve cinsel güçleriyle böbürlenmelerine yol açıyordu.

Erkeğin cinsel güçleri, Arap ethosunun bir parçası hâline geldi ve bu ethos içinde erkeksilikle ve erkeklikle ilişkilendirildi. Bir erkeğin iktidarsız veya cinsel bakımdan zayıf olarak bilinmesi bir utanç meselesi hâline geldi. Eğer bir erkek cinsel olarak yetersizse, açık ki bunu yalnızca bir kadın bilebilir ve dolayısıyla yargılayabilirdi ve kadınların, temsil ettiği tehlikeleri artıran gizli gücünün bir başka kaynağı da buydu. Bu nedenle erkeklerin kadınlardan korunması gerekiyordu ve toplum bunu, karanlıkta tutulmaktan kör olan bir hayvan misali kadının gözlerinin ev dışında herhangi bir şey görmesini engelleyerek, yüzünü en kalın peçelerle örterek, zihnini de zayıfı güçlüden ayırt edemez hâle gelecek kadar bulandırarak yaptı. Evlenme vakti geldiğinde, bir bakireye bir kadından daha çok değer verilmesinin temelinde bu vardır. Bakire, erkekler ve seks hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmezken bir kadın, erkeklerle geçmiş ilişkilerinden ve seks sanatlarına ilişkin bilgisinden gelen deneyime sahiptir. Bir erkeğin nerede zayıf, nerede güçlü olduğunu kolaylıkla ayırt edebilir. Bir dula ya da boşanmış bir kadına daha az değer verilmesinin nedeni de budur.

Gelgelelim Muhammed Peygamber, Arap toplumundaki bu genel erkek davranışı kurallarına uymuyordu. Boşanmış ya da dul kalmış kadınlarla on dört kere evlendi. Evlendiği tek bakire Ayşe'ydi. Bu bakımdan, günümüzde hâlâ bir bakireyle evlenmeyi yeğleyen ve gerdek çarşafında o kan lekelerini görmeyi uman çoğu erkekten çok daha ilerici ve çok daha açık fikirliydi. Özellikle kırsal kesimlerde, himenin, kocanın veya *dayanın* parmağıyla yırtılması âdetinin hâlâ yaygın olmasının ve beyaz çarşaf üzerindeki bu al kanıtın, saflığın ve temiz aile şerefinin simgesi olması bundandır.

Gördüğümüz üzere kadınların statüsü ve onlara yönelik tavırlar Muhammed'in ölümünden sonra hızla değişmiştir. İslam'ın özünde ve Muhammed'in uyguladığı şekliyle öğretile-

rinde kadınlar nispeten yüksek bir konumda bulunuyordu. Fakat erkeklerden ayrı tutulup evin sınırları içinde yaşamaya zorlandıkları zaman, Arap kabile toplumunun namus, kendine saygı ve gurur değerleri bekâretle, ailenin kadınlarının dış dünyaya çıkmasının engellenmesiyle yakinen ve daimi olarak ilişkilendirildi. Yirminci yüzyıl ortalarına dek çok yaygın olan bir Filistin halk deyişi şöyle der: "Karım, dışarıya taşınarak çıkarıldığı güne dek evimizi hiç terk etmedi."[29] Annemin anneannemi tarif ederken onun yalnızca iki kere sokaklarda dolaştığını söylediğini anımsıyorum. İlki, evlendikten sonra babasının evinden ayrılıp kocasının evine gittiği zamandı. İkincisiyse kocasının evinden, gömülmek üzere taşınarak çıkarıldığı zaman. Her iki seferde de bedeninin örtülmedik yeri kalmamıştı.[30]

Erkeklerin dünyasıyla kadınların dünyası arasındaki tecrit öylesine katıydı ki evinin kapısından dışarı çıkmaya cesaret eden bir kadın erkeklerin elinde hırpalanabilirdi. Erkekler birkaç kaba ve küstah bakışla yetinebilir ya da bayağı cinsel söz ve hakaretlere başvurabilirdi fakat olay genellikle daha da ileri giderdi. Bir erkek veya bir erkek çocuğu elini uzatıp kadını kolundan ya da göğsünden yakalayabilirdi. Bazen genç oğlanlar kentlerin ve kasabaların dar sokaklarında ve ara yollarında kadına taş atar, bedeninin organlarının yüksek seslerden oluşan bir koro tarafından yerildiği alaycı sözler veya cinsel hakaretler eşliğinde onu adım adım izlerlerdi. Ben çocukken, ortaokul yıllarımda (1943-48) Kahire'nin bazı bölgelerinde sokakta gezmeye korkardım. Erkek çocuklarının yanlarından geçerken bazen bana nasıl taş attıklarını ya da "Annenin amına lanet gelsin" veya "Erkeklerin siktiği orospunun kızı" gibi kaba saba hakaretler haykırdıklarını hatırlıyorum. Bazı Arap ülkelerinde kadınlar,

29. Tawfiq Canaan, *Kawaneen Gheir Maktouba Tatahakam fi Makanat El Mara'a El Filistineya* (*Magalat El Torath, Wal Mogtama*) (El Takadoum Publishers Al Kouds, Kudüs, 1974), Sayı 2, s. 39.

30. Anneannem Kahire'de yaşadı (1898-1948). Bütün hayatını ev işi yaparak ve kocasıyla çocuklarına bakarak geçirdi. Orta sınıf, daha doğrusu üst orta sınıf bir aileye mensuptu. Öte yandan, köyümüz Kefr Tahla'da neredeyse aynı dönemde yaşamış babaannem tesettür nedir hiç bilmedi, diğer yoksul köylü kadınlar gibi her gün tarlalarda çalışmaya ya da pazarda alım-satım yapmaya giderdi.

sırf elbiselerinin kolundan parmakları göründüğü için fiziksel ve manevi saldırıya maruz kalmışlardır.[31]

Erkeklerdeki bu, evinin sınırlarını ve dolayısıyla dünyanın erkekler tarafından buyurulmuş dış sınırlarını geçerken yakaladıkları ya da erkeklere ayrılmış alanlara girip oralarda yürümeye cesaret eden her kadına zarar verme eğilimi, kadını zayıf ve edilgin bulmadıklarını kanıtlamaktadır. Aksine, sınırları geçtiği anda, onu cezalandırılması ve derhal ikametgâhının sınırları içine geri gönderilmesi gereken tehlikeli bir saldırgan gibi görmektedirler. Bu tavır, kadının gücünün kanıtını, bir erkeğin olası tüm imkânlarla kendini korumaya çalıştığı bir gücün kanıtını da içinde barındırmaktadır. Erkek, kadını eve hapsetmekle kalmamakta, erkek dünyasının etrafını her türden barikat, bir yığın dikenli tel, tahkimat hatta ağır silahlarla çevirmektedir.

Öte yandan kadın dünyası, erkekler tarafından, müphem ve muğlak gizlerle çevrili ve bu gizlerden oluşan; büyücülük, şeytanlık ve Şeytan'ın işlerinin karanlık esrarıyla dolu bir alan gibi görülür. Bir erkeğin yalnızca büyük ihtiyatla ve bize güç verip doğru yolu gösterebilecek yegâne varlık Allah'tan yardım dileyerek girebileceği bir dünyadır. Bundandır ki Mısır'ın kırsal kesimlerindeki erkekler, içinde kadınların bulunduğu bir eve gireceği zaman büzülmüş hızla kıpırdanan dudaklarından Allah'ın bir dizi ismi dökülür: "*Yâ Hâfız, yâ Hâfıs, yâ Latîf, yâ Settâr, yâ Rab, yâ Sâtir, yâ Kerîm* " ("Ey büyük koruyucu, kadir-i mutlak, tüm kötülüklere ve her şerre karşı koruyan cömert ve bereketli, bağışlayan Tanrı"). Bazı Arap toplumlarında erkek, bunlara, köylülerin kötü ruhları ve şeytanları kovmak için kullandığı *destûr* sözcüğünü de ekleyebilmektedir.[32]

31. Tawfiq Canaan, *Kawaneen Gheir Maktouba Tatahakam fi Makanat El Marai*, s. 40.

32. *Zar* (vaaz seanslarında) toplantılarında kötü ruhlardan veya şeytanlardan bahsedildiği zaman, ister kadın ister erkek, köylülerin destûr sözcüğünü tekrarladığını sıkça duymuşumdur. Orada bulunanlardan biri bağırarak "Ey Tanrım, kötü ruhları yolumuzdan defet" anlamına gelen *destûr* der. Aynı sözcük bir erkek için yolu açmak için de kullanılmaktadır, özellikle de ortamda kadınlar varsa ve geri çekilmeleri ya da erkek tarafından, erkeğin içeri gireceğine dair

Burada yine, kadınlarla şeytanlar ve kötü ruhlar arasında yakın ilişki bulunduğu yönündeki yaygın düşünceyi görebiliyoruz. Bu düşünce, Havva'nın hikâyesine ve Havva'nın şer bakımından pozitif ve etkin olduğu, Şeytan'ın entrikalarının bir aracı olduğu inancına kadar gitmektedir. İslamiyet'te, dünyadan el çekme, tefekkür ve genel olarak sevgi kültü hâline gelmiş olan Allah sevgisiyle ayrılan Tasavvuf teolojisinin gelişimi, kadınların ermiş seviyesine çıkarılmasına olanak tanımıştır. Gelgelelim kadın ermişlerin sayısı erkek ermişlerle kıyaslandığında son derece azdır. Öte yandan, söz konusu kötü ruhlar olduğunda pek çok insan bunların yüzde 80'inin dişi olduğuna inanmaktadırlar.[33]

Arapların tarihi, kadınların erkeklerden, erkeklerin kadınlardan korktuğundan hiç kuşkusuz çok daha az korktuğunu göstermektedir. Gelgelelim Arap erkeklerinin, daha doğrusu dünyadaki çoğu erkeğin trajedisi, kadından korkmaları ama aynı zamanda onu arzulamalarıdır. Fakat sanırım, Arap erkeklerinin bazı dönemlerde, özellikle de İslamiyet öncesi dönemle İslamiyet'in erken dönemlerinde kadınlara karşı duydukları korkuyu, Batı'daki erkeklerden çok daha fazla yenebilmiş olduklarını söyleyebiliriz. Ya da belki, daha kesin olmak gerekirse, erkeklerin kadınlarına duydukları arzu, korku nedeniyle inşa edilmiş ketlerden daha güçlüydü. Bunun nedeni, Batı'ya kıyasla Arap toplumlarında hâkim olan nesnel koşulların farklılığı ve daha önce bahsedildiği üzere, (Hıristiyanlığın aksine) İslam'ın cinsel arzunun geçerliliğini ve meşruiyetini tanımış olduğu gerçeğidir.

Bunun sonucu olarak seks ve aşk, Arapların yaşamında, edebiyatlarında ve sanatlarında çok daha önemli bir yer tutuyordu. Fakat erkeklerle kadınları birbirine bağlayan tutkuların bu serpilişine koşut, felsefecilerin ve bilge adamların öğretilerinde, yazarların ve şairlerin edebi eserlerinde seksin zevklerinden keyif

---

uyarılmaları gerekiyorsa. Sözcük ayrıca müesses nizam, anayasa veya anayasa hukuku anlamına da gelmektedir.

33. Tawfiq Canaan, *El Yanabi'i El Maskouna Wa Shayatin El Maa* (fi filistine) *Magalat El Torath Wal Mogtama* (El Takadam Press, Kudüs), Sayı 2, Temmuz 1974, s. 38.

almaya karşı uyaran karşıt ve neredeyse eş derecede güçlü bir eğilim bulunmaktaydı. Erkekler, kadınlar nedeniyle "coşku"ya kapılmaya ya da onların baştan çıkarıcılığına kurban gitmeye tövbe ettiriliyordu. Önde gelen Arap düşünürlerinden İbnu'l-Mukaffa'nın ünlü ihtarlarından biri şöyledir: "İyi biliniz ki dinde felaketlerin en kötüsüne, bedende tükenmişliğin en büyüğüne, cüzdanda en ağır yüke, zihne ve akla en büyük zarara, erkeğin mertliğinde en derin düşüşe ve haşmetinin ve muvazenesinin en hızlı yitimine sebep olabilecek şeylerden biri, kadınlara tutkun olmaktır."[34]

Hiç kuşkusuz İbnu'l-Mukaffa' bu sözlerini sadece "haşmet" ve "muvazene" sahibi ve cüzdanı dolgun erkeklere yöneltiyordu zira ancak bunlara sahip olanların kadın sevgisi sebebiyle bunları kaybetme olasılığı vardı. Halkın ezici çoğunluğunu meydana getiren ve ne haşmete, ne muvazeneye, ne de herhangi bir cüzdana sahip olan diğer erkekler onun bu tavsiyesinden değil faydalanmak, tavsiyesiyle ilgilenemezlerdi bile. Dünya malından tamamen veya neredeyse tamamen yoksunlardı ve dolayısıyla bazen bir yasal eşe sahip olup, onun başlık parasını ödeyecek ve çocuklarına sahip çıkacak imkânları dahi yoktu. Bu tür erkeklerin aşk ve tutku sahnesinde kasıla kasıla bir aşağı bir yukarı yürümeleri beklenemezdi.

Farklı toplumsal seviyeler arasında muazzam farkların bulunduğu ataerkil bir sınıflı sistem tarafından yönetilen tüm toplumlarda olduğu gibi Arap toplumunda da seks ve aşk, cinsel özgürlük ve aşırı serbestlik ve zevk dolu bir yaşam ancak çok küçük bir azınlığın payına düşüyordu. Erkeklerin ve kadınların ezici çoğunluğunun kaderi diken üstünde dönüp durmak, fedakârlık alevlerince yutulmak ve seksi, fiyatını ödeyebilenler dışında herkese yasaklayan bir yığın gelenek, yasa ve kurala maruz kalmaktı.

Çöl yaşamının eksikliklerine ve sertliğine, geri kalmış ve oldukça vahşi bir toplumda temel gereksinimleri sağlamanın

34. İbn El Mokafa, *El Adab El Saghir, Wal Adab El Kebir* (Maktabat El Bayan, Beyrut, 1960), s. 127.

zorluklarına ve tehlikelerine ve kendi yönetici sınıfları yetmiyormuş gibi civardaki yönetici sınıfların sömürüsüne de maruz kalan Araplar metanetleri, sabırları ve ister yiyecek, ister seks, hatta isterse su olsun her tür mahrumiyete dayanma kapasiteleriyle biliniyordu. Fakat onlar da her yerdeki ve insani gelişmenin her seviyesindeki insanlar gibi başka şeylerde telafi bulabiliyorlardı. Bu da bize Arapların *Binbir Gece* hikâyelerini dinlemeye neden bu denli düşkün olduklarını, yüreklerinin neden güzel kadınların tutkuları ve seksin baştan çıkarıcılığını duyumsar gibi titrediğini açıklayabilir. Bin gecede anlatılmış şeyleri dinlemeye ve tekrarlamaya yönelik bu heves, ateşli bir hayal gücünü harekete geçiriyor ve hayatın onlara aslında veremediği şeyleri yanılsamalarla ikame ediyordu. Bu hikâyeler, Sâdık el-'Azm'in tarifiyle, "girift bir tutku ve aşk ağı etrafında inşa edilmiş hadise ve vakalardan müteşekkil bir temaya sahiptirler ve ne toplumun yaşamında egemen olan ahlak kurallarına ve dinî yasalara ne de iyi ve kötü, meşru ve gayrimeşru, caiz ve yasaktan anlaşılanlara uymaları onları daha da büyüleyici kılmaktadır." Böylece evli kadınlar kocalarını, âşıklarıyla ve erkek kölelerle aldatır, bakireler gözdeleriyle gizli gizli buluşur ve erkekler eşlerini terk edip ılık yaz gecelerinin esrimesinde metreslerinin peşlerinden koşarlar. Bu hikâyelerin ele aldığı hiç kimse, yalan söylemesi, aldatması, insanların güvenine ihanet etmesi ve edimlerinin neticeleriyle yüzleşmekten kaçması gerekse bile, elindeki tüm imkânları kullanır da damarlarında kaynayarak akan şehvetli arzularını özgür bırakmaktan başka bir işle meşgul olmaz. Bu kitabın popüler hikâyelerindeki bu temaların hâkimiyeti, rutin bir hayatın gündelik değirmeninde öğütülmeye mahkûm ve şiddetli bir tutkunun çarpıntısını deneyimleme ihtimalinin hayalini kuran her erkek ve her kadının gizli derinliklerinde yatan özlemleri yankılamaktadır. Peki ama etraflarındaki her şey onları heyecan verici, dolambaçlı ve tehlikeli yollardan uzak tutmaya niyetli uyanık bir nöbetçi gibi dikilirken çıkış yolu neredeydi? Açık kalan tek kapı, insanların gerçekte onlara

gelenek ve görenek tarafından yasaklanmış şeyleri hayallerinde yaşayabilecekleri masal ve hikâyelerdir.[35]

Zira Arap toplumunda yaygın olan gelenek ve görenekler, seks konusunda, tanıdıkları cinsel özgürlüğe kıyasla pratikte çok daha katı kısıtlamalar getiriyorlardı. Aşkla seks arasında ve bedenle ruh arasında keskin bir ayrım yaratma eğilimindeydiler. Bu, insanlığın Yahudilikten bu yana taşıdığı bir miras ve seksi günah damgasıyla ebediyen lanetlemenin ve onu lekeleyici, alçaltıcı bir şey gibi görmenin doğrudan sonucuydu. Dolayısıyla Araplar, aşkı ruhla ilişkilendirdi ve onun tıpkı Allah aşkı, vatan aşkı ya da yalnızca anneye duyulan his ve sevgi gibi ruhtan salınan saf bir şey olduğuna inandı. Öte yandan seks ve beden, asil aşk duygusunu lekelememesi gereken dünyevi hayvanca tutkular seviyesine kadar indirildi.

Dolayısıyla Batı'daki romantik aşkın Araplar arasındaki muadili *el-Hubbu'l-ozrî*ydi. Seks ve aşk arasındaki ayrım o denli ileri götürüldü ki Araplar aşk ve evlilik arasında da derin bir vadi oydular. Bir erkeğin, sevdiği kadınla evlenmeye hakkı yoktu. Çok sayıda ünlü Arap *Hub Ozrî* hikâyesi vardır. Bunlardan biri de Büseyne'ye sevdalanan Cemîl'in hikâyesidir. Büseyne'nin ailesi kızlarıyla Cemîl'in arasına girmek için kızlarını korkunç görünümlü tek gözlü bir erkekle sözlenmeye mecbur ederler. Çok ünlü bir başka hikâye de Leylâ'ya aşkını söylemek için bestelediği şiirlerle yeri göğü inleten meşhur Arap şairi Kays'ın hikâyesidir. Leylâ'nın da sevdiğine varması engellenir ve kadın bir başka erkeğe verilir. Ve yine, genç kız Afra, kendisini derinden ve tutkuyla seven Urve ibn Hizâm'dan sonsuza dek ayrı bırakılır.

Hub Ozrî trajedisi, Arap edebiyatı ve şiirinde çok yaygın bir temadır. Araplar çağlar boyunca aşkın ıstıraplarını, birbirinden ayrı düşen âşıkların ayrılıklarının ve özlemlerinin zevkli acısını şarkılarla şiirlerle ifade ettiler. Örnek vermek gerekirse, İbn Hazm şöyle demektedir: "Aşk ölümcül bir hastalık, bir esrime durumu, özlem duyduğumuz bir zafiyettir. Ondan mustarip ol-

35. Sadek El Azm, *Fil Houb Wal Houb El Ozri* (Manshourat Nizar El Kabbani, Beyrut, 1968), s. 69.

mayan, onun dertlerini arar ve bu illeti kapan da tedavi edilmek istemez artık."[36] Ve şu mısralarla devam eder: "Senin başıma getirdiğin bu ıstırap, hayattaki umudum, esrimemin kaynağıdır. Ömrümün sonuna dek senden asla yüz çevirmeyeceğim."

Bu mazoşist, acıdan zevk alma eğilimi yalnızca Araplarla sınırlı değildir, beden zihinden ayrılalı ve seks günahla bir tutulalı beri insanlığın tamamına özgüdür. Bir tür olarak insan, hayvanlardan, beyninin görece daha büyük ve daha önemli olması ve bedenin bu üst organının, insanın dünyada kol gezen tehlikelerin, doğanın fırtınalarının ve yaşamın felaketlerinin üstesinden gelmesi için gerekli olan sürekli gelişimi ve evrimiyle farklılaşmıştır. Tarihi boyunca insanlığın başına gelmiş muhtemelen en büyük belalardan birinin, beden ve ruh ayrımı ve de bu ayrımdan doğan kaçınılmaz gelişme, yani seksin günahla bir tutulması olduğunu düşünüyorum. Bu fikirlerin yıkıcı gücü, tüm vahşi orman hayvanlarının yıkıcı gücünden büyüktü ve beynin kendisini adapte etmek ve sürekli evrim geçirmek gibi müthiş bir kapasitesi olmasaydı, bu fikirler insanları ezip yok edebilirdi. Bu fikirlerle karşılaşan beyinsiz herhangi bir hayvan iki seçenekten birini seçmek zorunda kalırdı. Ya cinsel ilişkilerden tamamen kaçınma ki bu kaçınılmaz olarak o türün yok olmasına yol açardı, ya da seks yapmaya devam etmek ki bu da suçların en kötüsüne eşdeğer bir edimin tekrarından duyulan korkunç bir suçluluk ve mutsuzluk duygusundan kaynaklı ölüme yol açardı. Her iki seçenek de ölümle sonuçlanmak zorundaydı.

Fakat temel amaçlar için insanın hayattaki yegâne silahı olan beyni, adapte olmak ve gelişmek gibi müthiş bir kapasiteye sahipti ve bu kapasite, insanın, ormanlardaki aslanların kaplanların üstesinden nasıl gelmişse bu fikrin de öyle üstesinden gelmesini sağladı. O tehlikeli vahşi hayvanların üstesinden onlarla boğuşarak değil, kurnazlık ve zekâyla, ne zaman köşeye sıkışsalar koşarak ve ağaçlara saklanarak gelmişlerdi. Benzer şekilde, bu yıkıcı fikirlerin üstesinden de yüz yüze karşılaşma ve açıktan direnişle gelmediler. Korunma yolları ve tuzaktan çıkış

36. İbn Hazm, *Tok El Harriama*, s. 11.

yolları arayışında aynı kaçma, etrafından dolanma ve ortalıktan kaybolma taktikleriyle bunu başardılar. Bu nedenle mazoşizm veya acıdan zevk alma koruyucu bir araçtı. Onun aracılığıyla insanlar boğucu bir suçluluk duygusundan kurtulmaya çalışarak şöyle diyorlardı: "Evet, seks yaparak günaha giriyorum ama günahımın kefaretini bu neredeyse dayanılmaz acıyı çekerek ödüyorum, öyle bir acı ki içinde biraz zevk bile bulabiliyorum."

Freud, kadınların psikolojisine ilişkin teorilerini açıklarken mazoşizmi, kadınların doğuştan gelen doğalarının temel bir köşe taşı olarak tarif ederek üzücü bir hata yapmıştır; zira kadın, mazoşistlikte yalnız değildir. Erkek de aynı özelliğe sahiptir ve her ikisi de bedenle ruhun ayrılmasına yol açan düşünüşün kurbanlarıdırlar. Fakat bedenin ve seksin kötülükleri, erkekten ziyade kadına atfedildiğinden kadındaki suçluluk duygusunun erkektekine kıyasla daha güçlü ve daha derin olması doğaldır. Kadın, günahının cezasını çekebilmek için daha fazla acı ve ıstırap deneyimlemeye ihtiyaç duyar. *Eski Ahit*, kadınlara "üzüntü ve acı içinde çocuk doğuracaksınız" derken kadınlara bu türden bir ıstırap fikrinin ilhamını vermektedir. Freud, mazoşizmin nedenlerini tarihte ve toplumun gelişiminde aramaktansa kadınların biyolojik ve psikolojik doğasında arama hatasına düşmüştür.

Bazı Arap düşünürler bedenle ruh arasında yapay bir ayrılık yaratan kavramlara karşı çıkmış ve ikisini barıştırmaya çalışmışlardır. Bu düşünürlerden biri de İS 1027'de ölmüş (İbni Sina) eş-Şeyh Ebû Ali Hassan ibn Alî ibn Sînâ'dır. İbni Sina bir bütün olarak ele aldığı insana bilimsel yaklaşımında ve bedenin ve onun tensel algılarının önemini takdirinde Batılı felsefecilerin ve düşünürlerin ilerisindeydi. Dünyada, beden ve ruh arasındaki ayrımı aşmakta ve seksle aşk arasında ilk başta var olan yakın ilişkiyi yeniden kurmakta ısrar eden ilk bilim ve bilgi insanlarından biriydi. İbni Sina için insan bütün bir varlıktır ve ayrı kısımlar hâlinde parçalanamaz ya da bölünemez.

İbni Sina, ünlü kitabı *El-Kânûn Fi't-Tıbb*'da, tıpkı seks gibi tinin veya ruhun da iki güçten, bilinç gücü ve itici güçten mey-

dana geldiğini yazar. Bilinç gücü de seks gibidir ve o da iki güçten oluşur: Yüzeyde görünen gizlenmemiş bir bilinç gücüyle, derinlerde gömülü gizli bir bilinç gücü. Yüzeyde görünen, gizlenmemiş bilinç gücü tenseldir veya duyularla ilgilidir.[37]

İbni Sina, psukheyi bedene bağlayan köprüleri ve bunun bilinç ve bilinçaltı olarak bölünmüş olduğunu, yaşadığı döneme göre takdire şayan bir berraklıkla ve Batılı bilimden kesinlikle ileri bir seviyede algılamıştır. Dolayısıyla Freud, Batılı bilimin keşfi olduğu iddia edilen, insan psukhesinin bölünmesini kavramsallaştıran ilk kişi değildi.

İbni Sina'nın en önemli katkılarından bir diğeri de aşk üzerine yazdığı denemeydi.[38] Bu denemede, erkek ve kadın arasındaki aşkın pozitif bir rol oynadığı belki de ilk defa kabul edilmiştir. İbni Sina burada yine (o zaman tarif edildiği hâliyle) hayvan psukhesinin etkinliğiyle, insandaki dışavurumsal psukhe (bilinçli, konuşmayla ilgili) arasında ve fiziksel ya da bedensel aşk (seks) ile tinsel aşktan oluşan iki kutup arasında köprü kurmaktadır. Alt benliğe (beden) bir rol atfetmiş ve onun bu role, üst rasyonel dışavurumsal benlik (burada konuşma anlamında dışavurumsal) ile yan yana iştirak ettiğini ileri sürmüştür. İnsan güzelliğine duyulan aşk veya diğer bir deyişle cinsel aşk, insanın Tanrı'ya daha çok yaklaşabilmesi için bir araç kabul edilmektedir. Bu nedenle İbni Sina bu denemede, benliğe veya psukheye dair temel düşünüşünü ve onun bileşenlerini savunmuş ve felsefi düşünüşünde ona hak ettiği yeri vermiştir. Seleflerini geride bırakarak beden ve benlik (ruh, psukhe veya zihin) arasında kademeli bir ahenk kavramını inşa eden ilk bilim ve bilgi insanı olmuştur. İbni Sina, yerini almış olduğu ve bedenle benliği devamlı ve kesintisiz bir mücadele içine hapsolmuş gibi görmeye kararlı kişilerden böyle ayrılıyordu.

---

37. *El-Kânûn Fi't-Tıbb*, Ebu Ali el-Hüseyin ibni Abdullah İbni Sina el-Belhi, Cilt 1, s. 71.

38. Gustav Von Grebenaum, *Studies in Arabic Literature*, s. 83. İbni Sina'nın aşk hakkındaki denemesini Arapçaya çeviren Dr. Ihsan Abbas'tır. A.J. Denomy, *An Inquiry into the Origins of Courtly Love in Medieval Studies* (1945), Cilt 6.

Gelgelelim İbni Sina da kendinden önce gelmiş ve kendinden sonra gelecek kişilerle aynı hataları yaptı. Sigmund Freud gibi o da erkek ve kadının birbirinden bambaşka şeyler olduğunu düşünüyordu. Kadının doğuştan gelen merakından dolayı idrarının erkeğin idrarından daha az parlak olduğu kanaatindeydi.[39] *El-Kânûn Fi't-Tıbb* kitabından şu pasajı alıntılayabiliriz: "Kadının idrarı her halükarda erkeğin idrarından daha yoğun, daha beyaz ve daha az parlaktır. Bunun nedeni etkin merakları, sindirimlerinin zayıflığı, içinden aktığı açıklığın daha geniş olması ve rahmin salgılarının idrara karışmasıdır."

İbni Sina yine de fevkalade zeki bir felsefeci, düşünür ve bilim insanıdır. Batı dünyasında hak ettiği değer verilmemiş, çok daha önemsiz kişilere çok daha fazla önem verilmiştir. Bunun sebebini anlamak zor değil. Yansız bir dünyada yaşamıyoruz ve uygarlığımız tıpkı asırlardır kadınlar karşısında erkeklerin yanında durmuş olduğu gibi esmer tenli Doğulular karşısında da beyaz Batılıların zihinleri ve onların katkıları yanında saf tutmuştur. Bu yanlılık, bazı "bilim insanları"nın ileri sürdüğü gibi Batılı beynin ve onun sözümona daha büyük zekâ ve yaratıcılık vasıflarının doğal üstünlüğüyle açıklanamaz. Daha ziyade, eskiden sömürgeleştirilmiş halkların kültürel mirasını silmeye; geçmişleri, bugünleri ve gelecekleri arasındaki devamlılığı koparmaya ve böylelikle, hâlâ eski sömürge imparatorluklarının daha modern versiyonlarını sürdürme hayali kuranlar için emperyalist ve gerici boyun eğdirme girişimlerini kolaylaştırmaya yönelik kasti bir çaba olarak açıklanabilir.

İbni Sina'nın erkeklerin idrarı lehine önyargısı, Freud'un erkeğin penisi lehine eğilimlerinden kesinlikle daha çarpıcı ve daha saçma değildir. O eğilimler ki bütün kadın psikolojisi analizini, kadınların, karınlarının alt kısmında eril bir çıkıntıya sahip olmanın dikkat çekici imtiyazından mahrum zavallı yaratıklar oldukları olgusu üzerine inşa edecek kadar ileri götürmüşlerdir. Freud, kadınların oldukları hâliyle kadın olmadıklarına, daha

39. *El-Kânûn Fi't-Tıbb*, İbni Sina, s. 146 (Tabit El Halabi), Moassasset El Halabi Wa Shorakah, Kahire.

ziyade bir erkeğin penisinden yoksun erkekler olduklarına, kadınların bu gerçeği kabul etmek istemediklerine, diğer bir deyişle aslında hadım edilmiş erkekler oldukları ve her şeye rağmen bir gün bir erkek cinsel organına sahip olmanın umuduyla yaşadıkları gerçeğini kabul etmek istemediklerine inanmaktadır.[40]

40. Sigmund Freud, *Some Psychological Consequences of the Anatomical Distinction Between the Sexes, Selected Papers*, Cilt 5 (Hogarth Press, 1959).

17
Arap Edebiyatında Kadın Kahraman

Daha eski zamanlarda fakat çağdaş edebiyatta da Arap yazar ve şairlerin çizdiği kadın görüntüsünün, Batı'da tarif edilmiş olan görüntüden farkı yalnızca ayrıntı düzeyindedir. Mevcut tüm farklar temel olarak zaman ve mekân farklılığından ya da bazı yazarların diğerlerinden daha ileri görüşlü olmasından kaynaklanmaktadır. Farklılıklar yüzeyseldir ve ister sanayi toplumu bağlamında olsun ister tarım toplumu, ister feodal ister kapitalist, ister geri kalmış ister ilerlemiş, ister Doğu ister Batı, ister Hıristiyan ister Müslüman toplum bağlamında olsun ataerkil sistem tarafından erkeklere boyun eğdirilmiş hâlde yaşamayı sürdüren kadınların temel resmini hiçbir şekilde etkilemezler.

Sanatın ve edebiyatın içeriği esasen esere içkin bir mücadeleye bağlıdır. Bu mücadele başarı veya başarısızlıkla sonuçlanabilir ama ister eğlendirici isterse kedere meyilli olsun, ister trajik ister komik olsun her zaman anlatılmayı, tarif edilmeyi ve kayıt altına alınmayı hak eden bir dram veya trajedi türüdür. Hayatta aynı anda hem gözyaşı hem de kahkaha doğuran olaylar ve tuhaf durumlar çoktur.

Bu mücadelelerin en önemlilerinden biri, kadının doğal ve makul hakkı olan çocuklarına isim verme hakkından, onların soyuna karar verme hakkından mahrum bırakıldığı günden bu yana kadınla erkek arasında devam etmiş ve soluksuz devam eden mücadeledir. Bir çocuğun soyunu ve ismini babaya referansla takip etme, binlerce yıldır sürmekle birlikte sonuç olarak daha doğal veya makul hâle gelmemiştir. Müesses ve eskiden kalma bir adaletsizlik, asla sırf çok zaman geçmiş olduğu için veya kadim mirasından dolayı adalet niteliği kazanamaz. Kadınla erkek arasındaki mücadele, ataerkil sistemin kurulmasıyla başlamış ve çağlar boyunca sürerek günümüze dek gelmiştir. İnsan türünün erkeği, bir gün kadının muzaffer olacağına ve kaybetmiş olduğu hakları geri kazanacağına dair korkusunu asla kaybetmemiştir. Korkusunun kanıtı, kadının bedenine ve zihnine vurduğu pranga ve zincirlerde, katı ve kutsanmış yasalar ya da kadının "benliği" ve psikolojisine ilişkin teoriler ya da belli ahlak kuralları şekline bürünen pranga ve zincirlerde hatta aşk, soyluluk ve koruma kisvesine bürünen fakat asıl içeriği kıskançlık, açgözlülük, hâkimiyet ve sahiplenicilik olan pranga ve zincirlerde yatmaktadır. Bu neredeyse takıntılı korkunun kanıtı, erkeğin, kimi zaman ne yaptığının tamamen farkında olarak ve kimi zamansa kendi saiklerinin farkına dahi varmayarak, kadının özgürlüğünü sınırlama ve hayatının her veçhesini kontrol etme çabasından hiç vazgeçmemiş olduğu gerçeğidir. Sanki gardını indirdiği ya da ihtiyatı elden bıraktığı anda işler tersine dönecekmiş ve kadın ondan aşağı kalmayıp ona üstün hâle gelecek, artık zayıf değil sonsuz güçlü olacakmış gibi.

Erkek son beş altı bin yıldır tüm yetilerini ve hayal gücünü, kadınları kuşatıp tuş etmeye yarayacak çeşit çeşit bağlar icat etmeye harcadı. Fakat bütün bu süre boyunca, içine işlemiş kadın korkusunu ve kadını dikkatle izlemek zorunda olduğu hissini defetmeyi bir türlü başaramadı. Kaçınılmaz sonuç şu ki bu aşırı ihtiyatın temeli sağlam olmalı, sağlam bir akıl yürütme üzerine inşa edilmiş ve basit doğal etkenlerce güdülenmiş olmalıdır. Erkeğin tavrını açıklayan ilk iyi sebep, erkeğin doğayı ihlal etmiş ve doğal olmayan bir durumu dayatmış olduğu gerçeğidir; zira kadın, milyonlarca yıl önce kadın olarak yaratıldığı günden beri çocuk doğurdu ve doğal bir durumun neticesi olarak bu çocukları kendi üzerine aldı. Erkekse karnında çocuk taşımanın ve çocuk doğurmanın sırlarını daha yeni keşfetti. Uzun zaman boyunca tamamen cehalet içinde gömülü kaldı ve insan, bilmediği şeyden korkar. Dolayısıyla erkek kadından, onun karnında çocuk taşımak ve çocuk doğurmak gibi esrarengiz bir güce sahip olmasından korkuyordu. Zihnini ve kalbini, milyonlarca yıl boyunca içinde taşımış olduğu bir korkudan kurtarması mümkün değildi. Yeryüzünde insan yaşamının başlangıcından bu yana birikmiş o ağır, mantık dışı korku kara bulutlarını defetmek için sadece birkaç yüz yıllık aydınlanma yeterli değildi.

Erkeğin ilk atalarının yüksek orman ağaçlarının kasvetli loşluğu içinden endişeyle bakmasının, yaşamı veren ve yaşamı yaratan kadın annenin ve tüm zamanların kadim Tanrıça'sının görüntüsünü belleğinden silememesinin üzerinden geçmiş milyonlarca yıla kıyasla bu çok kısa bir süredir.

Âdem ve Havva miti, erkeğin kadın korkusunun hikâyesidir. Şayet bu korku olmasaydı, kötülüğü, günahı ve şeytanlığı Havva'ya atfetmek kimsenin aklına gelmezdi; zira dişi Şeytan, erkeğin doğuştan korkusunun yaşayan bir tecessümünden ibarettir. Gücü ve büyücülüğü ve baştan çıkarıcı güzelliği sayesinde Âdem'i bir tuzağın içine yönlendirebilen, onu tek darbede yüksek semadan aşağılık dünyaya düşürebilen ve onun mahvının, düşüşünün ve ölümünün sebebi olabilen kadın sahiden de müthiş ve dehşet verici bir mahlûk olmalıydı ve bugün hiç kimse, insan

türünün ilk zamanlarında, kadının gerçekten de korkutucu bir varlık olmadığına kalıbını basamaz.

Psikoloji, insanın psukhesinde, korku ve nefret arasında var olan yakın bağı vurgulamaktadır. Sahiden de korku nefreti büyütmekte ve nefret de korkuyu beslemektedir. Bu ikisi el ele giderler ve birinin devamlılığı diğerinin devamlılığına bağlıdır.

Freud, erkeğin kadından nefret ettiğini ve onu bir tehlike kaynağı gibi gördüğünü kabul etmiştir. *The Taboo of Virginity* adlı makalesinde Freud, erkeğin, iç nefretini dış dünyaya yansıtmaya, yani onu tiksindiği ya da aşina olmadığı herhangi bir şeyle ilişkilendirmeye alışkın olduğunu ileri sürer.[1] Erkek, kadını ayrıca bir tehlike kaynağı olarak tasavvur etmekte ve bir kadınla arasındaki ilk cinsel ilişki tehlike halesiyle çevrili kalmaktadır. Dolayısıyla Freud, o uygar ve modernleşmiş bilim insanı, kadına yönelik duyguları bakımından, Afrika'nın bazı bölgelerinde eğer bir kadın bir erkeğin bacağı üzerinden atlarsa erkeğin cinsel olarak iktidarsız kalacağı ya da erkek, bir kadına âdet dönemi sırasında dokunursa erkeğin düşüp ölebileceğine inanan kabile erkeğinden temelde farklılık göstermemektedir. Kadın korkusu bilimsel düşünce üzerinde bile iz bırakmışsa, sanat ve özellikle edebiyat da bu kökleşmiş illetten mustarip olmuş demektir. Freud'un kadınla karşılaştığı zaman yaşadığı panik, George Barnard Shaw'un kadın cinsine yönelik duygusal ikrahında neredeyse birebir muadilini bulur. Edebiyat alanında Shaw kadın nefretinde yalnız değildir, onun duygularını hevesle paylaşan çok sayıda taraftarı vardır. Arap yazarlar arasında önde gelen iki figürü, Tevfik el-Hakîm ve Abbas Mahmud el-Akkâd'ı sayabilirim. Ve Freud'un, kadınların edilginliğine dair fikirleri de Tolstoy'un eserlerinde yansımasını bulmaktadır. Buna karşılık Çehov, *My Love* adlı hikâyesinde kadınların kırılganlığına ve zayıflığına övgüler düzerken Abbas Mahmud el-Akkâd Arap ve Mısır yaşamının farklı veçheleri üzerine bol miktardaki düşüncelerinde bu "dişil nitelikler"den büyülenmektedir:

1. Sigmund Freud, *The Taboo of Virginity* (1918), Standard Edition, Cilt 2 (Hogarth Press, 1957).

> Kadınlar cinsel edilginliğe ve geri çekilmeye sığınırlar çünkü doğa onları en güçlü ve en rekabetçi erkek tarafından ele geçirilecek bir ödül olarak yaratmıştır. Bir kadın, erkeklerin en saygıdeğeri kendisine ilk ulaşan olmayı başarana dek bekleyecek ve ancak o zaman karşılık işaretleri verecektir, o karşılık ki iki çelişkili fakat eşit güçten oluştuğu için müphemdir. Bir yandan seçme özgürlüğü, diğer yandan ona dayatılan ve söz hakkı bulunmayan bir durumun mantığı. Horozlar arasındaki mücadelenin sonucunu sabırla bekleyen ya da gerçekten direnmek istermiş gibi görünmeksizin kendini erkeğin iradesine bırakan tavukların davranışı bunu kusursuz bir biçimde açıklar.[2]

Kadının temel doğasının bir ifadesi olarak edilginliğine övgü düzmek ve ondan erdem çıkarmak, kaçınılmaz olarak, sergileyebileceği herhangi bir pozitif özelliğe ya da güce saldırılmasına yol açacaktır; çünkü bunların onun doğuştan özellikleriyle ve kadını kadın yapan nitelikleriyle çeliştiği kabul edilir. Pozitif ve güçlü bir kadın illaki anormal bir insan ya da doğanın bir ucubesidir ve yerilmeyi ya da nefreti ya da en azından biraz eleştiriyi ve alaycılığı hak etmektedir.

Erkeğin güçlü ve pozitif kadına yönelik nefreti öylesine büyüktür ki benliğinin en derin kovuklarında çağlar boyunca taşıdığı tüm kadim korkularını kadına yansıtır. Bu yüzden kadınlarda güç ve karakter; kötülüğün, hilekârlığın, ikiyüzlülüğün, kurnazlığın, karanlık tasarıların, zarar vermeye istekli olmanın, şeytani cazibenin ve baştan çıkarıcılığın, büyücülük ve şeytanlığın inkâr edilemez delili sayılmıştır.

Şayet kadın, Abbas Mahmud el-Akkâd'ın dediği gibi edilginse, erkeğin iradesini bekliyorsa ve ona eşit derecede seçme özgürlüğü ve mutlak teslimiyetle karşılık veriyorsa nasıl olur da bir başka Mısırlı yazar olan Zeki Mubarek, kadında, onu yoldan çıkaran ve onun, üzerinde gururla durduğu yüksek kaideden çukurların en derinine düşmesine neden olan bir dişi şeytan görmektedir ya da Arap düşünür İbn Mukaffa' onun erkeğin zihnini, servetini, muvazenesini ve haşmetini gasp

2. Abbas Mahmud el-Akkâd, *El Mar'a Fil Koran* (Dar El Hilal, Kahire) s. 35.

etmeye muktedir olduğunu düşünmektedir? Nasıl olur da kadının doğal ve doğuştan edilginliği, Firavun'un, Yusuf'u baştan çıkarmaya çalışmış karısının durumunda olduğu gibi göz açıp kapayıncaya kadar güçlü, etkin ve pozitif bir tavra dönüşebilir? Güzel kadın kendisini ona sunmuş ve bunun üzerine Yusuf Tanrı'ya şöyle yakarmıştır: "Sığınağım ve Koruyucum, benim için en iyi istirahatgâhı seçmiş olan Tanrım." Değil mi ki ona Tanrı'nın kadir-i mutlağının kanıtı sunulmuştu ve o, Tanrı'nın sadık hizmetkârlarından biriydi. Hiç kuşkusuz kadının cazibesine yenik düşmez ve kötülük etmez, günah işlemezdi.[3]

Erkek, kadının doğuştan edilgin olduğuna karar vererek aslında kendi kendini köşeye sıkıştırmıştı. O andan itibaren kadının cenahındaki herhangi bir pozitiflik işaretinin karanlık bir entrika veya zarar verme arzusu veya kurnazlık, ikiyüzlülük ve hilekârlık alameti olarak kabul edilmesi gerekecekti. Dolayısıyla Arap edebiyatı son derece kurnaz kadın karakterlerle dolup taşıyordu, öyle ki bir erkek onlara yanaşacak olsa ölümcül tehlike içinde demekti. Bu kadın karakterler komplo, hile ve dişil baştan çıkarma sanatlarında mahir tasvir edilirler. El Akkad'ın kendisi kendi mantığının kurbanı olur. Kadının edilgin bir varlık olduğunu ileri sürdükten birkaç satır sonra hararetle, onun zarar vermeye yönelik özel yetenekleri ve dişil benliğe özgü en kötü hilelere doğal bir yatkınlığı olduğunu duyurur. "Dişil hilekârlık haklı olarak kadına özgü bir hilekârlık olarak düşünülebilir zira tüm toplumlarda bulduğumuz dişil tabiatın özelliklerinden biriyle ilişkilidir. Bunu ne görenek ne de yasa dayatır ve kadının ne dilediğinden veya ne istediğinden bağımsız olarak kadını hiçbir zaman terk etmez."[4]

El Akkad bu mantığı öylesine şiddetle ve öylesine ileri götürmeye niyetlidir ki kadınları, *isteyerek* hilekâr veya kurnaz olma yetilerinden bile mahrum bırakmak ister. El Akkad, düşünür ve felsefeci ataları, Havva'nın kötülükteki pozitif rolünü elinden aldıkları ve hangi suçla itham edilmişse hiçbirinin kendi

3. *Tafseer El Tabri* (El Matba'a El Maimania bi Mis), Cilt 12, s. 98-103.
4. Abbas Mahmud el-Akkâd, *Woman in the Koran* (Dar El Hilal, Kahire) s. 17-8.

istemi ve seçiminin sonucu olmadığı, Âdem'in iradesinin ya da Tanrı'nın istekleri ve tasarılarının sonucundan ibaret olduğunu ileri sürdükleri zaman yaptıklarını tekrar etmiştir.

Arap edebiyatında, kadınlara duydukları köklü düşmanlık ve nefretle ünlü pek çok yazar olmuştur. el-Ma'arrî veya Ebu'l-'Alâ el-Maarrî, El Akkad ve El-Hakîm bunlara örnektir. El Akkad "kadının baş düşmanı" olarak tarif ediliyordu ve kadın cinsine duyduğu nefret pek çok yazısına açıkça yansıyor, ustası Schopenhauer'ın sergilediği soğukkanlı düşmanlığı yoğunluk bakımından aşıyordu. El Akkad, kadını, hayatının her aşamasında, fazla boy atan bir çocuk olarak kalmış gibi görüyor ve kadının düşüncesizlik, olgunlaşmamış bir zihin, başkalarını taklit etme ve onlara bel bağlama eğilimi, hercailik ve kaprislilik, yalanlara ve ikiyüzlülüğe düşkünlük gibi kendince genellikle çocuklara atfedilen pek çok özelliğe sahip olduğunu düşünüyordu. Bu özelliklerin, aradan geçen binlerce yılın azaltamadığı veya inceltemediği, doğal bir vahşîlik ve ilkelliğin kalıntıları olduğuna inanmaktadır.[5]

Fakat El Akkad neredeyse bir solukta taban tabana zıt fikirler savunur. Rüştünü ispat etmemiş bu mahlûkun, bu toy çocuğun, bu edilgin tavuğun, Akkad'ın kaleminin ucunda birdenbire her şeyden daha muazzam bir güce dönüştüğünü görürüz. Romanı *Sarah*'da kadını bu şekilde tasvir etmektedir: "O, evrende ve insanda yaşayan her şeyin kendilerini ifade etme gücü."[6] Yazara göre bu güç öylesine muazzam, ezici ve adaletsizdir ki zorba bir devletten hiçbir farkı yoktur. Bir şiirinde duygularını şöyle ifade eder:

Sevgilim, ne kadar da zalimce adaletsizsin
Ve derdim ne kadar büyük
İmparatorluğun ezici
Fakat sen açıklamak için tek kelime etmiyorsun.
Bir erkeğin uğrayabileceği en büyük zorbalık
Kendisinin izin verdiği zorbalık.

5. Abbas Mahmud el-Akkâd, *Al Insan El Thani*, s. 7-8.
6. Abbas Mahmud el-Akkâd, *Sarah*, Silsilit Ikra, No. 108, s. 129.

Beni derinden yaralıyorsun
Oysa ben bıçağı tutan eli öpüyorum.
Bir erkeğin katlanabileceği en kötü acı
Acıyışında zevk ve sevinç bulduğu acıdır.[7]

İşte bu, nefretin nasıl bir aşk tutkusuna; zulüm, adaletsizlik ve acıda zevk bulan sağlıksız bir duyguya; aşağılanmayı kabul eden, diz çöken ve sürünen hatta cezalandıran ve âşığın kalbine hançer saplayan eli öpen mazoşist aşka dönüştüğüne bir örnektir.

Gelgelelim mazoşist Akkad çok geçmeden bir dönüşüm geçirir ve kadına karşı saldırganlık ve şiddet dolu bir sadist hâline gelir. Ona göre, bir erkek bir kadına sertçe hükmetmelidir. Onun üzerinde acımasızca hüküm sürmeli ve kadının fitnesine ve güzelliğine esir düşmemeye dikkat etmelidir. Akkad'ın fikrince, bir kadının güzelliği sahici bir güzellik değildir, kendinden bir doğruluğu yoktur ve serbest değildir; çünkü varlığı erkek tarafından takdir edilmeye bağlıdır. Yalnızca erkek serbesttir çünkü o bütünüyle bağımsızdır. Bir kendilik olarak varlığı başka hiç kimseye bağlı değildir ve dolayısıyla gerçek güzellik, erkeğin güzelliğidir. Kadının güzelliği aslında yalnızca bir "çirkinlik"tir.[8]

Akkad kadınlara yönelik düşmanlığını ve sadizmini o denli ileri götürür ki kendisine kadınlara acı ve ıstırap verme, onlara ihanet etme hakkı tanımakla kalmaz, başka erkekleri de aynı şeyi yapmaya çağırır. Şiirleri, tıpkı şu mısralarda olduğu gibi kadınlara ilişkin sapkın duygularını ve tasarılarını çok net yansıtmaktadır: "Kadınlar için, yaratıcısının bile niyetlenmediği bir şeyi arzuluyorsan kabahat senin." Ve "İhanet et ona! Ona asla sadık veya dürüst olma. Ancak bu şekilde, onda en önemli ve en temel olan şeye karşı gerçekten samimi olabilirsin."[9]

Akkad, bir erkeğin bir kadına ancak ihanet etmek yoluyla kadının kalbine ulaşıp sevgisini kazanabileceğini kastetmektedir; zira ona göre kadın yalnızca bir haine sadıktır ve yalnızca

7. Abbas Mahmud el-Akkâd, *Diyvan El Akkad*, s. 302.
8. Abbas Mahmud el-Akkâd, *Hathihi Al Shagara*, s. 42-50; *Motala'at fil Kotoub wal Hayah*, s. 67.
9. Abbas Mahmud el-Akkâd, *A'asir Maghreb*, s. 57.

ondan nefret edeni veya onu terk edeni sever. Kastettiği hayır olmadıkça asla evet demez. Kadın kaypak, kurnaz, yalancıdır, kumaşı hilekârlıktan ve zarar verme arzusundan dokunmuştur.

Kuran, kadınları tarif ederken şöyle der: "Hainlikleri sahiden büyüktür." Akkad devam eder ve başkalarına zarar vermenin, komplo kurmanın ve hile yapmanın, kadının doğasının bir parçası olduğunu ve bunların, erkeğin kadını seviyor veya ondan nefret ediyor olmasından bağımsız olarak, bir erkek karşısında kullandığı silahları oluşturduğunu söyler: "Ona suç ve kabahat yağdırmanın yararı yoktur çünkü yolundan sapmayacaktır. Hilekârlık sevgisi doğasında vardır. Bu onun koruma kalkanıdır, makyaj kaplamasıdır, ona yaşam ve canlılık veren zihinsel bir egzersizdir. Hilekârlık, onun dosta düşmana karşı kullandığı komplolarının silahıdır."[10]

Sadizm ve mazoşizm aynı madalyonun iki yüzüdür ve dolayısıyla Akkad'ın yazılarında ve şiirlerinde her ikisinden de yüklü miktarda bulmak şaşırtıcı değildir. Gelgelelim, muhtemelen gizli bir aşağılık kompleksinden kaynaklı bir telafi mekanizması ve de şişirilmiş fakat içi boş bir erkeklik dış kabuğuna ayak uydurma eğilimi olarak, kadınlara yönelik bu tavrının sadistçe ve saldırgan yönlerini abartmaya çalışmıştır. Bu yönler onda zalim bir hâkimiyet, kadınlar üzerinde hüküm sürmeye yönelik azılı fakat kudretsiz bir arzu hâlini alır. Amacı doğrultusunda *Kuran*'dan büyük oranda yararlanmış ve durduğu noktayı, kadınların yaşamını kontrol eden akıl, irade gücü ya da düşünce berraklığı olmadığından erkekleri kadınlardan sorumlu ve onlardan üstün kılan pasajlara dayandırmıştır.[11]

Gerek Batı gerekse Arap dünyasından erkek yazarlar arasında okuduklarım, pek çoğu insan haklarının, insani değerlerin ve adaletin ateşli savunucuları olarak ve tahakkümün, zorbalığın her biçimine gösterdikleri coşkulu direnişle ünlü olsalar da yazma dilleri veya geldikleri bölge fark etmeksizin içlerinden biri bile kadim bir geçmişin bize devrettiği kadın imgesinden

10. A.g.e.
11. Abbas Mahmud el-Akkâd, *El Mar'a fil Koran El Kareem*, s. 22-3.

kendini kurtarabilmiş değildir.[12] Örneğin, büyük edebi yeteneğe sahip, feodal ve burjuva Rus toplumunun kötülüklerini kınayan Tolstoy kadınlardan bahsederken söyleyecek iyi bir şey bulamamıştır: "Kadın, Şeytan'ın aracıdır. Çoğu hallerinde aptaldır. Fakat Şeytan'ın emirleriyle hareket ederken Şeytan ona kendi kafasını ödünç verir."[13] Arap edebiyatı da pek çok yüze sahip dişi şeytan imgesiyle doludur:

> Bazen ona baktığınız zaman, hiçbir desise veya hile olmaksızın, içten bir tabiatın bütün basitliği, şaşkınlığı ve naifliğiyle masum gözlerini açan oyunbaz bir çocukla birlikteymişsiniz gibi hissedersiniz. Sonra, belki de aynı gün içinde bir süre sonra ona tekrar baktığınız zaman karşınızda hayatını her gün başka kadınlara ve erkeklere karşı komplolar kurarak tüketmiş yaşlı ve kurnaz bir mahlûk bulursunuz. Güler ve size salt tutku için yaratılmış gibi duran bir yüz sunar. Sonra bir kez daha güler, belki sadece birkaç saniye sonra ve artık karşınızda mizah fışkıran bir zihin, istihzayla bilenmiş bir zekâ, filozoflarınki gibi bir zihin ve ancak savaşarak geçmiş uzun bir hayatın deneyimine sahip olanlarda bulunan bir zekâ kıvraklığı vardır.[14]

Akkad, bu "düşünceler"inde bir kere daha, kadınların düşünmelerini sağlayacak bir beyinden yoksun oldukları ve dolayısıyla erkeklerin onları kafası, dinî inancı ya da ahlakı olmayan, "inanmanın ne demek olduğunu hiç bilmemiş putperestler" oldukları için eve, dört duvar arasına hapsetmesi gerektiği görüşüyle çelişmektedir.[15]

Akkad ve Arap dünyasından çağdaşı başka erkekler yüzyıllar önce atalarının bulundukları konumlardan çok uzağa gitmemişlerdir, kadınlara dair tasavvurları da "klasik" *Binbir Gece Masalları*'ndaki köle kadın kahramanların egzotik kıvrımlarından pek farklı değildir. Kadın sahnede hercai bir vamp, oyunbaz ve güzel bir köle, kurnazlıklara ve bin desiseye gebe bir dişi şeytan,

12. Abbas Mahmud el-Akkâd, *Sa'at*, s. 20-1.
13. Tolstoy, *Memoirs*, 3 Ağustos 1898 ya da alıntılandığı yer Abbas El Akkad, *Hathibi El Shagara*, s. 881.
14. Abbas Mahmud el-Akkâd, *Sarah*, s. 115.
15. A.g.e., s. 84.

tüm hile ve komplo sanatlarında hünerli patlayıcı bir tehlike, tutkusuyla esir alan baştan çıkarıcı bir metres olarak görünmeye devam eder. Seks ve aşk söz konusu olduğunda, Şeytan ve onun kötü ruhları kadar pozitif ve dinamiktir. Kadın ister kraliçe rolü olsun ister pazardan satın alınmış bir köle rolü, oynaması istenen rolün her veçhesinde bir köle olarak kalır. Sevgilisi korkuyla titrerken kendisi yüreklilikle savaşan bir kral kızı olabilir ama yine de tıpkı Meryem ez-Zenariye'nın kendisini Nûreddin'nin hizmetine adamış olması gibi sevgilisine her zaman efendi demesi ve ona hizmet etmesi gerekecektir. Meryem ez-Zenariye hikâyelerin çoğunda alınıp satılır ve böylece köle özellikleri ve davranışı muhitinin ve giyim kuşamının doğal bir parçası hâline gelir.[16]

Binbir Gece Masalları, âşıklarına ulaşmak için sihir ve büyücülük kullanan bu büyüleyici dişi yaratıklardan yüzlercesiyle doludur. Kadınlar, arzularına ulaşma yolunda engel teşkil edemesinler diye kocalarına büyü yaparlar. Bu kitapta büyücülüğün; komplonun sırlarında mahir, olmak istedikleri yere, yani âşıklarının kollarına ulaşmaya kararlı, baştan çıkarıcı varlıkların tekelinde olduğunu not düşmek ilginçtir. Uyku ilaçları, uyuşturucular ve anestetikler kocaları derin bir uykuya salıp başka bir erkeğin yatağına süzülmek amacıyla hep bu kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Böylece kitap, kendi iç mantığıyla ve dolayısıyla kendine özgü ritüeller sistemiyle, geçmişten devrolunmuş imgeyi sürdüren ve pekiştiren bir kadınlar imgesi çizmiştir. Bu fenomen, *Binbir Gece Masalları*'nda ilk cildin başındaki Kara Adalar'ın hükümdarı Sultan Mahmut'un masalından dördüncü ciltteki Kameru'z-zamân ve metresinin hikâyesine kadar neredeyse bitmek bilmeyen geceler boyunca kendini tekrar eder. *Binbir Gece Masalları*'nda hile, kurnazlık ve komplo şaşmaz bir biçimde kadınlar, aşk ve seksle ilişkilendirilir.

Fakat Şavahi ve bu masallarda bahsedilen diğer kadınların pek çoğu aslında politikaya ve savaşa hiç tereddütsüz katılan,

16. Soheir El Kalamawi, *A Thousand and One Nights* (Dar El Maaref, Mısır, 1976), s. 303.

kılıcını kalkanını kuşanıp savaş alanının ön saflarında savaşan, güçlü ve pozitif Arap kadınını yansıtmaktadır. Daha önce bahsedildiği üzere Uhud Savaşı'nda Muhammed'in bazı taraftarlarını öldürmüş olan Hind bint Râbia da böyle bir kadındır. Bundandır ki *Binbir Gece Masalları*'nda, savaşan bir kadın, Müslüman olarak değil yaşlı kötü bir cadı veya büyücü olarak tasvir edilir.

Nasıl ki bazı Arap kadınları savaş, politika ve fitne alanlarında öne çıkmışsa diğerleri de çok yönlülükleri, yaratıcılıkları ve edebiyat, sanatlar ve bilimlerdeki anlayışlarıyla öne çıkmıştır. Bu alanlarda çok yüksek yerlere gelmiş özgür kadınların yanı sıra köle kadınlar da vardı. Öyle ki er-Râşid, felsefi bir soruyu ya da ortaya çıkabilecek, hayata dair bir sorunu bilgece cevaplayabilecek kadar kültürlü ve aklı başında veya şiirde, yarım kalmış bir dizeyi ya da kıtayı zarafet ve uyum içinde tamamlayabilecek ya da kendisinin hayranlığını kazanan bir şiir yazabilecek kadar hünerli kadınlarla evlenmeye epey düşkündü. *Binbir Gece Masalları*'ndaki masallarda bu tür olaylar edebi yazılardan kaynaklanan haberler biçiminde yer bulurlar.

Binbir Gece Masalları'nda kadın, bir cin veya bir ruh biçimini aldığı vakit en iyi ve en güçlü durumundadır. Erkekler onun güzelliğinin ve büyülerinin kurbanı olur, lütfuna mazhar olmak için büyük ıstıraplar hatta eziyetler çekerler.

Dişi ruh veya cin bu masallarda önemli bir role sahiptir ve bu da kadınların kudretinin ve gücünün Arap halklarının zihnine ve duygularına iyice yerleşmiş bir fikir ve his olarak kaldığını; cinler, şeytanlar, büyücülük gibi doğaüstü güçlerle, fitne ve seksle ilişkilendirilmeye devam ettiğini göstermektedir. Gelgelelim modern Arap edebiyatında kadın bu cinlerin hem biçimini hem tözünü almış değildir. Biçimi bir kenara atıp tözü korumuştur. Dolayısıyla dışarıdan bakıldığında diğerleri gibi insandır fakat içeride başkalarına karşı hile yapmasına, ihanet etmesine, komplo kurmasına ve onları baştan çıkarıp tuzaklarının içine çekmesine yol açan, cinlerle aynı temel tabiata sahip bir cin olarak kalmıştır. Bu nedenle insanlardan ziyade cinlerin ve ruhların dünyasına aittir. Zeki Mubarek kadınların

erkekleri yok etme gücünün, Şeytan'ın ve onun tüm iblislerinin toplam gücünden fazla olduğunu söylerken, bunu kadınların özelliklerinden biri olarak düşünmektedir. Akkad da aynı görüşü ifade etmekte ama kadının yıkım, ihanet ve baştan çıkarma kapasitesini onun doğuştan zayıflığına atfetmektedir. Havva'nın yasak meyveden ısırık alıp Âdem'in de aynı şeyi yapması için aklını çelmesinin nedeni, yasak olan ne varsa ona özlem duymasına yol açan tabiatından başka bir şey değildir. Bu temel zayıflığın bir sonucu olarak, başkalarını baştan çıkarmaya ve onların akıllarını çelmeye alışkındır. Akkad'a göre yasak ağaç kadının içinde zapt edilmesi gereken bir arzu biçiminde yatan her şeyi simgelemekte ve cisimleştirmektedir. Bir arzu ki kadının isyandan aldığı zevki, kendini tutmanın zevkini doğuran bir değişkenliği, bir kuşkululuk ve şüphe duyma eğilimini, zayıf ve doğuştan bir inatçılığı, cahil bir meraklılığı ve tutku uyandırmak, teşhircilik ve baştan çıkarıcılık haricinde direniş gösterememe ve üstesinden gelememeyi beslemektedir.[17]

Tevfik el Hâkim'e "kadın düşmanı" lakabı takılmıştır. Bu alanda El Akkad'ın düşüncelerinden ayrıntılarda farklılık gösterebilmekle birlikte onun düşüncelerine çok benzer katkılarda bulunmuştur. El Hâkim, *El-Rubetu'l-Mukaddes* (Mukaddes Rabıta) adlı hikâyesinde hayatına isyan eden bir kadını tasvir eder. Gelgelelim hikâyeye göre bu isyan entelektüel bir ihtirastan veya kadının hayatında kayda değer bir şey yapma arzusundan kaynaklanmamaktadır, daha ziyade koşulların getirdiği duygusal boşluğu doldurma çabasıdır. Bu hikâyedeki entelektüel ki esasen yazarı temsil etmektedir, kadının yeterli dinî itikadı veya saikleri kalmadığını ve kendi rolünün, kadının vicdanını uyandırıp temelde yanlış olanın ne olduğunu fark etmesini sağlamak olduğunu ileri sürer. Hâkim ise kadını, "temel içgüdüleri" ve fiziksel arzuları haricinde hiçbir şeye bağlılık veya sadakat duymayan ve Akkad'ın, dinî, entelektüel ve toplumsal değerleri zerrece dikkate almayan kadın kahramanı Sarah'ya çok benzer şekilde davranan bir mahlûk gibi tarif etmektedir.

17. Abbas Mahmud el-Akkâd, *Hathihi Al Shagara*, s. 15.

Konvansiyonel dinî, ahlaki ve toplumsal değerlerin sınırları içinde güçlükle zapt edilebilen özellikler olan olağanüstü güçler ve cinsel canlılık bahşedilmiş bu dişi mahlûkun, hem El Akkad'da hem de El Hâkim'de bilinçli veya bilinçaltı bir korku hatta dehşet uyandırdığını düşünmeden edemeyiz. El Hâkim'e göre kadın, zevk ve sefahatin hakkı olduğuna inanmakta ve bu olgudan, "meşru haklardan doğan bir özgüven ve meydan okuma dolu sözlerle" bahsetmektedir.[18]

Arap edebiyatı ayrıca, namus kavramını, bu kitabın ilk kısmında tartışılmış olan bekâretle ilişkili gibi yansıtmaktadır. Esasen bu kavram en erken, en ilkel ve absürd biçimlerine kıyasla pek fazla ilerleme kaydetmemiştir. Taha Hüseyin, *Doa'a El Karawan* adlı romanında namusa yönelik bu konvansiyonel tavrı anlatır. Küçük kız Hanadi, dayısı tarafından koyun gibi kesilir. Yazarın, kızını koruyamayacak hatta dayının onu öldürmesine iştirak edecek kadar zayıf olarak tasvir ettiği anne de dayıya yardım ve suç ortaklığı eder. Dayı hiçbir yaptırıma maruz kalmaz, kimse tarafından suçlu görülmediği gibi ailesinin namusunu savunduğu için saygıdeğer bulunur. (Sık kullanılan bir Arap atasözü şöyle der: "Ayıbı ancak kan temizler.") Hanadi'nin namusunun lekelenmesinden sorumlu olan genç mühendis de cezadan kaçar ve romanın sonunda kurbanın kız kardeşi Emne'nin aşkıyla ödüllendirilir. Oysa ilk başlarda hikâye, Emne'nin, kız kardeşinin korkunç ölümünün sebebi olan genç adamdan intikam alma arzusu etrafında dönmektedir. Kendi ifadesiyle: "Bizim aramızda kaçınılmaz bir mücadele olacak, çaresi yok. Er ya da geç, Hanadi'nin canının hiçbir bedeli olmaksızın mı alındığını yoksa yeryüzünde hâlâ, dökülen kanın öcünü alabilecek biri kalıp kalmadığını anlayacağız."[19]

Emne, kız kardeşinin hayatına son vermiş bıçağı tutan elin sahibi olan dayısından intikam almayı bir an bile düşünmez. Yazar, romanında, kadınların "saklanması gereken bir leke,

18. Tevfik el Hâkim, *El-Rubetu'l-Mukaddes.*
19. Taha Hüseyin, *Doa'a El Karawan* (Dar El Maaref, Kahire), s. 135.

korunması elzem bir *hurma* ve sağlam tutulması gerekli bir *ard*[20] oldukları"nı söyler.

Bu romanda Taha Hüseyin, kadını, bekâretini kaybettiği an çaresiz, ona kötülük etmiş olanlardan intikam almaya karar verdiği an aciz ve âşık olduğu an bir hiç addetmektedir.[21] Hiçbir silahı, kudreti, gücü veya herhangi bir şey yapma hatta kendi başının çaresine bakma iradesi dahi olmaksızın eylemsizce erkeğin yörüngesi içine çekilir. Her zaman kurbandır, imha edilir, yok edilir. Erkek tarafından yok edilir ama bir dizi başka şey tarafından da yok edilmektedir: Aşk, nefret, intikam ve hayatının maddi, psikolojik, duygusal veya ahlaki her veçhesine uzanan, erkeğe toptan bir boyun eğiş. Taha Hüseyin kadınlara ara sıra biraz duygudaşlık gösterir fakat onun hissi her daim konvansiyonel Arap'ın hissidir, yani bulunduğu yükseklikten zayıf ve aşağıdaki kadına bakan üstün ve güçlü erkeğin küçümseyici merhameti. Hüseyin, Emne ile mühendis arasındaki cinsel mücadeleyi anlatır. Erkeğin tasarrufundaki tüm silahlarla ve kudretle, fethedilen ve boyun eğdirilen ve peşinen yıkılan kadına karşı savaşması, hem erkek kahramanda hem de kadın kahramanda altta yatan tüm sadomazoşist izleri neredeyse mükemmelen resmeden bir mücadeledir.

Çağdaş Mısırlı yazarlar arasında belki de en ünlüsü olan Necîb Mahfûz'un edebi eserlerinde kadın ister yoksul ister zengin, ister cahil isterse kültürlü olsun "bir kadın" olarak kalır. Kadın, Mahfuz'un eserlerinin başından sonuna kadar temelde aynıdır çünkü namusu sağlam bir himen ve iffetli bir cinsel yaşamdan öteye geçmez. Çoğu durumda, düşüşüne ve namusunu kaybedişine yoksulluk sebep olur. Gerçi bu ileri doğru bir adım sayılabilir çünkü Necîb Mahfûz'dan önceki erkek yazarlar kadın kahramanlarının mahvını onların temel içgüdülerinden, (cinsel

20. *Ard, Arz* sözcüğü Arapçada özel bir anlama sahiptir. Bir erkeğin kadınlarında vücut bulmuş namusu anlamına gelmektedir. Erkeğin vazifesi, (kocadan başka herhangi birinin) kadınlardan biriyle herhangi bir ilişki kurmasını engellemek suretiyle kendi namusunu korumaktır. Bu bilhassa da bekâretin korunması açısından böyledir.

21. Taha Hüseyin, *Doa'a El Karawan*, s. 151.

arzu anlamında) tutkularından, dişil zayıflıklarından veya zihin ya da beyinden yoksun oluşlarından kaynaklı gösteriyorlardı. Aksine Necîb Mahfûz'da, kadınların günahları ekonomik nedenlere (yoksulluk) yorulmaktadır. Bununla birlikte namus anlayışı aynıdır ve bu anlayışın krallığı, dış genital organların sınırlı alanında yoğunlaşmış hâlde kalır.

Her ne kadar Necîb Mahfûz toplumsal adalete ilişkin görüşleri bakımından ilericiyse de kadına ilişkin tavrının ve kavramlarının seleflerininkilerden pek farklı olduğu söylenemez. Kadının babasına veya kocasına destek olmak için ya da ailesinin gelirine katkıda bulunmak için eğitim görme ve çalışma hakkını tanır, yeter ki ahlak kurallarının (ataerkil aile anlamında ahlak) ve dinin sınırlarını ihlal etmesin, bir erkekle bir kadın aşkta ve cinsel ilişkide birleştiği vakit yalnızca kadını düşmüş veya lekelenmiş sayan, toplumda hâkim o çifte standarda hâlel getirmesin. Mahfuz yazarken bazen coşar ve karakterlerinden birinin ağzından sosyalist toplumun kurulması çağrısında bulunur, daha insani ve müreffeh bir yaşam biçimi hayal eder: "Dinin kaidelerini ihlal etmeksizin, hayalini kurmuş olduğu şeyi gerçekleştirebilme umudu içini bir mutluluk hissiyle dolduruyordu."[22]

Necîb Mahfûz'un çözümsüz çelişkilere düşmesi kaçınılmazdı. Bir kadının toplumda çalışıp para kazanmasına izin verir ama aynı zamanda ona bireysel özgürlük tanımaz. Kadının sevmesine izin verir ama kadın gerçekten severse onu düşmüş bir kadın olarak yaftalar. Evliliğin, bir kadın ve bir erkek arasındaki yegâne meşru ve caiz ilişki olduğunu düşünür fakat bir kadın evlilik düşündüğünde onu muhafazakârlıkla, temkinlilikle ve sevmeye beceriksiz olmakla itham eder. Erkek kahramanlarından biri, sevgilisinin kendisiyle evlenme arzusuyla ilgili şöyle söyler: "Onun istediği benimle evlenmek, beni sevmek değil. Temkinliliğinin ve soğukluğunun sırrı bu."[23] Kadını bazen beyinden veya dinî inançtan yoksun bir hayvan olarak tanımlar, bazen de onun bu dünyadaki şeylerde cisimleşmiş bütün gücün kaynağı

22. Necîb Mahfûz, *Bidaya Wa Nihaya*, s. 302.
23. A.g.e., s. 298.

olduğunu düşünür. "Arkasında bir kadın duruyor olmadıkça bir erkekten hiçbir hareket çıkmaz. Kadının hayatımızda oynadığı rol, yıldızlar ve gezegenler arasındaki kütle çekim kuvvetlerine benzer."[24]

Aşk ve evlilik arasındaki ayrım, *el-Hubbu'l-ozrî*yi veya romantik aşkı yücelten ve seksin de bir parçası olduğu evliliği görece günahkâr sayan, uzak geçmişten miras alınmış bir kavramın sonucuydu. Bu, kadınların iki kategoriye ayrılmasına yol açtı: Baştan çıkarıcılık ve cinsel tutkunun nitelediği kadınla anne saflığında, erdemli, seksten ya da tutkudan yoksun bakire.

Bütün Arap edebiyatı bu iki karşıt ve çelişkili kadın kategorisinin sayısız örnekleriyle bezelidir. Anne büyük ve soylu bir sevgiyi simgelerken dişi, alçalmış bir tür sevgiyi simgeler. Arap erkeklerinin annelerine duydukları kutsal saygı şarkılarda, şiirlerde, romanlarda ve kültürde açıkça görülür.

Çoğu kadın kahramanın hayattan umduğu, varlıklarını evlilik yoluyla meşrulaştırmaktır. Kadının dünyası erkekleri düşünmek ve bir kocanın hayalini kurmakla sınırlıdır. Bir kadın, evlendikten sonra sadece kocasına bakma sanatıyla meşgul olur. Anne, kızını, bu sanatı mükemmelleştirmesi için eğitir ve ona şöyle der: "Onun karşısında her gün yeni bir kadın olmalısın; kışkırtıcı, davetkâr ve baştan çıkarıcı bir kadın."[25]

Güçlü bir kişiliğe sahip ve kendine güvenli, çalışan bir kadınla evlenen erkeğe zayıf ve karısının hükmü altında gözüyle bakılır.[26] Karısının işe gitmesine izin vermemesi yönünde onu her zaman uyarmış olan annesine karşı gelmiş gibi tasvir edilir. Necîb Mahfûz bu kocayı bir fiyasko olarak tanımlar çünkü kararları, üstün konumdaki karısının aldığı bir hayat sürmektedir.

Necîb Mahfûz, Rebab adlı kadını, kocasına gerçek bir aşk beslemeyen ve başka bir erkeğe tutku duyan bir kadın olarak tasvir eder. Kadın kocasını âşığıyla aldatır ve yazar da onu affetmeyip bir kürtaj sırasında öldürür.

---

24. Necîb Mahfûz, *El Sarab* (Maktabat Misr), s. 310.
25. El Mazni, *Ibrahim El Thani*, s. 52.
26. Necîb Mahfûz, *El Sarab*, s. 249.

Kadınsı kadın, erkek için tehlikeyi ve kadim bir korkuyu temsil etmektedir ve bunların her ikisi de seksle ilgilidir. Dolayısıyla kadının, annesi gibi saf olmasını, diğer bir deyişle dişi değil de meleksi bir çocuk gibi edilgin ve zayıf olmasını diler. Aynı zamanda kadına yönelik ateşli bir arzu da beslemektedir. Kadının baştan çıkarıcılığı ve çekiciliği onu büyülemektedir fakat bu niteliklerden korkmaktadır da çünkü bunlarla karşı karşıya kaldığı zaman direnci çöküyordur.

Çağdaş Arap yazarlarının çoğu, cesur ve özgürleşmiş kadınlara yönelik, gizlemedikleri bir nefret dışavurmaktadır. Abdülhamîd Cûde es-Seher 'in kitaplarındaki kahramanlardan biri, sevdiği kadın Kevser'i mayo giyerken gördüğünde tiksinti duyar: "Kan beynine sıçradı, bir tahammülsüzlük ve tiksinti duygusuna kapıldı. Gözüne sığ ve iğrenç görünüyordu."[27]

Çoğu hikâye ve roman, erkeklerle serbestçe kaynaşan ve dans eden eğitimli bir kadınla karşı karşıya geldiğinde tiksintiye kapılan muhafazakâr erkek tipini tasvir etmektedir. Fakat erkek, yüzünü bir peçenin ardına saklamış veya yoksul bir aileden gelen ve yoksulluğundan dolayı yoldan çıkarılmaya müsait bir kadın karşısında da en az o kadar tiksintiye kapılmaktadır. Gelgelelim eğitimli, özgürleşmiş kadın sırf özgürleşmiş olduğu için, onun gözünde diğer kadından daha aşağıdır. Bu çatışan güçlerin arasında kalan erkeğin savunmaları tamamen çöker ve bir kafa karışıklığıyla kalakalır: "Etrafındaki her şey çökmüş gibi hissediyordu ve yolunu kaybetmiş biri gibi körlemesine yola fırladı. Derinlerinde bir yerde, garip ve yabancı bir dünya tarafından kuşatılmışlık duygusu vardı."[28]

Evin dışında iş arayan ve iş bulan ve toplum yaşamına etkin biçimde katılan kadınların sayısının artmasıyla birlikte Arap erkeklerinin kendine güvensizliği ve kafa karışıklığı da giderek artıyor. Bu ev hapsinden uzaklaşma hareketi, özellikle de sosyalist fikirlerin Arap ülkelerinde yayılmasından sonra ivme kazandı. Arap edebiyatı, bu artan eğilimi ve bu eğilimden

27. Abdülhamîd Cûde es-Seher, *Kafilat El Zaman* (Maktabat Misr, Kahire) s. 325.
28. Abdülhamîd Cûde es-Seher, *El Nikab* (Maktabat Misr, Kahire), s. 284.

kaynaklanan çatışma ve sorunları yansıtmaya başladı. Erkekler, kadınların bir kariyer veya bir meslek sahibi olmak istemeleri ya da para kazanmak için iş aramaları fikrini destekleme eğilimindeler fakat onlara göre bu, ailenin maddi sorumluluklarını omuzlamaya yardım etmekten ibaret ve başlıca rolü kocasına ve çocuklarına bakmak olan evli kadın için yalnızca ikincil bir iş olarak kalması gerekiyor. Romanlardaki ideal kadın hâlâ, belli bir yüreklilik ya da ihtiras belirtisi göstermeyen, güzel, melek gibi sessiz ve itaatkâr kadın. Kusursuz kadın her zaman olduğu gibi saf, bir o kadar tatlı, nazik ve mütevazı. Gözünü açmış, cüret ve güç gösteren, cesaret veya ihtiras sahibi bir kadın hâlâ çirkin, itici, kaba saba ve bayağı kabul ediliyor. Diğer bir deyişle fahişeyi, düşmüş ve alçalmış kadını simgeliyor.

Kadınların iki ayrı kategoriye bölünmesi, Necîb Mahfûz'un eserlerinde ve özellikle de ünlü *Sulâsiye*'sinda (Üçleme) alabildiğine açıktır. Bu romanda saf ve erdemli karakterimiz Emine ve onun tam zıttı, fahişe Hania Om Yâsin vardır. Diğer karakterler güzel, utangaç ve çekingen Ayşe ve ona karşılık çirkin, cesur ve utanmaz Hatice'dir. Roman ayrıca iki tür aşk tasvir eder: Bir yanda, kutsallığın ve saflığın hâkim olduğu romantik aşk veya *Hub Ozrî* ve diğer yanda, fahişelerin ve alçalmış sürtüklerin hayatlarında vücut bulan, yasaklı ve günahkâr, seksin ve şehvetin tutkuları.

Böylelikle Arap yazarlar, ataerkil sistemin kurumsallaştırmış olduğu kadın sınıflandırmasını ödünç almışlardır; zira bu sistemde bir kadın ya kutsal saf annelerden ve frijit, iffetli, saygın eşlerden oluşan kategoriye ya da ılık, kalbi atan, baştan çıkarıcı fakat hakir görülen kadınları, fahişeyi ve metresi bir araya getiren kategoriye aittir.

Necîb Mahfûz kadınlara karşı cinsel saldırganlığı, bir ulusa veya bir halka karşı saldırganlığın simgesi olarak kullanmaya çalışmıştır. Yâsin'in, karısının siyahi hizmetçisine tecavüz etmeyi seçtiği gece baba da komşuları Ummu Meryem'i kendisiyle yatmaya zorlar, bu sırada İngiliz birlikleri Kahire'nin o bölgesine girmektedir. Fakat Necîb Mahfûz'a göre, bu sembolizme karşın,

bireysel seviyede, kadınların namusu ve sağlamlığı erkeklerinkinden tamamen farklı bir şey olmayı sürdürür. Kadınların namusu, erkeklerle kurdukları cinsel ilişkilerin türüne bağlı olarak korunur veya kaybedilmektedir, yaşamlarının diğer alanlarındaki ilişkilerine bağlı olarak değil.

Öyleyse Arap edebiyatında kadın fahişenin, saf ve erdemli kadına atfedilen rolden çok daha önemli bir rol oynuyor olması ironiktir. Ne gerçek hayatta ne de bir sanatçının hayalinde yarattığı erkeklerin ve kadınların hikâyelerinde saflık ve erdem ilgi uyandırmaya yetecek kadar çekici değil gibidir. Fahişe gerçek kadını, peçesiz veya maskesiz kadını simgeler sanki. Hile maskesini yüzünden çıkarmış olduğu ve artık, âşıkmış gibi davranma ya da erdem ve bağlılık taklidi yapma ihtiyacı duymadığı için gerçek kadındır.

Çağdaş Arap edebiyatı bu fahişe figürleriyle doludur. Bu bilhassa, yazdığı fahişe karakterlerini, iyilikle ve sosyalist fikirlerle kıvama gelmiş üstün ruhunun buğuları olan "insanlığın sisleri"ne sarmalamayı pek seven Necîb Mahfûz'un romanları için geçerlidir. Ona göre, bu kadınların başına gelenlerin nedeni koşullardır. Gelgelelim, bu kadınların durumlarına dair anlayışı, toplumsal koşullarının yüzeysel bir çözümlemesinin ötesine geçmemiş, kadınlara yaşatılan trajediye dair derin ve duyarlı bir kavrayışa veya onları acımasız adaletsizliğin kurbanları hâline getirmiş gerçek etkenlere dair derinlikli bir anlayışa evrilmemiştir.

İster geçmişte ister günümüzde olsun, Arap yazarlar ve edebiyatçılar, kadınların yaşamındaki cinsel ve ahlaki trajedinin o hayati alanına nüfuz etmeyi başaramamış ve dolayısıyla bu konuda gerçekten kayda değer herhangi bir şey ifade edememişlerdir.

Dördüncü Kısım
Atılım

18
Kadın Özgürlüğünün Arap Öncüleri

Arap dünyasının doğu kanadını niteleyen özellik, tarihte bilinen en kadim uygarlıkların, yani Mısır, Babil ve Mezopotamya uygarlıklarının doğum yeri olmasıdır. Bu uygarlıklar ve özellikle de Antik Mısır, ilerici akımların Batı Avrupa'ya taşıdığı ve insani keşiflerin meşalesini devralarak onu ileri taşıyan Batılı erkeklerin ve kadınların sanatları ve bilimleri daha da geliştirmesinde bir ilham ve bilgi kaynağı olmuş kültürel miras kaynaklarıydı. Buna karşılık Araplar, İslam imparatorluğunun kurulmasının ardından Batı'da İspanya'ya ve Doğu'da Endonezya'ya kadar uzanan geniş ve dinamik değişimlerin başlatıcıları ve vasıtaları oldular. Fakat tarihe ve insan uygarlığının gelişimine yaptıkları

tüm bu derinlikli ve önemli katkılara karşın Arap ülkeleri ve halkları, günümüzde, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler arasında sayılmakta ve "Üçüncü Dünya" başlığı altında, dünya nüfusunun büyük kısmıyla birlikte gruplandırılmaktadırlar.

Mısır nehri vadisi ve Arap ülkeleri üzerine art arda dalgalar hâlinde atılan emperyalizm güçleri buraların pek çok maddi ve kültürel zenginliğini yağmalamayı, pek çok tarihsel hakikati ve olguyu saklamayı, büyük Arap düşünürleri ve bilginlerinin insani ilerleme davasına ve bilimde ve sanatta önemli alanların temelini atmaya yaptıkları katkıları saptırmayı veya tahrif etmeyi başardılar. Bundandır ki İbni Sina ve İbn Haldûn gibi adamların katkıları yalnızca Batı'da değil Doğu'da da neredeyse hiç bilinmedi.

Bugün Arap ülkeleri yeni sömürgeciliğin yürüttüğü süregelen bir mücadelenin alanı. Bu, yeni sömürgeciliğin ekonomik, politik, toplumsal veya kültürel hiçbir cephede göz açtırmadan yürüttüğü ve tüm güçlerinden ve silahlarından yararlandığı bir mücadele. Bu ülkelerin doğal kaynakları ve zenginlikleri hâlâ ağırlıklı olarak, bu toprakların sunabildiği ne varsa koparıp alan emperyalizmin ve çokuluslu şirketlerin denetimi altında. Ezici çoğunluk hâlâ yoksulluktan, hastalıktan ve cehaletten mustarip ve yaşamları çok az değişmiş durumda. Amerika'da ve Avrupa'da ekonomik gücü elinde tutan son derece küçük bir azınlığın ve onlarla işbirliği yapmaya devam eden az sayıda Arap hükümdarının ellerinde neredeyse akıl almaz miktarlarda servet birikebilsin diye her gün topraklarının, arşınladıkları ve kendilerine ait toprakların zenginliklerinin talan edilmesini izliyorlar.

Arap halkları, kadın erkek, onları insani ve huzurlu bir şekilde var olma haklarından mahrum bırakan güçlere direnmeye devam etmiş; gerici hükümdarları devirmek veya Acemistan, Türkiye, Fransa, İngiltere ya da Amerika, kim olursa olsun yabancı işgalcileri kovmak için defalarca başkaldırmıştır.

Mısır, stratejik pozisyonu, nüfus büyüklüğü, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı sergilediği direnişin uzun tarihi nede-

niyle yıllar boyunca Arap dünyasının kalbi olarak kaldı. Arap ülkelerinin politik mücadelelerinde sık sık başı çeken devrimci bir rol oynadı ve ayrıca asli öneme sahip bir kültürel merkez görevi gördü.

Mısır ve Arap dünyası, özellikle on dokuzuncu yüzyıl boyunca pek çok karanlık on yıl geçirdi. Halkının koşulları gözle görülür biçimde geriledi. Ülkenin, İngiliz ve Fransız emperyalistleriyle yakın işbirliği içindeki yöneticileri ekonomik, politik veya kültürel, hayatın her alanında halkın sırtına ağır yükler yüklediler. Kadınlar her zaman olduğu gibi yine en kötü etkilenen kesim oldu; çünkü bir yandan ataerkil sistemin, diğer yandan otokratik sınıflı sistemin çifte yükünü sırtlanmak zorundaydılar.

Gelgelelim halkın, yabancı hâkimiyetine ve yerel hâkimiyete, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına uzanan direnişi gerileme dönemlerine karşın düzenli olarak yükseliyordu. Buna felsefe, politik düşünce ve bilgi alanlarında coşkulu bir yeniden uyanış ve aydınlanma eşlik ediyordu. Cemâleddîn-i Afgânî bu uyanışın önde gelen öncülerinden ve liderlerinden biriydi. Talebelerinden oluşan bir grupla birlikte, pek çok önemli konuda ilerici fikirler yaymada büyük rol oynadı. Talebelerinden biri olan Ahmed Fârisü'ş-Şidyak 1855'te *One Leg Crossed Over the Other* [*Bacak Bacak Üstüne*] adlı bir kitap yayımladı. Bu kitap, kadınların özgürleşmesi lehine yazılmış ilk kitaplardan biri kabul edilmektedir. Önde gelen düşünürlerden bir diğeri, kadınların eğitim görmesinde ve maruz kaldıkları sayısız adaletsizlikten kurtarılmaları gerektiğinde ısrar eden Rifâ Rafi el-Tahtâvî'ydi. İki kitabı, 1872'de basılan *A Guide to the Education of Boys and Girls* [*Kız ve Erkek Çocukların Eğitimi İçin Bir Kılavuz*] ve 1902'de basılan *A Summary Framework on Paris* [*Paris Gözlemleri*] kadınların davasında dönüm noktası kabul edilmektedir.

Bu öncüler, emperyalizme karşı bir Arap halk hareketi için çok mücadele verdiler ve Arap halkını, bağımsızlıklarına ve özgürlüklerine getirilen sınırlamalara karşı durmak bilmeden savaşmaya çağırdılar. Vatansever ve aydınlanmacı fikirleri, geri kalmışlığa, yabancı sömürgeciliğine ve içteki gerici güçlere karşı

mücadelede kadınların özgürleşmesi davasının en önemli cephelerden biri olduğunu fark etmelerini sağladı.

Bu entelektüel ve kültürel uyanışın tanınmış liderleri arasında her ikisi de Mısır ve Arap ülkelerindeki ilerici eğilimlere ciddi biçimde katkıda bulunmuş Abdullah Nedim ve eş-Şeyh Muhammed Abduh da bulunuyordu. eş-Şeyh Muhammed Abduh, kadınlara atfedilen aşağı konumu eleştiren, birkaç kadınla birden evlenme ve onlardan hiç zorlanmaksızın boşanma uygulamalarına ki her ikisi de erkeklerin doğal hakkı kabul ediliyordu, coşkuyla saldıran pek çok yazı kaleme almıştır. Ayrıca cariyeliğin ve kadın köleliğinin kalkması için mücadele etmiş ve İslami değerlerin özü olarak kadın erkek eşitliği ilkesini savunmuştur.

Eş-Şeyh Muhammed Abduh, bu fikirlerinin sonucu olarak, dönemin dinî otoriteleri ve düşünürlerinin şiddetli saldırılarına maruz kalmış fakat fikirlerini yaymaya devam etmekten geri durmamış veya bunda tereddüt etmemiştir. Hem hayatın hem de dinin gerektirdiği ve zorunlu kıldığının aksine kadınlar bilgiden mahrum bırakılıp, bilgi kaynaklarından ısrarla uzak tutuldukları için, Arap halklarına musallat olan zayıflığın ve edilginliğin en önemli kaynaklarından birinin kadınların geri kalmışlığı olduğunu ileri sürmüştür. Bu, kadınların etrafına neredeyse aşılmaz bir duvar örerek yapılmıştır. Islamic Charitable Association'daki konuşmalarından birinde şöyle demiştir: "İstiyoruz ki kızlarımız eğitim alsınlar zira Yüce Allah der ki 'onlardan beklediğimiz iyilikleri onlara borçluyuz.' Aynı fikri tekrarlayan ve hem kadının hem de erkeğin hayata ve dine karşı aynı vazifeleri yerine getirme yükümlülüğünde pay sahibi olduğuna açıklık getiren pek çok kutsal ayet vardır. Kızlarımızı cehalete yem etmek ve saçma uğraşlarla meşgul olmalarına göz yummak sahiden büyük bir suçtur."[1]

Kadınların özgürleşmesi meselesini ele alan en önemli kitaplardan birinin adı *Tahrîru'l-merâ'a*'dır (*Kadın Özgürlüğü*). 1900 yılında basılmıştır ve kitabın yazarı Kassim Emîn'dir. Onu 1911

1. Abbas El Akkad, *Mohammed Abdou* (Tabet El Tarbiah wal Talim, Mısır), s. 299.

yılında basılan *El Mara'a El Guedida* (*Yeni Kadın*) adlı ikinci kitabı takip etmiştir. Kassim Emîn, kadının, ailesini daha iyi koruyabilmesi ve çocuklarını daha iyi yetiştirebilmesi için eğitim görmesi gerektiğinde ısrar etmiştir. Yazdıklarını sıkı sıkıya İslam'ın öğretilerine dayandırmış ve onları hiçbir şekilde ihlal etmemişse de dinî otoritelerin ve El Ezher Üniversitesi'nin düşünürlerinin yönelttiği şiddetli ithamların hedefi hâline gelmiştir. Bu adamlar, Hıdiv İsmail yönetiminin önemli destekçileriydi. Söz konusu yönetim, Mısır halkının vahşice sömürülmesini içeren, sömürgeci güçlerin desteklediği bir istibdattı. Kassim Emîn bizzat Hıdiv'in kınamasına ve öfkesine de maruz kaldı, ulusal lider Mustafa Kamil de dahil olmak üzere dönemin politikacılarının saldırılarına uğradı. Mustafa Kamil 1901'de *el-Livâ* gazetesinde, Kassim Emîn'in kadınların özgürleşmesiyle ilgili fikirlerine karşı çıkan bir yazı kaleme almıştı. Aslına bakılacak olursa, epey muğlak vatansever renklerine karşın *el-Livâ* genellikle Ortodoks gerici liderlerin ve düşünürlerin sözcüsüydü. Aynı dönemde Abdülhamîd Hayri kadın özgürlüğüne kararlılıkla karşı çıktığı kitabı *Solid Arguments in Answer to Kassim Emîn*'i [*Kassim Emîn'e Cevap olarak Sağlam Argümanlar*] yayımladı. Benzer şekilde bir başka yazar, Ahmed el-Bulakî, *The Pleasant Companion Exposing the Dangers of Women's Liberation* [Kadın Özgürleşmesinin Tehlikelerini Açığa Çıkaran Hoş El Kitabı] başlıklı bir inceleme yazdı.

Gelgelelim Ahmed Lutfî es-Seyyid ve onunla işbirliği yapan erkek grubu *el-Cerîde* gazetesinde kendi kuşaklarının ilerici fikirlerini dile getirdiler. Kadınların lehine verilen mücadeleyi coşkuyla destekledi ve bu gayretine Veliyuddin Yakan, (daha sonraları, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Mısır'ın ulusal lideri olacak) Sa'd Zaglûl, Muhammed Hüseyin Heykel, Taha Hüseyin ve Seleme Musa,[2] Mustafa Fehmî, Farag Anton, Ahmed el-Zeyat ve Mustafa el-Menfelûtî de katıldılar. Reşîd Ali Ridâ' tarafından yayımlanan *el-Menâr* (Deniz Feneri) ile *el*

2. Seleme Musa, *Mokadimet El Superman* (*Süpermene Giriş*) (Tabat Seleme Musa, Kahire), s. 29.

Muktataf ve *el-Hilâl* gazeteleri köşelerini kadın özgürlüğüyle ilgili yazılara açtılar.

Arap kadınları, kadının özgürleşmesi için verilen bu mücadeleye en başından beri katıldılar. Arapça, Türkçe ve Acemce edebi eserler ve şiirler kaleme alan Ayşe et-Teymûriye de bu öncüler arasındaydı. Onu, şiiri ve belagatiyle ün kazanan Zeyneb Fevvaz takip etti. Bir üçüncüsü, *Behissetu'l-Bedîa* (Çöldeki Arayıcı) (1886-1918) olarak ünlenen Melek Hifni Nassif'ti. Güçlü kalemini, kadın haklarını savunmak için kullandı. Kassim Emîn'in çağdaşıydı fakat yazıları, reformist kabul ettiği Rifâ el-Tahtâvî'nin fikirlerinin geliştirilmiş hâli olarak kabul ediliyordu, Kassim Emîn'se onları, kadın özgürlüğüne bir çağrı olarak destekliyordu.[3] Melek Hifni Nassif öylesine yetenekli bir yazardı ki Ahmed Lütfi el-Seyyid onun eserlerini, aynı dönemde yaşayan erkek yazarların pek çoğunu geçmiş kadın yazarların gerçek bir örneği olarak görüyordu.[4] Nasif, kızların eğitim hakkı için her zaman mücadele etmiş biriydi.

Kadın yazarlar arasında öne çıkan öncülerden bir diğeri de Mey Ziyâde'ydi. O dönemde baskın olan çok katı ve gerici Ortodoksiye rağmen 1915 ve 1916 yıllarında Kahire'de bir edebiyat salonu kurmayı başardı. Her Salı düzenlemeye alıştığı edebi tartışmalara sayısız Arap ve Mısırlı düşünür, edebiyatçı ve yazar katılıyordu. Daha yirmi yaşında olmasına rağmen olgun ve pırıl pırıl zihni sayesinde Mısır'daki yaşlı muhterem düşünürler ve yazarlar kuşağı onun salonunda toplanır olmuşlardı.

Mey Ziyâde Mısır'da yaşıyordu fakat annesi aslen Filistinli, babası ise Lübnanlıydı. Hem genç yaşı ve hem de ebeveynlerinin soyu dezavantajdı ama o yine de kişiliğini Mısır'daki edebi çevrelere kabul ettirmeyi, erkeklerle özgürce kaynaşıp konuşmayı ve toplumun o kesiminde pek çok Mısır kadının yüzü hâlâ peçenin ağırlığı altında ezilirken o, erkeklerle düzenli yazışmalar yürütmeyi başardı.

Hayatı trajediyle son buldu ve bu trajedi, kadınların, embriyonun gelişmesi için gerekli muhafazalar veya erkek zevki için

3. Magdi Nassef, *Aathar Bahithat El Badia* (Tabat El Mo'assassa El Misria), s. 35.
4. İbrahim Abdou, *Tatawur El Nahda El Nissaèya* (El Aadab, Kahire, 1945), s. 12.

tasarlanmış bedenler olarak görüldüğü bir erkek dünyasında yaşayan zeki, duyarlı ve yetenekli bir kadını kuşatan zalimliğin, yalnızlığın ve çetin sorunların tam bir yansımasıydı. Ziade, yukarıda bahsedilen Mısırlı yazar Abbas Mahmud el-Akkâd'a duyduğu aşk sonucu şiddetli bir duygusal kriz yaşadı. İlişkileri büyük ölçüde, adamın kadınlara yönelik geri kafalı, karmaşık ve zihnen bulanık tavrı yüzünden hem bir fiyasko hem de Ziade için şiddetli bir şoktu. İlişkileri koptuktan sonra, pek çok erkek onun gönlünü kazanmak için ona kur yaptıysa da o korkunç bir yalnızlık içinde yaşadı. Onu arzulanacak ve kullanılacak bir beden değil de bir insan olarak, bir zihin ve bir kalp olarak anlayabilecek bir erkek arıyordu. Fakat hiçbir zaman öyle birini bulamayacaktı.

Trajedisini, kederini ve yalnızlığına çekilmesinin nedenini kimse anlayamıyordu. Ebeveynleri ve akrabaları onu delilikle suçladılar ve Lübnan'daki Asfouria Zihin Hastalıkları Hastanesi'ne yatırılmasında ısrar ettiler. Tam kapının eşiğinden geçerken arkasına dönüp sessizce şöyle dedi: "Benim için bundan daha onurlu bir hapishane bulamadılar mı?"[5] Onu serbest bırakmaları için hastane yetkililerine yalvardı ve defalarca açlık grevi yaptı. Bu durum, seçkin doktorlardan oluşan bir komite onu muayene etmek için görevlendirilene dek birkaç ay devam etti. Bir Fransız olan Dr. Martin tarafından yazılan rapor, ne fiziksel ne de zihinsel hiçbir hastalığı bulunmadığını kesin bir şekilde onaylıyordu. Fakat yine de hastane yetkilileri, ayrılmadan evvel sağlığının iyileştirilmesi için bakıma ihtiyacı olduğu bahanesiyle onu taburcu etmeyi reddediyorlardı.[6]

Mey Ziyâde'nin hayatı Kahire'de küçük bir dairede son buldu. Gençliğinin tazeliğini henüz yitirmemişken, yanında kimse olmadan, terk edilmiş, yanlış anlaşılmış bir şekilde öldü. Geride yazılarını, şiirlerini, resimlerini ve Mısır'da ve Lübnan'da edebiyat, sanat ve kadın özgürlüğü üzerine yaptığı konuşmaları bıraktı. Müstesna bir yetenek ve doğuştan kabiliyetli bir sanatçı

5. Taher El Tanahi, *El Saat El Akhira* (*Son Anlar*), s. 111-2.
6. A.g.e.

olan Ziade'nin dehasının ödülü yalnızlık, delilik ithamları ve erken bir ölüm oldu.

Bütün kederliliği ve zalimliğiyle Ziade'nin kaderi, bir öncü olan ve toplumun kadınlara karşı tavırlarını ve davranışını değiştirmeye çalışan herhangi bir kadının kaderinden hiç de farklı değildir. Ortaçağda delilikle, günahkârlıkla ya da cadılıkla suçlanarak işkence edilen ve yakılan zeki, pırıl pırıl zihinlere sahip kadınların (bilge cadılar veya büyücüler) kaderinden de farklı değildir. Üstün niteliklerinin tek ödülü korkunç bir yalnızlık veya anormallik, isteri ya da delilik ithamı olan pek çok zeki ve yetenekli kadının kaderinden de pek farkı yoktur.

Mısır gibi tarım toplumlarında kadınların ezici çoğunluğu binlerce yıl boyunca tarlalarda erkeklerle yan yana çalışmış, ter dökmüştür. Dolayısıyla ülkenin ekonomisi ve üretimi köylü erkeklerin ve kadınların alın terine bağlıdır. Köylü kadınlar her gün güneş doğmadan evlerinden çıkmasalar, kadınların özgürleşmesine karşı çıkan o erkekler sabahları yiyecek yemek bulamazlardı. Gelgelelim Arap toplumlarında kadınların dışarıda çalışmasını veya okula gitmesini hâlâ kabul etmeyen çok sayıda erkek bulunuyor. Savları da şayet bir kadın bu tür faaliyetlerde bulunmak için evinden çıkarsa kadınsılığını ve muhtemelen iffetini ve namusunu da kaybedeceği.

Ne vakit ataerkil ve sınıflı bir toplumda kadının çalışması meselesine gelsek her zaman bu savlar ortaya dökülür. Bu tür toplumlar kadını daha da acımasızca sömürmek gayesi haricinde onun ev dışında çalışmasına izin vermezler; çünkü çoğu durumda emeği, ailenin toplam emeğinin bedava bir parçası olarak öne çıkan ücretsiz bir işçidir. Tarlalarda babanın, kocanın veya erkek kardeşin uzantısı olarak ve onların kontrolü altında çalışan köylü kadınların durumu budur. Bir başka örnek de fabrikalardaki kadın emeğidir. Şayet savaşlar sırasında veya sanayileşmenin ilk aşamalarında olduğu gibi emek kıtlığı varsa ya da kapitalist veya devlet aynı işi daha düşük ücrete yaptırmak istiyorsa kadın emeğine başvurulur. Sıklıkla, özellikle de sözümona gelişmekte olan ülkelerde, tarlalarda aile emeğinin bir parçası olarak, hasat

veya zararlı haşaratla mücadele gibi belirli işlerin yapılması için ya da şehirlerde küçük atölyelerde veya ticarette çalışarak ailenin gelirini artırsınlar diye çocuk emeğinden de yararlanılmaktadır. Kadın ve çocuk her durumda, gerek evde gerekse işte, erkeklerin mutlak otoritesi altındadır.

Arap kadınları fabrikalara ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, erkek emeğinin bulunabilirliğinde ani bir düşüş yaşandığı zaman girdiler. Dünyanın diğer ülkeleri gibi Arap ülkeleri de fabrikaların kapanmamasını ve makinelerin gerekli hızda dönmeye devam etmesini sağlamak için kadın emeğini kullanmaya mecbur kaldılar. Kadın emeğine duyulan ihtiyaca katkı sağlayan etkenlerden biri de ithal mallarda kıtlık yaşanması ve bunların yerini, yerel imal edilmiş malların alması zorunluluğuydu. Bu pek çok ülkede sanayinin büyümesine ve onu takiben daha fazla emek talep edilmesine yol açtı.

Bu istihdam olanakları kadınlar arasında doğal olarak ilk önce yoksul ve muhtaç olanları çekti; zira toplumun yoksul kesimlerinde insanlar günlük nafakalarını elde etmek için devamlı bir mücadele içindedirler ve ne gelenekler ne de toplumsal âdetler konusunda duyarlılık gösterecek durumdadırlar. Böylece toplumun bariyerleri ve eski değerler, yiyecek ihtiyacı karşısında çöker. İşçi sınıfına veya yoksul köylü sınıfına mensup bir erkek, karısının veya kızının yüzünü örtecek bir peçe almaktansa karnını doyurmak için bir somun ekmek almaya mecburdur. Yoksulluk; karısını, kızını ya da kız kardeşini içinde pek çok erkeğin bulunabileceği bir eve hizmetçi olarak ya da gün içinde uzun saatler boyunca erkeklerle yan yana duracağı bir fabrikaya fabrika işçisi olarak göndermeye zorlar. Bu koşullar altında erkeğin, cinsiyetlerin serbestçe kaynaşmasını engelleyen gelenekler ve ahlak kuralları üzerine fazla derin düşünme şansı yoktur.

Peçe takmanın veya evinde hapis olmanın ne demek olduğunu yalnızca orta ve üst sınıflara mensup kadınların bilmesinin nedeni budur. Bu tür ailelerde, evdeki kadınları işe göndermek gibi bir ekonomik ihtiyaç oluşmamaktadır.

Arap ülkelerinde yoksul sınıflar halkın ezici çoğunluğunu temsil etmektedir. Feodal ve kapitalist sınıflarla onların çıkarlarını temsil eden devletler, açların ve muhtaçların durumunu sömürerek onlara en düşük ücretlerle en ağır ve en adi işleri vermişlerdir. Bu anlaşmadan en zararlı çıkanlar elbette kadınlar ve çocuklar olmuştur. Onlara sunulan çalışma koşulları, ücret ve emek türleri en aşağıdakilerdi, insanlık dışı kuyuların en dibindeydi. Koca, bir iş gününün sonunda evine dönüp dinleniyordu, oysa çalışan kadının dinlenmeye vakti yoktu. Eve döner dönmez kocasının ve çocuklarının ihtiyaçlarıyla ilgilenmek zorundaydı. Dolayısıyla iş yerindeki faaliyetleriyle evdeki vazifeleri arasında bölünüyordu; sürekli, hamile kalırsa işten atılma tehdidiyle karşı karşıyaydı, doğduğu zaman çocuğuna bakmaya mecburdu ve kocası, onun kendisini ve evini ihmal ettiğini hissedecek olursa boşanmayla karşı karşıya kalıyordu.

Mısır'da, ücretli işgücüne katılan kadınlara ilişkin ilk nüfus sayımı 1914'te yapıldı. Bu kadınlar o sırada sadece 20.000 kişilerdi, yani toplam çalışan sayısının yüzde 5'ini oluşturuyorlardı. O günlerde, yoksul ailelere mensup kızlar ve kadınlar kalabalıklar hâlinde fabrikalarda ve çırçır işliklerinde iş arıyorlardı. İş günü 14 saati geçiyordu ve günlük ücret aşağı yukarı üç kuruştu fakat 18 milime kadar düştüğü oluyordu.[7] Gelgelelim bu birkaç kuruş, aileleri tehdit eden açlığa yeğdi. Bu kadınları korumak için sağlık ve güvenlik standartlarının uygulanmasını sağlayacak hiçbir iş kanunu yoktu, kadınların çalıştıkları sektörlerse erkeklerin çalıştıklarından her zaman daha kötü sektörlerdi. Kadınların değeri erkeklerin değerinden toplumsal olarak daha düşük kabul ediliyordu. Dahası, aşağılanmaya ve hor görülmeye alışkın olduklarından, daha iyi koşullar için itiraz yükseltmiyor ya da mücadele etmiyorlardı. Bir kadın, insanlık dışı çalışma koşullarının, uzun saatlerin, tükenmişlik ve yetersiz beslenmenin sonucu olarak fabrikadaki tempoya en fazla dört beş yıl dayanabiliyor, sonrasında ise artık hiçbir şey yapmaya uygun olmuyordu.

7. Güncel kur oranlarına göre bir kuruş yaklaşık 1,3 cent, 18 milim ise yaklaşık iki cent'e karşılık gelmektedir. [Ağustos 2018 itibarıyla ise 100 kuruş veya piastre'a denk olan 1 Mısır Pound'u 0,06 $ değerindedir. (ç.n.)]

Kuruluşun sahibi onu tıpkı aşınmış bir parçayı atar gibi işten atıyordu ve sokağa atılan kadının yerini, bir somun ekmek ya da bir tabak mercimek parası kazanma şansı için fabrikanın kapılarında hevesle bekleyen genç kadınlardan biri alıyordu.

Gerek işte gerekse evlerde bedenen ve ruhen bitkin düşmüş bu yoksul, mutsuz kadınlar yirminci yüzyıl Mısır'ında isyan eden ilk kadınlar oldular. Grev yapan ve fabrikaların tesislerini işgal eden, sokaklarda eylem yapan ve insanlık onurlarına saygı duyulmasını, çalışma saatlerinin kısaltılmasını ve yasayla belirlenmesini, hamilelikte ve doğumda annelik izni tanınmasını talep eden ilk kadınlardı. O zamanlar annelik izni filan verilmiyordu, dolayısıyla yeni doğum yapmış çalışan bir kadın işini kaybetmek istemiyorsa ertesi sabah fabrikaya koşuyordu. Bazen evli olduğu gerçeğini bile saklıyordu çünkü bu işverenin onu işten atması için genellikle yeterli bir sebepti. İş arayan kadınlar evli olduklarından asla bahsetmezlerdi çünkü yönetim her zaman evlenmemiş genç kızları tercih ediyordu. Bir kadın olur da hamile kalacak olursa, sanki bir suç işlemiş ya da karnında gayrimeşru bir çocuk taşıyormuş gibi emareleri olabildiğince dikkatli saklayabilmek için her şeyi yapıyordu. Çoğu durumda dölyatağına *molehiya* adı verilen bir sebzenin sapını sokmak gibi ilkel, kırsal kürtaj yöntemleri deniyorlardı. Bu da kadının genellikle kanamadan ya da enfeksiyondan ölmesiyle sonuçlanıyordu.

Aynı dönemde, üst sınıflara mensup kadınlar ilk kadın örgütünü kurmaya başladılar. Çabaları 1923'te meyve verdi. Gelgelelim servetleri ve yoksul sınıflardan kopuk olmaları nedeniyle işçi kadınların koşulları ve paylarına düşen insanlık dışı sömürü hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. İşçi kadınların düzenlediği eylemlerden biri, yeni Kadın Federasyonu binasında toplanmayla son buldu fakat federasyonun faaliyetlerinden sorumlu aristokrat liderler bu yoksul kadınların şikâyetlerine hiç aldırış etmediler ve peçe takma zorunluluğunu kaldırma meselesine odaklandılar. Oysa fabrikalarda ve tarlalarda çalışan kadınlar peçe takmanın ne demek olduğunu hiç bilmediklerinden bunun onlar arasında pek bir coşku yaratması zordu.

Sanayi bölgelerinde ve köylerde çalışıp didinen kadınlar, 1919 milli devrimine coşkuyla ve etkili bir biçimde katılmış kadın gücünü oluşturuyordu. İngiliz birliklerinin hareketlerini felce uğratmak için erkeklerle yan yana köy yollarına çıkıp telefon tellerini kestiler ve demiryolu hatlarını bozdular. Bazıları, ayaklanmalara önderlik eden veya ayaklanmalara katılan pek çok kişinin hapis tutulduğu, sonradan yapılmış kamplara ve hapishanelere saldırdı. İngiliz birlikleri üzerlerine ateş açtığı zaman kadınlar öldü veya yaralandılar.

1919 milli devriminin kadın şehitleri, bu çalışıp didinen kadın kitlelerinin saflarından geliyordu. İngilizler tarafından 14 Mart 1919'da öldürülen Şefika Muhammed veya Kafr El Zaghari Cemâliye'li Hamîde Halil,[8] Seyyide Hassan, Fehîme Riad ve Ayşe Ömer gibi bazıları bilinmektedir. Fakat isimlerinin izini kimsenin süremediği yüzlerce yoksul kadın yaşamını yitirmiştir.

1919'daki ulusal ayaklanmada sanayi işçileri ve köylüler olağanüstü ve güçlü bir rol oynadı fakat tarih ve tarihçiler bütün çabalarını üst sınıf saflarından gelmiş liderlere vakfedip onları ilgi odağı hâline getirdiler. Benzer şekilde, bedelini düşünmeden milli mücadelenin içine dalan ve hayatlarını kaybeden yoksul kadın kitleleri hakkında çok az şey yazılıp çizilirken aristokrat kadın liderlerin çok daha küçük katkıları tantanayla övülüp ön plana çıkarıldı.

Mısırlı kadın ve erkeklerin yoksul sınıflara mensup olanları 1919 devriminden pek bir şey kazanmadılar. Devrimin alevlerini körüklediler, yangınında yanıp kül oldular. Fedakârlıklarının meyveleri, devrimci mücadelelerinin ödülleri üst sınıflara yâr oldu, tıpkı daha önce de övgüleri kabul edenlerin üst sınıflar olduğu gibi.

İngilizlere karşı verilen politik mücadelede yaşananlar, kadınların özgürleşmesi hareketinde de tekrar etti. Hareket, çalışıp didinen kadınların ezici çoğunluğunu temsil etmiyordu. Liderliği de tıpkı politik liderliğin son bulduğu gibi İngilizlerle, Saray'la

8. Abdel Rahman El Rafi'i, *Fi Aakab El Sawra El Masria*, Cilt 1 (Maktabat El Nahda El Masria, Kahire, 1959), s. 211; Doria Shafik, 1955, s. 119.

ve ülkedeki gerici güçlerle uzlaşma arayarak son buldu. Böylece kadın hareketi, Saray'ın ve gerici güçlerini çıkarlarına hizmet etmek için istifade edilen bir rehin hâline geldi. Ülkenin ulusal ve politik yaşamına etkin biçimde katılmaktan uzak durdu ve faaliyetlerini hayır işleri ve sosyal refah çalışmalarıyla sınırladı.[9]

Kısaca bahsettiğim gibi 1923'te Hodâ Şârevî Kadın Federasyonu'nu kurdu. Bu örgüt 1924'te kızların evlenme yaşını 16'ya yükseltmeyi başardı fakat evlilik, boşanma ve benzeriyle ilgili yasalarda herhangi bir değişiklik yapamadılar veya Hodâ Şârevî ve Saiza Nabarawi'nin liderliğindeki federasyonun ısrarlı çabalarına karşın kadınlara oy kullanma hakkını kazandıramadılar. Federasyon'un kuruluşu üzerinden 53 yıl geçmiş olmasına rağmen federasyon, arkasındaki kadınların desteğine ve etkin katılımına sahip olmadığından hiçbir şey başarılamamıştır. Mısır'daki evlilik yasaları erkeğe istediği zaman karısını boşama ve birkaç kadınla birden evlenme hakkını hâlâ tanımaktadır. Gelgelelim bazı Arap ülkeleri Mısır'ın ilerisine geçerek yasalarını, Arap kadınlarının değişen durumuna karşılık verebilecek şekilde geliştirmişlerdir. Oy konusuna gelecek olursak, 1956 anayasası Nâsır rejiminde yürürlüğe girene dek Mısırlı kadınlar bu hakkı kazanmadılar. Bu kazanım da Mısır'ın İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından işgaline karşı kazanılan zaferle, yabancı sermayenin millileştirilmesiyle ve temel haklardan mahrum sınıfların bir dizi toplumsal kazanımıyla bağlantılı kazanımlardan biriydi.

Kadınların, yabancıların emperyalizmine ve içtekilerin tahakkümüne karşı mücadeleye etkin biçimde katıldığı tek Arap ülkesi Mısır değildi. Bütün Arap dünyasında kadınlar, ulusal kurtuluş ve toplumsal adalet için erkeklerle yan yana savaştılar. 1914'te Suriyeli kadınlar, ülkenin idaresini ve hayatını Türk modeliyle uyumlu olacak şekilde değiştirme girişimine karşı çıkan gizli topluluklara üye oldular. 1919'da Şam, Fransız işgaline karşı ilk kadın eylemine tanık oldu, birlikler eylemcilerin üzerine defalarca ateş ettiler. 1925'te kadınlar bir kez daha, Suriye halkının

9. Muhammed Anis, El Sayed Ragab Haraz, *El Tatawour El Siassi Lilmogtama El Masri El Hadith* (Kahire), s. 190-1.

devrimci ayaklanmasına katıldılar. Filistinli kadınlar da Arap topraklarının İsrail tarafından işgaline karşı halk direnişinde erkeklerle yan yana silaha sarıldılar.

Irak'ta kadınlar, emperyalizme ve Kraliyet Ailesi'nin gerici entrikalarına karşı önemli bir rol oynadı ve ülkenin ulusal ve toplumsal dönüşümünü hızlandırmak için etkin biçimde çalıştılar. Bugün Iraklı kadınlar erkeklerle eşit politik haklara sahipler ve Iraklı bir kadın, farklı kabinelere her zaman bir bakan olarak dahil edilmekte.

Ürdün gibi başka ülkelerde, demokratik özgürlüklerin ciddi ölçüde kısılmasına ve tüm politik faaliyetler üzerinde uygulanan baskılara karşın kadınlar farklı dönemlerde ekonomik, politik veya toplumsal, çeşitli faaliyet cephelerindeki mücadelelerini örgütlemeyi bilmişlerdir. Çok sayıda eylem, hem Kral Hüseyin rejimi tarafından parmaklıklar ardına konan politik mahkûmları hem de polis ve pek çok kuvvet tarafından toplanan Filistinli gerillaları savunmak için polise ve silahlı kuvvetlere cesurca karşı koymuş binlerce Ürdünlü kadını sokağa çıkarmıştır.

Sudanlı kadınların da arkasında iyi bir gelenek bulunuyor. İngilizlere karşı Sudan milli kurtuluş hareketinde önemli bir güç olmuş, kentli ve köylü kadınlar arasında derin köklere sahip olan ve Sudan'ın ve Sudanlı kadınların geleceğini etkileyen hayati meselelerde aydın ve ileri düzeyde bir konum almasıyla bilinen güçlü ve etkin bir Federasyon kurmayı başarmışlardır. Çok sayıda Sudanlı kadın, halkının davası ve kentlerdeki, köylerdeki kız kardeşlerinin özgürleşmesi için canlarını vermiştir. Fâtıma İbrâhim pek çok kişinin hatırlayacağı bir kadındır.

1943'te Lübnanlı kadınlar, ülkelerinin politik liderlerinin Fransız yetkililer tarafından tutuklanmasını protesto etmek amacıyla Beyrut ve diğer kentlerin sokaklarında muazzam eylemler düzenlediler. Toplumun her kesiminden ve faaliyet alanından Cezayirli kadın, Fransız işgaline karşı devrim saflarına katıldı. Bir milyon şehit diyarı aynı zamanda yüzlerce kadın şehidin kadın kahramanlığının da diyarıydı, hem de yalnızca Nazi işgaline uğramış ülkelerin ve bir zamanlar Güney Vietnam olan

yerin bilebileceği, en vahşi, en insanlık dışı ve en ileri düzey işkencelerin acısı ve aşağılaması karşısında. Cemîle Ebû Herayd ve Gamila Ebu Azza pek çok isimden yalnızca ikisidir.

Filistinli kadınlar, Cezayir'deki kız kardeşleriyle aynı gelenekleri ve aynı mücadele ruhunu sürdürmüşlerdir. Neredeyse son otuz yıldır bir evden ve bir ülkeden mahrum kalmış ve toprakları henüz ellerinden alınmamışken dahi İngilizlerin elinde anlatılmaz bir tahakküme ve adaletsizliğe uğramış bir halkın çileleri ve sefaleti, fedakârlık bilgisi ve direnme kapasitesiyle yoğrulup sertleşmiş, nesiller dolusu kadın ve erkek doğurmuştur. Filistinli kadınlar, gecenin karanlığına gizlenip İsrail işgali altındaki toprağa sızarak, Arap Filistin kavramını canlı tutma amacıyla pek çok silahlı baskın düzenledi. Askeri ve idari makamlara karşı örtük direniş örgütlediler ve sivil itaatsizlik bayrağını çekmek ya da Kudüs, Nablus, Refah, el-Halîl ve Bissan kent ve kasabalarında eylem yapmak ne vakit mümkün olsa, yüzlerle binlerle katılım gösterdiler.

Kadınlar ve genç kızlar her gün, ya silahlı kuvvetlerde ya da tıbbi ve sosyal yardımcı hizmetlerde görev almak üzere Filistin Kurtuluş Ordusu'na katılmak için gönüllü oluyor. Her şeylerini kaybetmişler, korkacak neleri var ki? Kahramanların uzun listesi bütün bir bölümün sayfalarını doldurabilir fakat en bilinenleri Leyla Halid, Fâtıma Bernâvî, Emine Dahbur, Şediye Ebû Gazâle'dir ve gözü pek hikâyeleri günün birinde gelecek nesillerin genç kızları ve kadınları tarafından dinlenecek daha pek çokları vardır.

Kadınlar, Arap dünyasının her köşesinde itiraz yükseltmiş, savaşmış ve direnmiştir: Kendilerine erkeklerle aynı hakların verildiği ve tahakkümsüz, sömürüsüz yeni bir toplum inşa etmek için erkeklerle yan yana çalıştıkları Yemen Demokratik Cumhuriyeti'nde ve Somali'de; hem kadınlar hem de erkekler için adalet, özgürlük ve barış davasına çeşitli seviyelerde anlayış, metanet ve özveriyle katıldıkları Kuveyt, Libya, Tunus ve Fas'ta. Bazı Arap ülkelerinde kadınlar toplumda ve aile

içinde yeni haklar kazanmışlardır. Çokeşliliği kaldıran ve boşanmada kadına ve erkeğe eşit statü tanıyan yeni yasalar yürürlüğe girmiştir.

Arap ülkelerinin çoğunda kadınlara oy hakkı tanınmıştır. Fakat elde ettikleri bu yeni fırsatlara karşın çok az kadın bu haklardan yararlanacak ve politikaya katılacak ya da seçimlerde aday olacak konumdadır. Mısır'da oy kullanmak üzere sandığa giden kadınların sayısı, genel seçimlerde verilen toplam oyların yüzde 0,53'ünü geçmemektedir!

Kadının oy verme veya politik yaşamda etkin rol oynama hakkının tanınmasının, toplumun en alt kademelerinde bulunan kadınların durumunda tek başına hiçbir temel değişiklik yaratmadığı, zaman geçtikçe daha iyi anlaşılıyor. Kadınlar seçim sandıklarına akın da etseler, geri de dursalar, parlamentoya girmeyi başarsalar da başaramasalar da toplumun yoksul sınıflarına mensup bir kadının konumunda birkaç küçük şey haricinde hiçbir iyileşme olmuyor. Kadın sömürüye ve tahakküme yem, kocasına kul ve mensubu olduğu sınıfın esiri olmaya devam ediyor. Yeni yasaların faydalarının semeresini görebilecek güçlü bir kadın örgütü ve toplumsal değişime yönelik coşkulu bir hareket olsa bile kadınların erişebileceği ilerleme sınırlı kalıyor.

Dünyada hiçbir ülkede kadınlar, salt politik haklarının tanınması sayesinde erkeklerle eşit haklara kavuşmadılar. Radyoda, televizyonda ve mitinglerde koparılan onca yaygara, sözlü ve yazılı onca beyan, çalınan onca zil, vurulan onca davul ve dalgalanan onca pankart, kadınların demokratik hakları ve özgürlüğü üzerine yapılan onca heyecanlı konuşma; feodal, kapitalist ve ataerkil sistemler devam ettiği müddetçe kadınların oylarının sıklıkla gerçek çıkarlarına karşı kullanılacağı gerçeğini değiştiremez. Tıpkı işçilerin ve köylülerin oylarının sıklıkla kendi çıkarlarına karşı kullanıldığı gibi.

1952 Mısır Devrimi, işçilere ve köylülere Millet Meclisi'ndeki koltukların yarısını verdi. Fakat kadınlara ayrılmış tek bir koltuk bile yoktu. Her ne kadar işçi ve köylü temsilcileri parlamentonun oy gücünün yarısını kullanma imtiyazına sahip olsa da kendile-

rini seçtirmeyi başarmış olanlar neredeyse hiçbir zaman, çalışıp didinen kitlelerin gerçek ve sahici temsilcileri değildir. İşçiler ve köylüler adına, hakkı olmayan koltukları işgal etmeyi başarmış olanlar genellikle üst sınıfların temsilcileridir. Bu hokkabazlığı yapmak için bin tane dalavere çevrilmiştir. İşçi veya köylü tanımının kendisi öylesine elastik ve akışkan olmuştur ki yüksek gelir gruplarına mensup insanların işçi ve köylü kisvesi altında öne çıkmalarına olanak tanımıştır.

Millet Meclisi'nde belli sayıda koltuk kadınlara ayrılsaydı da sonuç muhtemelen aynı olurdu. Muhtemelen üst sınıflara mensup, *statüko*yu destekleyen kadınlar seçilirdi ya da belki erkeklerden bazıları kadın kılığına girip kadın bölmesine sızarlardı!

Bu tür tedbirler ancak güçlü bir militan örgütlenme, ilerici ve sahiden demokratik partiler ve toplumsal değişim hareketlerinin hız kazandığı bir toplumla meyve verebilir. Bu bakımdan, kadınların hukuki ve politik haklarının ancak arkasında devrimci bir halk hareketi bulunduğu takdirde bir kıymeti olabilir.

Mısır'da 1962'den bu yana bir kadın bakanımız ve altı kadın milletvekilimiz olduğu hâlde Mısırlı kadınların ezici çoğunluğu hâlâ yoksul, cahil, okuma yazma bilmiyor, hastalıkla boğuşuyor ve gündüzleri uzun saatleri, gecelerinin de bir kısmını fabrikalarda, ofislerde, tarlalarda ve evlerde çalışıp didinerek geçiriyor. İnsanlık dışı ve amansız, onları tüketip bitiren bir hayat yaşıyorlar; bir babanın, bir kocanın, bir erkek kardeşin veya ailenin başka herhangi bir erkek üyesinin despot hâkimiyeti altında tutsaklar. Yükseköğretim veya üniversite eğitimi almış, genellikle orta sınıf mensubu, küçük kadın azınlığı bile hâlâ eski geleneklerin tutsağı, ailedeki erkeğin veya erkeklerin kaprislerine ve yeni bir yükün ağırlığına, beraberinde getirdiği bütün o fazladan gayretle birlikte tam zamanlı veya yarı zamanlı bir işin ağırlığına maruz kalıyorlar.

Devletin veya idari yetkinin işleri, kapitalizm üzerine kurulu bir sınıflı toplum ve bir ataerkil aile sistemi çerçevesinde kadınların eline geçse dahi, erkekler ve kadınlar yine sömürünün kurbanları olarak kalacaktır. Birleşik Devletler'de Nixon'ın ya da

Ford'un ya da Carter'ın yerini kadın bir başkan alsa dahi, toplumun yapısı olduğu gibi kaldığı müddetçe kapitalizm sömürüsünü, yayılmacı amaçlarını ve saldırgan politikalarını dayatacak ve ataerkil değerler kadınların hayatına hükmedecektir. Golda Meir, İsrail'in başbakanı olduğu zaman hem erkekler hem de kadınlar için her şey aynı kaldı ve İsrail'in politikası saldırgan emperyalist Siyonizm olmayı sürdürdü. Bandaranaike'nin Sri Lanka'da başbakan olması ya da İndira Gandi'nin Hindistan'da aynı makamda bulunması ataerkil sistemi ortadan kaldırmamış ya da kadınları toplumda ve evde sömürünün elinden kurtarmamıştır.

İster Arap ülkelerinde, ister Batı'da, isterse Uzakdoğu'da olsun, kadınların tam ve gerçek özgürlüğü ancak insanlık sınıflı toplumu ve sömürüyü temelli ortadan kaldırdığında ve ataerkil sistem değerleri, yapıları ve kalıntılarıyla birlikte insanların hayatından ve zihninden silindiği vakit bir olgu hâline gelebilecektir. Diğer bir deyişle, kadınlar ancak sınıfların ortadan kaldırıldığı ve dahası ataerkilciliğin sistemleri, kavramları ve yasalarının tamamen kökünün kazındığı bir sosyalist sistemde gerçekten özgür olabilirler.

Arap dünyası da dahil olmak üzere dünyanın hiçbir ülkesinde hatta kadınların durumunun pek çok açıdan radikal biçimde değiştiği ve ataerkilciliğin mirasının son çırpınışlarını gördüğümüz, sosyalizm yolunu seçmiş ülkelerde bile bu temel değişimler henüz gerçekleşmemiştir.

Gelgelelim kadınların özgürleşmesi artık günümüzün getirdiği bir şeydir ve bu hareket dünyanın her yerinde daha önce eşi benzeri görülmemiş bir ivme kazanmaktadır.

Belki de 1952 Mısır Devrimi'nin atmış olduğu en önemli adımlar arazi sahipliğine üst sınır getirilmesi, feodal arazi sahipliği ve feodal sömürüye getirilen sert kısıtlamalar ve bankaların, sigorta firmalarının ve büyük şirketlerin millileştirilmesiyle ilgili atılmış adımlardır. 21 Mayıs 1962'de yürürlüğe sokulan Milli Misak yalnızca kadınlar için değil toplumun tamamı için muazzam önem taşıyan bir yargıyı içermektedir: "Kadının,

yeni bir hayat inşa etmeye dinamizmle ve etkili bir biçimde katılabilmesini sağlamak için, onun özgürce hareket etmesini ciddi ölçüde sınırlayan zincirlerden ve kısıtlardan artakalanları ortadan kaldırmak acil bir ihtiyaçtır."

Geçtiğimiz dönem boyunca, Devrim'in başından bu yana, okullarda ve üniversitelerde eğitim almak üzere başvuran kızların ve kadınların sayısı ile üretim, idare ve hizmet faaliyeti gibi pek çok alana giren kadın işgücü akışı giderek arttı. Yine de Mısırlı kadınların çoğu zincirlerinden kurtulabilmiş değil.

Sosyalist sloganların yükseldiği, sosyalist politikaların uygulandığı ve milli misakların ya da kanunların, kadınların toplumsal yaşama özgürce katılmasını engelleyen, kazançlı ve verimli istihdam olanaklarını daraltan tüm engellerin ortadan kaldırılması gerekliliğini vurguladığı başka Arap ülkelerinde de aynı durum söz konusu. Bu Sudan, Irak, Cezayir, Somali, Güney Yemen ve Suriye için geçerli. Tutarlı bir sosyalist politika; tüm bu ülkelerin hükümetlerinin, gerçek toplumsal adaleti sağlamayı amaçlayan ekonomi yasalarının yanı sıra erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkileri idare eden, hayatın her alanında erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetini ortadan kaldıran, erkeklerin sahip olduğu tüm ekonomik, toplumsal, ahlaki ve kişisel hakların kadınlar tarafından da kullanılmasını sağlayan, ev işlerine ve çocuk yetiştirmeye bağlı ağır yükleri kadınların omuzlarından alan bir dizi yeni yasa ve yönetmelik ilan edilmesini gerektirirdi.

Gelgelelim bu Arap ülkelerinin hiçbiri bu tür adımlar atmamıştır. Bazıları, erkeğin boşanma veya birden fazla kadınla evlenme özgürlüğüne kısıtlamalar getirmiştir. Fakat evlilik, boşanma, ebeveynlik, miras ve çocukların velayetine ilişkin kanunlar neredeyse tüm Arap ülkelerinde erkeğe üstün bir konum sağlamaya devam etmektedir.

Yeni ekonomik ve toplumsal gerekliliklerin bir yansıması olarak ve kadınların artan bilinçliliği, yükselen eğitim standartları ve yeni durumların göstergesi niteliğindeki iş yaşamında artan katılımları ve kazançlarından dolayı, bazı yönetici ve düşünürlerin daha aydın konumlar alması neticesinde Arap kadınları

toplumda ve ailede yeni haklar kazanmışlardır. Fakat bu değişiklikler çoğunluğu etkilememiştir. O çoğunluk ki ev dışındaki ağır ve yorucu işlerinin yükünü evde kocaları ve çok sayıdaki çocuklarıyla ilgili yüklere eklemeye devam eden milyonlarca yoksul, çalışıp didinen, okuma yazması olmayan kadından oluşmaktadır. Milyonlarca kadın, evlilik ve boşanma yasaları karşısında boyunlarını itaatle eğmeye devam etmektedir. Ailede ve dışarıda, miadı dolmuş geleneklerin ve yalnızca kadını suçlu ilan edip cezalandıran ve insanlık dışı evlilik ilişkilerinin, cinsel anarşinin ve erkeklerin kaprisliliğinin ıstırabını sadece kızların ve kadınların çekmesine sebep olan çifte ahlak standartlarının demir prangalarına maruz kalmaktadırlar. Milyonlarca kadın, erkeğin tek bir eşten veya metresten fazlasına duyduğu açlığa, Demokles'in kılıcı gibi başlarının üzerinde sallanan boşanma tehdidine, bekâret, iffet, namus ve sünnetle ilgili trajedilere, gerek evlilikte gerekse evlilik dışı hamilelik ve çocuk doğurma korkusuna, yasadışı kürtajın sorunlarına ve risklerine hatta erkeğin paylaşmayı genellikle reddettiği doğum kontrol kaygılarına katlanmaya devam etmektedir.

Arap kadınlarının sorunları, hiç kuşkusuz, mensubu oldukları sınıfa göre farklılık göstermektedir. Kadın, toplumun alt basamaklarına indikçe sorunları da kötüleşmektedir. Gelgelelim tüm kadınlarda ortak bir sorunlar alanı vardır: Evlilik ve boşanma. Bir kadın evlendiği andan itibaren kendini, "içtihat hukuku" denen bir şeyin gölgesi altında yaşarken bulmaktadır. Ve en azından Mısır'da, bu yasanın, 1952 Devrimi'nin ister öncesinde ister sonrasında olsun, ülkenin yönetici çevrelerinin politik liderliğiyle ilişkili herhangi bir erkekten ya da erkek grubundan hak ettiği dikkati ve ilgiyi görmediğini hiç tereddütsüz söyleyebiliriz. Her zaman Sosyal Yardım Bakanlığı'ndaki hükümet yetkililerine ya da üst sınıfa mensup, çeşitli örgüt veya gruplar içindeki sınırlı sayıda kadına özel bir alan oldu ve bugün de öyle olmayı sürdürüyor. Dahası, halk meclisinin (Millet Meclisi veya Parlamento) üyesi olmuş kadın liderlerden bazıları bu yasalarla ilgili tartışmalardan ve faaliyetlerden itinayla uzak

durdular. Böylelikle ya dar kafalı oldukları ve "kadın sorunları" gibi kısıtlı bir konuyla ilgilendikleri yönündeki ithamdan kaçınmayı amaçladılar ya da toplumun pek çok kesimine güçlü bir şekilde yerleşmiş Ortodoks dinî ve gerici güçlerle karşı karşıya gelecek cesaretleri yoktu. Politikacılar, hatta sosyalist yönelimli olduklarını iddia edenler bile kadın özgürlüğü veya içtihat hukukuyla ilgili meselelerle karşılaştıkları zaman gerekli ciddiyet ve anlayıştan yoksun olmaya devam ettiler. Bu politikacılar, erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkileri ele alan meselelerin "yüksek politika"yla ya da "toplumun büyük sorunları"yla hiçbir ilgisi olmadığı kanaatindeler. Öte yandan seçim mitinglerine ya da sosyalist sendikadaki veya halk meclisindeki küçük ve önemsiz tartışmalara hevesle katılıyor, diplomasi hayatında çok yaygın olan resepsiyonlara ve partilere şevkle akın ediyorlar.

Bununla birlikte, bir ülkenin "yüksek politika"sının ve "toplumun büyük sorunları"nın, bu erkeklerin ve kadınların bu denli teveccüh ettikleri toplantılarla, koridorlarla ve salonlarla hiçbir ilgisi yoktur ve buralarda hiçbir zaman gerçekten çözülmezler. Esasen milyonlarca erkeğin ve kadının gündelik hayatının küçük olaylarında ve ayrıntılarında bulunurlar. Örneğin, çiftçilerin sabahları tarlalarına gitmeden önce işedikleri idrarın kansız olmasını sağlama kapasitemize bağlıdırlar; zira bilharziyanın ülkeye, milli gelirin yüzde 50'sine eşit bir ekonomik kayba mal olduğu tahmin edilmektedir. Her işçinin her sabah işe gitmeden önce kahvaltıda peynir ve *bakla* (yüksek protein ve içeriğe sahip bir fasulye) yemesini sağlamamıza bağlıdırlar; çünkü ancak böylelikle makinenin önünde yersiz bir yorgunluğa yenik düşmeden ayakta durabilirler. Kocanın her gün karısı tarlaya gitmeden önce onu dövmemesine ve sakatlamamasına, kadın çalışanların ayakaltında ezilmeden veya fiziksel saldırıya uğramadan toplu taşımaya binebilmesine, bir kadın eğer yorgunsa veya hastaysa kocasıyla seks yapmayı reddedebilmesine, erkeğin çocuklarıyla yeterince ilgilenmesine ve soluğu başka bir eşin ya da metresin kollarında almamasına bağlıdırlar.

Yemek yemek, işemek, cinsel ilişkiye girmek, her sabah işe gitmek ve otobüse ya da trene binmek gibi gündelik yaşamın görünürde küçük ve önemsiz olayları, bir toplumu, bir sistemi ve bir devleti meydana getiren şeylerdir. Politikanın, "yüksek politika"nın, "büyük meseleler"in, önemli muharebelerin, insani ilerlemenin ve insan uygarlığının çınlayan sloganlarının unsurları, malzemesi bunlardır. "Politika"yla uğraşıp da bu tür meseleleri yok sayanlar politika sözcüğünün anlamını dahi bilmemektedirler; zira köylüler her tuvalete gidişlerinde acı içinde kıvranıyor ve kan kaybediyorlarsa verimli çalışamazlar. Bir erkek veya kadın işçi cinsel olarak tatmin olmadığı müddetçe huzurlu ve verimli bir şekilde çalışamayacaktır. Evli bir kadın cinsel ve duygusal olarak tahakküme maruz kalıyorsa yapıcı olup toplumsal yaşama katılamaz. Diğer bir deyişle, insanların seks hakkında özgürce ve sağlıklı bir şekilde düşünmelerine, seksi derinlikli bir şekilde deneyimlemelerine ve anlayarak icra etmelerine izin verilmezse genel olarak insanlar çalışamaz, yaratamaz ve üretemezler. İnsanlar düşündüğü veya hissettiği veya icra ettiği zaman, bunları yapma biçimlerinin her zaman ekonomik yankıları olur. Dolayısıyla insanların cinsel ve duygusal yaşamlarıyla ekonomik yaşamlarını birbirinden ayırmak mümkün değildir. Her ayrım yapaydır ve eksik, sığ ve çarpık fikirlere yol açacaktır. İnsanlık tarihi, ne bazı sosyalistlerin inandığı üzere yalnızca ekonomik faaliyetle, ne de Freudçuların savunmaya eğilimli oldukları üzere yalnızca cinsel içgüdü ve cinsel ilişkilerle kurulmuştur. İnsanlık tarihi, aynı seviyede bulunan ve aynı öneme sahip bu ikisinin eşit bir birleşimi ve karşılıklı ilişkisiyle kurulmuştur.

Dolayısıyla kadın özgürlüğü davasıyla ya da evlilik ve boşanmaya dair içtihat hukukuyla ilgilenmek, sosyalist politikacının itibarını azaltmayacak ya da onu daha az değerli bir insan hâline getirmeyecektir. Aksine, gerçek bir sosyalisti değerlendirmek için en temel kıstaslardan biri, kadınlara ve kadın özgürlüğü davasına yönelik tavrıdır. Bir insan ne kadar sosyalistse ve ne

kadar insansa, kadınların durumuyla meşguliyeti de o kadar çok olacaktır.

Kanunda değişiklik yapmak, gerçek özgürleşmeyi gerçekleştirmek için yeterli değildir. Halk, erkeklerin ve kadınların yaşamına hükmeden kurumlarda radikal bir değişimi ve özellikle de ataerkil sistemle onun sürdürdüğü gelenek ve değerlerin ortadan kaldırılmasını sağlamak için gerekli kültürel, politik ve örgütsel çabalara girişmedikçe, her kanun birkaç ölü sözcükten ibaret kalabilmektedir.

19
Çalışma ve Kadınlar

Toplum, binlerce yıl boyunca kadını evin dört duvarı arasına hapsetti ve onu ailesine, kocasına ve çocuklarına, yiyeceği, giyeceği ve başının üzerindeki çatı haricinde bilabedel hizmet etmekle görevlendirdi. Bu kuralın istisnaları her zaman kadın işçiler, köylüler, hizmetçiler ve köleler olmuştur. Evin sınırları içinde yaşamaya zorlanan bir kadın, hastanede tedavi edilmesi şart ağır bir hastalık gibi mücbir sebep olmadıkça asla evden dışarı çıkmıyordu. Öyle bir durumda da yüzünü ağır bir peçenin ardına saklıyordu ve aileden bir erkek ona eşlik ediyordu. Bazen bir kadın ölüm döşeğinde olsa bile kocası, onu erkek bir doktorun muayene etmesine izin vermeyi reddediyordu.

Belli sınıflarda moda olan cinsiyetler arası katı tecrit, orta ve üst sınıfların eve kapatılmış kadınlarının ihtiyaçlarını karşılamayı ve onlara hizmet etmeyi amaçlayan kadın meslekleri ve görevlerinin gelişmesine yol açtı. Bu görevlerin ilklerinden biri hemşirelikti ve bu mesleğin üyeleri neredeyse sadece yoksul sınıflardan alınıyordu; zira bir ailenin, kadın üyelerini besleyebilmesi ve giydirebilmesi gerektiği için bir kızın veya kadının ev dışında çalışması aile için bir utanç ve namussuzluk addediliyordu.

Arap hükümdarlar ebelik ve hemşirelik okulları kurdular, böylece burada eğitim görenler kendilerini üst sınıfa mensup kadınların hizmetine vakfedebileceklerdi. Örneğin Mısır'ın on dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki hükümdarı Muhammed Ali, üst sınıftan ailelerin hemşire ve ebelerin hizmetlerine ihtiyaç duyduğunu fark etti. Bu amaçla birkaç siyahi Sudanlı kız köle satın aldı ve Clot Bey adlı bir Fransız'ı da tıp ve cerrahi sanatı konusunda onları eğitmekle vazifelendirdi.[1] Bu, Ebû Zâbel'deki Tıp Fakültesi'ne bağlı ebelik okulunun ilk öğrencileri olan harem ağalarına (hadım edilmiş erkek köleler) ilaveten yapıldı. O dönemde bir kadının sokaklarda görünmesi ahlaka alenen hakaret sayılıyordu. Dolayısıyla hemşirelik ve ebelik okulu, kadın öğrencilerine insan vücudunun anatomisinin bazı unsurlarını öğrettiği vakit Mısırlı erkeklerin, o dönemde ahlak yasası olarak kabul edilen şeyle tamamen uyumsuz bir konunun kızlara öğretilmesi karşısında duydukları infiali ifade etmiş olmaları şaşırtıcı değildir.[2]

Mısır'da ilk ebelik okulu 1842'de kuruldu. Onu 31 yıl sonra, 1873'te açılan ilk kız ilkokulu El Seyoufia takip etti. İlk zamanlar öğrencileri, yönetici sınıfın saraylarında hizmet etmesi mukadder genç beyaz kız kölelerdi. Aradan geçen süre boyunca, aristokratların evlerinde ev işi yapsınlar ya da ordunun, askerlerin giysilerinin dikilmesi gibi ihtiyaçlarını karşılasınlar diye eğitim

1. Ahmed Ezzat Abdel Kerim, *El Taaleem fi Ahd Mohammed Ali*, Maktabat El Nahda El Masria, 1938, s. 297.
2. İbrahim Abdou, Doria Shafik, *Tatawour El Nahda El Nissaiya min Ahd Mohammed Ali Ila Ahd Farouk* (Al Aadab, Kahire, 1945), s. 41.

verilecek yoksul kızlar ve yetimler için açılanlar haricinde hiç kız okulu açılmadı.

Başlangıçta otoriteler, bu okullardaki öğretmenleri ve kızları, kendilerini tamamen vazifelerini yerine getirmeye vakfedebilsinler diye evlenmekten kesinlikle menettiler. Her birinden yazılı bir taahhütname alınıyordu ve bu yoksul kızlar, bir gün kendilerinin olacak o azıcık gelire duydukları mücbir ihtiyacı düşünerek bu koşulu kabul etmek zorunda kalıyorlardı. Zaman geçtikçe bir dizi nevroz ve akıl hastalığından mustarip, yalnız ve bedbaht bir kız kurusu grubu hâline geldiler; çünkü cinsel ilişkilere yalnızca evlilik çerçevesi içinde ya da aşağılık ve değersiz varlıklar olarak görülen fahişelerle izin veriliyordu.

Muteber bir ailenin kızlarından birini bu tür bir okula göndermesi o ailenin utancı olarak görülüyordu ve dolayısıyla daha varlıklı kızlar evlerinde kilitli kalıp evlenecekleri günü beklemeye devam ediyorlardı. Bu esnada onlara harıl harıl dişil baştan çıkarma sanatı öğretiliyordu; çünkü koca bir kere bulunduktan sonra onu elde tutmanın tek yolu buydu. Bir erkeğin, en sudan sebepten, hatta hiçbir sebep olmaksızın boşanmaya ve sayısı yalnızca tasarrufundaki imkânlarla sınırlı kadın köleye sahip olmanın yanı sıra aynı anda birden fazla kadınla evlenmeye hakkı olduğu için bu daha da gerekli bir şeydi.[3]

Kızlar için resmi ortaöğretim ancak yirminci yüzyılın başlarında, 1900'de Sania Okulu'nda kadın öğretmenler kısmı açılmasıyla başladı. Erkekler için ortaöğretimse 75 yıl öncesinde, daha 1825'te başlamıştı. Mısır Üniversitesi kızlara kapılarını 1929 yılında açtığı zaman toplam dört kadın öğrenci aldı.

Kızların tüm eğitim seviyelerinde kayıt yaptırmaları daha sonraları, özellikle 1952 Devrimi'nin ardından artan bir ivme kazandı. Gelgelelim, 1969 yılında, teknik ve vasıflı kadın işçilerin sayısı toplam kadın çalışanların sayısına oranla yalnızca yüzde 18,9'du. Bu da Mısırlı kadınların büyük çoğunluğunun (yüzde 81,1) hâlâ tarım, ev içi hizmet ve ufak tefek büro işlerinde çalıştıkları anlamına gelmektedir.

3. Zeinab Farid, *Tatawour Ta'aleem El Bint fi Masr fil Asr El Hadith*, Risalat Magisteir Gheir Manshoura, Koliyet El Tarbia, Kasım 1961.

Hizmette istihdam edilen kadınların çoğu hizmetçi olarak ev işi yapıyordu. Kadın hizmetçilerin eskiden ve bugün de büyük ölçüde maruz kaldıkları tarifsiz ekonomik, toplumsal ve cinsel sömürüyü herkes biliyor. Etkin işgücü içinde, maaş veya ücret alan kadınlar (yani köylü kadınlar ve ev kadınları hariç) toplam kadın işgücünün (çalışabilir durumdaki yaş gruplarına mensup olanlar) yalnızca yüzde 6'sını, Mısır'daki toplam etkin işgücününse yüzde 6,5'ini oluşturuyordu.[4] Bu oran 1976'da yüzde 9'a yükseldi.

Mısır'da çalışıp didinen kadınların büyük çoğunluğu, evin erkek ahalisi için ve aileleri için, hiçbir karşılık almadan çalışan köylüler veya esasen ücretsiz ev içi hizmetçiler olan ev kadınlarıdır. Bu tüm Arap ülkelerindeki kadınların ezici çoğunluğu için geçerlidir. Suriye'de etkin kadın işgücü, toplam kadın sayısının yalnızca yüzde 16,1'ini oluşturmaktadır. Çalışan kadınların yüzde 88'i tarımsal faaliyetlerle uğraşmaktayken geri kalanı devlet idaresi ve kurumlarında, sosyal hizmetlerde, sanayide ve özellikle de dükkânlarda satıcı ve görevli olarak ticarette istihdam edilmektedir.[5]

Kadın çiftçiler Arap ülkelerindeki kadın işgücünün çoğunluğunu teşkil etmektedir. İşlerinin karşılığında ücret almadıkları için işgücünün farklı veçhelerini ele alan istatistikler onların varlığını genellikle yok saymayı tercih ederler. Örneğin Mısır'ın işgücü istatistiklerinde, çalışan kadınların genellikle toplam etkin işgücünün yalnızca yüzde 9'unu temsil ettiği hesaplanmaktadır. Oysa bir ücret veya maaş karşılığında çalışan kadınlara kadın çiftçiler de eklendiği zaman çalışan kadınların sayısı bir anda toplam etkin işgücünün neredeyse yarısına yükselmekte ve dünyadaki en yüksek oranlardan biri olmaktadır.

Ev dışı ücretli iş hiç kuşkusuz bazı Mısırlı kadınların ve özellikle de eğitimli olanların özgürleşmesinde rol oynamıştır.

4. *El Mara'a El Misria fi Eishreena Aman* (1952-1972), Markaz El Abdath wal Dirasat El Soukaneya. Al Gihaz El Markazi Lilta'abia El Ama wal Ihsa'a, s. 51-72.
5. Al Ittihad Al Aam El Nissa'i, Legnat El Dirassat Al Markazeya, *El Mara'a El Arabia fil Kotr El Souri*, s. 49.

Ekonomik olarak bağımsız hâle gelmiş veya özgürleşmişler ve bazıları da kadınlarla ilgili velilik yasalarının sertliği ve adaletsizliğine rağmen toplumdan ve aileden kendileri için yeni haklar söküp almayı başarmışlardır. Bazıları, bu tür evlilik yasalarının kurbanı hâline gelme riskinden kaçınmanın tek yolu olarak evlenmeyi reddetmiş, diğerleriyse evlenmiş fakat kocanın, ailenin veya toplumun onların özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını tehdit ettiğini hissettikleri zaman boşanmışlardır.

Günümüzde Mısır'da eğitim veya istihdam konularında cinsiyetler arasında ayrım yapan yasalar bulunmamaktadır. Öte yandan pratikte ayrımcılık çok sık rastlanan bir olaydır. Bu ayrımcılığın bir örneği, hâkimlerin atamalarında meydana gelmektedir. Mısır'daki hukuk sistemine egemen olan erkekler, bir kadının tabiatı gereği bir mahkemenin sorumluluklarını taşıyamayacağını varsayarak kadınların hâkim olmalarını önlemeyi başarmışlardır. Bu varsayım, İslam'ın, bir erkeğin şahitliğini iki kadınınkine eşdeğer tutması üzerine kuruludur. Dolayısıyla sav, şahitliğin yalnızca olmuş veya olmamış bir şeye şahit olmaktan ibaretken ve bu gibi durumlarda kadına, erkeğe güvenildiği kadar güvenilemezken, iki tarafın anlaşmazlık içinde olduğu bir durumda karar vermesi gerektiğinde kadının nasıl olup da erkeğin dengi sayılabileceğidir.

Her ne kadar Mısırlı kadınlara 1962'den bu yana bakanlık görevleri verilmekteyse de hâkim olmalarına hâlen izin verilmemektedir. Erkekler hâlâ kadınların yargı organının kutsal makamına girmeye uygun olup olmadığını tartışıyorlar. Bu meseleyle ilgili okuduğumu hatırladığım son şey, 12 Ocak 1976 tarihinde günlük gazete *El Akhbar*'da yayımlanmış ve yazarının, hâkimlik işinin kadınlara İslam tarafından yasaklandığını ileri sürdüğü bir makale: "İslam'a göre, bir insanın hâkim olabilmesi için on koşulu yerine getirmesi gerektiğini açıklamaya lüzum yoktur. Bu on koşul olmazsa 'yargılama'nın tam da özü namevcut demektir ve bu yüksek göreve atanma hakkı hatta olasılığı da kaybedilmiştir. Bu on koşul şunlardır: İslam inancı, akıl, *erkeklik*,

özgürlük, olgunluk, adalet, bilgi ve normal duyma, görme ve konuşma yetilerine sahip eksiksiz bir insan olma."[6]

Buna ek olarak, kadınların valilik, belediye başkanlığı veya muhtarlık gibi idari tabiatlı görevlere gelmeleri de yasaktır.[7]

Bu, modern Arap toplumunda egemen olmayı sürdüren temel çelişkileri apaçık yansıtmaktadır. Bir kadın bakan olabildiği hâlde, altında binlerce erkek ve kadın çalıştırabildiği ve büyük önem ve anlamı haiz kararlar alabildiği hâlde trafik ihlalleriyle ya da bireyler arasındaki sınırlı tartışmalar ve kavgalarla uğraşan küçük ve ikinci derece bir mahkemede hâkimlik yapmasına veya birkaç yüz ya da birkaç bin sakini olan bir köyün muhtarı olmasına izin verilmemektedir.

Kadınların hâkim olma veya muhtar olma haklarına ya da ihtiyacına karşı çıkanlar tutarsızdır ve toplumun da mustarip olduğu çelişkilerden mustariptirler. Hiçbiri bir kadının bakan olarak atanmasını eleştirmeyi veya buna karşı çıkmayı düşünmemiş gibi görünmektedir. Bu, onlara göre bir bakanın görevlerinin, kadının, İslam'ın hâkim olmak için belirlediği koşulları yani sağlam bir akıl, erkeklik, adalet duygusu, bilgi ve normal bir konuşma yetisi koşullarını yerine getirmesi gerektirmediği anlamına mı gelmektedir? Yoksa, bakan atanması devlet başkanının kararına bağlıdır ve bu kişilere göre devlet başkanının kararları İslam'ın kutsal emirlerinden daha mı önemli kabul edilmelidir?

Mısırlı kadın işçinin 1959 yılına kadar doğum izni hakkı yoktu. 1959'da yeni iş yasaları, kadın işçilerin haklarını ele alan belli kısımlar dahil ettiler ve bu kısımlardan biri de ücretin yüzde 70'ine eş bir ücretle 50 günlük doğum izni hakkıydı. Aynı yasalar, kadınların sağlığına zararlı olduğu veya kadın olarak özel durumlarına uygun olmadığı gerekçesiyle kadınları belirli mesleklerden dışlıyorlardı. Bu şartlar pek çok durumda kadın işçilere zarar verdi; çünkü pek çok işveren bunları kadınları istihdam etmeyi reddetmek ya da onları vasıflarına karşılık gel-

6. *El Akhbar*, günlük gazete, 12 Ocak 1976, Ahmed Fathy El Kadi'nin yazdığı makalenin başlığı *Gawla fi Tareek El Tasheesh.*

7. Nassar, *Houkkouk El Mara'a fil Tashre'e El Islami Wal Dawli El Mokaran* (Dar El Nashr wal Sahafa, İskenderiye, 1957), s. 147.

meyen düşük ücretleri veya iş türlerini kabul etmeye zorlamak için bahane olarak kullandılar. Bu özellikle de özel sektördeki işverenler için geçerliydi.

Devlet idaresinde veya kamu sektöründe başka yerlerde çalışan kadınlar, erkeklere kıyasla eşit ücretler almaktadırlar. Gelgelelim terfi, sorumluluğu daha yüksek işlere atanma veya çalışanları daha üst görevlere hazırlamaya yönelik eğitim fırsatlarının aynısı sağlanmamaktadır.

Emeklilik sistemine ilişkin yasa ve yönetmeliklerde, cinsiyetler arasında ancak kısmen giderilmiş olan bariz bir ayrımcılık vardı. Bir ara, kadın hem kendi maaşı veya emekliliğinden yararlanıp hem de ölmüş kocasının maaşından veya emekliliğinden yararlanamıyordu. Fakat 1971'den beri kadının her ikisini birleştirmeye ve kocasının emeklilik maaşının aylık 25 pound'u geçmemesi gereken bir kısmını almaya hakkı bulunuyor.[8]

Mısır ve Arap toplumu, hâlâ kadınların hayattaki görevi evde hizmet etmek ve çocukları yetiştirmek olan anne ve eş rolünü oynamak üzere yaratıldığını düşünmektedir. Kadınların ev dışında iş aramalarına ancak toplumdaki veya aile içindeki ekonomik gereksinimlere karşılık olduğu takdirde izin verilmiştir. Bir kadının her gün evden çıkıp ofise, okula, hastaneye ya da fabrikaya gitmesine ancak işten dönüp kocasıyla ve çocuklarıyla ilgili sorumluluklarını yerine getirebilmesi koşuluyla izin verilmektedir. Bu sorumluluklar, kadının yapmış olabileceği herhangi bir şeyden daha önemli kabul edilmektedir. Her ne kadar Mısır, Cezayir, Suriye, Sudan, Güney Yemen, Somali ve Irak gibi bazı Arap ülkeleri farklı ölçülerde, sosyalist kabul ettikleri politikalar izlemişlerse de bu ülkelerin hiçbirinde çalışan kadınların sorunlarını çözmek, en önemlisi de yemek yapmanın, temizlik yapmanın, evde hizmet etmenin ve çocuk yetiştirmenin yükünü azaltabilecek imkânlar sağlamak için gerçek adımlar atılmamıştır. Öyle görünüyor ki uygun kurumların veya imkânların sağlanması, bu ülkeleri yönetenler için önemli bir konu değil. Bu Arap ülkelerinde, çalışan kadınlar, devlete ve

8. *Kanoun El Ma'ashet El Misri*, No. 62, 1977

yönetici sınıflara baskı uygulayabilecek ve böylece ihtiyaçlarına daha hızlı ve radikal bir cevap alabilecek kadar güçlü ve örgütlü bir güç hâline henüz gelmemişlerdir. Kadın örgütleri hâlâ ya hayır işi heveslerini veya sosyal heveslerini tatmin edebilecekleri yer arayan üst sınıflara mensup kadınlar ya da sosyalist politik partilerin veya federasyonların, kendi bağımsız varlıkları veya inisiyatifleri olmayan ve genel olarak kadınların, özel olarak ise çalışan kadınların gerçek sorunlarıyla çok az ilgilenen edilgin bürokratik uzantılar gibi işleyen kısımlarıdır.

Hiç kuşku yok ki kadınların ev dışında istihdamı, onların kocadan veya babadan biraz daha özgürlük ve bağımsızlık kazanmalarına yardımcı olmuştur. Bu özellikle, İslam kadınlara açıkça, erkekler tarafından herhangi bir şekilde himaye edilmeksizin kendi mal mülklerini ve paralarını kontrol etme hakkı tanımış olduğundan böyledir.[9] Bununla birlikte bir iş ve bir meslek, farklı toplumsal tabakalardan gelen veya farklı cinsiyetten insanlar arasındaki eşitsiz ilişkilerin hüküm sürdüğü sınıflı bir toplum ya da erkeğin hukuk, görenekler ve dinî yönetmelikler uyarınca kadına hem bedenen hem de zihnen egemen olduğu bir ataerkil aile bağlamı ve toplumsal koşulları içinde yeni bir sömürü biçimi olabilir. Sonuçta bir kadının bedeni ve zihni köleleştirilmişse parasını sarf etmekte nasıl özgür olabilir? Kocasının her an kendisini boşayabileceğinden korkan bir kadının, kocası, kadının kendi kazancını idare etme şekline karıştığında ona karşı çıkması mümkün müdür? Kanun, bir kadını kocasına geri dönmeye zorlayabilmekte ve onu polis gözetiminde geri göndermektedir. Kadının daha hayatı kendi tasarrufunda değilken parası nasıl kendi tasarrufunda olabilir?

Bundandır ki kadınların ev dışındaki meslekleri ve işleri henüz genel olarak Arap kadınının özgürleşmesine yol açmamış, çoğu durumda ona yeni kaygılar, sorunlar ve sorumluluklar yüklediğiyle kalmıştır.

İster kadın ister erkek herhangi bir insan için çalışmak, sınıflarına veya cinsiyetlerine göre değil kapasitelerine ve yetenekleri-

9. Ahmed Khairat, *Markaz El Mara'a fil Islam* (Dar El Maaref, Kahire, 1975), s. 6.

ne göre herkese eşit fırsatlar tanıyan adil bir toplum çerçevesiyle bağlantılı şekilde ve bu çerçeve içinde yürütülmedikçe bedeni ve zihni asla özgürleştiremez ve gerçekten insani bir deneyim hâline gelemez.

Arap ülkelerinde, istihdam edilen ve eğitimli kadınların sayısı sürekli artmakla birlikte kadınların büyük çoğunluğu hâlâ ne okuma ne de yazma bilmektedir. Eğitim sistemi, toplumun modası geçmiş törelerden ve göreneklerden ve hem erkeklerin hem kadınların zihinlerine hâlâ hâkim olan muhafazakâr fikirlerden kurtulmasında bugüne dek neredeyse hiç rol oynamamıştır. Eğitimli insanlara bile hâlâ, anne babalarından devraldıkları ve Arap yöneticiler, politikacılar ve düşünürler tarafından sıkça tekrarlanan çağdışı kavramlar, batıl inançlar ve fanteziler egemendir. İnsanlar yanlış yönlendirilmeye ve sömürülmeye böylece devam etmektedir.

Arap ülkelerindeki pek çok rejim sosyalist veya ilerici olmaktan hâlâ çok uzaktır ve dünyadaki emperyalist ve gerici güçlerle ya açıktan ya da gizlice işbirliği yapmaya devam etmektedir. Amaçlarına hizmet etmek için yanıltıcı ve yüzeysel kavramlar ve fikirler yaymakla meşgul olan güçlü kültürel sistemler ve bilgi sistemleri kurmuşlardır. Eğitim müfredatının içeriği sabit, hayal gücünden yoksun ve hızla değişen bir toplumda büyüyen çocukların ve gençlerin ihtiyaçlarına cevap verebilmekten uzak kalmıştır. Burada amaç yine konformist, kafası karışık ve itaatkâr yurttaşlar yetiştirmek, böylece değişimin aktörleri hâline gelmemelerini sağlamaktır. Eğitim, toplum hayatından alabildiğine kopuk, genç kafaları sayısız ve alakasız ayrıntıyla doldurmak üzerine kuruludur. Farklı bilgi dalları geçirimsiz kompartımanlar hâlinde öğretilmekte ve farklı fenomenlerin birbirleriyle nasıl ilişkili olduklarını göstermek için pek az şey yapılmaktadır. Dünyaya, topluma ve tarihe ilişkin kapsamlı bir kavrayış inşa etme yönünde bir girişim ve hayatta karşılaşılan sorunların altında yatan gerçek nedenleri göstermeye yönelik gerçek bir çaba yoktur. Bağımsız düşünme, açık fikirlilik, hoşgörü ve inisiyatif alma teşvik edilmemektedir. Aksine amaç bir

idari sistemde bürokrat olmaya, başkaları tarafından alınan kararları zamanında uygulayan kişiler olmaya ve otoriteye, yöneticilere ve liderlere boyun eğmeye çok uygun, edilgin, vasat bir yurttaşlar ordusu yetiştirmektir. Bu iyi güdümlenmiş çabada kadına atfedilen rol, ister işte ister ailede olsun, her ikisinde de kendisini erkeklerin iradesine ve egemenliğine göre eğip bükmesi beklenen devamlı itaatkâr bir roldür.

Arap kadınlarının istihdam ve iş bakımından karşılaştığı en ciddi engellerden biri, evlilik ve medeni haklarla ilgili yasalardır. Bu yasalar, kocaya, eşinin iş sahibi olmasını, yurtdışı seyahatine çıkmasını, hatta dilediği zaman evin dışına çıkmasını engellemek için hâlâ mutlak bir hak tanımaktadır. Arap toplumları bir kez daha, sömürünün başka biçimler almasına izin vererek, kadınların sömürülmesini sürekli kılması hesaplanan çelişkili bir tavır benimsemişlerdir. Özellikle de yoksul sınıflara mensup kadınlar fabrikalarda, ofislerde ve tarlalarda istihdam kovalamaya teşvik edilirken hatta bu yönde üzerlerine baskı yapılırken, bir yandan da bu amaç için izni alınması gereken kocalarının tamamen insafına bırakılmaktalar. Kocayı kısıtlayan hiçbir kural yoktur ve karar, ne kadar keyfi olursa olsun tamamen ona aittir. Ölçüt neredeyse her zaman kendi otoritesini, çıkarlarını ve ihtiyaçlarını düşünme şekli olacaktır. Böylelikle kadınlar bir çifte sömürünün nesnesi olmaktadır. Bir yandan devlet ve işverenler tarafından, diğer yandan da kocalar tarafından sömürülmektedirler. Fabrikalardaki, ofislerdeki ve tarlalardaki emeklerine devletin fena hâlde ihtiyacı vardır. Bundan dolayı bazı Arap ülkelerinde, eşinin iş aramasını veya dışarıda çalışmasını engellemesi için erkeğe mutlak hak tanınması konusunda biraz tereddüt edilmiştir; zira erkekler böyle bir hakkı kullanmak istedikleri takdirde, bu bir ülkenin ekonomisi için vahim sonuçlar doğurabilir. Kadın emeği pek çok alanda, özellikle de tarımsal faaliyetler, devlet idaresi, sanayi üretiminin belirli birkaç alanı ve belli meslekler bakımından büyük önem arz etmektedir. Bunun sonucunda hükümetler muğlak bir duruş sergilemeye eğilimli olmaktadır.

Mısır, Suriye ve Irak gibi bazı ülkelerdeki iş kanunları kadınların ev dışında istihdam edilmesine izin vermektedir. Fakat evlilik mevzuatı ve içtihat hukuku kocaya, eşinin evden çıkmasına, işe gitmesine veya seyahat etmesine izin vermemesini sağlayan tartışmasız bir hak tanımaktadır. Bu tür Arap hükümetlerinin aldığı konum, çalışma hakkını, herhangi bir toplumda erkeklerin ve kadınların temel ve ihlal edilemez haklarından biri kabul eden İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile alenen çelişmektedir. Ayrıca beşeri faaliyetleri idare eden ve gerek yeryüzünde insanların otoritesinin gerekse gökteki Tanrı'nın otoritesinin buyurmuş olduğu kaidelerle ve yasalarla da çelişmektedir. Bu yasa ve kaideler işi yalnızca tüm insanların sahip olması gereken bir hak olarak görmekle kalmamakta, toplumun iyiliği için işle meşgul olma ihtiyacını herkese aşılamakta ve işi, ödüllendirilmesi ve teşvik edilmesi gereken erdemlerden ve insani niteliklerden biri olarak tasvir etmektedirler. Arap hükümetlerinin pozisyonu bir kez daha çelişki arz etmektedir: Uluslararası örgüt ve konferanslardaki temsilcileri, kadınların artık özgürleşmiş ve haklarının verilmiş olduğunu beyan ederken, aynı zamanda, Arap Birliği altında Arap kadınlarının statüsüyle uğraşan özel bir komitenin kurulmuş olduğunu nasıl açıklayabilirler? Bu komite bir kararında şu vurguyu yapmıştır: "Koca, evlilik akdine aksi yönde bir madde eklenmesinde ısrar etmemişse, kadına tam çalışma hakkı tanınmalıdır. Gelgelelim eğer öyleyse bile, bu değişikliği gerektiren yeni bir durum ortaya çıktığı takdirde kadının izin almak için dava açma hakkı vardır."

Evlilik kuralları ve içtihat hukuku, bu maddenin kısıtlılıklarına karşın gereğince düzeltilmemiştir ve koca, eşinin çalışmasını engellemek için mutlak bir otorite uygulamaya devam etmektedir. Bu, politikalarının sosyalist yönelimli olduğunu beyan eden Arap ülkeleri de dahil olmak üzere çoğu Arap ülkesi için geçerlidir. Örneğin Suriyeli Kadınlar Federasyonu, kadınların çalışma hakkını talep etmeye ve boşanmış bir kadının, eğer iş

arıyorsa, çocuklarının velayetinden mahrum bırakılmaması gerektiğini savunmaya devam etmektedir.[10]

Mısır'daki içtihat hukuku, kocaya, eğer dilerse karısının çalışmasını engelleme hakkı tanımaktadır. Henüz yürürlüğe girmemiş olan kanun tasarısında,[11] öncesinde yürürlükte olan maddede yalnızca birkaç ufak tefek değişiklik yapılmıştır ve bu değişiklikler erkeğin eşi üzerindeki temel otoritesini etkilememiştir. Maddelerden biri, kadınların çalışmasıyla ilgilidir ve şayet kadın söz kesme sırasında erkekle aralarında hazırlanan evlilik akdine çalışma hakkını dahil etmekte ısrar etmemişse, kocanın eşinin çalışmasını engelleme hakkı olduğunu belirtmektedir. Bu durumda, kadın bu maddeyi uygulamakta ısrar ederse ailenin çıkarlarına zarar verecek bir durum oluşmadığı takdirde, kocanın, eşinin çalışmasını engelleme hakkı yoktur.

Bu, çalışma hakkı tüm uluslararası misaklar, yasalar, komiteler ve Arap Birliği dahil olmak üzere tüm örgütlerde temel bir insan hakkı kabul edildiği hâlde söz konusu evli kadınların çalışması olduğu vakit Arap ülkelerinin ne denli mütereddit bir tavır sergilemeye devam ettiklerini gösterir niteliktedir. Kocaların, imtiyazlarından nasıl faydalandıkları ve kadınları haklarından mahrum bırakmak için ailenin ve çocukların yüksek çıkarları kisvesi altında nasıl manevra yaptıkları gayet iyi bilinmektedir. Gerçekte, böyle yaparak çoğu koca toplumun, kadının hatta çocuklarının pahasına yalnızca kendi dar çıkarlarını düşünmektedir. Kocalar, nasıl en fazla çıkar sağlayacaklarını düşünüyorlarsa ona göre, ya evin kadın ahalisiyle iş arasında engel teşkil edecek ya da eğer ek gelir işlerine yarayacaksa kadınları iş bulmaya teşvik edecek hatta bunun için onlara baskı yapacaklardır.

Pek çok kocanın, kadınların çalışmasına karşı çıkmasında etkili olan en önemli saiklerden biri, bağımsız kazancın kadının kendi kişiliğinin ve haysiyetinin daha çok bilincine varmasına ve

10. Al Ittihad El Aam El Nissa'i, *El Mara'a El Arabia fil Koutr El Souri*, El Matba'a wal gareeda El Rasmia, 1974, s. 28.
11. *Al Ahram*, Kahire günlük gazetesi, 29 Şubat 1976.

bu nedenle, daha önce maruz kaldığı aşağılamaları kabul etmeyi, dövülmeyi veya hakarete uğramayı veya kötü muamele görmeyi reddedeceği, kocasının başka kadınlarla gezip tozmasına veya başka bir kadınla evlenmesine veya metres tutmasına karşı çıkacağı ve kendisini bir insan olarak savunma gücünü veya özsaygısını aşındıran boş ve uyuşuk bir ev hayatını reddetmesine yol açacağı korkusudur.

Arap gazetelerinde, sırf kadınlarını sömürme veya onlara hâkim olma arzularını tatmin etmek için kadınlarının hayatlarını altüst etmekten en ufak bir rahatsızlık duymayan kocalarla ilgili haberler çok yaygındır. Erkeklerin eşlerine genellikle nasıl bir vurdumduymazlıkla davrandıklarını tasvir etmek için, günlük gazete *El Akhbar*'da "kocadan karısına mahkeme celbi: İşini derhal bırak" başlığıyla yayınlanan bir haberi ele alalım. Mahkemenin kararı şu olur: "Kocasının izni olmadan çalışan bir kadın toplumdan dışlanmış kabul edilmelidir."[12]

Kadınla kocasının evlilik akdinde, kadının ev dışında çalışmasına izin veren maddeye gelecek olursak, böylesi bir koşulun yalnızca, toplumun ve ailenin karşısında durmak için ve ekonomik olarak, ahlaken ve psikolojik olarak bağımsız olmak için yeterince ağır mücadele vermiş çok az sayıda istisnai kadını ilgilendirdiğini görürüz. Bu, henüz evlenmek üzere olan ve lise veya üniversite eğitimi almış ya da yıllardır bir işte çalışmış olsa bile çok genç yaştaki bir kız için genellikle çok zordur. Gelenekler ve toplumun baskıları, evlilik akdine böyle bir madde eklemekte ısrar etmesine olanak tanımayacak kadar ağırdır. Bu, kadının boşanmasına ancak ilk başta evlilik akdine koşul olarak dahil edilmişse izin veren evlilik kanunundaki ilk maddelerden birine çok benzemektedir. Bu, erkeğin eşini dilediği zaman boşama özgürlüğünü hiçbir şekilde kısıtlamıyor ve kadını ancak boşanma bakımından onun eşiti kılıyordu. Fakat son derece gelenekçi bir toplumda böylesi bir maddede ısrar etme cüretini gösterecek kız ya da kadın neredeydi? Dahası, erkeklik tahtından aşağı inip genç eşinin boşanma hakkını kabul ederek ya da evlilik

12. *Akhbar El Yom*, Kahire, 26 Temmuz 1975, s. 10.

öncesinde kadının ona koşul filan dayatmasını kabul ederek kendi ailesinin ve arkadaşlarının aşağılamalarına göğüs gerecek erkek neredeydi? Bu, şeylerin müesses ve neredeyse ebedi düzenini altüst etmekten farksız olurdu zira bir kadınla veya bir kızla evlenmek üzere ortaya atılan erkek her zaman üstün konumdadır. Arzulanan, hevesle aranan hatta peşinde koşulan erkektir ve dolayısıyla koşullar dayatmak kızın değil erkeğin doğal imtiyazıdır, hakkıdır. Her halükarda kızın gerek erkek seçiminde gerekse evlilikte söz hakkı yoktur zira her şeye karar vermiş olan baba veya ailedir.

Arap erkeklerinin çoğu için ev dışında çalışan bir eşi düşünmek bile bir erkek olarak konumlarında ve itibarlarında doğrudan bir leke ve bir erkek olarak kendine hakaret demektir. Bir erkeğin, erkekliğinin veya erkeksiliğinin esasen hâlâ eşine hükmedebilme, onun üzerinde hâkimiyet kurabilme, finansal olarak ihtiyaçlarını karşılayabilme ve onun ofislerde, sokaklarda ya da toplu taşımada başka erkeklerle bir araya gelmesine izin vermeme kapasitesine bağlı olduğu düşünülmektedir. Özellikle de eğer gerçekten "erkek adam" ise "E"si büyük harfle yazılan bir erkekse böyledir. Genel olarak kültürlü Arap entelektüelleri bu komplekslerin üstesinden gelmeyi başarmışlardır fakat başka erkeklerin çoğu hâlâ bu tür fikirlerin esiridir. Bir Arap erkeği ekonomik nedenlerden ötürü eşinin ev dışında çalışmasına izin vermeye mecbur olabilir fakat derinlerde bir yerde, ailesinin geçimini tek başına sağlayamamasını her zaman bir zayıflık veya utanılacak bir şey gibi görecektir. Çalışan eş bile kocasının tepkilerini paylaşıyor ve kocası onu çalıştırmaya mecbur olduğu için kocasını biraz hakir görüyor olabilir. Buna karşılık, çalışmayan bir kadın, eşinin onun ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar iyi durumda olmasıyla gururlanabilmektedir. Tüm bu çarpık fikir ve duygular, sınıflı bir toplum çerçevesi içinde ve ataerkil sistem altında gerçekleşmeye devam ettiği müddetçe kadının ev dışında çalışmasının tek başına, kadının gerçek özgürleşmesine yol açmayacağı gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

20
Evlilik ve Boşanma

Arap ülkelerinde evlilik ve boşanma yasaları esasen İslami yasaları temel almaktadır. İslami yasalar ise *Kuran*'dan, Muhammed Peygamber'in sözlerinden veya *hadis*lerinden ve bu iki kaynakta bulunan fikirleri açıklamayı ve geliştirmeyi amaçlayan İslam düşünürlerinin ve bilgi adamlarının çalışmalarından beslenmektedir.

Kuran ayetleri ve Peygamber'in sözleri tek bir dönemle ilgili değildir, uzun yılları kapsamaktadır. Her ayet veya söz belirli bir koşul veya olayla, yer ve zaman bakımından belirli bir ortamla bağlantılı olduğundan sıklıkla çelişkili emirler veya talimatlar içerme ya da en azından her zaman tek tip bir düşünme hattıyla uyum sağlamayan bir yönelim içerme eğilimindeydi. Bu

özellikle de kadınların yaşamı ve onların sorunları konusunda böyleydi.

İslami yasalar, hırsızı elinin kesilmesini emrederek cezalandırmaktadır. Gelgelelim Mısır'ın ve Arap ülkelerinin hukuk sistemleri, içtihatlarına bu hükmü dahil etmemişlerdir. Bu bir hayli ağır cezanın yerini başka yasalar almıştır. Arap ülkelerinin tarihini inceleyecek olursak, iş İslami öğretilerle ve yasalarla çelişkili yasalar ilan etmeye geldiğinde devletin politik gücünün hiçbir zaman şaşırmadığını gözlemlemek zor değildir. Hiçbir dinî kurum bu yasalara karşı çıkamıyordu. Aksine, dinî otoriteler ve kurumlar çoğunlukla devletle ve politik liderlerle işbirliği yapmış ve yöneticilerin istekleri ve ihtiyaçlarıyla örtüşen eski dinî metinler arayarak ve o metinler için yeni açıklamalar bularak dinî öğretileri politik gereksinimlere tahsis etmişlerdir. Tıpkı bütün Avrupa'da değişim ve modernleşme rüzgârları eserken Hıristiyan Kilisesi'nin yapmış olduğu gibi İslami kurumlar da dinî otoritelerin fikirlerini ve açıklamalarını modern topluma uyarlamak amacıyla değiştirmiş ve geliştirmişlerdir.

Politik liderler ve devlet, dinî yasaları değiştirme işinde hızlı davrandılar ki toplum bir aşamadan diğerine, feodalizmden kapitalizme ve sonra da sosyalizme geçerken sürekli yeniden şekillenen ekonomik yapılarla uyumlu kalsın. Ekonomik ihtiyaçlarla ilgili dinî yasalarda bu denli kararlı ve hızlı davranan politik liderler ve devlet aygıtı, iş kadınların statüsü meselesine gelince davranışlarını tersine çevirdiler ve hızlı ve dinamikken, bol bol inisiyatif alırken birdenbire yavaş, uyuşuk ve negatif hâle geldiler. Evliliğe ve kadınların hayatına ilişkin dinî yasalardaki değişiklikler sürüncemede bırakıldı. Bu taban tabana zıt iki tavrın nedeni açıktır. Politik iktidar ve devlet, tarih boyunca yönetici sınıfın çıkarlarını yansıtmıştır. Hüküm süren iktidarlar yalnızca bir sınıf yapısının temsilcileri değil, aynı zamanda erkeğin kral olduğu bir ataerkil sistemin de temsilcileriydiler. Dahası, gerçekleşen ekonomik ve toplumsal değişimlerin pek çoğu onlara eşlik eden geniş ve sahiden demokratik bir kitle hareketi olmadığından toplumun derinine ulaşmamış ve sömürünün köküne saldırmamıştır.

Dolayısıyla bundan olacak, Amerika ve Avrupa'da kadınların çoğu evlendikten sonra isimlerini bırakıp onun yerine kocalarının isimlerini almaktadırlar. Ayrıca pek çoğu finansal kaynaklarını kontrol etme ve kendi özgür iradeleri doğrultusunda kullanma hakkına sahip değildir. Arap kadınları, Amerikalı ve Avrupalı kız kardeşlerinden bu iki açıdan daha iyi durumdadır zira bir Arap kadını evlendikten sonra ismini korumakta ve parasını tamamen özgürce, kocasından herhangi bir izin alması gerekmeden kullanmaktadır. Bunlar, İslam öncesi Arap toplumunda hâkim olan anaerkil sistemin ve diğer peygamberlerle ve dinî liderlerle kıyaslandığında Allah'ın Peygamberi Muhammed'in açık fikirliliğinin ve hoşgörüsünün geriye kalan yegâne ve çok küçük kalıntılarıdır. Gelgelelim, Arap kadınları evlendikten sonra isimlerini (elbette babalarının ismini) tuttukları ve hukuken kendi mülklerini, gelirlerini ve paralarını idare etme hakkına sahip oldukları hâldhâlde, yasalar ellerini kollarını bağlamakta ve görenekler kocayı kadının kaderinin ve dolayısıyla belli ki daha az önemli olan bir şeyin, kadının parasının hakemi ve denetleyicisi kılmaktadır. Böylece bu kalıntı niteliğindeki haklar pratik öneminin çoğunu yitirmekte ve genellikle teorik varsayımlar alanından somut gerçekliğin alanına inmemektedirler.

Güney Yemen, Somali ve Tunus gibi bazı İslam ülkelerinde devlet ve politik liderler evlilik, boşanma, kürtaj vs ilişkin yasal hükümlerde İslami yasaların katı bir şekilde uygulanmasından uzaklaşmayı başarmışlar ve çokeşliliği ortadan kaldıran, erkeğin boşanma hakkını kısıtlayan, kürtajı yasallaştıran ve kadınlara erkeklerle eşit miras payı tanıyan yeni yasalar yürürlüğe koymuşlardır. Somali Devleti daha da ileri giderek, üretimin düşmemesi için devlet memurlarının Ramazan ayında oruç tutmamasına izin vermiştir.

Dinî düşünürler ve liderler, çıkarlarının statükoyla ve gerici güçlerle bağlantılı olmasına ya da aksine köy ve kentlerdeki yoksul, tahakküm altındaki insanlara yakınlık duymalarına bağlı olarak savundukları görüşlerde her zaman farklılık göstermişler-

dir. Ayrıca pek çoğu, görüşlerini iktidardakilerin politik düşünüşüne ve ideolojisine göre zaman zaman değiştirebilmektedir.

Eş-Şeyh Muhammed Abduh, çokeşliliğe karşı çıkan ve İslam'ın ilk aşamalarında bir gerekçesi olmuşsa veya bir ihtiyaca karşılık vermişse dahi modern çağda İslam milletine kesinlikle zarar verdiğini söyleyen, on dokuzuncu yüzyıl sonu, yirminci yüzyıl başı Müslüman dinî öncülerden biriydi. Buna karşılık Şeyh Ahmed İbrahim şöyle ısrar ediyordu:

> Evlilik ve boşanmayı düzenleyen ve farklı düşünce okullarının ve mevzuatlarının görüşlerini başka bir gözle, son dönemlerde meydana gelen bilimsel uyanış ve temel değişimlerle daha uyumlu bir gözle çözümleyen kapsamlı bir içtihat hukuku formüle etme inisiyatifini almalıyız. Yasalarımızı iki dinî köşe taşı üzerine inşa etmeliyiz. İlk köşe taşı, bütün özgün basitliği ve saflığıyla İslami mevzuat, ikinci köşe taşı ise insanların hayatları ve kalkınmamızın farklı aşamalarında ve farklı yerlerde bilimsel düşünce tarafından kanıtlanmış gerçekliklerdir.[1]

İslam, dinler arasında en hoşgörülü ve en az katı olanı, pek çok yönüyle rasyonel, şartlara uyum sağlayabilen ve değişime pay bırakan din kabul edilmektedir. Dolayısıyla *içtihat* adı verilen şeye ya da (kopyalanmamış veya tekrarlanmamış) özgün yoruma olanak tanır. İslami düşüncenin farklı okullarının dinî liderleri, *içtihadı* her zaman bir gereklilik olarak görmüşlerdir. Hatta (dört okul içinde) en katı ve en Ortodoks sayılan dinî mezhebin ya da İslam okulunun lideri İmâm Ahmed ibn Hanbel bile *içtihad*ın ya da özgün yorumun kesinlikle gerekli olduğunda ve eğer "yeterliliğe" erişilecekse, özgün kavrayış ve yorum kapasitesine sahip bağımsız düşünürlerin varlığının hiçbir dönemde yürürlükten kaldırılamayacak bir koşul olduğunda her zaman ısrar etmiştir. İbn Tumeyme, özgün yorum için bırakılan alanın herkese alabildiğine açık tutulması gerektiğinde ve insanların özgür düşünmesine olanak tanınması, bir okulun veya bir mezhebin sabitlenmiş fikirlerine sıkı sıkıya bağlı kalmaya mecbur

1. *Magalat Kouliet El Houkouk Lil Mababith El Kanouneya Wal Iktisadeya*, İlk Yıl No. 1, Kahire, 1945.

edilmemesinde ısrar ediyordu. *İçtihat* özgürlüğü ve *muctehidîn*in (özgün düşünürler) sahip olması gereken bağımsızlık üzerine yorum yaparken şöyle der: "Bu bir zaman farkıdır, hakikat farkı değil. Eğer lider bizim zamanımızda yaşamış olsaydı, bizim dediğimizi derdi." İslam'da ele alındığı şekliyle çokeşlilik meselesini inceleyecek olursak, dinî düşünürlerin görüşlerinin epey farklılık gösterdiğini görürüz. Bu düşünürlerin bir grubu, İslam'ın çokeşliliğe izin vermediğine inanmakta ve pozisyonlarını, *Kuran*'da "Nisâ Suresi" altında bahsedilenlere dayandırmaktadırlar: "Dilediğiniz sayıda kadınla evlenin. İster iki, ister üç, isterse dört. Şayet onlara eşit davranmayacağınızdan korkuyorsanız yalnızca bir kadınla evlenin. Gerçekten de deneseniz bile eşlerinize adil olmayı başaramazsınız."[2]

Bu dinî düşünür grubu, eşlere eşit davranamayacaksa ve aralarında en ufak bir ayrım dahi yapacaksa erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine izin verilmediği için, İslam'ın çokeşliliği yasaklamış olduğunda ısrar etmektedir. Ve *Kuran* da devamında, bir erkek ne kadar çok denerse denesin bunun imkânsız olduğunu söylemektedir. Mantık, birden fazla eşle evlenmenin bir tercih ima ettiğini, yeni eşin bir önceki eşe tercih edildiğini söylüyor. O erkek Peygamber'in kendisi dahi olsa bu tercih, eşitliği ve adaleti imkânsız kılmaya başlı başına yeter. Aslına bakılacak olursa, Peygamber de eşlerine mutlak bir eşitlikle davranamıyordu. Koşullardan biri, onlarla geçirdiği geceleri eşit bölmesiydi, böylece hepsi aynı refakat, aşk ve zevk fırsatlarına sahip olacaktı. Fakat Muhammed de insandı ve gecelerini böylesi katı bir şekilde adilane bölmeyi her zaman başaramıyordu. Ayşe'yi diğer eşlerine tercih ediyor ve onu daha derin bir muhabbetle seviyordu. Ayşe, hikâyelerinden birinde şöyle açıklar:

> Zem'a'nın kızı Sevde (Muhammed'in eşlerinden biriydi) yaşlandı. Allah'ın Peygamber'i, Allah ona salat ve selam etsin, onu sık ziyaret etmezdi. [Sevde] Onun kalbinde özel bir yere sahip olduğumu ve benimle daha fazla gece geçirdiğini biliyordu. Onu terk edeceğinden ve hislerinde sahip olduğu her ne yer varsa onu kaybedeceğinden

2. *Kuran*, Nisâ Suresi, 3. Ayet.

korkuyordu. Bu nedenle ona dedi ki "Ey Allah'ın Peygamberi, benim hakkım olan günlerde Ayşe'yi alabilirsin, taahhüdünden azat edildin." Ve Allah'ın Peygamberi, Allah ona salat ve selam etsin, onun teklifini kabul etti.[3]

Dahası, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ* kitabında, Muhammed'in eşi Hafsa'nın bir gün dışarı çıktığı anlatılır. Allah'ın Peygamberi, kadın kölesini Hafsa'nın evine çağırttı. Hafsa geri dönüp kapıdan girdiğinde Peygamber'i kadınla birlikte buldu. Ona dedi ki: "Ey Allah'ın Peygamberi, benim evimde, benim günümde ve benim yatağımda!" Ve Allah'ın Peygamberi şöyle cevapladı: "Sessiz ol, Allah şahidim olsun ki ona bir daha dokunmayacağım. Ama olanlar hakkında hiçbir şey söyleme."[4] Başka dinî düşünürler, İslamiyet'te boşanmanın, kocanın mutlak hakkı olmadığına ve günümüzde olduğu gibi tamamen kendi başına bir karar almaktansa önce bir hâkime danışması gerektiğine inanmaktadırlar.

Mısır'da yürürlükte olan, evlilik ve boşanmayı düzenleyen içtihat hukuku tüm Arap ülkeleri içinde en geri kalmış, kadınlar açısından en adaletsiz ve en keyfi olanlardan biri kabul edilebilir ve böyle kabul edilmesi yerindedir. Bu yasa 1929'da yürürlüğe girmiştir. Bu da bugün yaşamakta olan Mısırlı kadınların kaderlerine, erkeklerin kadınlar üzerinde uyguladığı utanç verici ve kabul edilemez tahakküme ve sömürüye olanak tanıyan, neredeyse elli yıllık bir yasanın hükmettiği anlamına gelmektedir. Mısır Kadın Federasyonu, diğer kadın ve aydın erkek gruplarıyla birlikte, içtihat hukukunu değiştirmek ya da en azından bazı maddelerini düzeltmek yönünde tekrar tekrar ve ısrarlı girişimlerde bulunmuş fakat neredeyse hiç sonuç alamamışlardır. Pek çok insan, İslami kaide ve yasaların, içtihat hukuku açısından, değişim önündeki başlıca engel olduğunu düşünmektedir. Fakat aynı İslami kaideler ve aynı yasalar diğer İslam ülkelerinin gerekli düzeltmeleri yapmalarını, hatta tamamen yeni yasalar yürürlüğe koymalarını engellememiştir. Dahası İslam, 1952'den sonra Mısır'da başka alanlarda yasama

3. Muhammed ibn Sa'd, *El Tabakat El Kobra* (Dar El Tahrir, Kahire, 1970), s. 36.
4. A.g.e., s.134-5.

ve yargıya ilişkin yoğun değişiklikler yapılmasını da engellememiştir. Bu tür yasalara örnek, arazi sahipliğinde üst sınırla ilgili olanlar veya zina ve hırsızlıkla ilgili, ceza hukukuna katılan yeni maddelerdir. Bu son iki alandaki yeni yargı kararları, hırsızlığın cezasının failin ellerinin kesilmesi ve zinanın cezasının hem kadının hem de erkeğin taşlanarak öldürülmesi olduğu İslam'la kesinlikle bağdaşmamaktadır.

Mısır'daki evlilik ve boşanma yasaları hâlâ erkeğe canı istediğinde boşanma ve birden fazla eşle evlenme olanağı tanımakta. Eğer bir eşi ve on çocuğu olan bir erkek bir gün yolda yürürken onda arzu uyandıran ve onunla evlenmeyi kabul eden bir kadınla karşılaşırsa, eşini ve çocuklarını göz açıp kapayıncaya dek yüzüstü bırakabilir. Bu tür olaylar hayal ürünü değildir, her gün yaşanmakta ve beraberlerinde, kadınlara ve çocuklara tarifsiz bir sefalet ve ıstırap getirmektedir.

Son dönemde, yürürlükteki içtihat hukukunu düzeltmeyi hedefleyen bir kanun tasarısı yayımlandı. Gazeteler bunun dinî otoriteler tarafından yıllardır etraflıca tartışıldığını ve son bir adım olarak da ülkedeki en yüksek dinî organa, yani İslam Çalışmaları Enstitüsü'ne sunulduğunu duyurdu. Yeni kanun tasarısının ileri sürdüğü düzeltme önerileri 29 Şubat 1976 tarihli günlük *Al Ahram* gazetesinde yayımlandı. Başlangıçtaki yasalara aşina olanlar, bu yeni tasarının esasen hiçbir şeyi değiştirmediğini ve erkekler hâlâ aynı kolaylıkla boşanabildiklerinden, erkeklerin cinsel heveslerini ve fantezilerini serbest bırakan neredeyse mutlak haklarına dokunulmadığını anında görürdü. İlgili maddeler erkeğin tamamen aklı başında, akli dengesi yerinde, ayık olması, ani bir darbe veya şaşkınlık veya öfkenin etkisi altında olmaması kaydıyla boşanma kararını verenin erkek olmasını şart koşmaktadır. Fakat tüm bu koşulların karşılanıp karşılanmadığına karar veren de kocadır. Diğer bir deyişle aklının ve akli dengesinin sağlam olduğuna, ayık olup olmadığına, öfkeli olup olmadığına ve ani bir şaşkınlığın etkisi altında olup olmadığına karar veren kendisidir. Böylece erkek kendi kendisinin hâkimidir ya da daha doğru söylemek gere-

kirse kendi kendisinin aynı anda hem davacısı hem hâkimidir. Yeni tasarıdaki maddelerden biri ayrıca, bir kocanın art arda üç kere, hepsini bir solukta veya tek seferde olmak üzere "Boş ol. Boş ol. Boş ol" demesi hâlinde eşini boşayabilmesini şart koşmaktadır. Bir kocanın üç boşanma hakkı bulunmaktadır. Fakat eğer bu boşanmaların birinin ardından eski eşi yeniden evlenirse boşanma artık sayılmamakta ve eğer kadın erkeğin evine geri dönerse erkek üç kere boşanma hakkını yeniden kazanmaktadır!

Yeni kanun tasarısında kadın bazı ufak tefek haklar elde etmişse de bunlar yanıltıcı hatta gülünç kalmaktadır. Bunlardan biri, kocasının diğer eşi veya eşleriyle aynı çatı altında yaşamayı reddetme özgürlüğüdür. İkincisi, eğer kocası başka bir kadınla evlenirse ondan boşanmak isteme özgürlüğüdür. Şimdi, Mısır'da kadınların durumunu inceleyecek olursak ki çoğu ya kocasının tarlasında veya evinde ücretsiz emekçi olarak çalışan yoksul köylü kadınlar ya da yoksul kentlilerdir, kaderinin ya çok zor koşullarda başının çaresine bakmak üzere sokağa atılmak ya da istenmeyen bir başka kadın olmak üzere, hatta yeniden evlenme şansı neredeyse hiç olmayan kalıcı bir yük hâline geleceği için iki kere istenmeyen bir kadın olmak üzere ailesinin evine geri dönmek olacağını bile bile hangi kadının boşanmak isteme cesaretini göstereceğini merak ederiz. Tek başına yaşamaya karar veren kadın ahlaki ve ekonomik derbederliğe yem olur. Bu kadın, boşanmayı kadınlar için utanç olarak gören fakat tarlada ve evde emeklerini hiçbir ücret ödemeksizin sömürmeye alışkın bir toplumda herkes tarafından dışlanmaktadır.

Bu yeni kanun tasarısında kadınlara tanınan bir diğer "hak", ona yasak bir erkeğin (yani babasının veya erkek kardeşinin) eşlik etmesi koşuluyla, kocasının rızası olmadan hac seyahati yapabilmesidir. Gelgelelim kadın, kocasının nereye gitmesi gerekiyorsa veya nereye gitmeyi arzu ediyorsa kocasıyla oraya seyahat etmeye mecburdur. *Beytu't-Ta'a* sistemine gelecek olursak, bir kadını polis eşliğinde kocasına geri dönmeye zorlayan mahkeme kararı artık uygulanamamaktadır.

Tüm bu ufak tefek değişikliklerin, kadınlara yönelik ve *Beytu't-Ta'a*'da vücut bulan geri kalmış ve arkaik bir tavrın özünü ve Mısır'da evli bir kadının hâlâ payına düşen adaletsizliği hiçbir şekilde etkilememiş olduğu açıktır.

Dahası bu değişiklikler, sorumlu dinî merciler ne derlerse desinler, İslami kaidelerle ve yasalarla açıkça çelişmektedir; zira o kaideler şu insani ilke üzerine kuruludur: "Erkek ve kadın birlikte iyilik ve karşılıklı yardım içinde yaşamalı ve ayrılacak olurlarsa, aynı şekilde ayrılmalıdırlar."

Mısır'da boşanma ve çokeşlilik sorunları yalnızca kadınların değil, erkeklerin ve çocukların da sorunudur. Bir boşanmadan sonra yiyeceksiz ve barınmasız bırakılmış çocukları ya da tek geçim kaynağı olarak fuhşa sürüklenmiş boşanmış kadınları ya da bir metresin kolları veya yeni bir eşin yatağı uğruna terk edilmiş genç kız evlatları çok sık duyuyoruz. Boşanma, bir kadın için bazen bir kurtuluş ve hayatındaki ıstıraplardan bir kaçış anlamına gelebilmekte; genellikle hiç ulaşamadığı veya ancak kocasının ona lütfettiği bir kurtuluş ve bir kaçış. Durum ne olursa olsun kararı veren her zaman kocadır. Ağzından çıkacak tek kelime, boşanma anlamına gelebilmektedir fakat bazen de otoritesini kanıtlamakta, bey ve efendi olduğunu göstermekte ya da eşini köleleştirilmiş bir hizmetçi gibi tutmakta kararlı davranıp eşinden boşanmayı inatla reddedebilmektedir. Hangi pozisyonu alırsa alsın, adaletsiz ve gaddar yasalar tarafından desteklenir. Erkek, eşini, sırf evde artık başka bir kadın olduğunu görmesi için, mahkeme kararıyla kendisine geri dönmeye zorlayabilmektedir.

Fakat belki de en zor durumda olan, işi veya geçinebileceği bir geliri olmayan ve kocasından nafaka olarak alıyor olabileceği zavallı üç kuruşla idare etmek zorunda kalan boşanmış kadındır. Gelgelelim çoğu durumda kadın hiçbir şey almaz çünkü erkek yasayı pek çok şekilde saptırmayı başarır veya yasanın kendisi öylesine zayıf ve erkeklere karşı öylesine müsamahakârdır ki erkek yükümlülüklerinden kaçmakta hiç zorlanmaz, hatta buna teşvik dahi edilebilir.

Bu konuda okuduğum en tuhaf haberlerden biri yine, burnu sansasyon kokusunu çok iyi alan günlük *El Akhbar*'da yayımlanmıştı. 21 Eylül 1975 tarihli haberin başlığı "kocasının rızası olmadan hacca giden kadına nafaka yok"tu.

Nafaka denen komedinin ayrıntılarına girmeye ise gerek yok. Yalnızca geçici ve cılız bir hak olduğunu, kısa süre içinde en ufak bahaneyle kesildiğini ve bunun ardından, boşanmış kadının bir geliri ve ona bakacak kimsesi olmadan kaldığını söylemekle yetinelim.

Ücretli bir iş, kadın için elbette bir korumadır ve onun hayati ihtiyaçlarını karşılayan düzenli bir gelir sağlar. Fakat kocası olmayan işsiz bir kadın genellikle sokakların insafına kalmaktadır. İşsiz, gelirsiz bir hâlde kendi başının çaresine bakmak, kelimenin tam anlamıyla bir somun ekmeğini hırslı ve gaddar bir toplumun ağzından almak zorundadır. Eğer hırsız olmaya karar verirse çalma sanatını ya da bedeninden para kazanmaya karar verirse erkek avlamanın püf noktalarını öğrenmek zorundadır. Her iki durumda da hapse düşme riskiyle karşı karşıyadır. Ve Kahire'nin dışındaki El Kanatir'de böyle kadınlar için bir kadınlar hapishanesi bulunmaktadır: Çiçekli bahçeler ve alabildiğine uzanan yeşil tarlaların ortasında alçak, çirkin ve ucube gibi dar parmaklıklı pencere sıralarıyla sarı bir taş bina.

Adımlarım beni El Kanatir'e götürdü. Her zaman bir hapishane görmek, hatta gerekirse hapishanede birkaç gün geçirmek istemiştim. Orada çeşitli kadınlarla tanıştım. Toplumdan dışlanmışlar, mazlum ve mustarip sokak kadınları, sınıflı bir toplumun ve ataerkil bir sistemin tanınmayan, isimsiz ve acınası kurbanları. Kör gelenek, maddi fırsatların yokluğu veya daha birçok sebepten dolayı eğitim fırsatından ya da iş olanağından mahrum bırakılmış kadınlar. Ölüm nedeniyle veya sıklıkla boşanma nedeniyle kocalarını kaybetmiş kadınlar. Kanun, fahişenin odasına çıkan erkeği değil fahişeyi cezalandıracağından, hukukun adaletinin herhangi bir biçiminden mahrum kadınlar.

O gün eve dönerken yolda fark ettim ki bu kadınlar ne kadar mutsuz olurlarsa olsunlar belki de diğerlerinden daha şanslılardı.

En azından başlarının üzerinde bir çatı, kötü kokuyor olsa bile yiyecekleri bir yemek, giyecekleri kaba saba bir tunik, üzerine örtecekleri ince bir battaniye ve odada onlara biraz olsun yoldaş olanlar vardı. Tüm gelir kaynaklarını kaybetmiş binlerce başka kadın onur kırıcı bir hayat sürüyorlar. Gün geliyor, boşanmış bir kadın nafakasını artık alamaz oluyor. Çoğu zaman barınaksız kalıyor, bir akraba evinden diğerine taşınmaya mecbur, yemek için dileniyor veya yorgun bedenini uzatıp dinleneceği birkaç metrekare arayıp duruyor. Kadın pek çok durumda hizmetçi olup darbeler, hakaretler ve şafakla başlayıp gece yarısına dek süren yürek burkucu işler karşısında savunmasız kalıyor, işini ve başının üzerindeki çatıyı kaybetmemek için kabulleneceği cinsel saldırıların kurbanı hâline geliyor.

Boşanmanın akabinde ve zor durumuna karşın, eşinden ayrıldıktan sonra çocukları yetiştirme ve eğitme sorumluluğunu ve yükünü üstlenen çoğunlukla anne olmakta. Bir kez daha, aşağı konumu, toplumun ona dayattığı annelik sorumluluğu duygusu, insanlar çocuklarını ihmal eden bir anneye karşı aynı durumdaki bir babaya olduklarından çok daha sert davrandıklarından etrafındaki insanlar tarafından eleştirilme korkusu, bir insan ve bir anne olarak çocuklarına duyduğu sevgi, yeniden evlenme ihtimalinin düşüklüğü (boşanmış bir kadınla evlenmek bayat bir yemek yemek gibidir), bir kadının kişisel ve sosyal özgürlüğünü kuşatan kısıtlılıklar, babanın çocuklara karşı sorumsuzluğu (ki kocasından ayrılmış kadını çocuklarına daha da bağlı kılar), tüm bu etkenler birleşerek boşanmış bir kadını çocuklarına karşı sorumluluğunun çok daha bilincinde, onlara daha bağlı ve onlarla daha ilgili, onlara hizmet etmeye ve onları yetiştirmeye kendini tamamen vermeye daha kararlı bir hâle getirmektedir. Öte yandan hovardalığın, zevkin, evliliğin veya aşkın tadını çıkarma özgürlüğünü asla kaybetmeyen erkek, dilerse çocuklarına boş verebilir ya da en azından onlarla pek fazla meşgul olmayabilir. Eşinden boşandıktan sonra kendisini tamamen çocuklarının bakımına ve yetiştirilmesine vakfetmiş babaları pek duymuyoruz. Ayrıca çoğu erkek, eşinden, başka bir

kadınla evlenmek için boşanmakta. Dolayısıyla çocuklarından kurtulmaya bakmaktadır ki yeni eşiyle birlikte onu bekleyen hazlara kendini tamamen verebilsin. Şayet bu mümkün değilse, çocuklar babanın genellikle kendi çocuklarına karşı birlikte tavır alacağı üvey anne elinde cefaya maruz kalmaktadır.

Tüm bu gerçeklere karşın içtihat hukukunun yeni kanun tasarısı, erkek çocuklarının yedi yaşından sonra, kız çocuklarının ise dokuz yaşından sonra velayetlerini annelerinden zorla almakta. Dokuz yaşından büyük kız çocuğu istesin veya istemesin babasıyla birlikte yaşamaya mecbur. Yedi yaşındaki erkek çocuğu ise babasıyla mı yoksa annesiyle mi yaşamak istediğini seçebiliyor. Kız çocuğunun refahını ve geleceğini düşünme girişimi bu kanunun neresinde? Dokuz yaşında küçük bir kızı, annesiyle yaşamak isterken gidip babasıyla ve üvey annesiyle yaşamaya zorlamanın neresinde adalet, insanlık, sağduyu?

Anne haklarının bu ihlali neden babanın yararınadır? Yasa koyucu olan yetkili merciler nasıl olur da yoldan çıkarılmış ve fahişelik yaptırılmış genç kızların sıklıkla, yeniden evlenmiş ya da bütün parasıyla birlikte bütün sevgisi ve ilgisini de boca ettiği bir metres edinmiş bir babanın ihmal edilmiş çocukları olduklarını kolayca unutabilirler? Bu kızların çoğu, boşanma veya çokeşli bir baba tarafından parçalanarak dağılmış yoksul ailelerin kurbanlarıdır.

Arap ülkelerinde, evlilik ve boşanma yasalarındaki en tuhaf ve en akıl almaz hükümlerden biri, dilimizde *Beytu't-Ta'a* ya da "İtaat Evi" olarak bilinen şeyle ve bazen ("ucube", "uyumsuz" ya da dışlanmış) *El Neshouz* zevcelere atfedilen tanımla ilgilidir. *Neşiz* sözcüğü Arapçada yaygın bir sözcüktür ve kocasının emirlerine itaat etmeyen kadını tarif etmekte kullanılır. Söz konusu kocanın bir ayyaş, bir zampara, bir pezevenk, bir hırsız veya bir uyuşturucu kaçakçısı olması fark etmez.

Eğer bir koca, bir nedenden ötürü veya ortada hiçbir neden yokken eşini döver ve onun kaçıp ailesinin evine gitmesine sebep olursa, dilediği takdirde onu kanun zoruyla, *Beytu't-Ta'a* denen şey zoruyla geri getirmeleri için polis eskortu göndere-

bilmektedir. Şayet kadın itaat edip geri dönmeyi reddederse kanun nazarında *neşiz* hâline gelmektedir.

Pek çok Arap İslam ülkesi *Beytu't-Ta'a* denen bu iğrenç ve rezil kurumu çoktan lağvetmiş, evlilik ve boşanmayla ilgili yasaları ciddi ölçüde değiştirmiştir. Fakat Arap bölgesinde pek çok açıdan ilerlemenin öncüsü olmuş ve bir dönem bütün dünyayı uygarlığın uç noktasına taşımış olan Mısır, *Beytu't-Ta'a* sistemini hâlâ devam ettirmektedir.

Beit El Ta'a'nın İslam'a dayandığını söyleyenler ya cahil ya da yalancıdır. Müslümanların peygamberi, bir kadının istemediği veya nefret ettiği bir erkekle birlikte yaşamaya zorlanmaması gerektiğini sık sık belirtmiş ve her şeyden önce, kadının evleneceği erkeği seçmesine izin verilmesi gerektiğini birkaç vesileyle açıklamıştır.

İslam'a göre de şayet bir kadın evlilik anlaşmasını akdetmeye zorlanmışsa veya evlilik anlaşmasına girdiği sırada kandırılmışsa evlilik akdini yırtıp atmaya hakkı vardır. Peygamber, Kazım el Ensârî'nin kızı Hansa'nın evliliğini, Hansa bu evliliğe babası tarafından zorlanmış olduğu için bizzat bitirmiştir.[5]

Arap toplumlarında evliliği ve boşanmayı düzenleyen yasalar, esasen kadının erkeğin sahip olduğu bir toprak parçası addedildiği, erkeğinse kadına istediğini yapabildiği, onu sömürebildiği, dövebildiği, boşanma yoluyla onu her an satabildiği veya onun üzerine ikinci, üçüncü veya dördüncü bir eş alabildiği feodalizmin ve ataerkil sistemin hukuki kalıntılarından biridir. Kadının haklarına gelince, onun hakları kocasının diğer eşleriyle eşit muamele görmekten ibarettir. Bir erkeğin genç eşine gösterdiği muamele, ilgi ve sevginin aynısını yaşlı eşine ya da yeni eşine gösterdiğinin aynısını yarı kullanılmış olana gösterip gösteremeyeceği elbette başka bir konudur ve kendi davranışının yegâne yargıcı olması, durumu daha da karmaşıklaştırmaktadır.

Yargıca, bir kadını kocasından boşama hakkını veren maddelere baktığımız zaman birdenbire kanunun ne kadar katı

5. Bkz. *Saheeh El Bokhari*, Cilt 7, s. 18; *Al Isaba*, Cilt 8, s. 65 ve *Abdallah Afifi El Mara'a El Arabia fi Gaheleyatiha wa Islamiha*, Cilt 2, s. 60.

olduğunu fark ediveririz. Bu maddeler bu tür bir boşanmaya ancak belirli durumlarda veya vakalarda izin verilmesini şart koşmaktadır.[6] Eğer bir koca üç yılı aşkın süreliğine tutuklanmışsa, yargıç kocaya giydirilen hükmün gerçekten üç yılı aştığından, cezanın infaz ediliyor olduğundan, ilk tutuklanma tarihi üzerinden bir yıldan uzun bir süre geçmiş olduğundan ve son olarak da cezanın kesin olduğundan (tüm temyiz aşamalarından vs geçmiş olduğundan) emin olmadıkça kadına boşanma hakkı tanımamaktadır. Bir kadın, kocası onun geçimini sağlamıyorsa ya da raporlu deliyse ya da cüzzamlıysa ya da kadını, ona zarar verecek kadar sık dövmüşse (bu, zarara yol açmayan dayağın mubah olduğunu ima etmektedir) ya da uzun süredir ortalarda görünmüyorsa da boşanma talep edebilmektedir. (Bu vakaların tümü, yargıcın, *de facto* varlıklarına dair yeterli kanıt bulunduğuna emin olmasını gerektirmektedir.) Gelgelelim kanun, kanıt mevcut olsa dahi katı kısıtlamalar koymaktadır. Örneğin, eğer kadın kocasının boşanmak isteme sebebi olan hastalıktan mustarip olduğunu evlenmeden önce biliyorsa ya da hastalık evlendikten sonra ortaya çıktıysa ve kadın hemen boşanmak istemeyip durumu kabul ettiyse boşanmasına izin verilmemektedir.

Erkeğin boşanma hakkını kısıtlama girişiminin olduğu Arap ülkelerinde bile mesele, kadının durumunda olduğu gibi tamamen yargıca bırakılmamıştır ve erkeğin boşanma hakkına getirilen kısıtlamaların katılığı kadının boşanma hakkına getirilen kısıtlamaların katılığının yanından bile geçmemektedir. Yargıcın kim olduğunu da unutmamalıyız. Yargıcın kendisi de ataerkil bir sistemin kavramları ve yapılarından mustarip feodal veya kapitalist sınıflı toplum ilişkileri içinde yaşamakta olan bir erkek değil midir? Yargı sistemi ve polis sistemi de toplumdaki egemen sınıf namına hüküm veren, idare eden ve hükmeden, o sınıfın çıkarlarına hizmet eden ve onun tek taraflı adalet anlayışını yürürlüğe koyan Devlet aygıtının bir parçası değil midir?

6. Bkz. *Ahkam El Ahwal El Shakhsia fil Shari'a El Islameya*, Abdel Wahab Khallaf. Matba'at Dar El Koutoub El Masria (2. Basım), 1938, s. 165.

Toplum sınıflara bölünmüş ve ataerkil sistemin egemenliğinde kaldığı müddetçe bir Arap kadınının evlilikte ve boşanmada bir Arap erkeğiyle aynı haklara sahip olması asla mümkün olmayacaktır. Evlilik ve boşanma kurumları, fuhuş kurumu ve gayrimeşru çocuk kurumu, sınıflı ve ataerkil toplumun varlığı ve devamlılığı için elzemdir. Boşanma, erkeğin artık istemediği kadından en düşük bedelle (nafaka veya aylık veya ertelenmiş çeyiz ödemesi) kurtulabilmesi için icat edilmiştir. Boşanma sistemleri ayrıca, kadın henüz evlilerken hamile kalmışsa, boşanmadan sonra doğabilecek çocuklar üzerinde erkeğin hak iddia edebilmesine olanak tanımaktadır. Dahası kocanın, başka bir erkekten olacak çocuğun onun ismini taşımasını ve diğer çocuklarıyla aynı mirasa ortak olmasını engellemesini sağlayan üç aylık *el-'İdde* dönemi boyunca kadını gözünün önünde tutup denetleme ve kontrol etme hakkı vardır.

Ataerkil aile, sınıflı toplum ve köleliğin doğuşundan bu yana dünyanın gördüğü tüm toplumsal sistemlerde boşanma hakkı aslında her zaman erkeğe özel bir imtiyaz olagelmiştir. Sınıflı toplum, kadını farklı çeyiz ve nafaka sistemleri ve benzeri sistemler altında alınıp satılacak bir meta hâline getirmiştir. Kapitalist toplumun, köylüleri feodalizmin ağır zincirlerinden kurtarmış olmasının nedenleri insani değildir. Yeni kapitalist sınıf, yeni üretim güçleri, hızla türeyen yeni fabrikalarda çalışması için "özgürleştirilmiş köylü"nün özgür, dizginsiz emeğine ihtiyaç duyduğu içindir. Böylece emeğin kendisi pazarda satılan bir meta hâline gelmiştir. Tıpkı kadınların kocaları tarafından ucuza satın alınması gibi kapitalist de emeği mümkün olan en ucuz fiyata satın alacağına ve tıpkı koca, eşini artık tutmak istemediğinde yaptığı gibi kapitalist de emek ihtiyacı ne zaman azalsa emeği gerisingeri pazara atabileceğine dair temin edilmiştir.

Bir Arap erkeği boşanmadan sonraki ilk üç ay (*el-'İdde*) içinde eşi istemese bile onu geri alabilir; çünkü kadın nihai ve geri dönülmez biçimde ayrılmadan önceki o süre boyunca hâlâ erkeğin malı sayılmaktadır. Kadın bu aylar boyunca değişken, amorf bir geçiş aşamasındadır. Erkeğin eşidir ama aynı zamanda değildir. *Idda* bitene kadar evlenmesine izin yoktur ve onu her

an evine geri çağırabilecek eski kocasının gözünün içine bakarak edilgin bir şekilde beklemek zorundadır. Kadın ancak *Idda* tamamlandığı zaman yeniden evlenmeyi düşünebilir.

Kapitalist sistem, işçinin ve kadının yine pek çok ortak noktasının bulunduğu başka geniş kapsamlı değişimlere de önayak olmuştur. Dediğimiz gibi serfi serbest bırakmış ve onu, emek bakımından esnek bir arz talep durumu sağlama amacıyla ücret karşılığında istediği zaman istihdam edilecek serbest bir emekçiye dönüştürmüştür. Kapitalizm benzer şekilde kadını da yine insani sebeplerden değil, fabrikalarda kadın emeğine duyulan ihtiyaca cevaben, evdeki serfliğinden kurtarıp serbest kılmıştı. Eğer, buna ek olarak, kapitalist sistem gelişmiş sanayi ülkelerinde kadınlara erkeklerle aynı boşanma özgürlüğünü tanımışsa bunun amacı, bu süreci mantıksal sonucuna götürmek, kadın emeğinin tüm kısıtlamalardan kurtulmasını, sabit olmamasını, pazarda mevcut ve gerektiğinde işverenlerin ihtiyacına cevap vermeye hazır olmasını sağlamaktı. Bu, kadının, erkeğin boyunduruğundan daha fazla özgürleştirilmesini gerekli kılıyordu. Evliliğe ve boşanmaya ilişkin yeni yasalar, Resmi Evlilik Hukuku ismiyle anılacak hukuk altında yürürlüğe girdi. Modern kapitalist toplum, üretime ve kâra yönelik doymak bilmez açlığıyla, feodal sistemin ve dinî pratiklerin, çıkarlarına artık uymayan kalıntılarını kökünden sökmeye devam etti. Evlilik ve din arasındaki ilişki ne insani ilerlemeyle ilişkili nedenlerden, ne de kadınlara yönelik insani bir tavırdan dolayı, sırf ekonomik sömürünün çarkları daha hızlı ve daha sorunsuz dönebilsin diye dinin devletten ayrılmasıyla zedelendi. Hiç kuşkusuz kapitalizm, temel olarak muazzam üretim güçleri ve maddi olanaklar sunarak, muazzam ve o güne dek bilinmeyen bir ilerlemenin doğmasına yardımcı oluyordu. Gelgelelim erkeklerin ve kadınların "ruh"u ve insanlığı açısından insafsız bir canavardı.

Belki de bu gelişmeler, gelişmiş kapitalist toplumlardaki boşanma oranlarının neden yarı-feodal toplumlardakinden çok daha yüksek olduğunu, kent ve kasabalarda boşanmaların kırsal kesimlerdekine kıyasla neden daha sık görüldüğünü ve bu oranların, kocalarının insafında yaşayan istihdam edilmemiş

ev kadınlarına veya evin erkekleri için bilabedel çalışan köylü kadınlara kıyasla, istihdam edilmiş çalışan kadınlar arasında neden hızla yükseldiğini açıklayabilir.

Mısır'daki boşanma oranlarına ilişkin bir araştırma[7] büyük ve orta ölçekli sanayinin, büyük şirketlerin ve devlet kuruluşlarının yüksek yoğunlukta bulunduğu ve ücretli çalışan kadın oranın en yüksek olduğu en büyük iki şehir Kahire ve İskenderiye'de boşanma oranının yüzde 2,9 civarında olduğunu göstermektedir. Gelgelelim bu oranlar Kefr eş-Şeyh'te yüzde 1,2'ye, Suhag'da yüzde 1,3'e, Minûfiye'de yüzde 1,4'e, Dekahliye'de yüzde 1,9'a düşmektedir vs (bunlar Kuzey ve Güney Mısır'daki farklı illerdir).

Ufak tefek değişikliklerle birlikte aynı tabloya tüm Arap ülkelerinde rastlanabilmekte. Örneğin Suriye'de boşanma oranları, ücretli çalışan kadınlarda ev kadınlarında olduğundan daha yüksek.[8] İlk kategoride yüzde 2,2 iken ikincisinde yalnızca yüzde 0,6. Benzer şekilde, çalışan kadınların evlenme oranları çalışmayan kadınlarınkilerden düşük. İstihdam edilmiş kadınlar içinde evli kadınların oranı yüzde 46,7 iken ev kadınları içinde aynı oran yüzde 78,2'ye yükselmekte.

Bu eğilimler anlaşılabilir. Kendi karnını doyurabilen bir kadının, karnını doyurması için kocasının eline bakan ve boşanma, açlık tehdidi anlamına geldiğinden boşanmaktan korkan evli kadınların sıklıkla kaderi olan aşağılanma ve tahakküme boyun eğmesi gerekmez.

Eğer yemek meselesini bir kenara bırakıp seks konusuna ya da kadınların cinsel doyum ihtiyacı konusuna gelirsek, bir Arap kadınının seksi deneyimleyebileceği tek mevcut ve olası ilişkinin evlilik olduğunu görürüz. Evlilik öncesi ilişkiler Arap toplumlarındaki kızlara kesinlikle yasaktır. Bu, günah sayılan mastürbasyon için de geçerlidir. Evlenmemiş veya boşanmış bir kadın ya da bir dul, evlenmediği takdirde cinsel ilişkiye giremez. Bu tür kadınlar bir koca bulmadıkları takdirde hayatları boyunca

7. *El Mara'a El Masria fi Eishreen Aman (1952-1972)*, Markaz fi Abdath Wal Dirasat El Soukania, El Gihaz El Markazi Lilta'abia El Aama wal Ihsa'a.
8. El Maktab El Markazi Lil Ihsa'a (Şam), *Al Mara'a El Amila biloghat El Arkam*, Silsilit El Dirasat 20, s. 11-29.

bakire, kız kurusu veya dul kalacaktır. Bazen bir kadın bir erkekle özgür bir ilişki kurmak için itibarını riske atabilir fakat bu durumda genellikle onu bir fahişeden daha üstün görmeyecek toplumun tahkir ve nefretiyle karşılaşma riskini almaktadır.

Bununla birlikte son yıllarda Arap ülkeleri hem ahlaken hem de zihnen büyük ölçüde bir bağımsızlık ruhu geliştirmiş, evlenme ve boşanma gibi ataerkil kurumlara teslim olmaya zorlanmayı ve baskı uygulanmasını reddeden, kendi hayat biçimlerini seçmiş ve toplumu, özgür kişiliklerine saygı duymaya ve çalışmalarını tanımaya mecbur etmiş ücretli çalışan kadınların, profesyonellerin, kariyer kadınlarının ve benzerlerinin sayısında bir artışa tanık olmuştur.

Gelgelelim Arap kadınlarının büyük çoğunluğu temel bedensel ihtiyaçlarını tatmin etmenin yegâne yolu olarak hâlâ evliliğe zorlanmakta ve hâlâ açlık, evsizlik ve çevrelerinin merhametsiz sözleri anlamına gelen "boşanma"nın lafından dahi dehşete düşmektedirler. Böylece isyan etmeksizin, hatta şikâyet dahi etmeksizin kocalarının elinde ne kadar kötü olursa olsun her türlü muameleyi kabul etmektedirler. Hatta Mısır köylerinde sık görüldüğü üzere bir kadın kocasının ikinci, üçüncü veya dördüncü eşine hizmet edebilmektedir. Dahası işler daha da ileri gidebilmekte ve bir köylü kadın bazen kocasının mutlu kalmasını sağlamak ya da kocasının ona karşı zulmünün derecesini azaltmak için ya da kendi şansı yaver gitmemiş ve kocasına yalnızca kız evlatlar verebilmişse, yeni bir eş ona erkek evlat verebilsin diye kocası için bizzat bir başka eş arayışına girmektedir. Oğlan doğuramamış bir Mısırlı köylü kadından daha mutsuzu veya daha bedbahtı var mıdır? Kadının göreceği en hafif ceza kocasının ara sıra elinin bütün ağırlığıyla kadının yüzüne indireceği bir tokat ve en ufak bir sebepten "üç kere boş ol" diye bağıran kaba saba ve sağır edici sesidir.

Bazen bir kadın kocasıyla yaşamaktansa açlığı, muhtaçlığı ve evsizliği tercih edebilir. Fakat o durumda boşanmaya giden tüm yolların sıkıca kapatılmış olduğunu görecektir; zira kanun katıdır, çok katıdır ve hâkim de katıdır, hatta kanundan bile

katıdır. Fakat içlerinde en katısı aile olacaktır, özellikle de bir Arap kırsalında. Burada aile yalnızca baba, anne ve çocuklardan oluşmaz, kentlerdeki ve gelişmiş sanayi ülkelerindeki gibi bir çekirdek aile değildir. Bir büyükbaba ve büyükanneden, babalar ve annelerden, amca ve dayılardan, erkek kardeş ve kız kardeşlerden ve çocuklardan, yani çok sayıdan üyeden oluşan bir geniş ailedir. Bu geniş aileler hâlâ Arap kırsal toplumundaki egemen modeldir ve kadınlar için evlilik ve boşanmayla ilgili tüm meselelerde otoritedirler. Kadının çıkarlarına değil, her zaman ailenin çıkarlarına uygun karar alınır. Kadın zengin bir erkekle evlenmesi için yoksul bir erkekten boşanmaya zorlanabilir. Ya da boşanmasına hiçbir zaman izin verilmeyebilir ve eğer kaçacak olursa her türden hakaret, tekme tokat ve aşağılama eşliğinde kocasına geri döndürülebilir, özellikle de ailesi yoksulsa ve ne kadına ne de çocuklarına bakamayacak durumdaysa. Kadın böylece zalim, zorlayıcı ve maddi kazancın ve kaybın ve geleneğin yasalarından başka her şeye duyarsız, tam bir klanın tüm baskı ve cezalarına maruz bırakılır.

Bu tür suçlar dinî, ahlaki ve insani değerlerin kalın kılıfı altında ve İslami yasalar, kadının vazifesi, kadının kocasına itaat etme ve ona saygı duyma gerekliliği, ailenin bütünlüğü ve çocukların geleceği ve kadınların duymaya alışmış olduğu daha bir dizi başka basmakalıp ifadeyle ilgili şatafatlı sözler yığınının ortasında her gün defalarca işlenmektedir.

Öte yandan Arap erkeği, ailesine ve çocuklarına sahip olan eşi değil kendisi olduğu hâlde ailesinin ve çocuklarının bütünlüğünü dikkate almak zorunda değildir. Hukuk, dinî yasalar ve görenekler hepsi birlikte erkeğin, evinin kadın ahalisiyle ve çocuklarıyla en sorumsuz şekilde ilgilenmesine izin vermektedir. Hukuk ve dinî yasalar, erkeklerin aynı anda dört eşe birden sahip olmasına izin verirler. Gelgelelim erkek bu son derece liberal yasayı da kurnazlıkla alt edip dörtten fazla eşe sahip olabilmektedir. Bunu, daha önce de bahsettiğimiz ve erkeğin bir kadını üç aylığına boşayıp sonra ondan geri dönmesini isteyebildiği *Idda* sistemi yoluyla yapmaktadır. Bu esnada kadının yerini

başka bir eş alabilir. Bu şu anlama geliyor: Erkek tek seferde yasal olarak evli olduğu dört eşin yanı sıra *Idda* üzerinden de dört başka eşe, yani çok yakın zamana dek evli olduğu fakat şimdi geçici bir boşanma hâlinde bulunduğu dört eşe daha sahip olabilir. Bu sandalye kapmaca oyunu sonsuza dek sürebilir ve eski, İslamiyet öncesi *Zevâc El Muta'a* [*Zevâcu'l-mut'a*] veya haz izdivacının bir başka biçimidir ve erkeklerin boşanmasına aşırı bir kolaylık tanınmasıyla mümkün olmaktadır. Dolayısıyla bir erkek *el-'İdde* yoluyla çok sayıda eşe sahip olabilmekte ve birini değiştirip diğerini alabilmektedir. Bu uygulama Somali'nin İslam toplumundaki zengin insanlar arasında, özellikle de cariyeliğin ve kadın kölelerin kaldırılmasından sonra çok yaygındı. Yeni rejimde, yasalarda değişiklik ve yeniden eğitim yoluyla kaldırılması için verilen çabalar 1969'dan beri devam etmekteyse de eski alışkanlıklar kolay değişmiyor, özellikle de modernleşme süreçlerinin yavaş olduğu yerlerde.

Geçiş evlilikleri denebilecek şeyin başka biçimleri de vardır ve bunlarda durum evli olmakla olmamak arasında bir yerde durmakta, İslam din hukuku tarafından Müslüman erkeklere hak olarak tanınmaktadır. Bunlardan biri, evliliğin belirlenmiş bir süre boyunca sürdüğü *Mehr Şarti*'dir. Bu süre genellikle kısadır ve durum yine *Zevâc El Muta'a* (*Zevâcu'l-mut'a*) ve *El Zevâc El Moakat*a (geçici zevâc) benzemektedir. Bir başka biçimse erkeğin, eşi kızmasın veya alınmasın diye gizlice evlendiği *el-Hutbetu's-Siriye*'dir. Bazen bu karmaşık düzenlemeler, iki eş kazayla karşılaştığında ya da iki farklı kadının çocukları, bir erkek okullarına gelip de gelen erkeğin ikisinin birden babası olduğunu anladıklarında tuhaf durumlara yol açabilmektedir.

Mısır'da ayrıca, iki partneri bağlayan yazılı bir evlilik akdinin bulunmadığı ve *El Zevâc El Orfi* denen bir evlilik biçimi de bulunmaktadır. Bu evlilik, kadın, devletin verdiği bir aylıktan faydalanmakta olduğu takdirde erkeğin o aylığa el koymasına olanak tanımaktadır. Devlet, evlendikleri takdirde kadınları bu aylıktan mahrum bırakmaktadır ve yazılı bir akit inkâr edilemez bir kanıttır. Komşularımın ve arkadaşlarımın pek çoğu

bu sözleşmesiz evliliğe başvurdular. Bu durumdaki bir kadın genellikle, sürekli güvencesizlik tehdidi altında ve devletten korkarak, toplumdan korkarak ve kocasından korkarak yaşayan; dizginleri elinde olmayan bir kadere sürüklenmiş hâlde yalnız ve korunmasız kalan saklı bir ikinci eş oluyordu.

Mahkeme karşısında erkeklere ve kadınlara boşanmada eşit haklar tanıyan yeni yasanın yürürlüğe girmesinden on yıl sonra Tunus'tan elde edilen istatistikler boşanma davalarının sayısının artmakta olduğunu göstermiştir.[9] Buna ek olarak, çalışan kadınlar arasında boşanma davalarının yüzdesi ev kadınlarındakinden yüksektir. Pek çok Arap yorumcu ve yazar, ailenin ve evlilik bağlarının çözülüp dağılmasının belirtisi olarak gördükleri, tıpkı son yıllarda Batı toplumunun parçalanmasına sebep olduğu gibi Arap toplumlarının istikrarına da ciddi bir tehdit teşkil ettiğini düşündükleri bu tür eğilimlere karşı mükerrer uyarılarda bulunmuşlardır. Onların fikrine göre sanayi ilişkileri kadın üzerindeki eril hâkimiyetin, bu eski örüntünün yeni bir aşamaya, sözümona kadın erkek eşitliğine dönüşümünü beraberinde getirmektedir. Bu, daha önce erkekler ve kadınlar arasındaki eski sağlam evlilik bağlarında bir kopuşa yol açmaktadır çünkü erkekler artık kendilerini kadınlardan daha üstün görmemekte, dolayısıyla onları koruyup kollamaya ahlaken mecbur hissetmemektedirler ki bu his bir zamanlar kolayca boşanırken tereddüt etmelerine yol açmaktaydı.[10]

Bazı Arap entelektüelleri ve düşünürleri boşanma davalarındaki artışın, ekonomik bağımsızlığın tadını çıkaran Arap kadınlarının sayısındaki artıştan kaynaklandığını düşünmektedir. Kadınlar yalnız olsalar dahi artık kendi başlarının çaresine bakabildiklerinden, söz konusu ekonomik bağımsızlık erkeklerin sıkboğazından kaçmalarına olanak tanımaktadır.[11] Bu açıklama muhtemelen doğru olandır; zira sahiden, kendi geçimini sağla-

9. Abdel Hamid al-Sayeh, *Al Islam wa Tanzeem El Ousra* (I.P.P.F. Regional Office for the Middle East and North Africa, 1971), Cilt 1, s. 175.
10. 8 Eylül 1971 tarihli Ürdün gazetesi *El Destûr*'dan alıntılanmıştır: El Sheikh Abdel Hameed El Sayeh, *Al Islam Wa Tanzeem El Ousra*, Cilt 1, s. 175-6.
11. A.g.e., s. 218, Sayed Muhamed Zaffar.

yabilen bir kadın neden ataerkil otokrasi normlarının hükmettiği mutsuz bir evliliğin aşağılamalarına boyun eğsin ki?

Pek çok Arap erkeği bu toplumsal değişimlere direnmekte ve giderek daha fazla kadını ticari işletmelerde, sanayide, devlet dairelerinde ve çeşitli mesleklerde iş aramaya sevk eden ekonomik gelişmelere ve ihtiyaçlara karşı çıkmaktadır. Fakat kadınları evlerinden dışarı çıkaran güçler öylesine tesirli ki artık hiçbir şey karşılarında durup kadınları hayattaki yeni konumlarından feragat etmeye mecbur edemez.

Bugün, ataerkil geniş ailenin, ilk başlarda modern devletin çeşitli kuruluş ve kurumları lehine yerine getirdiği işlevlerin pek çoğundan artık feragat etmiş olduğu gayet açıktır. Arap toplumları artık ataerkil kabilelerden oluşmamaktadır ve devlet, önceleri babanın veya kocanın uyguladığı otoritenin ve hakların pek çoğunu gasp etmiştir. Bu eğilimin devam edeceğini ve ailenin işlevlerinin düzenli bir şekilde azalacağını, onlarla birlikte bir zamanlar ailenin erkek reisinin uyguladığı otoritenin de azalacağını öngörmek güç değil.

Arap erkeği, ailenin korunmasından ve güvenliğinden sorumluydu. Fakat günümüzde devletin, bu işlevlerin yerine getirilmesinde erkeği ikame etmiş, ailenin güvenliğini sağlamayı ve ona karşı tüm saldırganları cezalandırmayı üstlenmiş kendi güvenlik ve polis kuvvetleri vardır.

Erkek ile devlet aygıtı arasındaki mücadele alanlarından biri, Yukarı ve Güney Mısır'da hâlâ yaygın bir uygulama olan ailevi intikam veya kan davalarıdır. Bir ailenin bir erkek üyesi öldürülürse, göreneğin yazısız kanunları buna mukabil katilinin öldürülmesi gerektiğini veya bu mümkün değilse katilin ailesinden bir erkeğin öldürülmesi gerektiğini buyurur. Gelgelelim bu tür intikam eylemlerinin ya da kan davalarının kadınlarla ilgisi yoktur, bu da kadınların insan gibi görülmediklerini, değersiz nesneler kabul edildiklerini göstermektedir. Kadın bir kan davasının nedeni olabilir ama asla öcü alınması gereken "kan" olmaz.

Yukarı Mısırlı Arap erkeği, ailesinin öcünü almakta polisin veya devletin güvenlik güçlerinden herhangi birinin kendisini

ikame etmesinin utanç verici olduğuna hâlâ inanmaktadır. Devlete başvurmak zayıflık itirafı gibi görüldüğünden, namus, erkeğin devlete başvurmadan kendisinin öç alması gerektiği anlamına gelmektedir.

Erkeğin otoritesiyle devletin otoritesi arasındaki bir başka mücadele alanı da kadınların istihdamı veya ücretli işi konusudur. Ataerkil aile burada da kaybetmesinin kaçınılmaz olduğu bir savaş vermekte ve üretim, yasama, eğitim, ceza, aile planlama ve benzeri alanlardaki imtiyazlarından tedricen bir bir vazgeçmektedir.[12]

Arap toplumlarında dinin, aile yapısını korumada önemli bir rol oynadığı gerçektir. Bununla birlikte din, bir zamanlar ailedeki erkeğin uygulayıcısı olduğu pek çok işlevi ve dolayısıyla otoritesinin çoğunu devletin ve devlet kurumlarının gasp etmesini engelleyememiştir.

Batı'nın sanayi toplumlarında din devletten ayrılmış, Hıristiyanlık ve feodal sistemle ilişkili kutsal değerlerin pek çoğunu yıkmış olan kapitalist ve teknolojik saldırı karşısında kilisenin güçleri geri çekilmiştir.

Gelgelelim Arap Müslüman ülkelerin çoğunda din devletten ayrılmamıştır. Bu, pek çok Arap düşünürünün, bir kurum olarak ailenin ve onun zaman içinde geçirdiği değişimlerin nesnel eleştirel bir çözümlemesine girişmesini engelleyen etkenlerden biridir. Dine bakacak olursak özgür düşünme çoğu Arap ülkesinde hâlâ yasak ve tehlikeli bir uğraştır, tıpkı düşünce özgürlüğünün politika ve yönetim sistemleri alanında uygulandığında, hele de sınıf mücadelesi meselelerine kadar uzanıyorsa risklerle dolu olması gibi. Seks ve onunla ilgili sorunlar için de aynısı geçerlidir.

Üç başlığın, bir "kutsal üçleme"nin[13] özenle ele alınması, yoksa tercihen hiç ele alınmaması gerek. Bunlar din, seks ve sınıf mücadelesi. Arap entelektüelleri ve düşünürleri yazılarında

12. Bkz. Salah Kansouah, *Ihtimalat Zawal Moussasat El Ousra fil Mougtama'a wal Dawla* (Aile ve Akrabalığa ilişkin Çalıştay), Kuveyt Üniversitesi, Kasım 1976.

13. Bkz. Bou Ali Yâsin, *El Thalouth El Moharram* (Dar El Talia, Beyrut, 1973).

bunları ele almaktan ya da hiç değilse derinlemesine incelemekten korkuyorlar. Dolayısıyla Arap veya İslami toplumsal reform hareketlerinin çoğunun ayırt edici özelliği, toplumdaki sorunların özünü etkilemeyen yüzeysel değişiklikler yapmakla sınırlı olmaları.

Bu silahı tehditkârca savurarak kullanmakta olan pek çok insan bulunuyor. Özellikle de ister uluslararası şirketlerin yönetim kurulu odalarında otursunlar, isterse Batı başkentlerinden ve bazı Arap başkentlerinden Arap halklarının kaderlerini tayin ediyor olsunlar, bu halkların servetini yağmalamakla meşgul olanlar.

Bununla birlikte Arap düşünürleri ve entelektüelleri, Arap kadınları ve erkeklerinin maruz kaldığı adaletsizliklerin ve tahakkümün eleştirisinde giderek daha cesur ve lafını esirgemez hâle gelmekte. Arap kadınları da toplumlarıyla ve hayatlarını kuşatan sorunlarla yüzleşmede yeni bir cesaret kazandılar; zira özgürleşmeyle birlikte zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyleri olmadığını biliyorlar.

Özgürlüğün bir bedeli var; özgür bir kadının, toplumun karşı çıkışı ve saldırısıyla karşılaştığı vakit sükûnetiyle, huzuruyla, sağlığıyla ödediği bir bedel. Bu böyle olmakla birlikte bir kadın her zaman her halükarda, hatta boyun eğmeyi seçse dahi ağır bir bedel ödemektedir. Sağlığıyla, mutluluğuyla, kişiliğiyle ve geleceğiyle ödemektedir. Dolayısıyla, mademki ödemek zorunda olduğu bir bedel var, bu neden köleliğin bedeli olsun da özgürlüğün bedeli olmasın?

Biraz emniyet ve kabullenmeden gelen iç rahatlığı eşlik etse dahi kölelikte ödenen bedelin, toplumun tehditlerini ve saldırısını içerse dahi özgürlük için ödenen bedelden çok daha yüksek olduğuna inanıyorum; zira bir kadının kişiliğini, insanlığını, içsel ve gerçek benliğini geri kazanabilmesi, erkek egemen bir toplumun tasdiki ve tasvibinden çok daha değerlidir.

Sonsöz

Savlarım şunlardı:

1. Kadını bir metaya veya bir köleye dönüştürmüş olmak konusunda İslam, Arap veya Doğu toplumları istisna değildir. Batı kültürü ve Hıristiyanlık da kadınları tamamen aynı kadere mahkûm etmiştir. Aslına bakılacak olursa Hıristiyan Kilisesi'nin ve onun öğretilerini savunanların kadınlar üzerinde uyguladığı tahakküm çok daha vahşi olmuştur.

2. Kadınlar üzerindeki tahakküm esasen dinî ideolojilerden ya da Batı toplumunda mı, Doğu toplumunda mı doğmuş olmasından kaynaklanmaz; kölelik egemen olduğundan bu yana insanlara hükmetmiş olan sınıflı ve ataerkil yapıdan kaynaklanır.

3. Kadınlar, pek çok insanın inanmak istediği gibi erkeklerden zihnen daha aşağı değildir. Aksine tarih göstermektedir ki kadınlar zihinlerinin güçlerini erkeklerden çok önce kullanmaya başlamış ve bilgi arayışına ilk olarak kadınlar çıkmıştır. İlk bilgi Tanrıçası Havva'dır, onu Firavunlar döneminde İsis takip etmiştir.

4. Dünyanın büyük dinleri, kadınların erkeklere boyun eğmesi konusunda benzer ilkeleri savunmaktadır. Ayrıca Tanrılarına eril özellikler atfetmek konusunda da hemfikirdirler. Hem İslamiyet hem de Hıristiyanlık, insanlığın ilerlemesinde ve evriminde önemli aşamalar teşkil etmişlerdir. Bununla birlikte, kadınların davası söz konusu olduğunda, kadınların hâlihazırda ağır olan zincirleri üzerine yeni yükler eklemişlerdir.

5. Arap kadınlarının özgürleşmesi ancak etkili bir politik güç hâline geldikleri vakit bizzat Arap kadınlarının mücadelesinin sonucu olabilir. Bu, siyaseten bilinçli, disiplinli ve iyi örgütlenmiş kadın hareketleri teşkil edilmesini ve mücadele amaçları ve yöntemlerinin yanı sıra kadınların uğruna savaşması gereken hakların da sarih bir tanımının yapılmasını gerektirmektedir.

6. Tarih, devrimci değişimlerin, kurtuluş savaşlarının ve sosyalist sistemlerin kurulmasıyla ilişkili radikal dönüşümün, kadınların özgürleşmesine ivme kazandırdığını kanıtlamıştır. Cezayir Kurtuluş Savaşı, kadınlar için daha fazla özgürlüğü beraberinde getirmiştir ve Filistin halkının milli mücadelesinde de aynı süreç yaşanmaktadır. Avrupa, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki sosyalist devrimler, kadınları tahakküme esir eden asırlık zincirlerin pek çoğunu kırmayı başarmıştır. Kadınların özgürleşmesi ile halkların emperyalizmden, kapitalizmden ve sınıf sömürüsünden kurtuluşu davasını birbirine bağlayan temel bağlantıların merkezinde bu ilişki yer almaktadır.

7. Eril hâkimiyet üzerine kurulu ataerkil sisteme direnmede Arap kadınları dünya kadınlarını öncelemiştir. On dört yüzyıl önce Arap kadınları *Kuran*'ın pasajları hem erkeklere hem kadınlara atıfta bulunurken *Kuran*'da erkek cinsiyetinin tek taraflı kullanımına karşı çıkmayı başarmışlardır. Sözünü sakınmayan

itirazları, meşhur olmuş şu sözlerde ifadesini bulmuştur: "Biz de tıpkı sizin gibi Müslüman olduk, sizin yaptıklarınızın aynısını yaptık. Öyleyse nasıl oluyor da *Kuran*'da sizden bahsediliyor da bizden bahsedilmiyor!" O dönemde hem erkeklere hem de kadınlara Müslüman deniyordu fakat kadınların dile getirdiği itirazlar üzerine Allah *Kuran*'da şöyle buyurdu: "*İnnel muslimîne vel muslimâti vel mu'minîne vel mu'minâti*" ("Erkek ve kadın Müslümanlar ve erkek ve kadın inananlar").

8. Arapların ve İslamiyet'in geleneklerinde ve kültüründe araştırılması ve vurgulanması gereken pozitif yönler vardır. Negatif yönler ifşa edilmeli ve hiç tereddütsüz çıkarıp atılmalıdır. Kadınlar, Peygamber'in döneminde, bugün çoğu Arap ülkesinde mahrum oldukları haklar elde etmişlerdir.

9. Arap kadınının geçmiş ve günümüz Arap edebiyatındaki tasviri, onun sahici bir imgesini yansıtmamaktadır. Daha ziyade Arap erkeklerinin gözünden görüldüğü hâliyle Arap kadınıdır, dolayısıyla eksik, çarpık ve sarih bir anlayış ve bilinçten yoksun olma eğilimindedir.

Havva'nın Saklı Yüzü, ilk olarak 1977'de Arapça yayımlandı, İngilizce çevirisiyse 1980'de piyasaya çıktı. Kitap çıkar çıkmaz başarı yakaladı ve Arap toplumunda kadın çalışmalarının başlıca ders kitaplarından biri haline geldi. O zamandan bu yana Arap kadınları uluslararası arenada sivrilmiş ve toplumdaki statülerini iyileştirmeye yönelik önemli bir ilerleme kaydetmişlerdir. Fakat ne yazık ki Nevâl es-Sâdevî'nin kitabında gündeme getirdiği konuların pek çoğu bugün de geçerliliğini korumakta. Kitabı okumak, tam da bu nedenle, otuz yıl önce ne kadar gerektiyse bugün de o kadar gerekiyor.

Havva'nın Saklı Yüzü, Nevâl es-Sâdevî'nin külliyatında bir dönüm noktası ve Batılı bir okur kitlesiyle ilk buluşmasıdır. Kitap Arap dünyasında muazzam bir hiddetle karşılandı. Yazarı eleştirenler, onun Arap kadınları tasvirinin Arap dünyasına ilişkin kalıplaşmış yargıları ve önyargıları pekiştirdiği iddiasıyla ona ateş püskürdüler. Sözümona "ahlak bekçileri" için bir nefret nesnesi haline geldi, sürekli ölüm tehditlerine ve tacizlere maruz kaldı. Arap kadınları ve dünyanın dört bir yanındaki kadınlar, Nevâl es-Sâdevî'nin geleneklere karşı çıkışına ve sıra dışı cesaretine çok şey borçlu. Nevâl es-Sâdevî, *Havva'nın Saklı Yüzü* ve diğer kitapları vasıtasıyla bir diyalog başlattı ve değişime dair tek umudumuz da bu türden bir açıklık ve diyalogda.

Dr. Ronak Husni
Durham Üniversitesi

